

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**DİNİ, İDEOLOJİK VE MESLEKİ İLKE, İNANÇ VE
DEĞERLERİN MESLEKİ HAYATIN CARİ-GÜNDELİK
DÜZENİ İLE UYUMLAŞMA, AYRIŞMA VE ÇATIŞMA
BİÇİMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Gonca DEDEMOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman:

Prof. Dr. Mehmet AKGÜL

*Bu tez çalışması BAP-181317001 numaralı proje kapsamında Necmettin Erbakan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu Başkanlığı tarafından desteklenmiştir.

KONYA-2018

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Gonca DEDEMOĞLU
	Numarası	158102061005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Din Sosyolojisi/Felsefe ve Din Bilimleri
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet AKGÜL
	Tezin Adı	Dini, İdeolojik ve Mesleki İlke, İnanç ve Değerlerin Mesleki Hayatın Cari-Gündelik Düzeni ile Uyumlaşma, Ayrışma ve Çatışma Biçimleri Üzerine Bir İnceleme

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Dini, İdeolojik ve Mesleki İlke, İnanç ve Değerlerin Mesleki Hayatın Cari-Gündelik Düzeni ile Uyumlaşma, Ayrışma ve Çatışma Biçimleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı bu çalışma 27/12/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr. (Danışman)	Mehmet AKGÜL	
2	Prof. Dr.	Bünyamin SOLMAZ	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Ali BAYER	

Bilimsel Etik ve Bildirim

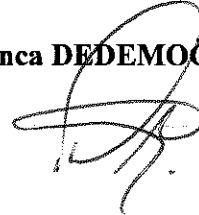
Öğrencinin	Adı Soyadı	Gonca DEDEMOĞLU		
	Numarası	158102061005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Din Sosyolojisi/Felsefe ve Din Bilimleri		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
Tezin Adı	Dini, İdeolojik ve Mesleki İlke, İnanç ve Değerlerin Mesleki Hayatın Cari-Gündelik Düzeni ile Uyumlaşma, Ayrışma ve Çatışma Biçimleri Üzerine Bir İnceleme			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildirir ve tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Necmettin Erbakan Üniversitesi yerleşkelerinde erişime açılabilir.
- Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

27.12.2018

Gonca DEDEMOĞLU

TEŞEKKÜR

İlim yolculuğunda geçirmem gereken pek çok merhale ve aşmam gereken birçok engelin farkında olarak ve henüz işin başındayken katkılarıyla bu araştırma serüvenini tamamlayabildiğim kişilere gönülden müteşekkirim.

İlk olarak, tez sürecim boyunca bana özgür bir alan açan sayın danışmanım Prof. Dr. Mehmet AKGÜL'e yardımları, nezaketi ve hoşgörüsünden dolayı teşekkür ederim.

Mülakat talebimi kabul ederek sorularıma samimiyetle cevap verip benimle tecrübe ve kanaatlerini paylaşan 71 kişiye hassaten teşekkür ederim. Bu kişiler içinden, diğer katılımcılara ulaşmama vesile olan fakat kimliklerini ifşa edebileceği endişesiyle kendilerinin isimlerini zikretmekten imtina ettiğim bireylere ayrıca müteşekkirim.

Gerek lisans dönemimde gerekse daha sonraki zaman diliminde talebe olarak kabul ettiği *Metodoloji I-II* dersleriyle sadece akademik çalışmalarımı sınırlı olmaksızın, tüm yaşamıma kılavuzluk edecek biçimde ilme ve hayata dair bir meseleyi kavrama ufkumu genişleten saygıdeğer hocam Abdulkerim SÖNMEZ'e yürekten teşekkür ederim.

Lise yıllarımdan bu yana kalemime kıymet vererek bu konuda beni teşvik etmekten hiç vaz geçmeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Ahmet GÜZEL'e kalben müteşekkirim.

Ayrıca mülakat yapacağım kişilere ulaşmamda yardımını esirgemeyen babam Fahri Dedemoğlu, annem Fadim Dedemoğlu, kardeşim Çiğdem Dedemoğlu ve Abdulkerim Sönmez, Ahmet Güzel, Sırrı Sarı, Şeyma Sarı, Şakire Tosun Süzgül, Emine Akçelik, Ümmügülsüm Ateş, Mihriban Kocaoğlu, Hatice Kübra Gündüz Taş, Necmiye Özkaya, Seher Biliz, Sümeyra Yılmaz Lekesiz, Hilal Bilge Kılınç, Hülya Pekinceler, Dilek Altan, Sümeyra Çimen Omaç, Sümeyye Torun, Aslıhan Kuşcuoğlu, Muhammed Yusuf Akbak'a; mülakat sürecinde maddi ve manevi tüm destekleri yanında gerektiğinde bilfiil yanıma yoldaş olan annem, babam ve kardeşim Çiğdem ve Mustafa'ya, ve ayrıca yol arkadaşlığına daim şükrettiğim kıymetli dostum Hatice

Arabacı'ya; İstanbul'daki mülakat sürecimde bana evlerini açan Abdullah Dursun, Büşra ve Saliha Arabacı kardeşlere; tezimin teorik kısmında ihtiyaç duyduğum bazı kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan Mehmet Akgül, Abdulkerim Sönmez, Mahmut Hakkı Akın, Lütfi Sunar, Hatice Arabacı, Büşra Arabacı, Emine Akçelik ve Sefer Korkmaz'a teşekkür ederim.

Gonca DEDEMOĞLU

Konya, 2018

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Gonca DEDEMOĞLU		
	Numarası	158102061005		
	Ana Bilim / Bilim	Din Sosyolojisi/ Felsefe ve Din Bilimleri		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet AKGÜL		
Tezin Adı	Dini, İdeolojik ve Mesleki İlke, İnanç ve Değerlerin Mesleki Hayatın Cari-Gündelik Düzeni ile Uyumlaşma, Ayrışma ve Çatışma Biçimleri Üzerine Bir İnceleme			

Bu araştırma, farklı meslek gruplarından bireylerin, etik ihlal ve sapma ihtimali olan hallerde, sahip oldukları inanç ve meslek ilkelerini, eylemlerini planlamada ne ölçüde kılavuz edindikleri hakkındadır. Araştırmada, Weber'in seçici yakınlık kavramı başta olmak üzere toplumsal normlar ile eylem ilişkisinin mahiyeti sorgulanmakta, toplumsal normlar, dini ve seküler değerlerin insan eylemliliğine etkisine dair teorik ön görülerin, meslek hayatı kapsamındaki olgusal verilerle ne ölçüde ve hangi hallerde uyduğu ya da ayrıştığı incelenmekte ve bu husustaki sosyoloji kuramları eleştirel biçimde ele alınmaktadır. Araştırmanın verileri, avukat, öğretmen, din görevlisi, hekim, hemşire, mimar, mühendis, mali müşavir, müteahhit ve işadamı olmak üzere on meslek kategorisinden 71 kişiyle yapılan derinlemesine mülakatlardan elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, katılımcıların meslek hayatında eylemlerini planlamadaki durumsal farklılıkları şu üç ideal-tipik davranış biçimine göre analiz edilmiştir: i) ilkeleri merkezinde hareket etmek, ii) ilkelerinden bir kısmını seçerek uyma davranışı göstermek ve iii) ilkeleri ile meslek hayatını ayrı tutmak. Fiili davranışın bu ideal-tipik davranış örüntülerine nasıl bir yaklaşma veya uzaklaşma sergilediği ise üç farklı ekseninde yer alan etkenlerle ilişkisi içinde ele alınmıştır: i) bireylerin almış oldukları meslek ahlak eğitimi, mesleki amaç ve kaygıya dayalı farklılıkları, ii) dini inanç ilkeleri ve değerlerini konumlandırma biçimleri ve iii) hem inanç hem de meslek ahlak ilkelerinin birlikte kılavuz edinilmesi halinde yaşamış oldukları zorluklar, deneyimler ve bu sonraki hususların onlarda oluşturduğu/ onları zorladığı davranış ve tavır değişiklikleri. Araştırma bulguları sonuç itibarıyla, bireylerin meslek hayatındaki eylemlerini planlamalarında, kategorik farklılıkların değil, meslek hayatı içinde olağan olarak karşılaştıkları olayları nasıl yorumlayıp konumlandıklarının belirleyici olduğunu ortaya koymakta ve dolayısıyla Weber'in seçici yakınlık anlayışı ile örtüşen bir örüntü ve eklemleşmenin mevcut olmadığını göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Seçici yakınlık, meslek, meslek ahlakı, mesleki ilke, inanç ilkeleri, değerler, etik ihlal.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Gonca DEDEMOGLU		
	Student Number	158102061005		
	Department	Sociology of Religion /Department of Philosophy and Religious Studies		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Mehmet AKGUL		
Title of the Thesis/Dissertation	An Investigation on the Forms of Harmonization, Segregation and Conflict on the Current-Daily Order of the Occupational Life With the Religious, Ideological and Professional Principles, Beliefs and Values			

This research is concerned with how individuals from different professions plan and act in accordance with beliefs and ethical principals in occasions in which violation of ethical principals is possible or the rule of the daily routines of occupational life. This issue is examined within the context of theoretical approaches to the nature of relationship between social-ethical rules, norms and human social conduct, with particular attention paid to Weber's conception of "elective affinity" and the contingent nature of relation between social norms and human conduct. The empirical data of the study have been collected by means of in-depth interviews conducted with 71 people belonging to ten different occupations, namely lawyers, teachers, clerics, physicians, nurses, architects, engineers, financial consultants, building contractors and businessmen. The analysis of the data is done by formulating three types: i) trying to act/acting in compliance with their own beliefs and ethical principals, ii) a elective and situational compliance with the beliefs and rules and iii) not taking into account but keeping beliefs and principals and occupational conduct as saperate issues. How the actual conduct of the individuals come close or divert from these ideal-typical forms of conduct is analysed in connction with three aspects of their professional lives and careers: i) the type of professional ethics education that the individuals have had before after entering the professional life, their professional purpose and anxiety-based differences, ii) how they position the ethical principles and religious beliefs in their lives in general and in their professional lives in particular, and iii) the kind of difficulties that they have encountered or benefits they have obtained in their lives because adhering to and complying with their beliefs and ethical principals. The study indicates that it is neither the occupational differences nor the differences in the sources of norms but the how the individuals understand and interpret the conditions in which they practice their profession exercise a definite impact on their actual conduct and therefore it is not possible to interpret this relation as an expression of elective affinity as expressed by Weber.

Key words: Elective affinity, occupation, professional ethics, professional principles, principles of belief, values, ethical violation.

İÇİNDEKİLER

Kabul ve Onay	i
Bilimsel Etik ve Bildirim	ii
Teşekkür	iii
Özet	v
Abstract	vi
İçindekiler	vii

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DİNİN TANIMLANMASI SORUNU VE İNSAN EYLEMLİLİĞİNDE DEĞERLERİN ROLÜ

1.1.Sosyolojik Kuramda Dine Yaklaşımlar	14
1.2.Dini ve Seküler Ayrımı.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

MESLEK VE AHLAK İLİŞKİSİNİN NİTELİĞİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

2.1. Ahlakın Niteliğine Dair Bir Değerlendirme	31
2.1.1. Toplumsal Bir Olgu Olarak Ahlak	33
2.1.2. Din ve Ahlak	39
2.1.3. Seküler Ahlak.....	46
2.2. Meslek Kavramı ve Niteliği Hakkında Kuramsal Yaklaşımlar	48
2.2.1. Sosyal Teoride Meslek Kavramı	48

2.2.2. Mesleki Etik ve Değer İlişkisi	54
2.2.3. Meslek Etiğine Dair Kurumsal Düzenlemeler	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KENDİLERİYLE MÜLAKAT YAPILAN BİREYLERİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

3.1. Araştırmanın Yöntemi	78
3.2. Kendisiyle Mülakat Yapılan Bireylerin Sosyo-Demografik Özellikleri	84

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖĞRENİM SÜRECİ, MESLEK HAYATI VE MESLEK AHLAKI EĞİTİMİ

4.1. Öğrenim Düzeyi, Mesleki Tecrübe Süresi ve Kariyer Seyri	107
4.2. Mesleği Tercih Nedenleri, Birey ve Toplum Nezdinde Mesleğin Konumu Hakkındaki Kanaatleri	114
4.3. Temel Mesleki Amaç ve Kaygıları	128
4.4. Meslek Sahibi Olmanın Anlamı ve Bireysel Hayata Etkisi	133
4.5. Meslek Ahlakı Eğitimi ve Bireysel Değerlerle İlişkisi	148

BEŞİNCİ BÖLÜM

MESLEK HAYATINI DÜZENLEMeye YÖNELİK MESLEKİ, DİNİ/İDEOLOJİK İNANÇ VE İLKELER

5.1. Din ve İdeolojik İnanç ve İlkelerin Birey Hayatında Konumlanma Biçimi	159
5.2. Din ve İdeolojik İnanç ve İlkeler ile Meslek Hayatının İlişkiselliği	165
5.3. İnanç, İlke, Vicdan Ölçüleri ve Formel Kuralların Uyuşma ve Ayrışma Örüntüleri	180

5.3.1. Yasa ve Yönetmeliklerle Belirlenen Mesleki Kuralların Meslek Pratiğiyle Tekabüliyeti	180
5.3.2. Vicdan Ölçüleri, İnanç ve Mesleki İlkeler ile Uygulamaların Tekabüliyeti	185
5.3.3. Vicdan Ölçüleri, İnanç İlkeleri ve Yasa ve Yönetmeliklerle Belirlenen Kuralların İlişkiseliliği	191

ALTINCI BÖLÜM

MESLEK HAYATININ CARİ-OLAĞAN İŞLEYİŞİ VE BU İŞLEYİŞTE KARŞILAŞILAN BAZI ÖZEL HAL VE DURUMLAR

6.1. Meslek Pratiğinde Kişisel Dinamiklerin Rolü	196
6.1.1. Kişisel Yarar Sağlama ile Diğer Kişiler ve Toplumun Faydasını Önceleme Bağlamında Liyakat ve Dirayet Sorunu	196
6.1.2. Hizmet ve Ürün Kalitesini Taktim Etmede Dürüstlük Bilinci	212
6.1.3. Hizmet Verilen Kişilere Muamelede Adalet İlkesinin Pratik Yeterliliği	225
6.2. Meslek Sahasında Rekabet Merkezli İlişki Örüntüleri	235
6.2.1. Rekabetin Olağan Seyri ve Adil Rekabet Şartlarını Bozucu Durumlarda İlkelerin Konumu	235
6.2.2. Meslek Alanlarında Meşru Olmayan Yoldan Kazanç Sağlama İmkânları Karşısında Aldatma ve Dürüst Davranma İkilemi	247
6.2.3. Mesleki İlişkilerde Samimi Tutum ve Davranışların İmkânı Sorunu	260
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	265
KAYNAKÇA.....	268
Ek 1: Mülakat Cetveli Örneği	278
Ek 2: Öz Geçmiş	285

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Bu araştırma, farklı meslek gruplarına mensup bireylerin sahip oldukları veya benimsedikleri dini, ideolojik ve mesleki inanç, değer ve etik ilkeleri, etik ihlal ve sapma imkânı veya beklentileri bulunan hallerde nasıl harekete geçirdikleri ve kendilerinin hangi durumlarda, hangi gerekçelerle nasıl bir uyum, sapma veya ihlal davranışı gösterdikleri hakkındadır. Bu husus, en genel anlamda toplumsal normlar ile insan eylemliliği arasındaki ilişkinin mahiyeti hakkında yürütülen ve deterministik, etkileşimsel, ihtimaliyet, aktörlerin durumu okuma biçimine veya normlara itibar bahşetmelerine bağlı olmak gibi değişik sıfatlarla kavramsallaştırılan tartışmanın tipik örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bu geniş tartışma zemini içinde bu araştırmada konu Weber'in "seçici yakınlık" ve Durkheim'in toplumsal normlarla eylem arasında aktörlerin eyleme geçmeye istekli olmaları anlamında "arızı" bir hal olarak durumu ele alırken izlemiş olduğu yaklaşım merkezinde ele alınmakta olup, insan eylemliliğinde dini veya seküler değerlerin rolüne dair temel kuramsal öngörü ve iddialarının, meslek hayatı kapsamındaki olgusal verilerle ne ölçüde ve hangi hallerde örtüştüğü ya da örtüşmediği incelenmekte ve bu yolla mevcut kuramsal açıklamaların eleştirel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

Günümüz sosyolojisinde, toplumsal eylemin açıklamasında doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin yöntem birliğini savunan ve yapısal çözümlenmeler öngören pozitivist anlayışla, insan eylemliliğinin öngörülebilir bir düzenlilik içinde seyretmediğini ve dolayısıyla her türlü genellemeye uzak olduğunu ileri süren kültür ve *geist* merkezli tarihçi çizginin indirgemeci iki anlayışa tekabül ettiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla sosyal teoride, Durkheim ve Weber'in kuramlarında somutlaştığı söylenebilecek olan yapı-fail ikiliği gibi temel ikilem, aslında bir araştırma nesnesinin durumunu açıklamada çok da isabetli görünmemektedir. Bir tarafından bakıldığında insan ilişkilerini toplumsal yapıların mümkün kıldığı, diğer yandan bakıldığında ise yapısal unsurların aslında failerin ortak değer ve amaçlara bağlılığı ile mümkün olduğu bir gerçek ortada durmaktadır (Walsh, 2014: 44). Bu açıdan ele alındığında "sosyoloji,

sosyal yaşamda inisiyatif ve kısıtlama arasındaki etkileşimi dikkate almalı ve hem yapısal faktörlere hem de bireylerin deneyimlerine ve niyetlerine dikkat edilmelidir” (Watson, 2003: 209).

Yapıların toplumsal ilişkileri anlamayı kolaylaştırdığı ve bu anlamda araştırmacıya bir çerçeve sunduğu ortadadır. Ancak sosyolojide araştırma nesnesinin (bireyin) şeyler üzerine ve hatta kendi üzerine de düşünebilen bir varlık olarak insan olduğu bir durum, o insanın eylemlerini sadece içinde bulunduğu yapısal şartlarla açıklamanın mümkün olmadığını da ima etmektedir. Bu, ancak “insanın ne olduğu ve uygulamada neyi yapıp neyi yapamayacağına ilişkin” (Walsh, 2014: 33) soruyu yadsımakla mümkün olmaktadır. İnsan eylemliliği söz konusu olduğunda, diğer canlı türlerinden farklı olarak içgüdüsel veya kalıtsal davranışlarının çok az olması dolayısıyla, gerek “eylem biçimleri” gerekse “gerçekliği algılama biçimleri”ni önceleyen bir tasarım süreci var kabul edilmelidir (Poggi, 200: 61).

Aynı durum belli bir dine inanan insanın, inandığı dinin kural, ilke, emir ve yasaklarını kendisine bağlayıcı kabul ederek davranışlarını bu doğrultuda düzenleme sürecinde de mevcuttur. Kutsalın yeryüzündeki tezahürünün inananların onu algılayıp anlama ve yorumlama süreciyle mümkün olduğu bir gerçek olarak kabul edilmektedir.

Elbette insan eylemlerinin tamamen öngörülemez bir çeşitlilikte olduğunu iddia etmek de, bireyin eylemlerini planlamasında, içinde bulunduğu durum ve bu durumun tanımlanmasıyla toplumsal ilişkilerinin de etken olduğunu yadsımak anlamına gelecektir (Walsh, 2014: 29-30). Bu bağlamda bireyin neyi niçin yaptığının bilgisi, ona etki eden etkenler ve çevresel şartların ne olduğunun bilgisiyle, bireyin bunlarla ne türden bir ilişki kurduğunun bilgisine de sahip olmayı gerektirmektedir. Bu minvalde sosyoloji teorilerinde insanın eylemliliğinde nedensel süreçlere dair zaman zaman örtüşen kimi zaman da bir birini nakzederek pek çok açıklama biçimi bulunmaktadır.

Örneğin, birey eylemliliğini temele alarak, insan davranışlarının sadece görünür yanı ile değil aynı zamanda güdülerin de anlaşılmasıyla açıklanabileceğini ve bilimin konusu ne olursa olsun yönteminin daima soyutlama ve genelleme ile ilerleyeceği,

iddiasıyla ortaya koyduğu “ideal tip” kavramıyla Weber, bireyin eylemselliğine dair kavramsal bir çözümlenme modeli önermiştir (Coser, 2015: 207; Özlem,2001: 101). Weber’e göre sosyal bilimde bireyin davranışlarına dair şaşmaz öngörülerde bulunma imkânı olmasa da “davranışın duygusal tepkilerle belirlenen ve eylemi etkileyen bütün önemli akıl dışı öğelerini çözümlenip ortaya koymak” insan eyleminin nedenleri hakkında konuşma imkânı sağlayabilir. Dolayısıyla söz konusu eylemin ne yönüyle “akılsal etkinliğin kavramsal örneğinden sapma” (Weber, 2012a: 87) gösterdiğinin tespiti yapılmalıdır. Bunun için de Weber, saf bir akli eylem türü kurulmasının, toplumbilimci için açıkca anlaşılır, belirsizlikten arınmış bir örnek (Idealtypus) hizmetini göreceğini iddia eder. Bu örnekle karşılaştırarak gerçek etkinliğin her tür akıl dışı etkenlerden nasıl etkilendiğinin anlaşılabilir olduğunu düşünür (Weber, 1995: 15-16). Yani Weber’e göre, eylemin tümünden akli olması halinde seyredeceği farazi yön ile fiiliyatta bundan ne ölçüde sapma meydana geldiği, ideal tipler ile görünürlük kazanır ve bu vasıtayla eylemin nedenine dair araştırmacıya bir çözümlenme kapısı aralanır.

İnsan eylemlerinin sebeplerini daha görünür olarak ele almak isteyen Durkheim ise nedenselliği Weber’in yaklaşımından daha kararlı bir biçimde değerlendirip temel neden olarak toplumun bizatihi kendisini kabul etmektedir. Poggi (2000: 59), “yapmak” (of action) ve “düşünmek” (of thinking) şeklinde öngörülen iki form içeren kuralların (régles), yaklaşımlar (maniéres d’agir) ve düşünme yolları (maniéres de penser) olmak üzere sosyal gerçeğin iki tipi ile kavramsallaştırıldığını ancak Durkheim’in ilkinde ehemmiyet verip diğerini ihmal ettiğini vurgular.

Aynı şekilde Durkheim’in özellikle *İntihar* adlı eserinde ve diğer pek çok eserinde de sosyal gerçeğin temelde bir yönü yani davranma biçimlerine (ways of acting) değindiğini, ancak benzer şeyin düşünme biçimlerinde (ways of thinking) ifade edilip edilemeyeceği ve nasıl ifade edileceğine değinmediğini vurgular. Hâlbuki insan eylemliliği söz konusu olduğunda eylem biçimleri de gerçekliği algılama biçimleri de salt kalıtsal biyolojik özelliklermiş gibi düşünülemez. Her ikisini de önceleyen bir tasarım var kabul edilmelidir. Çünkü diğer canlı türleri ile karşılaştırıldığında insanın eylem ve düşünce biçimlerinin çok sınırlı bir kısmı kalıtsal olarak aktarılır ya da

içgüdüsel olarak programlanır (bkz. Poggi, 2000: 61). Dolayısıyla insanın davranış tarzlarının boşlukta bir yerde kendiliğinden ortaya çıkmadığı aşikârdır. Hem psikolojik hem de sosyolojik olgular, biyolojik olgulardan, temsiller içermeleri yönü ile farklılık gösterir (bkz. Durkheim, 2010a: 36; Benton, 2009: 114).

Bununla beraber yaygın kanaatin aksine Durkheim, *Sociology and Philosophy* adlı eserinin özellikle *Individual and Collective Representations* adlı bölümünde, toplumsal olguların birey üzerindeki etki ve zorlamasının ancak bireyin toplumsal kuralları kabul edip benimsediği oranda söz konusu olduğunu ifade eder. Mezkûr eserinde Durkheim, sosyolojinin eylem-ilke bağıını yadsımadan var olması gerektiğini savunur. Dolayısıyla Durkheim'in toplumu bireye öncelemesini, ortada bir zorlama, kural ya da emir var diye insanların zorunlu olarak o doğrultuda davranma mecburiyeti olduğunu iddia ediyormuşçasına sunarak, indirgemeci bir yaklaşımla değerlendirmek isabetli görünmemektedir (bkz. Durkheim, 2010a: 1-16).

Benzer şekilde Durkheim'in suç olgusunu normal olarak değerlendirmesi de basitçe bireyi topluma feda etmediğinin başka bir göstergesidir. Durkheim, toplumun bireyi alternatif seçeneklerin yolunu tamamen kapatacak bir sıklıkta denetlemesi halinde toplumsal değişimin mümkün olmayacağını ifade eder. Dolayısıyla Durkheim'in kural-eylem ilişkisinde bir ihtimaliyetin bulunduğu dair bir öngörüsü olduğu görülmektedir (bkz. Durkheim, 1994: 111-118).

Max Weber de, fikir-değer-inanç gibi soyut etkenlerin insanın eylemiyle ilişkisini ifade etmek için, metodolojisinin de merkezinde olduğu kabul edilen ve bireyin fikri ya da dini kabulleri ile özelde mesleki olmak üzere, içinde bulunduğu konum arasındaki ilişkiyi ifade etmek üzere *elective affinity* (seçici yakınlık) kavramını kullanır. Kavram, Weber'in metodolojisinde, insan eylemlerinde fikirsel ya da dini tasarımların ne derece etkin olduğunu çözümlenmede kullandığı bir tabir olarak yer alır (Weber, 2016: 75).

Weber, Marx'ın alt yapıdan üst yapıya doğru sabit bir nedensellik vurgusunun aksine, fikirlerde maddi çıkarların basit yansımalarını görmeyi reddeder ve düşünsel, psikolojik, bilimsel, dinsel vb. alanların birbirini etkilediğini ve bu etkinin yönünün de

değişken olduğunu kabul eder. Bilindiği gibi Weber, “toplumsal bilimde insanların dünyayı nasıl gördüklerini ve onların “anlam ağları”nı öznel olarak anlamamızın gerekli olduğu görüşündedir” (Wallace ve Wolf, 2013: 247).

Benzer şekilde Wallace ve Wolf (2013: 103), Luhmann (1982: 19)’ın da modern dünyayı ortak normlara ve genelleştirilmiş değerlere göre düzenlenemeyecek bir karmaşıklıkta kabul ettiğini ve toplumsal mutabakata önem vermediğini, bireyleri birleştiren unsur olarak “sistemleştirilmiş olan yapısal belirsizliklerin ortaklaşa kabul edilmiş olması”nın dayanak olduğu kanaatini taşıdığını aktarırlar.

William Isaac Thomas’ın (1923: 41) “durumun tanımlanması” (definition of situation) kavramıyla ifade ettiği gibi, “bireylerin daha önceki bir zamanda tepki verdikleri bir uyarıcıyı görmezden gelme imkânları ve bireyin kendi iradesine dayanan her davranışta her zaman durumun tanımlanması diyebileceğimiz bir inceleme ve düşünme safhası” vardır. İnsanlar içinde buldukları durumu tanımladıklarında bunların davranışçı sonuçlar meydana getirdiğini söyleyen Thomas’ın (1928) teorisi şudur: “Eğer insanlar durumları gerçek olarak tanımlamışlarsa, bunların sonuçları da gerçektir” (aktaran: Wallace ve Wolf, 2013: 273). Dolayısıyla araştırmacı bireyin mevcut durumu nasıl tanımladığını araştırmasında yadsımamalıdır.

Bu hususa binaen bu araştırmada, belli meslek gruplarının dindarlıklarına dair bir betimleme yapmak ya da bir mesleki dindarlık şeması ortaya koymak değil, farklı meslek elemanlarının mesleklerini icra ederken dini, ideolojik, mesleki inanç, ilke ve değerlerle temas etme biçimleri ve meslek hayatının olağan işleyişiyle mensup oldukları/benimsedikleri dini, ideolojik ilkeler kadar, meslek hayatının ahlaki boyutunu düzenlemesi beklenen resmi/yasal etik kuralların ve ilkelerin, hayatlarında nasıl eklemlendiği veya ayrıştığını anlamak amaçlamaktadır.

Araştırmada bu hususlar; Türkiye’deki profesyonel meslek erbabı içerisinde mimar, mühendis, müteahhit, doktor, hemşire, öğretmen, din görevlisi, avukat, mali müşavir ve işadamı kategorilerinden kişilerden mülakatlar vasıtasıyla derlenen şu hususlara odaklanılarak ele alınmaktadır:

1. Bireylerin yaşamlarında mesleklerini nasıl konumlandıklarına paralel olarak benimsedikleri değer-ilkelerin meslek sahalarına ne ölçüde ve nasıl yansıdığına dair ideal olan hakkındaki kanaatleri ve hali hazırda bu ilişkinin pratikteki işlerliği hakkındaki genel değerlendirmeleri,

2. Genel ahlak ilkeleri ile meslek hayatının ne ölçüde paralellik arz ettiğine dair değerlendirmeleri,

3. Dini, ideolojik ve mesleki ilkeler karşısında kendi durumlarını nasıl konumlandıkları ve bu doğrultuda mesleki amaçları ile meslek etik kurallarının genel olarak meslek sahalarındaki ve kendi pratiklerindeki işlerliğine dair beyanları,

4. Tabi oldukları mesleki etik çerçeve ve bunun pratikteki işlerliğine dair kanaat ve tecrübeleri,

5. Etik ilkelere uyma veya bunlardan sapma hal ve davranışlarının nedenlerine dair kanaatleri ve kendilerinin hangi durumlarda nasıl davrandıklarına dayalı olarak ele alınmaktadır.

Mülakat verilerinin sonuçlarına dayalı olarak, araştırmanın temel iddiası, kişilerin mesleki uygulamalarını, tabi oldukları değerler bütününden doğrudan referans alarak değerlendirmeye tabi tutmadıkları aksine, hayatın akışı içinde kendilerini “yapmak zorunda” gördükleri bir takım zorunluklarla paralel olarak biçimlendirdikleridir. Bu hususta kişilerin “zorunluluk” olarak ifade ettikleri durumların gerçekten yapısal zorunluluklar olup olmadığı, değilse kişilerin mi bu durumları o şekilde yorumladıkları meselesi de sorgulanmaktadır. Bu konuyla bağlantılı olarak, temelde Weber’in seçici yakınlık (elective affinity) olarak ifade ettiği, kişilerin bulunduğu konuma göre değer kümelerinden belli kısımları çekip aldıklarına dair kabulü olmak üzere, insanların belli konumlarda belli referanslara dayanarak bir eylem ortaya koyduklarını öne süren eylem teorilerinin iddialarının aksine, kişilerin kendi ve başkalarının davranışları hakkındaki beyanları, onların genel olarak “pratik zorunluluklar” şeklinde ifade edilen durumlarda, anlam dünyalarını

oluşturduklarını ifade ettikleri değerlerin hilafına davranma konusunda ortak tavırlar sergilediklerine işaret etmektedir.

Bu hususta, Weber (2012c: 78-80)'in her “anamlı insan davranışı” hakkında konuşmanın, bireylerin araç-amaç arasında kurdukları bağın niteliğine yönelik bir sorgulamayı gerektireceğine dair kanaati de hatırlanmalıdır. Bu bağlamda Weber, bireylerin bir şeyi, ya o şeyin kendisi için ya da arzulanan bir başka şeyin aracı olabileceği için istediklerini iddia eder ve bununla elde edilmesi hedeflenen şey arasındaki ilişkinin bilimsel analize açık olduğunu söyler. Onun bu iddiası, sosyal eylemin rasyonelliğinin; amaç, değer, duygu yönelimli ya da geleneksel temelde analiz edilebileceği öngörüsüyle birleşmektedir. Bu ayrıma göre bireylerin eylemselliği; amaç ve ona ulaştıran araçlar ile ikincil sonuçları beraber düşünerek eylemlerini planladıklarında amaç yönelimli rasyonelliğin, birbirine alternatif amaçlar ve birbiriyle çatışan sonuçlardan birini diğerine tercih ettiklerinde değer yönelimli rasyonelliğin kapsamında değerlendirilebilmektedir. Weber, duygusal ve geleneksel olarak ortaya çıkan eylemselliğin ise “anamlı olarak yöneltmiş şeyin, çoğu halde, sınır çizgisi dışında” olacağını düşünmektedir. Bununla beraber Weber, bireyin eylemlerini, alternatif amaçlar arasında değerleri merkezinde seçim yaparak değil, “belirli öznel ihtiyaçlar” a istinaden bir önemlilik sıralamasıyla azami fayda elde etme amacına matuf olarak bir sıralamaya göre düzenlediğini ifade eder. Bu durum ise değer yönelimli rasyonellikle amaç yönelimli rasyonelliğin çeşitli şekillerde birbiriyle ilişkili olduğunu göstermektedir (Weber, 2012a: 132-137). Dolayısıyla Weber (2012a: 182-187)'e göre “ekonomik yönelim bir gelenek ya da hedefe yönelik rasyonellik meselesi” olarak değerlendirilebilecek bir husustur.

Bu itibarla, bu araştırmada, farklı meslek elemanlarının hangi durumda ne yaptığının bir tasviri yapılmakla beraber, bunun ötesinde konumsal farklılıkların, kişilerin değer-referans çerçevelerine dayanarak eylemde bulunmalarına etkisine dair kuramsal ön görülerin olgusal zeminde neye tekabül ettiğine dair bir sorgulama yapılmakta ve mevcut açıklama biçimlerinden farklı bir açıklama ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Dolayısıyla modern toplumsal iş bölümünün panoramik bir görüntüsünü veren mesleki farklılaşma ve bu ‘meslek erbabı kişilerin’ temel anlam çerçevelerinin nerelerde ve nasıl kesiştiği meselesi, din sosyolojisi açısından da temel bir mesele olarak görünmektedir. Kendisini mesleki rolleri ile ortaya koyan modern insanın, dini-ideolojik ya da ahlaki bir çerçeveyi yadsımadığı ancak bunları eylemlerinde temel dayanak biçiminde konumlandırmadığı da olgusal bir durum olarak ortada durmaktadır.

Bu hususta kuramsal tartışmalar içerisinde meslek ve din konusunda, öne çıkan isim Max Weber olmakla beraber, onun sistemi içinde de bu iki olgu arasındaki ilişkinin ne türden bir ilişki olduğuna, bunun birey hayatında nasıl açığa çıktığına dair net bir çözümleme bulunmamaktadır. Weber, mesleki rol ve dini yönelim arasında bir seçici yakınlıktan bahsetse de, bu seçiciliğin hangi şartlarda ve ne yönde olacağına dair açık bir çözümleme yapmamaktadır.

Weber’in teorik çözümlemesinin bir değerlendirmesini yapmaya imkân vermesinin ötesinde bu araştırmayı yapmaya değer kılan husus, insan eylemliliğine ve eylemin ardındaki tasarımlarına dair birbiri ile örtüşen ya da birbirine karşıt pek çok kuramsal öngörünün pratik durumu açıklama kabiliyetinin sınanması gerekliliğidir. Sosyolojiyi felsefeden ya da sosyolojik araştırmayı spekülatif söylemden ayırmada, meseleye hakemlik edecek olan, hakkında konuşulan olgunun bizzat kendisidir. Dolayısıyla belli bir olguyu incelerken ya da anlamaya çalışırken veyahut da açıklamaya çabalarken hangi kuramsal yaklaşımın, mezkûr olgunun hangi yönünü neden daha iyi açıkladığı ya da diğerinin niye açıklamadığı cevaplanması gereken bir sorun olarak araştırma sürecinde önem arz etmektedir.

Geleneksel dünyadan farklı olarak modern dünyada toplumsal olanın merkezinde ekonominin olduğu ve dolayısıyla dinin merkezietini kaybederek bir sekülerleşmenin hüküm sürdüğü genel bir modernist kabul olsa da sekülerleşmenin, dindar bireyin olup bitene ne yönde ve nasıl bir tepki verdiğine dair bireysel boyutta bir çözümlemesi daha muğlak görünmektedir. Zira Furseth ve Repstad (2011: 203-237)’in belirttikleri üzere, toplumsal hayat alanları olarak kurumların sekülerleşmesi

ile bireysel dindarlık düzleminin ve dolayısıyla bireysel sekülerleşmenin aynı şey olduğunu temellendirebilecek karineler bulunmamaktadır.

Dolayısıyla kişilerin ilke ve değerlerinden oluşan anlam dünyalarının veya dine dair ilkesel kabullerinin “iş yapma” pratiklerinde ne ölçüde etkin olduğu ya da etkin olup olmadığı ve bunun nedenleriyle birlikte sekülerleşme iddialarının bireyin pratik tercihlerine bakıldığında dayanağının ne olduğu hakkında kendilerine müracaat edilerek meselenin ele alınması yerinde olacaktır.

Bu çerçevede, araştırmada dini, ideolojik ve mesleki ilke ve değerlerin mesleki hayatın olağan ve cari işleyiş biçimiyle eklemleştirdiği ve ayrıştığı yerler ve bunların nedenleri incelenmektedir. Bu zeminde temel olarak, bireyin eylemlerinin, onun benimsediği ilkeler ve tabii olduğu değer sisteminin güdülemesiyle gerçekleşip gerçekleşmediği, bunun yanında mevcut yapısal şartların mı bireyin eylemini belirlediği yoksa kişisel tercihlerin veya çatışma-çıkar alanlarının yapısal şartlar olarak sunulup algılanmasının mı bireyin eylemlerini belirlediğinin yoklanması ve dolayısıyla mesleki konumu ile anlam dünyası arasında bir seçici yakınlığın olup olmadığı ve varsa ne ölçüde var olduğunun değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Bu amaçla araştırmada, kişilerin benimsedikleri dini, ideolojik, mesleki ilkeler ve bu ilkeleri meslek hayatlarında nasıl inşa ettikleri üzerinde odaklanılmakta ve bu inşa sürecinde neleri yapısal zorunluluk olarak görüp algıladıklarıyla mesleki farklılıkların ve dine yaklaşımlarının ne yönde etkisi olduğu ya da etkili olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu hususlar: i) kutsal ve alaladenin mahiyeti, ii) ahlakın dini ve seküler temelleri ve iii) meslek kavramının niteliği ve değerle ilişkisi olmak üzere üç veçhesiyle ele alınmaktadır.

Çalışma altı temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyal teoride din mefhumuna dair tartışmalar ve dini-seküler ayrımına dair yaklaşımlar ele alınmaktadır. İkinci bölümde meslek ve ahlak ilişkisinin niteliğine dair bir değerlendirme yapılmakta ve bu bölümün ilk kısmında ahlak kavramının içerimlerine dair kuramsal yaklaşımlar ele alınmakta ve toplumsal bir olgu olarak niteliği ve dinle bağlantısı incelenmektedir. İkinci bölümün ikinci kısmında ise, meslek kavramına dair

kuramsal tartışmalara yer verilmekte ve etik değerlerle ilişkisi değerlendirilmekte; ayrıca araştırma kapsamındaki meslek kategorileri için düzenlenmiş formel etik kuralların mahiyetine dair kısa bir değerlendirme yapılarak bu kurallar örneklendirilmektedir. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi anlatılmakta ve kendisiyle mülakat yapılan bireylerin sosyo-demografik durumları takdim edilmektedir. Dördüncü bölüm, kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının öğrenim süreci, meslek hayatı ve meslek ahlakına yönelik eğitim süreçleriyle temel mesleki amaç ve kaygılarının ne olduğuna dair anlattıklarının değerlendirmesini içermektedir. Beşinci bölümde kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının benimsemiş oldukları inanç ve ilkeleri, gündelik hayatlarında nasıl konumlandıkları ve meslek hayatıyla bu ilkelerin ilişkiselliği incelenmektedir. Altıncı bölümde ise, araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının beyanları ve yorumlarından hareketle, inanç ve meslek ilkelerine dair ortaya çıkan mekanizmaların meslek hayatının olağan işleyişinde başka ne türden mekanizmalar oluşturduğu ele alınmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak, kişisel yarar ve toplumsal fayda tercihinde bireylerin: i) Liyakat ve dirayet sorunu, ii) dürüstlük bilinci ve iii) meslek pratiklerinde adalet ilkesinin pratik yeterliliği sorgulanmaktadır. İkinci olarak meslek sahalarındaki rekabete dayalı ilişki örüntüleri içerisinde bireylerin, i) adil rekabet şartlarını bozucu durumlarda ne yaptıkları, ii) aldatma ve dürüst davranma ikileminde tercihlerinin ne olduğu ve iii) rekabette öne geçme söz konusu olduğunda diğer kişilere karşı samimi tutum ve davranışlarının niteliği incelenmekte ve yorumlanmaktadır.

Bu girizgâh akabinde izleyen bölümde önce bu araştırmaya kaynaklık eden kuramsal sorunun ne olduğu ve farklı kuramsal çerçevelerin bu sorunu nasıl ele aldıklarının bir inceleme ve değerlendirmesi yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİNİN TANIMLANMASI SORUNU VE İNSAN EYLEMLİLİĞİNDE DEĞERLERİN ROLÜ

Sosyal bilimlerde tanımlama, hakkında konuşulacak olan şeye dair bir ortak zemin belirlemek için elzem olan ancak o şeyin mahiyeti hakkında bir sınırlama olması ve yapılan tanımın bizatihi neye tekabül ettiğinin netleştirilebilmesi açısından bir sorun olarak durmaktadır. Bu hususta bir yönüyle kutsala bakan, pratik yönüyle de toplumsal işleve sahip din olgusunun tanımlanması meselesi bir kat daha tartışmalı ve zor bir mesele olarak görünmektedir.

Durkheim, dine dair yapılacak olan bir tanımın, önyargılardan, tutkularından, alışkanlıklardan türetilmemesi gerektiğini ve dinin ancak, bulunduğu her yerde görülen ortak özelliklerine göre tanımlanabileceğini söylemektedir (Durkheim, 2010b: 50). Droogers'a (2012: 423-434) göre de, "dinin tanımı, küresel toplum ortamında bulunan tanımlayıcının pozisyonundan, bilim paradigmasından ve sekülerleşme tartışmalarından" ayrı tutulamayacağı kanaatiyle, "ön kabuller ve gizli seçenekler değerlendirilmeden, eski bir pozitivist ideal olarak, dinin tanımı"nın zor bir hedef olduğunu düşünmektedir. Bilindiği gibi modernleşme teorileri dinin ortadan kalkacağına dair ön görüşler inşa etmiştir. Bunun nihai noktası da sekülerleşme tezi paralelinde, seküler olan ile dini olanın birbirine her düzlemde tamamen zıt olduğu iddiasıdır. Dolayısıyla böyle keskin bir ayrımı destekleyici bir din tasavvuru inşa edilmiştir.

Bu bağlamda tanımın tek yönlü (monothetic) ve kapsayıcı (polithetic) olmasının farkına dikkat çeken Droogers, hesaba katılan unsurların hem yeterli hem gerekli olma şartını arayan tek yönlü (kesin ve zorunlu şartlara dayalı) tanımların dışlayıcı özellikte olduğunu, kapsayıcı tanımların ise tanımdaki unsurların tamamının o sınıfın tüm üyelerinde bire bir görünmesinin zorunlu olmadığı bir tablo çizer. Droogers, Weber'in "ideal tip" inşasını da kapsayıcı tanımlar arasında değerlendirir (Droogers, 2012: 427-428).

Berger (1993: 89-91)' a göre de tanımlar, “doğru” ya da “yanlış” olarak değil, faydalı olup olmadıklarına göre değerlendirilmelidir. O, bu bağlamda ön yargıyla yapılan tanımlarında bir yararlılık vasfını haiz olduğunu düşünür ve sosyolojik çözümlemede din hakkında yapılan tanımların özsel ve işlevsel tanımlar arasında bir seçim yapmakla sınırlı olacağını ifade eder.

Droogers (2012: 420-429), “Dinin Tanımlanması Bir Sosyal Bilim Yaklaşımı” isimli denemesinde, dinin tanımlanmasında metodolojik olarak tanımlayıcının işlevini vurgularken ayrıca yapılan tanımın da kullanım alanının önemine dikkat çeker. Dolayısıyla din hakkında yapılacak bir tanım da, tanımlayıcıdan bağımsız olarak ele alınamaz. Droogers’in isabetle dile getirdiği gibi bir tanım, “ içinde yer alma, sempati ima edebilme gibi önemli bir yönelimi içerebilir”. Bu kapsamda Droogers’e göre bir tanım: “Fenomenler arasında ayırım yaparak realiteyi sınıflandırmaya yardım eder (dini olanla seküler olanı ayırmak gibi), bir fenomenin, en belirleyici unsurunu öne çıkararak, esası hakkında bir tasvir yapar, benzer nitelikteki fenomenleri tanıyarak o alandaki bazı düzenlemelerin tanınmasında yardımcı olur, akademik alanda ise bir disipline kimliğini kazandırmada yardımcı olur, bir araştırma sürecinde kavramların operasyonelleşmesi için tanım gereklidir, bir kavram üzerinde belli ölçülerde uzlaşma sağlayarak akademik olarak tartışma imkânı verir”.

Bunun yanında tanımı yapan kişinin bilim anlayışı da dine dair ortaya koyduğu tanımda etken olacaktır. Berger, tanımlayıcının üç pozisyonunu ortaya koyar: ilki, “dini doğruları akademik tartışmada temel bir unsur olarak kabul eder”; ikincisi, bilimsel “bir çalışmada dini doğruları içeren bir yolu ve daha da özel olarak dinin açıklamasını reddeder; üçüncüsü ise, “dini doğrular konusunda tarafsız kalır” (Berger (1967)’den aktaran: Droogers, 2012: 421).

Ayrıca Droogers (2012: 416), dinin tanımlanmasında Guba’nın (1990:18) üç boyut ayrımını takip eder: ilk boyutta dinin yapısı hakkında ne söylenebileceği ontolojik boyuttur, ikincisi epistemolojik olup tanımı yapanın bir fenomen olarak dinle ilişkisinin ne olduğu ile ilgilenir ve üçüncüsü ise metodolojiktir ve dinin tanımı yapılırken teknik olarak takip edilmesi gereken yolla ilgilidir. Burada ilk boyut, daha çok, dinin objektif bir tanımının yapılıp yapılamayacağı ile ilgilenir. Ve yine temel

olarak, “tanım içerisine girebilecek unsurlardan birisi gerçek (realite) olarak hesaba katılmaz ve bu nedenle bilinçli olarak tanım dışı bırakılırsa, bilimsel bir yolla din nasıl tanımlanabilir?” (Droogers, 2012: 418) sorusunun sorulması gerekir.

Bu minvalde, sosyoloji alanında dinin toplumsal yönüyle ilgili herhangi bir meseleyi ele almak, alanda yapılan din tanımlarına bigâne kalmamayı gerektirir. Bazı farklılıklarla beraber sosyologlar, dinin insanda bir anlam-amaç bağı ve olağanüstü fikrini oluşturan kuşatıcı bir kültürel dizge olduğu konusunda benzer tanımlar yapmışlardır (Giddens, 2013: 580). Bununla beraber modernleşme teorileri dinin ortadan kalkacağına dair ön görüşler inşa etmiş ve dinden yalıtılmış bir “sekülerlik” ideolojisi telkin edilmiştir (bkz. Droogers, 2012: 423).

Bu araştırmanın ilgi alanı doğrultusunda, dinin ne olduğuna dair ontolojik, doğru ya da yanlışlığına dair kanaat belirtmeye yönelik olarak epistemolojik bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmamakta ancak alanda, dine yönelik kuramsal kabullerde, bu iki unsurun nasıl istihdam edildiği hakkında teknik ve eleştirel değerlendirmelerle iktifa edilmektedir. Bununla beraber bu çalışmada, inananlarının meslek alanlarında ortaya çıkan pratiklerindeki tezahürlerinden hareketle, din olgusunun failerin hayatlarında neye tekabül ettiğinin bir açıklaması yapılmak istenmektedir.

Genel olarak sosyologlar dini, toplumla açıklama eğilimindedirler ve “kutsalın cemiyet hayatındaki tecrübesi” perspektifiyle hareket ederler (Arslantürk ve Amman, 2012: 317). Bununla beraber sosyal teorideki din tanımları temelde üç klasik sosyologdan etkilenmiştir. Bu isimler din sosyolojisinde kendilerine atıf yapılması kaçınılmaz olan Emile Durkheim, Max Weber ve dini ayrıntılı olarak ele almasa da, dine dair değerlendirmelerde oldukça katkısı olan Karl Marx’tır. Bu üç ismin dine yaklaşımı temel farklılıklar içerir. Özetle ifade etmek gerekirse örneğin Durkheim, işlevi bakımından dine sosyal bir bütünleştirici ve sosyal değişim karşısında daha muhafaza edici bir unsur olarak bakarken, Weber dini, bizzat sosyal değişimin dinamiklerinden biri olarak görür. Marx da bir yönüyle Weber’e yaklaşarak dini, iktisadi eğilimde belirleyici unsurlar arasında kabul edip toplumsal eşitsizlikler karşısında kişiyi teselli ederek pasifize edebildiğini söylerken, kuramında üst yapının

bir biçimi olarak konumlandırır. Ancak bir şeyin işlevi ile onun asli mahiyeti itibariyle ne olduğu, ilişkili fakat ayrı hususlardır.

Sosyal bilimlerde dinin hem menşei problemi hem de pratik hayattaki konumuna dair pek çok perspektiften tanımlama faaliyetleri olagelmıştır. Bütün bu tanımlar içinde bu araştırmanın kapsamı dâhilinde, inancın nesnesine yönelik tanımlardan ziyade inancın toplumsal ilişkilere yansıyan yönü itibariyle dini ele alan ve daha özelde bireyin meslek hayatındaki fonksiyonel etkisini öne çıkararak dini, sosyolojik açıdan ele alan kuramsal yaklaşımların bir değerlendirmesini yapmak yerinde olacaktır.

1.1. Sosyolojik Kuramda Dine Yaklaşımlar

Tanrıyı merkeze alan bir düşünce yapısına sahip olan insanın davranışlarının buna göre şekilleneceği ve sosyal olay ve olguları algılaması ve bunlara karşı tavırlarında düşüncesinin etkili olacağı varsayılır. Dolayısıyla din merkezli ilişki, Tanrı-insan ilişkisi olmakla beraber insanlar arasındaki bir ilişki haline gelir (Arslantürk ve Amman, 2012: 151). Bunun ötesinde antropologlar ve bazı sosyologların dini belirlemelerin toplumsal olanı belirlediğini savunmaları da (Köseihal, 1974:306-314) göz önünde bulundurularak, sosyal bir olgu olarak din, fıkıh ilminin muamelat kategorisinde daha çok görünürlük kazanmaktadır.

Sosyal bilimlerdeki din, özsel tanımlarla işlevsel tanımlar olmak üzere iki farklı kategori altında tanımlanır. Özsel tanım kutsalın ne olduğu ile ilgilenirken işlevsel tanımlar dinin ne yaptığı hakkında bilgi verir (Droogers, 2012: 423). Durkheim (1995: 44); “bir din, kutsal şeyler yani ayrılmış ve yasaklanmış şeylerle ilgili bütünleşik bir inançlar ve uygulamalar sistemidir-kendisine bağlı olanları Kilise denilen tek bir ahlaki cemaat halinde birleştiren inançlar ve uygulamalar. Ahlaki yasaklar bir yana, kutsal şeylerle ilgili bütüncül bir inanç ve uygulama sistemidir” şeklindeki meşhur tanımında aslında bu iki unsuru birleştiriyor görünmektedir. Bununla beraber, kutsalın eylem üzerindeki etkisini gözlemlemeye yönelik olarak işlevsel yaklaşımlar öne çıksa da bireyin, eylem öncesi tasarımlarına dair ne türden bir “değer dünyası”na sahip olduğunun da yadsınmaması gerekmektedir.

Dinin eyleme güdüleyici yönünü de içeren işlevselci bir tanım olarak Geertz'in tanımını şudur : “din, insanda genel var oluş düzeninin kavramlarını formüle ederek ve, özgün gerçeklik ve motivasyon gibi görünen, öylesine bir gerçeklik aurasıyla bu kavramları formüle ederek, güçlü, yaygın ve uzun süreli ruh halleri ve motivasyonları kurma rolüne sahip sembolik bir sistemdir” (Geertz, 1993: 90). Kippenberg (2012: 134)'e göre klasik sosyologlardan Weber (2015) de, dinin soyut tanımı ile değil, “toplumsal düzenlerin kurulmasındaki toplumsal etkilerini keşfetmekle” ilgilenmiştir.

Din olgusuyla yakından ilgilenen isimlerin başında gelen Durkheim da yukarıda geçen tanımından da anlaşılacağı üzere dini toplum içinde fonksiyonel ve organize bir biçimde kutsalla ilişkili ve tutarlı inanç ve eylemler olarak “somut” bir şekilde vasfeder. Bu tanımlamasında Durkheim, özellikle dinin salt bir doğaüstü forma karşılık geliyor gibi algılanmasına karşı çıkar. Doğaüstünden anlaşılan anlamın aslında sonradan türetilen ve yeni bir şey olduğunu ve doğal bir düzen düşüncesine dayandığını vurgular. Önce doğal bir düzenin, yani “evrendeki olayların yasa diye adlandırılan zorunlu ilişkilerle birbiriyle bağlantılı oldukları”nın kabul edilmesi ve bu ilkeye uymayanın doğaüstü olarak vasedilmiş olduğunun altını çizer ve dinin doğaüstü ile özdeş kılınmasını kabul etmez. Bunun nedeni olarak da dinsel düşüncenin belli bir düzen öğretisi ile yaklaşım olguları karmaşık göstermediğini ve “ayrık, kuraldışı” olanın dinsel düşüncenin gündemimde olmadığını söyler (Durkheim, 2010b: 53-56).

Durkheim'e göre mekanik dayanışmada ortak bilincin gücü, onun yayılması ile koşuttur. Sanayi öncesi toplumlarda ayrıntılı hale getirilmiş olan ortak bilinçle eylemlerin, özellikle de dinsel kuralların her biri ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Yapılacak olan ile inanılması gereken ayrıntılı ve aşikârdır. Organik dayanışmada ise, Durkheim, ortak bilincin varlık alanının küçüldüğünü ifade eder. Yasakların çiğnenmesine karşı verilen ortak tepkinin azaldığı ve toplumsal zorlamanın daha çok kişisel olarak yorumlandığı değerlendirmesini yapar (bkz. Aron, 2010: 232). Organik dayanışmada bütüncül inançlar hala varlığını sürdürmekle beraber farklılaşmış rollere sahip kişilerin hallerine cevap vermek konusunda spesifik kurallar bu inançlardan nispeten bağımsız olarak durmaktadır (Coser, 2015: 134).

Durkheim'in temelde cevap aradığı soru 'geleneksel toplumlarda düzenin mayası olan dinin yerini modern toplumlarda neyin alacak olduğudur'. Aron'un da açık bir şekilde ifade ettiği gibi Durkheim, çağdaş toplumun sıkıntılarını gidermek için soyut düşünceler ve kuramları değil, eyleme geçen ahlaki aramaktadır (Aron, 2010: 245).

Poggi de (2000: 141-143), Durkheim'in, eserlerinde "sosyal hayatın zenginliği ve çeşitliliğini yakalama" amacıyla pek çok kavramı ele alırken söz konusu kavramın olgusal olarak deneyimlenmesinin alternatif yolları ve kuramsal olarak planlanmasıyla entelektüel olarak onu ele almak arasında bir karşıtlığı vurguladığını söyler. Dine yaklaşımında da, tüm dinlerin bir kutsal etrafında şekillendiğini söylerken kutsallığın zorunlu olarak nesne, madde ve gerçeklik algısı, davranış, mekân, vb unsurları içeren zihniyete atfedildiğini söyler.

Durkheim'e (2010b: 56-71) göre kutsal varlık, yaşamın olağan akışını sürdürmek ve korumak bakımından müspet bir rol üstlenmektedir. Bununla paralel olarak da onun lisanında din, toplumsal olanın kutsal ve alelade olarak sınıflanmasıyla ilişkili inanç ve pratikler sistemi olmak yanında insanların ahlaki bir topluluk oluşturmasının temsilidir. Böylece Durkheim'in dine yaklaşımı, birey üzerinde "ahlaki yaptırım"ı olan bir olgusal form kabulüne dayanmaktadır. Bu, Marx'ın var olan eşitsizlik karşısında insanı pasifize eden bir unsur olarak dini görmesinden farklı olarak, bireyin hayatta bir kargaşa değil, düzen görmesine neden olan bir etken olarak dini vasfetmektir ve Durkheim, bu şekilde aslında, Tanrı ve ruh düşüncesinin ötesine geçen bir din tasavvuruna atıf yaparak "gizem"e indirgenmiş din yaklaşımlarını çürütmek istemektedir.

Durkheim dini, "kutsalın kurumsallaşmış dış çerçevesi veya penceresi" (Turner, 2017: 66) olarak değerlendirir ve ahlakın kaynağı (Köseihal, 1974: 293) olarak görür. Turner (2017: 67-68), Durkheim'in dine yönelişinin aslında ahlak tasavvuruna dayandığını ve ahlak anlayışının da aslında "endüstriyel kapitalist toplum ideolojisi"ne bir saldırıyı temsil ettiğini ve "egoist bireycilik ideolojisi"ne karşı duruşunun bu çerçevede anlaşılması gerektiğini söyler. Durkheim, insanı *homo duplex* olarak düşünür yani insanı beden, arzu ve iştah ve aynı zamanda da toplumsallaşmış kişilik

olarak görür. Ve insanın ancak toplum vasıtası ile insan olduğunu vurgular. Eylemin ahlakilik vasfının da belirli bireysel arzuların grup ya da toplum hizmetinde feda edilmesiyle ortaya çıktığını kaydeder (Coser, 2015: 133).

Durkheim değişen toplumsal yapı içinde bireyleri bir arada tutan şeyin artık tarım toplumlarındaki gibi inanç olmadığını, değer yüklü yeni kuvvetlere ya da örgütlenmiş yapılara ihtiyaç olduğunu dile getirir (Durkheim, 2006: 38) ve işbölümü, mesleki örgütler ve etiği bu yapıların önüne koyar. Durkheim'e göre ekonomi ve eğitim alanı da dâhil olmak üzere toplumların ayakta kalabilmesi için kolektif biçimde benimsenen ve bir oranda kutsallığa sahip, üyelerinin davranışlarını ve tutumlarını düzenleyen yargılar mevcut olmalıdır (Durkheim, 2006: 77; ayrıca bkz. Wallace ve Wolf, 2012: 53). Modern toplumun rasyonalize edilmiş ahlaki değerlerinin bireylere kazandırıldığı yer okuldur. Durkheim da ahlak eğitiminin bu rasyonalizasyon sürecinde etkin olduğunu söyler.

Organik dayanışma ile ilgili olarak bireyleri birbirine bağlayan şeyin ortak inanç olmadığı, yani topluma üyeleri bağlamak için daha az ortak inanca ihtiyaç duyulduğu iddiası yanı sıra, Durkheim, bu tür dayanışmada bile çatışmayı engelleyen şeyin kolektif bir bilinç ve yeni değerler olduğu fikrine yönelmiştir. Yeni değerlerle oluşacak yeni düzen ise, eğitim otoritesi ile sağlanacaktır. Bu otorite ise her zaman için bireylerin kendisine egemen olmasına izin verdiği türden bir otorite olacaktır. Yani insanlar ahlaki kuralların otoritesine, bir zorlamayla karşılaştıkları için değil, bu kurallara saygı duydukları için uyacaklardır (Durkheim, 2004: 45). Ahlaki disiplinin düzenleyici rolü, bireyin davranışlarını düzenlerken, bu sürecin başlaması ise, bireyin kendi rızasıyla bu düzenlemeyi kabul etmesi ile gerçekleşecektir (Durkheim, 2004: 46-47).

“Durkheim'in din kuramının amacı, geleneksel dinlerin entelektüel içeriğini kabul etmeden, inanç nesnesinin gerçekliğini kurmaktır. Geleneksel dinler bilimsel akılcılığın gelişmesi ile iflas etmişler, ama bu akılcılık insanların kendi toplumlarından başka hiçbir şeye tapınmadıklarını göstererek yıkar görüldüğü şeyin kurulmasını sağlamaktır” (Aron, 2010: 250). Durkheim, dinin genel anlamda bilimin sözünün geçerli olmadığı zamanlarda hüküm sürdüğünü ancak modern zamanlarda

karşısına bir rakip çıktığını ifade eder. Bu bağlamda o, kuramların da yavaş ilerleyen bilimden önde gitmesinin gerekliliğini vurgulayarak bilimin tamamlanma yolunu açmaları gerektiğini vurgular (Durkheim, 2010b: 588).

Durkheim'ın din sosyolojisinde, sadece Avusturalya kabilelerinin inançları ve uygulamalarını değil, aynı zamanda dinsel inançlara bağlı düşünce biçimini de anlamaya çalıştığını söyleyen Aron, onun dinsel çıkarları, toplumsal ve ahlaki çıkarların simgesel biçimi olarak gördüğünü aktarır (Aron, 2010: 249, 257). Durkheim'in dini, değişen topluma tapmak olarak kabul etmesi de bu minvalde değerlendirilmelidir.

Durkheim dinsel algıların, “herhangi bir toplumda dünyevi olanın sahası - gündelik faydacı faaliyetlerin alanı ile kutsal olanın sahasının, numetik aşkın, sıra dışı olana ait bir alan- birbirlerinden ayrıldığı zaman” ortaya çıktığını iddia eder (bkz. Coser, 2015: 135). Dolayısıyla Durkheim, insanın dinsel bağlılıklarının nihai olarak toplumsal ve insanın düşünce kategorilerinin de, örneğin zamanı ve mekânı kavrayış tarzlarının, toplumsal hayat biçimine dayandırılabilirliğini varsayar (Coser, 2015: 136).

Aron, Durkheim'in sosyolojik bilgi kuramının üç öneri ifade ettiğini söyler: “1. İlk sınıflama biçimleri evrenin dinsel görünümüne bağlıdır. Bu dinsel görüntüler toplumların kendileri hakkında sahip oldukları görüşlerle kutsal olmayan dünya ve dinsel ya da kutsal dünya ikiciliğinden çıkartılır. 2. Durkheim, nedensellik gibi bir düşüncenin toplumdan geldiğini ve yalnızca ondan gelebileceğini kesinlikle belirtir. Toplu yaşam deneyi güç düşüncesini doğurmuştur. Bireyin gücünden üstün bir güç kavramını insanlara toplum verir. 3. Sosyolojik bilgi kuramının, ampirizmle apriorizm (özselcilik) karşıtlığını aşma olanağı verdiğini göstermeye çalışır. Ampirizme göre: kategoriler ve genel olarak kavramlar algılanabilir deneylerden doğrudan doğruya çıkar. Apriorizme göre: kavramlar ya da kategoriler insan düşüncesinin kendisinde vardır” (Aron, 2010: 257). Durkheim her ikisinin de eksik kaldığını ve sentezi toplumun müdahalesinin doğuracağını söyler. Bu perspektifle Durkheim'ın sosyolojisi, hem akılcı bireyciliği geçerli sayar, hem de ortak normlara saygıyı öğütler (Aron, 2010: 285). Buna paralel olarak Coser da Durkheim'ın sosyolojisinin ana

özelliğini, “olguların farklı düzeyleri arasındaki temel süreksizliklerin altını çizen ve çözümlenmenin bir düzeyinden diğerine ilerlendikçe ortaya çıkan yani bakış açılarını vurgulayan bilim felsefesindeki bir yaklaşım” olarak değerlendirir (Cosser, 2015:140).

Durkheim da Comte gibi iktisadi etkinliği, sanayi toplumu olan çağdaş toplumların özelliği olarak düşünür. Demek ki iktisadi örgütlenme, toplumun bütünü üzerinde kesin bir etki yapmalıdır. Ama toplumsal istikrarın koşulu olan uzlaşım, bireysel çıkarların rekabeti ya da çıkarlar arasında önceden uyum sağlamakla yaratılamaz. Dolayısıyla toplumda iktisadi unsurlar sözde akılcı davranışı ile açıklanamaz. “Çünkü toplumsal sorun önce ekonomik bir sorun değildir. Özellikle düşünce birliği yani çatışmaları yatıştıran, bencillikleri frenleyen ve barışı koruyan bireylerde ortak duygular sorunudur. Söz konusu olan bireyi topluluğun bir üyesi yapmak, toplu yaşam için zorunlu olan ödevler, yasaklar ve zorunluluklara saygıyı kafasına iyice yerleştirmektir” (Aron, 2010: 268-269).

Aron, Durkheim’in, “ekonomik işlevlerin kendi kendilerine bırakılmaları gerektiği ve bir güce bağımlı olmaya gereksinimleri olmadığını iddia ettiğini öne sürmenin bir yanığı olduğunu” söyler. Durkheim’e göre, “ekonomik işlevlerin bir güce, hem siyasal hem de ahlaki olması gereken bir güce bağlı olmaya gereksinimleri vardır. Durkheim ekonomik hayatı düzenlemek için zorunlu siyasal ve ahlaki gücü devlette ya da ailede değil, meslek gruplarında bulur” (Aron, 2010: 273).

Yukarıdaki ayrıntılarda, Durkheim’in bir kısıtlama altına alınmayan insanın isteklerinin sınırsız olacağına dair çözümlenmesi ile beraber değerlendirildiğinde mesleki eğitimin kişilik üzerinde toplumsal yasalara bağlılık noktasında nasıl bir etkisi olduğuna dair bir ön görünüm ipuçlarını bulmak mümkündür. Modern toplumlar ortak bilince ihtiyaç duyduğu oranda bireyden kendi kişiliğini oluşturmasını da beklemektedir. Bu hususta eğitimin amacı sadece bireyi baskı altına almak değil aynı oranda her birinde “düşünme ve seçim duygusu” da yaratmaktır (bkz. Aron, 2010: 278).

Dini anlayışlarla iktisadi hayat ve davranış/eylem arasında yakın bir ilişki kuran Weber, din olgusunu bu bağlamda incelerken metodolojik bir sorunla başlar ve

“ideallere ve değer-yargılarına dönük bilimsel eleştirinin anlamı ve amacı nedir?” sorusunu sorar (Weber, 2012c: 78). Weber’in ayrıntılı olarak analiz edilmesi gerektiğini söylediği bu sorunun, aslında onun iktisat sosyolojisinin bir parçası olduğunu hatırlamak gerekir. Weber’e göre, modern hayatın merkez olgusu ekonomidir ve genel toplumsal sürecin kolektif bir öncüsü olarak “mabed” daha az önemlidir. Hıristiyanlığın dünya görüşü ve moral değerleri modern batı kültüründe daha az göze çarpar ve daha az önemlidir (Poggi, 2006: 74).

Örneğin, Poggi’ye göre Weber, din sosyolojisi çözümlmelerine “büyük medeniyetler tarihinde, ekonomi ve din arasında yaygın ilişki nasıl olmuştur?” sorusunu sorarak başlar. Weber’in ekonomik sistemlere ilgisini üç maddede özetleyen Poggi, ilk iki maddenin ekonomik sistemin tarihi ve unsurları ile ilgili olduğunu söyledikten sonra, üçüncüsünün ekonomik kurumlar ile diğer sosyal kurumlar, özellikle de dini, siyasi ve hukuki kurumlar arasındaki ilişkiler olduğunu ve bu üç temaya oldukça orijinal katkılarda bulunduğunu ve Weber’in ekonomi sosyolojisinin en önemli uygulayıcısı olduğunu ifade eder (bkz. Poggi, 2006: 60-61).

Bununla beraber Poggi, Weber’in din sosyolojisine dair, bireylerin zihinlerindeki anlam küresi ile içinde buldukları düzensiz gerçeklik içinde bazı düzenler kurmalarına eğildiğini söyler (Poggi, 2006: 62). Benzer bir şekilde Turner da Weber’in, yeni dini yorumların ortaya çıkmasını, bireyin karşılaştığı sorunlarla hayatın olağan akışının karşı karşıya gelmesine dayandırdığını yazar (Turner, 2013: 197).

Weber’e göre, değer atflarına ilişkin bir analiz iki açıdan yüksek bilimsel öneme sahiptir. İlk olarak insan eylemlerinin gerçekten kesin motiflerini tespit etmeye çalışan ampirik nedensel analizin hedefleri açısından, ikinci olarak kişinin kendi değerlerinden, görünüşte ya da gerçekte, farklı değerlere sahip başka bir kişi ile tartıştığında, gerçekten farklı değerlerin iletişime geçmesi açısından” (Weber, 2012c: 39).

Dolayısıyla Weber, değerlere dair ortaya konulacak bilimsel analizlerin somut temellerinin olmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Kültür bilimlerinde ise anlama yöntemine başvurulmadan bir olgunun saptanması mümkün görünmemektedir

ve “nedensel açıklama, tüm bilimler için, konusu karşısında daima parçalı ve kısmi kalan bir açıklamadır” (Özlem, 2001: 106). Weber’in, yapıldığı iddia edilen analizlerin gerçekte, sadece kavramsal bir oyun mu, yoksa bilimsel olarak verimli bir kavramsallaştırma metodu ve teori inşası mı olduğunun asla *a priori* bir biçimde belirlenemeyeceğini vurgulaması ve somut kültürel olayları kendi karşılıklı-bağılılıkları içerisinde, kendi nedensel koşulları içerisinde ve kendi anlamları içerisinde ortaya koymayı tek ölçüt olarak belirlemesi bunu açıkça ortaya koyar (bkz. Weber, 2012c: 119).

Değer yargılarına ilişkin tartışma temelde dört işleviyle Weber’in metodolojisinde yerini alır: “a. birbirinden uzak tutumların türetildiği nihai ve içsel olarak ‘tutarlı’ değer-aksiyonlarının enine boyuna incelenmesi ve açıklanması, b. olgusal durumlara dönük pratik değer atıfları eğer yalnızca belirli indirgenemez değer aksiyonlarına dayanıyorsa, bu aksiyonların ardı sıra gelen (belirli değer yargılarını kabul edenler açısından taşıdığı) “içerimler”in çıkarsanması, c. belirli bir pratik değer atfında bulunmanın, 1. belirli vazgeçilmez araçlara bağlı olmanın bir sonucu olarak ve 2. doğrudan istenilir olmayan belirli yansımaların kaçınılmazlığının bir sonucu olarak içermesi gereken olgusal sonuçların belirlenmesi, d. pratik bir postülayı savunanların hesaba katmadıkları yeni aksiyonların (ve bunlardan çıkarsanması gereken postülaların) açığa çıkarılması” (Weber, 2012c: 45-46).

İnsanların sahip olduğu değer dünyası ya da düşünme biçimlerinin açıklanması söz konusu olduğunda, ideolojileri ve düşünme biçimlerini toplumsal koşullara indirgeyerek yorumlayan Marx’ın sınıfsal farklılıkların düşünsel farklılıkları belirleyeceğine dair kuramsal yaklaşımını da zikretmek gerekir. Bu bağlamda Aron (2010: 148-149) Marx’ın “bir sınıfın dünyayı sadece kendi durumuna göre görebileceği” düşüncesine eğilimli olduğuna atıfta bulunarak her düşüncenin toplumsal ortama bağlı olmasının belli toplumsal kurumların da toplumsal gerçeklikle bağının aynı şekilde olmasını gerektirmeyeceğini ifade eder. Bu zeminde Marx’ın toplumsal değişim için, sadece “üretim ilişkilerini” değil aynı zamanda bu ilişkileri pekiştirici bir rolü olan belli başka ilişkiler ve daha özelde “hâkim fikirler”i de engelleyici olarak gördüğü hatırlanmalıdır. Bu hâkim fikirleri ideolojiler olarak

adlandıran Marx, “maddi çelişkilere dayanan” ideolojilerin daha savunmasız olduğunu ancak bu çelişkilerin gün yüzüne çıkmasıyla sistemin çelişkilerini gizlemeye çabalayan ikinci bir ideoloji tipinin ortaya çıktığını söyler. Marx, dini de bu çelişkileri uyumlu gösteren ideolojiler arasında değerlendirir. Dolayısıyla sosyo-ekonomik yapının bir yansıması olarak din de diğer sistemler gibi sistemin çelişkisini “bireysel aksaklıklar” ya da “insan doğasındaki gerçek çelişki” olarak sunar ve toplumsal değişimi engelleyici bir rol üstlenir (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 67-70). Bu itibarla, Marx’ın dini bir “afyon” ya da bir “teskin edici” olarak konumlandırmasının mevcut sistemin varlığını, yanlış dini bilince de dayanarak sürdürdüğü kabulüyle birlikte anlaşılması gerekmektedir. Onun dine, potansiyel olarak devrimin temeli olma payesi vermesi de bu minvalde değerlendirilebilmektedir.

Burada Weber’in sosyal değişimin temelinde yer alan asli unsurlardan biri olarak gördüğü din, Marx’da daha ön plana çıkartıldığı yanı sıra mevcudu muhafaza edici veya ona tahammülü mümkün kılıcı bir rol üstlenmektedir. Turner dine, Weber’in yorumunu da merkeze alarak, sosyal dezavantajlar karşısında kişiye bir teselli sağlasa da çoğu yerde değişimin temel saiklerinden olabilecek “devrimci” bir rol vermektedir (Turner, 1991: 237-258). Weber özellikle İslam devrimi üzerinden dinin bu rolünü örneklemektedir. Her iki isimde, farklı saiklerle de olsa, din ve ekonomi arasında bir bağ kurarak dinin bu manada konumuna ve toplum ve birey üzerinde etkisine dair çözümlemelerde bulunmaktadır. Weber kişilerin ekonomiyle bağ kurdukları meslekleri ile din anlayışı ve yönelimleri arasında, tek taraflı bir yön tayin etmeden, seçici bir yakınlıkla bu iki unsurun insan hayatında birbirini etkilediğini söylerken Marx, dinin, kişiye bulunduğu ekonomik standartlarla uyumlu bir hayat yaşamasını telkin ettiğini, Turner ise dinin kişiyi bulunduğu şartların dışına çıkmak için güdüleyeceğini söylemektedir. Yapısal ekonomik şartların bireyi nasıl etkilediği üzerinden yapılan bu iki ayırım aslında diğer yapısal zorunluluklarla bireyin nasıl etkileşim içinde olduğuna dair genel kabullere dayanmaktadır. Böyle olunca da Durkheim’in, bireyin normun gücünü kabul ettiği takdirde etkisi altına gireceğini söylemesi ve Watson’ın (2003: 209) da kişilerin yapısal eğilimlerinin çeşitli güç arayışları, çıkar beklentileri ve yaşanan bazı çatışmalar sonucunda oluştuğunu vurgulaması beraber değerlendirildiğinde mesele karmaşık bir hal almaktadır. Burada

durumsal olanın ilkesel olanla ne şekilde eklemleştirdiği ve ne oranda niçin ayrıştığı incelenmeye değer bir husus olarak durmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki hem Marx'ın, dinin, insanı mücadele ruhundan geri koyduğuna dair bir görüşünün olmadığı ve hem de bu yorumun bazı olgusal gerçeklerle çürütüldüğünü savunan yaklaşımlar da mevcuttur (bkz. Garaudy, 1991: 70-72).

Wach, din ve toplum arasında karşılıklı etki olduğunu söyler ve burada Durkheim ile benzerlik gösterir. Wach, her dinin ortaya çıkışının belli sosyal şartları gerektirdiğini ve belli müntesiplere sahip olduğunu söyler. Ve söz konusu sosyal şartlar o topluma özgüdür ve diğer kurumlar gibi din de bu şartlarda anlamlıdır. Ancak Wach, Weber'i hatırlatır biçimde, sübjektif bir tecrübe olduğunu düşündüğü dinin "somut bir atmosfer, bir tutum veya bir şekil halinde objektifleşmedikçe" hayata etki edemeyeceğini ifade eder ve bu etkinin de büyük oranda dini gruplarla sağlandığının altını çizer (Wach, 1995: 89-137).

Wach (1995: 312-330)'ın dinlerin bazı mesleklere göre şekillendiğine dair çözümlemesi, farklılıklar taşısa da, Weber'in Protestan ahlakı tezini akla getirmektedir. Wach, savaşçı grupların kendi arzu ve ihtiyaçlarını yansıttıkları bir sistem olarak Savaşçı Dini, dini kuralları büyük bir sabırla yerine getirebilecek tüccarların dini olarak Tacir Dini, toprak ve verimlilik gibi kutsallara dayanan ve ibadet ehli olanların tabi olduğu Köylü Dini olmak üzere üç dini tip inşa eder. Bu ayırım, kişilerin içinde buldukları sosyo-ekonomik bağlamla dini yönelimlerinin doğrudan bağlantılı olduğunu ifade etmektedir.

Wach, toplumu biçimlendirici bir unsur olarak ördüğü dini birliğin, her dinde farklılaşsa da, dini usul ve kaideler ve törenler olduğunu söyler. Bununla beraber inanç ve takvanın bu etkiyi perçinlediğini söyler. Bunun dini cemaatlerle görünür olduğuna dikkat çeker. Wach'a göre dinin bütünleştirici özelliği olduğu kadar ayrıştırıcı ve yıkıcı bir özelliği de vardır. Her dinin "eski anlayışlar ve kurumların anlamları ve varlık sebeplerini kaybettikleri yeni bir dünya" yarattığını savunur. Dinin takva yönünün birleştirici olduğunu söyleyen Wach, entelektüel yönünün de bireyleri farklılaştıran ve gruplaşmayı oluşturan unsur olduğunu ifade eder (Wach, 1995: 65-89).

Gustav Mensching (2004: 103-112), yerel ve milli gibi iki farklı din anlayışı içinde mesleki çalışmanın da farklılaştığının altını çizer. Ona göre milli dinlerde, aristokratik bir eğilim olduğu için çalışma kötü görülürken, evrensel dinlerde “kutsal aktivite”ye ve bunlarla ilişkili olarak değerlendirilen mesleklere üstün bir değer atfedilmektedir. Mensching, peygamberî dinleri de ayırır ve Luther’in günlük görevleri yerine getirmeyi manastır dindarlığından öne geçirerek çalışmayı yücelttiğini ve onunla birlikte bireylerin ruhi huzurla ilgili olup olmamasına bakmaksızın mesleklerin tümünü eşit görmeye başladıklarını ifade eder. Calvin’in ise mesleğe bir kurtuluş çağrısı atfederek Weber’in teorisine zemin hazırladığını düşünür. Bu bağlamda o, İslamiyet’in de din adamlarına özel bir sınıf atfetmememesini genel olarak meslek hayatına dair olumlu bir tutum olarak görür.

Aktörün sürekli seçim halinde olduğu ve bu nedenle de her zaman kârını artırmaya çalıştığı temel tezine dayanan rasyonel seçim kuramı, dinin rasyonel seçiminin de benzer bir biçimde olduğunu ileri sürer. Bu kuram tezini şu öncüle dayandırır:

“İnsanlar bilgi ve anlayışlarının sınırları içinde, ulaşılabilir seçeneklerle kısıtlı, tercihlerinin ve zevklerinin güdümünde rasyonel seçimler yapmaya yönelirler” (Stark ve Finke (2000)’den aktaran: Hamilton, 2012: 199). Hamilton’a göre bu seçim sürecine paralel olarak bireyler, sürekli bir bedel ve ödül mukayesesi yaparak ödülü düşük maliyetle nasıl kazanacaklarını hesaplarlar. Buna göre eylem, getirdiği kâra göre izah edilmektedir. Burada ödüllerin genel ya da öznel olması arasında bir ayrım yapılmazken, ödülün bu dünyada kazanılıp kazanılamayacağı ile ilgili olarak da bir ayrım yapılmaz.

Rasyonel seçim kuramında din, “arzu edilen ödülleri gündelik araçların yokluğunda güvenceye alma girişimidir. Esasında dinin son derece genel ödüllerin nasıl elde edilebileceği ile ilgili doğrulanamayan açıklamalar sistemi olduğuna inanılması gerekir” (Hamilton, 2012: 200). İnsanların ödüllere ulaşmak için tanrı veya tanrılarla alış-veriş ilişkisine girdiklerini öne süren kuramın iki önemli ismi Stark ve Finke (2000), dini: “varlıkla ilgili çok genel ve aynı zamanda tanrı veya tanrılarla yapılan alışverişle ilgili kavramları da içeren açıklamalardan oluşur” şeklinde

tanımlarlar ve bununla beraber, dini açıklama biçimlerinin, tanrıların insanlardan istediği ve insanların tanrılardan alabilecekleri üzerine kurulu olduğunu, bununla beraber yaşamın anlamı ve öldükten sonrasına dair de temel sorulara cevap verebildiğini söyler ve bu yönüyle dine dair fonksiyonalist ya da sembolik kavramlarla yapılan açıklamaları reddederler (Stark ve Finke (2000)'den aktaran Hamilton, 2012:201). Yine de dinin bu tür açıklamalarına güven duymanın riskli bir iş olduğunu kaydederler. Bu açıklamaların değerlendirilmesinin zor olduğunu ve başkalarının da onlara itibar etmesiyle daha çok güvenilebilecek açıklamalar olduğunu da eklerler. Ancak dini açıklamaların ve dolayısıyla aslında vaadedilen ödüllerin bu kadar muğlak olduğu yerde inanan bireylerin dini tercihlerinin nasıl olup da kâr zarar hesabı üzerinden keskin bir şekilde değerlendirilebileceği üzerinde durmak gerekir. Burada birbirinden farklı açıklama modellerinin olduğu bir toplumda dinin rasyonel seçiminin ekonomik bir karaktere dayandırıldığı belirtilir (Hamilton, 2012: 200-201).

Dolayısıyla dini örgütler kendilerine müşteri çekmeye çalışan ticari firmalar gibi değerlendirilir. Bu organizasyonlar içinde, “baskın sosyal değerlerle uyumlu”, “onlardan belirgin şekilde sapmış” ve “toplumla az veya çok gerilimli” olanlar bulunmaktadır (Hamilton, 2012: 202). Bu alanlar, dinlerin katılık ya da liberallik özelliklerine göre değişir. Bu açıklamaya paralel olarak dini çoğulculuk, tüm tercihlere cevap verebildiği için, geleneksel kabulün hilafına, olumlu ve dinin canlılığını ayakta tutan bir unsur olarak görülür (Hamilton, 2012: 202-203).

Bu çoğulculuğun olumlu görünmesi bir yana, somut olarak, inanan insanların bu seçeneklerden nasıl etkilenip ne yönde işlerlik kazandırdıkları muhaldir. Nitekim Stark ve Finke (2000)'nin dini sermayeyi diğer sosyal sermaye çeşitlerinden ayırdığını aktaran Hamilton (2012: 204), bu ayrıma atıfla insanların dini inançlara bir kez bağlandıktan sonra kolayca başka bir inanca geçemeyeceklerini ve dini sermayenin basit bir kişisel ilişkiler ağına nispetle bir emek sonucunda elde edilebilen ve dolayısıyla da kolayca terk edilemeyecek olduğunu vurgular. Bununla beraber sosyal bağ ve ilişkiler hem dini bağlılığı önleyebilen fakat hem de bağlı bulunulan inanç sisteminin güvenilirliğini desteklemekte işlevsel olan etkenlerdir (bkz. Hamilton, 2012: 216). Hamilton dinin, rasyonel seçimin uygulanmasına elverişli bir alan

olmadığını ve “dinin belli bir formuna” bağlanan bireyin basitçe bir maliyet-kâr hesabı sonucu bunu tercih etmediğini söyleyerek bu kurama karşı çıkar (Hamilton, 2012: 197).

Burada, din olgusunun indirgemeci bir yaklaşımla, ya bir kâr-zarar ilişkisi içinde ya da bütünüyle kurallar ağı ile mensubunu kuşatan bir sistem olarak değerlendirildiği söylenebilir. Hâlbuki dinin müntesipleri tarafından bu keskin çizgilerle algılanıp algılanmadığı hakkında bir şey söylemek gerekmektedir. Dolayısıyla mensubu oldukları dinin hayatlarındaki yansımalarına dair inananların yorumları ve davranışlarıyla nasıl bir bağ kurdukları hakkında kendilerine müracaat edilmelidir. Droogers'den ilhamla, kişinin konumuna binaen tabi olduğu din hakkındaki değerlendirmelerinin ne olduğunun bilgisi bu yaklaşımların olgusal gerçekliğiyle ilgili yol gösterici olacaktır.

Rasyonel seçim kuramı, dini seçimlerle ilgili olarak gerek geleneksel ve tarihi gerekse de sosyo-kültürel bağlamı göz ardı etmekle de eleştirilir. Tasvir edildiği gibi bir seçimden bahsedilebilse dahi bunda bireyin etrafındaki “önemli kişiler” (significant others)'in tutum ve tepkilerinin de aktif rolü olduğu yadsınmamalıdır. (Hamilton, 2012: 209). Bunun yanında din olgusunu salt doğaüstüne inanç olarak ve neredeyse standart bir arz-talep ilişkisi şeklinde ele alması da kurama yöneltilecek bir diğer tenkidtir (Hamilton, 2012: 211-212). Kuramın eleştirmenleri dini tercihlerin sınıf ve statü gibi faktörlerle de belirlendiğini ifade ederler. Özellikle önemli toplumsal hareketlerin olduğu toplumlar için bu yönde bir etkinin olacağını varsayarlar. Bu bağlamda kuramın, farklılıkları zorunlu bir seçim gibi değerlendirdiği söylenebilir.

Rasyonel seçim kuramı, dini seçimi uygun araçla somut amacı elde etmek için hesaplanmış eylemle özdeş kabul etmekte ve bundan dolayı da tamamen araçsal rasyonellik üzerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla eylemden ziyade inançlar alanıyla ilgilenen epistemik rasyonellikle ilgilenmiyor gözükmektedir. Bu bakış açısı kişideki inanma duygusuyla eylem arasındaki bir bağ olabileceğini yadsır ve dinin kutsalı tecrübe yönünü ihmal eder. Buna ek olarak değer kazanımı da maliyet ve çıkar hesaplarına dair çözümlenmelerle açıklanabilir görünmemektedir (Hamilton, 2012: 210-211).

Luckmann da dini, bir bütünlük içinde bireyin hayatında anlam ve bir kimlik oluşturan ve “gündelik hayatın farklı alanlarında bireyin davranışlarını belirleyen” ve normların üstünde bir yerde konumlandırmaktadır. Bu anlamıyla din, bireyin gerçekliği kendisine dayanarak yorumladığı bir referans çerçevesi olarak konumlanmaktadır. Bununla beraber Weber’in Protestanların iktisadi faaliyetlere daha eğilimli olduğuna dair çözümlemesine atıfta bulunarak farklı meslek gruplarından bireylerin dini yöneliminin de farklı olacağına dair “tutarlı” bir sonucun olmadığını gündeme getirmektedir (Luckmann, 2016: 83, 90).

Dine dair bu kuramsal yaklaşımlar ardından, dini olanın alanını belirlemeye matuf olarak dünyevi olandan ne yönüyle ayrıldığına tespitine yönelik yaklaşımlara yer vermek gerekmektedir.

1.2. Dini ve Seküler Ayrımı

Geleneksel ve modern toplumların temel ayırım noktasına işaret edilmek istendiğinde kuramcılar genel olarak, toplumsal olanın ekseninin farklılaşmasına işaret ederler. Geleneksel toplumlarda temel eksenini din oluştururken modern toplumlar daha iktisat temellidir (Arslantürk ve Amman, 2012: 322). Bu temel olarak iki dünya arasında toplumsal olanın neye göre inşa edilip belirlendiğine dair önemli bir soruyu beraberinde getirir. Turner (2017: 66), sekülerleşmenin, “kutsalın boş kabuğu olarak dini olanın modern tekâmülü” olduğunu söyler. Bu tanımda din, seküler dünyadan ayrı değil aksine seküler dünyayı destekleyen bir kurumlar kümesine işaret etmektedir.

Doddelaere (2012: 13) ise, dinin işlevsel tanımını söz konusu olduğunda bir sekülerleşme sürecinden bahsedilemeyeceğini çünkü aynı işlevleri yerine getiren bir başka “anlam sistemi”ne de din denilmesi gerektiğini söyler ve özsel bir din tanımı karşısında da sekülerleşmeyi şöyle tarif eder: “Eskinin her şeyi kapsayan aşkın dini sistemlerinin, işlevsel anlamda farklılaşmış modern toplumlarda diğer alt sistemlerle birlikte onlar gibi bir alt sisteme hapsedildikleri ve bu esnada söz konusu diğer alt sistemler üzerindeki hâkimiyetlerini kaybettikleri bir süreç”. Bu tanıma göre de dinin toplumsal görüntüsünde işlevsel bir değişiminin olması, sekülerleşme süreci olarak

karşımıza çıkmakla beraber dinin özü itibariyle diğer toplumsal kurumlardan biri haline gelmesi söz konusudur. Sekülerleşmeden bahsedildiği yerde sosyo-ekonomik değişim ya da genel toplumsal örgütlenmede yapısal değişim ima edilmektedir. Bununla beraber kavramın “Tanrı’yla uyuşmayan bir hayat tarzı”nı da yüklediği bir gerçektir. Bu anlamın yüklenmesi eylemin rasyonelleşmesine dair çözümlenmesiyle Weber’e dayandırılmaktadır (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2011: 375). Ancak Weber’in rasyonelleşmeye dair Tanrı’yla uyuşmayan bir hayattan ziyade hesaplanabilir ve öngörülebilirliği artmış bir hayata işaret etmiş olması daha muhtemel görünmektedir.

Sekülerleşmenin, çok boyutlu bir kavram olması nedeniyle, basitçe modern hayatın zorunlu sonucu olarak dinin gerilemesi şeklinde sunulması isabetli bir değerlendirme değildir. Yves Lambert (1999: 303) bu bağlamda modernitenin ortaya çıkışının din üzerinde, gerileme, uyarılma ve yeni yorum, muhafazakâr tepki ve yenilik gibi dört tür etkisinin olabileceğini söylemektedir. Dolayısıyla sekülerleşme dinin gerilemesiyle ilişkilendirilebilirken Doddelaere (2004: 22-24)’ya göre bu da toplumsal ve makro düzey için geçerlidir. Toplumsal olarak dinin ön planda olmaması zorunlu olarak toplum içindeki bireylerin de dinden uzaklaşmış olmasını gerektirmemekte ve tarihsel olarak Protestan reformunun olduğu ülkelerde başlayan ve bir süreci ifade eden kavram, din sosyolojisinde dinin bir şekilde daha az görünür hale gelmesini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Genel olarak kutsalın dünyevileşmesi gibi bir çerçevede ileri sürülen sekülerleşme iddialarına karşı Poggi (2000: 146-147), Durkheim’in dinin bizzat kendisini, kutsal ve alelade (profan) olanı belirleyici bir konuma yerleştirdiğini ve kendi içinde de iki farklı yönü muhtevi olduğunu söyler. Dolayısıyla Poggi, Durkheim’in bu kabulüne dayanarak dinin evrenin sadece kutsal yarısıyla sınırlı bir kurum olmadığını düşünür. Bu hususta, Sönmez (2018: 91)’in metodolojik yaklaşımı kılavuz edinilerek ve Durkheim’in (1995) din yaklaşımıyla birlikte tekrar düşünüldüğünde ortaya çıkan tabloda kutsal ve alelade arasındaki ilişkiye dair, i) kutsal olanla alelade olanı tanımlayanın bizzat din olduğu, ii) dinin kendisinde inanç ve uygulamalar olmak üzere iki veçhenin mündemiç bulunduğu ve iii) bu inanç ve

uygulamaların insan topluluklarını bir ahlaki cemaat olarak bir araya getirdiği şeklindeki üç yönün bir arada düşünülmesi gerektiği görülmektedir.

Bu bağlamda, Dobbelaere (2012)'nin önerdiği üç boyutlu yaklaşımın beraber ele alınmasında fayda vardır. Dobbelaere, insanlar arasındaki ilişkilerde dinin nüfuzunun azalması olarak makro düzeyde, din kurumlarının rasyonelleşmesi bağlamında kurumsal düzeyde ve dindarlığın özelleşmesi şeklinde mikro düzeyde üç farklı sekülerleşme boyutu olduğunu söyler (ayrıca bkz. Akyüz ve Çapcıoğlu, 2011: 381-382). Sekülerleşmenin serapa bir değişimin göstergesi olmadığı ancak farklı düzeylerde farklı yoğunluklarda bir değişimin de yadsınmamasını sağlayan bu üçlü boyut ayrımı yeterli olmasa da isabet ettiği noktalar vardır. Örneğin, kurumsal anlamda bir sekülerleşmenin her dinde bir mabed olmasıyla beraber düşünüp genelleştirmek mümkün gözükmemekte ancak genel olarak mabed merkezli bir toplumsal yaşamın modern hayatta devam etmediği gözlenebilmektedir.

Bu hususta Weber, dine ve değerlere göre şekillenen tutumların kapitalizm ve sanayileşmeyle beraber akılcılık ve amaç yönelimli olmayla şekillendiği söylemiyle, modern toplumun dinle mesafeli olmasını rasyonelleşmeye bağlamaktadır. Dolayısıyla o, kapitalist ruhun merkezinde gördüğü Protestan ahlakının benzeri olarak, modern dönemde dinin böyle bir merkezi konuma sahip olamayacağını düşünmektedir (Furseth ve Repstad, 201: 159-160). Bu gündelik hayatın işleyişinin dinden bağımsızlaştığı, hayat hakkındaki açıklamaların din merkezli yapılmadığını ve toplumdaki hayat alanlarının birbirinden bağımsızlaştığını ifade etmektedir (Turner, 2017: 179). Ancak bütün bunlar, dinden kast edilenin tarihsel olarak modernleşmeyi önceleyen dinlerin mevcudiyetleri dikkate alınarak yapılan ve sekülerleşme diye tabir edilen sürecin ve modernliğin kendilerinin öz veya işlev bakımından önceki dinlerle ortak bir yanı olup olmadığının muğlak birlakıldığı bir anlayış ve tutum içinde makul görünen yaklaşımlardır.

Sekülerleşmeye dair farklı açıklamalar olsa da geneli itibariyle savunanlarının da eleştirenlerin de makro düzeyde bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Bireysel dindarlığa yönelimin artacağına dair yaklaşımlar olmakla beraber bu söylem de kurumsal bir değişimin olduğunu yadsıma noktasına dayanmaktadır. Sekülerleşme

kavramını kullanmamalarına rağmen Durkheim ve dinin bir ekonomik form oluşturamayacağı kabulü ile Weber'in de, iktisat alanında dinin otoritesinin kalmadığına dair söylemleri bu iddia ile paralellik arz etmektedir. Amaç-araç ilişkisinin maliyet-kâr hesabı merkezinde yapılmaya başlandığı bu değişimde ise dindar bireyin tepkisi önem arz etmektedir.

Hülasa, bu çalışmanın odağı itibariyle, maliyet-kâr hesabının en görünür olduğu iktisadi hayat içinde inanç ilkelerinin bir uzantısını da oluşturan ahlaki timsallerin, eylemselliğin tasarımında ne türden bir etkisinin olduğunun sorgulandığı yerde, bir sonraki adımda odaklanılması gereken mesele bu iki alanın ilişkiselliği olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

MESLEK VE AHLAK İLİŞKİSİNİN NİTELİĞİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

2.1. Ahlâk Kavramı Hakkında Kuramsal Yaklaşımlar

Toplumsal olguları açıklama girişiminde kavramsal çerçevenin belirlenimi, görünür nedenlerle görünür sonuçların ilişkilendirilmesi merkeze alınarak ve yaygın biçimde olgunun kendisine değil ilgili kavramlara atıfta bulunularak yapılır. Bu bağlamda “karşıladığı alan” itibariyle ahlakın kavramsal çözümlemesinde de bu durum görülebilir. Ahlâk kavramı da, toplumda kabul gören ve toplum tarafından belirlenmiş davranışlarla belirli normlara uygun olarak sergilenen davranışlara gönderme yapar. Bu daire içine ahlak felsefesi anlamında kullanılan etik kavramı da dâhil edilir ve genel olarak etik ve “olması gereken”e dair bir norm koymadan, doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir bilgiye işaret edecek biçimde kullanılır (Gündüz, 2005: 1-3).

Ahlak ve etik şeklindeki bu ayrım genel itibariyle dini ve manevi bir zemine işaret etmesi bakımından ahlak, insan pratiklerini düzenlemede “müphem” ve öngörülemez kabul edilirken etik kodların ise yasa ile özdeş kılınarak eylemin uygunluğuna dair bir tanım getirdiği varsayılır (Bauman, 2011: 20-41). Genel itibariyle etik daha dar bir alan içinde nasıl davranmak gerektiğine matuf kullanılmaktadır. Bu araştırma kapsamındaki etik-ahlak ayrımı ise literatürde meslek alanındaki ahlaki kuralların genel olarak “mesleki etik kurallar” olarak düzenlenmiş olmasına matuf kullanılmakta ve eyleme yön vermedeki arızilik vasfı itibariyle, temelde iki kavram arasında kategorik bir ayrım gözetilmemektedir.

Ahlak kavramının, değer ve norm kavramlarıyla da beraber düşünülmesi elzemdir. Gerek davranışlara yön veren düzenlemeler olarak doğruluk yanlışlık temelinde birleştiği ve gerekse de ahlak ve değerlerden davranışa yönlendiren etki, normlar aracılığıyla olduğu için bu bağ yadsınamaz (bkz. Tan, 1981: 121-124). Sahip olunan değerler genel olarak bir hayat kavrayışını temsil eden genel çerçeveyi belirlerken normlar daha belirgin ve toplumsal hayatı düzenleyici yaptırım niteliğine

sahip kurallardır. Örneğin Durkheim (2006: 79, 269), ahlakın kişileri “belli bir yolu izleyerek belli bir amaca doğru gitmeye zorladığını” söyler ve her toplumu ahlaki bir birlik olarak görür. Buna bağlı olarak da o, bireyin değer alanının şekillendiğini varsayar ve kendisini bu bütünün parçası gören bireyin, günlük yaşamın düzenli olarak devamını sağlayan özverilerde bulunduğunu ve hatta zaman zaman toplum lehine olacak biçimde bir takım şeylerden tümüyle vaz geçebildiğini savunur. Dolayısıyla Durkheim’in genel kanaatinin toplumun bireyi, üzerinde tasarrufta bulunduğu bir “nesne” olarak gördüğü değil de daha çok iş birliği içinde ödev ve yükümlülükleri olan varlıklar olarak gördüğü ve bireyin bir tercih yapma alanını yadsımadığı da görülmektedir.

Bu itibarla Durkheim, bireyi bir “hedef” ufkuyla hareket etmeye yönelten ahlaki bir kural da dâhil olmak üzere, bir kuralın var olmasının zorunlu olarak onun bireyler üzerinde kendiliğinden etkin olduğuna ikna olmuş görünmemektedir. Durkheim (2006: 102), bu hususta zorunluluğun ancak ona maruz kalan birey tarafından zorunlu kabul edilmesi ile etkin olacağını söyler ve suç tanımını tartıştığı yerde “suç edimlerinin onları bastıran topluma zararlı görülen edimler olduğu, ceza kurallarının da toplum yaşamı için temel önemde koşullar olmayıp, onlara uyan toplumsal küme için öyle görüldüğü” şeklinde bir açıklamanın aslında hiçbir şeyi açıklamadığını ifade eder. Çünkü Durkheim’e göre, bu açıklama toplumların kendilerine yararı olmayan kuralları niçin uyguluyor olduklarının anlaşılmasını sağlamaz. Hâlbuki Durkheim’e göre söz konusu kurallar toplum tarafından zorunlu görüldüğü için bireye dayatılır. Dolayısıyla bir kural içinde şekillendiği toplum için zorunlu bir bağlamı ifade ederken toplum içindeki birey için ifade ettiği anlama göre bir eylemsel planlamayı getirir ve birey ya o kurala uyar ya da aksi yönde davranır. Bu durumda birey toplumsal değişimin temel dinamiklerinden kabul edilebilir. Bu açıdan bakıldığında sosyolojide toplumsal eylemi açıklamada “yapısal sınırlılıklar”dan bahsetmenin birey eylemi üzerinde neye tekabül ettiğini yeniden düşünmek gerekmektedir.

Toplum içindeki bireyin, benimsediği, gerek toplumsal kabullere dayanan gerekse de daha sübjektif olarak kendisinin benimsediği inanç ve ilkeler, yani değerler kümesi içinde aslında bir dayanak bulamadığı ve kendini yapmaya mecbur addettiği

kuralları mı zorunlu gördüğü, yoksa bireysel amaçlarını bir zorunluluk olarak görüp o amaca giden yolda karşısına çıktığı için mi mezkûr kuralları zorunlu algılamaya meyilli olduğu incelenmeye değer bir problem olarak ortada durmaktadır. Burada amaca ulaşma unsuru önemlidir ve eyleme dair adaptasyonun yönünü belirleyebileceği yadsınmamalıdır (Wallace ve Wolf, 2013: 73). Bu durum mesleki etik ihlaller özelinde düşünüldüğünde, bir ilkenin yaygın ihlalinin bireyin eğilimini zorunlu olarak yönlendirmesiyle mesleki hareket alanına kısıtlama getiren bir ilkenin kasten göz ardı edilerek bir mesleki pratiğin kılavuz edinilmesi arasındaki farkın muğlaklaştığı aşikârdır.

Bu itibarla, araştırma kapsamında ahlak, “değer dünyası”nın unsurlarından olarak ele alınmakta ve olgusal bir gerçeklik olarak tezahürlerinin ne olduğu öğrenilmek istenmektedir. Bu amaca matuf olarak ahlakiliğin niteliğine dair bazı kuramsal yaklaşımları zikretmek yerinde olacaktır.

2.1.1. Toplumsal Bir Olgu Olarak Ahlak

Toplumda “paylaşılan değerler”i, toplumsal sistem içinde dengenin temel unsuru olarak gören işlevselci yaklaşıma göre, bunlar hakkındaki fikir birliği (*consensus*) bireyi de ahlaki olarak içinde bulunduğu topluma bağlamalıdır (Wallace ve Wolf, 2013: 44). Bu fikir birliği (*consensus*) içinde değer kavramı, “iyinin ne olduğuna dair yaygın düşünceler” veya “belirli toplumsal yapıların ve toplumsal yapıda geçerli olan davranış türlerinin varlığını ve önemini meşrulaştıran inançlar” karşılığı olarak kullanılır (Wallace ve Wolf, 2013: 52). Bu çözümlemede, iyinin ne olduğuna dair bir toplumsal mutabakat olmasına rağmen, yaygın olan davranışın bu mutabakatla çeliştiği yerde birey tarafından inancın da meşrulaştırıcı bir fonksiyon olarak kabul edilmediği durumların nasıl açıklanacak olduğu cevaplanmamış bir husustur.

Dolayısıyla “iyi” kabul edilenin durumsal olanla paralellik göstermediği olaylar izah edilmeyi beklemektedir. Benzer şekilde, kolektif bilinci inciten eylemin suç olarak kabul edildiğini söyleyen Durkheim’in (1994: 113) suç teorisine göre, makul

olanın, toplumsal var oluş koşullarıyla uyumlu bir yaygınlıkla belirlendiği yerde ilkesel olarak mutabık olunanın pratik olarak uygulanmaması durumunda suçun nasıl ve neye göre belirlenecek olduğu sorusu da önemli bir yerde durmaktadır. Aynı şekilde formel olarak, mesleki etik alanında tarif edilmiş ilke ve kurallara göre meslek elemanlarının etik kabul etmediği bir uygulamanın yaygın olarak icra edildiği için normalleşmesinin nasıl izah edilebilecek olduğu da üzerine düşünülmesi gereken bir konu olarak ortada durmaktadır. Bu problem alanlarının, modern toplumlarda otorite işlevinin değiştiği kabul edilen dinin öngördüğü ahlaki prensiplerin etki alanı ve gücünden ayrıştığı yerlerle birlikte değerlendirilmesi gerekir.

Bu itibarla, Durkheim'in (2006: 135) iddia ettiği gibi; i) bir ilke ya da mesleki etik kural ya da ahlaki bir prensip, o toplum veya topluluk içinde iyice yerleşmemiş, zayıf bir konumda olduğu için mi o prensibe aykırı bir davranış tolere edilir ve hatta bu aykırılık yaygınlaşır? ii) Yoksa o ilke ve kuralların farklı durumlarda farklı yorum süreçleriyle yeniden bir form kazanması bir aykırılık gibi mi görünür? iii) Ya da ilkesel kabullerle, özellikle mesleki alanda, yaşanan durum arasında bir çatışma mı bu ihlali zorunlu kılmaktadır? iv) Yine aynı durumdaki farklı iki bireyin o ilkeyi uygulama biçimlerinin farklılaşması sadece topluluk içinde o ilkenin güçlü olup olmaması ile açıklanabilir mi? gibi sorular üzerinde düşünülmesi gerekmektedir.

Yine Durkheim (2006: 134), suç olgusu üzerinden, toplumun norma aykırı davranışı tolere ettiğinde bu tür davranışlarla sürekli sarsılacağını söyler. Bu yerinde bir tespit olmakla beraber gündeme gelmesi gereken iki önemli soru bulunmaktadır: i) Bir meslek sahasının müntesipleri arasında, etik ihlallerin, teorik olarak, kabul edilemez olduğu yerde pratik uygulamanın bunun tam tersi bir biçim alıp adeta normalleşmesini hangi kategoride değerlendirmek gerekmektedir? ii) Bununla beraber yine Durkheim (2006: 138)'in işaret etmiş olduğu, toplumda yerleşik olan "benzerlikler"e sahip olmayan bireyin tehdit olarak algılanmasının, bireysel olarak benimsenmiş değerlere dayanarak hareket etmeyi imkânsız kıldığını söylemek gerçekten bir açıklama olarak yeterli kabul edilebilir mi?

Durkheim (2006: 76-77), ahlaki olanın belirleniminde kavramsal soyutlamalar değil olgusal bir ortak zeminin olması gerektiğini savunur ama bunun

sınırlandırılmasının mümkün olmadığını da ifade ederek “toplumsal ahlaksızlığın” bir ölçütünün olabileceğini iddia eder. Buradaki ölçüyü, o toplumdaki ortalama intihar ve suç sayılarına dayanarak koymaya çalışır. Durkheim’in işaret etmeye çalıştığı şey, kutsanmış modern uygarlığın aslında ahlaki kriterlere dayanmadığıdır. Durkheim’in bu çabası bir yana burada da iki soru cevaplanmayı beklemektedir: i) Eğer suç denilen olgu kolektif bilinç merkezinde tanımlanıyorsa daha küçük topluluklar ya da gruplar içinde neredeyse toplu bir şekilde ortaya çıkan ahlaki ihlaller hangi kategoriye dâhil edilmelidir? ii) İntihar daha somut bir olgusal gerçek olup bir yönüyle modern toplumda bir karmaşa/anomi durumunun göstergeleri arasında sayılabilirken tanımı ve belirlenimi de toplumun kabulleriyle gerçekleşen suç ya da normdan sapma denilen, ahlak ve etik kurallar söz konusu olduğunda bunun hilafına sergilenen bir eylemin neye tekabül ettiğinin tespiti nasıl yapılabilecektir?

Bu bağlamda temel olarak ahlak meselesini daha üst bir çatı altında ele alsa da Durkheim’in, modern toplumun ahlaki temellerinin “meslek ahlakının canlandırılması ve düzenleyici otorite haline gelmesi”ne bağlı olduğunu söylediği hatırlanmalıdır. Burada Durkheim (1962), geleneksel toplumdaki kolektif bilinci temsil eden devletin, ahlaki anlamda bir kontrol etkisinin olamayacağını ve bu kontrolün meslek odaları tarafından yapılabileceğini iddia eder. Marske (1987: 12), burada Durkheim’in topluluk savunusu yaptığını aktarır ve böylece bu tabloda yeni ahlaki belirlenim ve kontrol, günümüz tabiri ile meslek odalarıyla özdeşleştirilmiş olur.

Ekonominin aslen ahlaki ilkelerle düzenlenmediğini söylese de Durkheim, daha az zaman geçirilen ve ahlaki kontrol yeteneği olan aile ve diğer toplulukların artık bu özelliğini kaybettiğini ve bu rolün mesleki saha ile yeniden düzenlenmesinin gerektiğini vurgular. Dolayısıyla, Durkheim’e göre, mesleki hayat, itibari olarak birbiriyle kıyaslanmaksızın, bireyin toplumsal hayatındaki ahlaki belirlenimlerinde aktif olmalıdır. Çünkü ona göre ahlak, “davranışlarda uyulması buyurulan ve yaptırıma bağlanmış bulunan tüm davranış kuralları toplamından ibarettir” ve fakat bunun ötesine de geçemeyecek bir olgudur (Durkheim, 2006: 79-80).

Durkheim (2014: 292-294) ekonomi alanının salt ilerleme merkezinde ve “çalışma ilişkilerini her türlü düzenlemenin dışında tutma” biçiminde planlandığı ve

bunun da kuralsızlığın hâkimiyetine neden olduğu kanaatindedir. Geleneksel olarak bu ilişkilerin, işçide de patrona da etkili olan dine dayanarak disiplin altına alındığını, değişen şartlar nedeniyle dinin bu düzenleyici vasfıyla ve dolayısıyla da otoritesiyle ekonomi üzerinde etkili olmadığını ancak dinin sağladığı bu “örgütlenişin” yerine yeni bir düzenleme biçiminin de teşekkül etmediğini söyler. Buna bağlı olarak da ona göre, ekonomi alanında “kuralsızlık durumu sürekli ve normal” bir hale gelmiş ve çalışma hayatında “ekonomik maddecilik dogması”, “her türlü sınırlayıcı otoriteden” azad olmuştur. Artık bireyi harekete geçiren temel hedef hep daha fazlasını arzulamak biçiminde tezahür etmiş ve bu “ulaşılabileceğin çok ötesinde” olduğu için, elde edilenden kimsenin mutmain olmadığı ve kimsenin hiçbir sınırlamaya tahammül etmediği bir döngü ortaya çıkmıştır.

Değerlerin iktisat ile ilişkileri konusunda, iktisadi etkinliğe dair ahlak ve zihniyet arasında bir ayırım yapan Ülgener (2006a: 17,33-36) de ahlakı, “uyulması istenen normların ve hareket kurallarının toplam ifadesi” zihniyeti ise “gerçek davranışında kişinin sürdürdüğü değer ve inançların toplamı” olarak nitelendirir. Burada inanç ve değerlerin bir ideal olarak bir yerde duramayacağı ve bir davranış biçimine dönüşerek gerçeklik kazanacağını vurgular ancak bu ayırımın kesin olamayacağını da ekler. Bununla beraber, fütüvvet ya da ahilik ismiyle adlandırılan ve daha sonrasında siyasi faaliyetlerden iktisadi alana yönelen meslek teşekkülleri olarak loncaların, “müşterek bir iş ahlakı ve disiplini” altında uyulması gereken normlarla pratik meslek alanın düzenlenmesine matuf olduğunu söyler. Bu teşkilatların, iktisat ahlakı ile zihniyeti arasında bir bağ kurduğunu ve bu bağın da meslek erbabı için normatif özellik taşıdığına altını çizer.

Genel olarak düşünüldüğünde, Durkheim’in de benzer bir hususa işaret ettiği fark edilecektir. Onun dikkat çektiği husus, bireysel olarak kişiler tarafından işlenen suçların bir dış güç tarafından dizginlenmediği durumlarda, artık normalleşerek ve hatta gelenekler gibi kutsal-dokunulmaz kabul edilerek var olmaya devam ettiği (Durkheim, 2006: 347). Bu konuda Durkheim’in isabet ettiği söylenmelidir. Ancak burada da şu iki husus arasındaki farka işaret edilmelidir. Söz konusu eylem: i) ya yaygın olarak kabul görmüş bir yanlış uygulamanın hilafıdır ya da ii) toplumsallığın

dayanaklarından olan bir değer ya da değerler hilafınadır. Suçu ve cezayı belirleyen etken olarak ortak duyguların niteliğine işaret eden Durkheim'in (2006: 136), suç çalışmalarında işaret ettiği ve toplumsal değişimi mümkün kıldığını öne sürdüğü kural-eylem arasındaki ihtimaliyet ilişkisi, bir kuralın, ilkenin, yasanın vb. bir normun sırf öyle kabul edildiği için insan eylemini sınırlandırma ya da belirlemede yeterli olmayacağını ifade etse de söz konusu sapkın uygulamanın yönüne dair bir şey söylememektedir.

Yalnızca çıkarların zarar görmesiyle sınırlı olmayan suç eylemi Durkheim'in anladığı şekliyle herhangi bir nedenle aşkın olan bir erke saldırı olarak konumlandırılmaktadır. Kendi tabiri ile bir şeyin suç olması için "bütün vicdanlara derinlemesine" etki eden bir eylem olması gerekir (Durkheim, 2006: 107, 115-116). Din sosyolojisi açısından özellikle ahlak çalışmaları için bu husus üzerinde durulması gereken bir nokta olarak kabul edilebilir.

Durkheim'in işaret ettiği gibi, zamanla "her bireyin özgürce davranma alanı bir olgu olarak genişler ve yavaş yavaş bu durum bir hakka dönüşür" (Durkheim, 2006: 347). Bir müddet sonra toplumun denetimini yadsıyan davranışların görünürlüğü artar ve artık toplum da bir tepki göstermez olur. Durkheim'e göre birey, bir özgürlüğü bir kez kullandığında artık ona gereksinim duymaya başlar ve adeta bir zorunluluk olarak algılanır. Artık bireyin alışık olmadığı bir denetim mekanizması vardır ve hatta bu denetim mekanizması katlanılmaz olarak görünür. Adeta birey "kural dışı" uygulamasını müdahalesiz olarak sergileyebilmekle sanki bir hak kazanmış durumuna gelir (Durkheim, 2006: 347). Durkheim, bu durumun toplumsal değişimin temel dinamiği olduğunu kabul etse de bireye bencil davranma hakkı vermez.

Durkheim'in bu çözümlemesi, kişilerin artık genel kurallar ve kısıtlamaları bağlayıcı olarak kabul etmediği ve bu yadsımanın yaygınlaşmasıyla birlikte buna paralel olarak da kural ya da normların hilafına davranan birey sayısının arttığı ve nihayetinde bunun toplumsal bir görünüm kazandığı durumları açıklamakta işe koşulabilir. Bununla beraber bu yaklaşım kişilerin içten içe kabul ettikleri ve kendilerini de bağladığını ifade ettikleri kural ya da ahlaki/etik kurallar bütünü aksı

yönde hareket ettikleri durumlarda buradaki eylemselliğin ve ilkesel kabulün arasının nasıl ve neden açılıyor olduğunu açıklama dışında bırakmaktadır.

Bu bağlamda çarpıcı bir örnek İtalya’da mozeralla peynirinin üretim alanlarında devlet kontrolü ve yaptırımının olmaması nedeniyle yasadışı uygulamaların bir kurumsallaşma içinde devam etmeye başladığına dair Rosa ve Trabalzi (2016: 303-306)’nin araştırmalarının bulguları zikredilebilir. Öyle ki, bölgede iş yapmak isteyen bir üreticinin “adeta yasallaşmış bir yasadışılık” sistemine dâhil olması gerekmektedir. Bölgedeki iktidar sistemi ve devletin alternatifler üretmemesi ve rüşvet kültürünün de artmasıyla, yasal olanla yasal olmayan arasındaki fark muğlaklaşmış ve yasal olmayan uygulamalar makul hatta zaman zaman tercih edilebilir uygulamalar haline gelmiştir. Bir şeyi herkesin yapıyor olması, o şeyin meşru kabul edilmesi için yeterli bir sebep olma statüsü kazanmıştır.

Bu hususta bireyin eylemlerini düzenleyecek olan toplumsal kuralların sadece var olmasının yeterli olmayacağını söyleyen Durkheim (2006: 463-464), *Toplumsal İş Bölümü* eserinde bu kuralların aynı zamanda adaletli olması ve uygulanacakları dış koşulların da eşit olması gerektiğini söyler. Bununla beraber, “birey kişiliğine saygı”yı önceleyen bir ortak bilincin hâkim olduğu toplumlardaki ahlakın daha ussal ve daha insancıl olduğunu vurgular. Burada kast ettiği ahlakın niteliğini; “kişiyi, kendisini doğrudan etkilemeyen amaçlara yönlendirmeyen, insanların yararı ile ilgilenmeksizin bireyi kendi yolunda yürüten ve bireye tümünden uzak ülküsel güçlerin hizmetine sokmayan bir ahlak” olarak belirler. Bu ahlak sınırı içinde “başka insanlara karşı sevecen olmak, adaletli olmak, görevi iyi yapmak, kişinin iyi yapabileceği işe yönelmesi ve emeğinin karşılığını alması unsurları bulunur. Durkheim’e göre aşkın bir ülkü olmasa da, bireye daha geniş bir görüş sağladığı için bu ülkü değerlidir.

Durkheim, bu ahlaki zemin karşısında daha özgür olan bireyin onları değiştirmekten çekinmeyeceğini ama bundan dolayı bu ahlakı yetersiz görmenin de düşünülemediğini ifade eder (Durkheim, 2006: 463-464). Aşıkârdır ki, insanlar etraflarında kendilerine benzeyen insanların mevkilerine göre kendi konumlarını değerlendirme eğilimindedirler (Wallace ve Wolf, 2013: 182-183). Buna bağlı olarak insanların çoğu kendilerini buldukları durumsal şartlar içinde var olan “ortak

görüş”e göre tavır belirlemeyle kısıtlı görerek kendilerine gözlemledikleri vasatı kılavuz edinmektedirler. Bu yönelim sadece mevcut şartların yapısal sınırlılıklar getirmesi ya da kişisel dinamiklerin ne türden imkânlar açtığıyla değil, içinde bulunulan grup ya da topluluk zemininde var olan “karşıt çıkarlar” ve bunun ürettiği anlaşmazlıklar ile aile, akraba, arkadaşlar arasındaki gizli ve sıkı mutabakatla da ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır (bkz. Kelley ve Evans, 1995:157). Dolayısıyla da bireyin kendi durumunu bu şekilde okuma biçimi, karşılaştıkları durumsal farklılıklarda neyi yapıp neyi yapmayacağına dair kararını etkileyecek bir etken olarak karşısına çıkacaktır.

Bu minvalde, bireyin toplumsal hayat içindeki farklı şartlar altında, değerlerini kılavuz edinmesinin dini bir uzantısı olup olmadığına dair teorik yaklaşımlara yer vermek gerekmektedir.

2.1.2. Din ve Ahlak

Bu araştırmada, din ve ahlak kavramlarını bir arada ele alınırken, ahlakın dinle temellendirilmesi gerektiği gibi bir imada bulunulmamaktadır. Bununla beraber dini kurumların bir takım ahlaki değerler inşa ettiği ve buna bağlı olarak da toplumdaki değişim dinamiklerini “teşvik ya da red” etmede etkin olduğu (Arslantürk ve Amman, 2012: 321) yönünde kabuller vardır. Ahlakın temellendirilmesine dair felsefi açıdan pek çok tartışma mevcut olsa da söz konusu tartışmaların bu araştırmanın peşinde olduğu sorunla doğrudan ilgisi bulunmamaktadır. Bununla beraber din sosyolojisinde önde gelen isimlerden olan Durkheim’in kutsalla ilişkilendirmeden ahlakın bir işlerlik kazanamayacağına dair iddiası ve Weber’in dinden kaynaklı ahlaki öğretinin bir ekonomik anlayışı yıkıp yeni bir anlayış inşa ettiği tezine istinaden bu iki kavram arasında ne türden bir bağ kurulabileceği ve bunun toplumsal karşılığının ne olacağı meselesi bu araştırmanın da gündemindedir.

Bu bağlamda ekonomide belirleyici unsur olarak görmemekle beraber, alanda dinden başka bir otoritenin de tesis edilmemiş olmasından da ilham alan Durkheim (2007: 370-371)’e göre, bireylere yapılacak olan ahlaki telkinden başarı elde etme

amacı ancak ahlakın “kutsal sıfatı” göz ardı edilmezse mümkündür. Elbette burada Durkheim’in toplumun bizatihi kendisine bir kutsallık atfettiği yadsınmamalıdır. Bu hususta Durkheim’in, zımnen, bireyin kutsalın yaptırımını peşinen kabul ettiğine dair bir ön kabule sahip olduğu söylenebilir. Durum bu şekildeyse meselenin çözümlenmesi daha kolaydır ancak dini ahlaki bir çerçeveyi benimseyen fakat bu çerçevenin dışında kalan bir takım faaliyetleri de gerçekleştirebilen bireyin durumunu ne ile izah etmek gerekecektir? Durkheim, bireylerde gelenek ve göreneklerine dair aldıkları ilk eğitimin etkisinin görünmesine rağmen bu etkinin daha az güçlü olduğunu ve bu eğitimin artık somut bir karşılığının bulunmadığını söylemektedir (Durkheim, 2006: 341). Ayrıca cezai bir yaptırıma bağlanmamış ve salt ahlaki olan duyguların ve yönelimlerin daha az güçlü oldukları ancak örneğin anne-babaya duyulan saygının kamu erkine duyulan saygıdan daha az olduğuna dair bir dayanağın olmadığı ve dolayısıyla bunun gibi bazı durumların keskin ayırımının yapılamayabileceğini de vurgulamaktadır (Durkheim, 2006: 108-109).

Ahlakiliğin yeniden sağlanması için, toplumun kutsal bir nitelik kazanması gerektiğini söyleyen Durkheim (1962), bireyin çıkarına hizmet eden toplumun bir değer taşıdığı ve çıkarları ile ayrıştığı yerde toplumun bizatihi değer olarak görülmediğini vurgular. Bu durum Durkheim’e göre ahlaki eksenin sapmasıdır. Bu yaklaşım, içinde bulunduğu meslek sahasında yaygınlaşmış ve genel olarak adeta normalleşmiş olan “etik ihlallerin” bir yerde kendisine de zararı olmasına rağmen, birey tarafından “var olmak için” uyum sağlanması zorunlu bir durum olarak kabul edilmesini açıklama dışında tutar. Bu hususta bireyin meslek algısı ve amacı ve hatta toplum içindeki konumuna dair yorumunun incelenmesi de gerekmektedir. Dolayısıyla cevabı aranması gereken bir soru şudur: Gayri ahlaki ilişkiler ağı içinde ve yasalar hilafına, adeta olağanlaşmış kurallar ve geleneklerin zamanla toplumun sosyo-kültürel oluşumunu değiştirebildiği ve egemen güç sistemiyle de uyumlu olduğu yerde doğrudan yaptırım olmayan ahlaki telkin ne ölçüde etkin olacaktır?

Durkheim, her halk için içinde buldukları koşullarla belirlenen bir ahlakın olduğu kabulünü benimser. Ve onun sahip olduğu bütünlük bozulmadan ahlak anlayışının değiştirilemeyeceğini söyler. Böyle bir değişimi bireyler üzerinde olumsuz

ve derin etkileri olacaktır. Ancak toplumun ahlaki davranmaya dair sınırsız bir teklifi yoktur ve her ahlaki ödev, bir başkasıyla kayıtlıdır ve bu ödevlerin her biri insan doğasında başka bir gereksinimi karşılamaktadır.

Durkheim (2006: 280), hayata dâhil olan ahlak anlayışını “Ahlakta tasarımsal şeylere aşırı yer verilecek olursa, zorunlu ödevler kaçınılmaz biçimde savsaklanmış olur. İnsanın kendi koyduğu kurallar dışında kural tanımadan davranmaya aşırı alışması durumunda, her türlü kural katlanılmaz görünmeye başlar. Aşırı idealizm ve ahlak yüceliği ardında koşma, çoğu kez insanın artık günlük ödevlerini yerine getirmekten zevk almamasına yol açar” şeklinde özetler.

Bununla beraber, Durkheim’e göre, bazı insan davranışları, temel önem taşısa da, doğaları gereği ahlaki düzenlemeye aykırıdır ve sanayi, ticaret vb gibi ekonomik faaliyetler ahlak tarafından sınırsız bir şekilde yönetilemez. Yaşamın bu alanına ahlakın ancak sınırları daraltılarak dâhil edilebileceğini söyler. Görülüyor ki, Durkheim burada katı bir forma indirgeyerek insan hayatını adeta felç eden bir ahlaki öğretilerden uzaktır. Ahlakın “katı ve buyurgan” yönünü yadsımaz ama kişiyi kendinden başka bir şeye yönlendirecek bir etkisi olması gerektiğini, “kımlıdayamayacak ölçüde zincire vurmama”sı gerektiğini vurgular (Durkheim, 2006: 279, 463-464). Aşikârdır ki, bu halin kendisi, toplumsal var oluşu (uyumu) imkânsız kılan hususlar arasında yer almaktadır.

Ahlakın toplum yaşamındaki etkisini doğrudan ekonomi üzerindeki tezahürleriyle anlamaya çalışan Weber (2015: 111-113), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eserinde ahlaka dair belli öğretiyi ve kurumsal kabullerle değil, “dini inanç ve dini yaşam pratiğinin yarattığı ve yaşam biçimini yönlendiren ve bireyi sıkı sıkı orada tutan psikolojik güdü”yü araştırdığını söyler, ancak bu güdülerin inanç temsillerinden neşet ettiğini de ekler. Burada dini olanı, olgusal olarak her zaman karşılığı olmasa da bir ideal tip olarak ele almanın gerektiğini çünkü ruhi olandan türetilmeyen bir fikrin olmamasının hayatı doğrudan etkileyen ahlaki yenilenmenin olmaması anlamına geleceğini savunur.

Kippenberg de, Weber'in büyü bozumunun ilk olarak “dinsel olarak inşa edilmiş anlam alanı”nda başladığını aktarır ve dini eylemin akılcılığının, hayatın devam ettirilmesinde deneysel kanıtlanabilirlikten azade olarak ahlak ve mistisizmin birey hayatında anlamı güvenceye alan öznel anlamlar biçimde kabul edildiğini söyler (Kippenberg, 2012: 133).

Bu bağlamda Weber, meslek kavramının dönüşümüyle örneklendirdiği kapitalizmin aslında insan doğasına bağlı bir dirençle karşı karşıya geldiğini ancak düzenli çalışma ve tüketimden kaçınma biçimindeki Püritenlik ile bu direncin kırıldığını iddia eder (Weber, 2015; Kippenberg, 2012: 123). Ülgener de iktisat ahlakının incelenmesine din açısından bakıldığında “dünya ilişkileri karşısında belli bir tavır almaya çağırın saik ve motiflerin topluca ifadesi” şeklinde bir tanımlama yaparken aynı zamanda “değer hükümlerinin” ifadelendirilmiş bütünü olduğunu söyler (Ülgener, 2006b: 19-20).

Bu araştırmanın konusu itibariyle ahlak kavramı bir yönüyle dine diğer yönüyle, etikle ilişkili olarak, meslek alanına bakan bir kavramsallaştırmayla ele alınırken aynı zamanda genel olarak İslam dinine mensup kişilerin var olduğu kabul edilen Türkiye gibi bir ülkede yapılmasından dolayı İslam dinindeki ahlak teorilerinin de dâhil edilmesi elzemdir.

Bu itibarla, İslam dininde ahlakilik meselesi daha yoğun olarak insanın Yaratıcıyla bağ kuran bir varlık olması çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu manada insanın “diğer canlılar gibi dünyada kalma çabası içerisinde var olması” anlamında beşeri ve bu sınırı aşabilecek bir varlık olarak kabul edildiği görülmektedir. Dolayısıyla ahlakın, “beşerin doğal çevresini aşacak surette başka bir sahnede konumlanmasını” gerektirdiği düşünülerek ahlaki olanın, “beşeri varlığa eylemlerinde sınır getiren ve beşerin doğal çevresini aşan bir zeminden” meydana geldiği kabul edilir. Salt beşeri alanda bir ahlak inşasının aynı zamanda “faydacılık” temelli bir ahlaki ima ettiği söylenir (Çitil, 2014: 120).

Ahlaki olanın temelinde dinin, özelde de İslam'ın, olduğu vurgulanarak ahlakın amacının insanı daha yüce olan bir mertebeye yükseltmek olduğu ve temelinin doğalcı

ve daha rasyonel bir zeminde ele alınamayacağı, bu şekilde temellendirilen ahlak ile İslami olanın çelişeceğini ancak bu iki farklı perspektifin bir arada olabilmemesinin imkânı üzerinde düşünülmesi gerektiği de ifade edilir (Çitil, 2014: 138-139). Burada dikkat çekilen nokta, insanın varoluşu itibarıyla rasyonel zeminli ahlak ile Yaratıcısı ile kurduğu bağa dayanan ahlak arasındaki çelişkiyi içerdiği vurgusudur.

Araştırmanın ilgilenmiş olduğu sorun odağı itibarıyla, ahlakilik meselesinde İslam Dini'nin temel kaynakları merkezinde tanımlanmış ontolojik ya da bu kabulün doğru ya da yanlışlığı ekseninde epistemolojik bir değerlendirmeden ziyade, İslam ahlak teorileri kapsamında teorik iddia ve çözümlenmelere yer vermek uygun olacaktır. Bu bağlamda İslam dinine atıfla ortaya konulan ahlak teorilerinde gündeme gelen en önemli husus ahlakın kaynağı meselesidir. Bu hususta mevzu Mutezili, Eş'ari ve Maturidi olmak üzere üç Kelam Mezhebi arasındaki tartışmalar, İradeci ve Kadercilerin doğru-yanlış ve güç-kesp merkezindeki tartışmaları ile felsefi bağlamda Eski Yunan, Stoacılar, Aristo ve Yeni Eflatuncular'ın İslam dünyasındaki ahlak anlayışlarına katkıları gibi çok boyutlu bir zeminde ele alınmaktadır. Bu tartışmalara geniş ölçüde yer veren eserlerin başında da Macid Fahri (2004)'nin, *İslam Ahlak Teorileri* isimli eseri zikredilmektedir. Bu araştırma kapsamında ahlakın menşei tartışmasının zait bir mevzu olacağı ve bu türden yaklaşımlara yer verilmesinin mevzunun odağından uzaklaşmak anlamına geleceği kanaatiyle İslam Dini'nde ahlakın insan eylemliliğindeki etkisine dair teorik vasfı haiz tartışmaların ön görüleri, örnek bir zemin olması açısından özetleyerek, gündeme getirmek isabetli olacaktır.

Bu itibarla Fahri (2004: 29-31)'nin mezkûr tartışmalar içinde isabetle formüle ettiği üzere, İslam dininde ahlak meselesinin, Kur'an ve Hadislerdeki ahlaki prensiplerin "yorumsuz formları"ndan ziyade tefsir, hadis ve fıkıh alanlarındaki yazarların yorumlarına istinaden tartışılıp değerlendirildiği bir tablonun mevcut olduğu yadsınmamalıdır. Dolayısıyla Fahri'ye göre *nassi ahlak* merkezinde bir ahlaki prensipler dairesinden bahsetmek ancak i) doğru-yanlışın tabiatı, ii) ilahi adalet, iii) ve ahlaki özgürlük ve sorumluluk konularıyla ilgili belli, açık prensiplerine dair kavramsal bir okuma yapmakla sınırlı olabilmektedir. Ancak böyle olduğunda bile bu yaklaşımın ne ölçüde işlevsel olabileceği muğlaktır. Bunun en önemli göstergesi tarih boyunca

kelam âlimleri arasında netlik kazanmamış *husûn-kubûh* tartışmalarının varlığıdır. Aşîkârdır ki ahlakın görünürlüğü, bir şeyin iyi ya da kötü şeklinde vasıflanmasında değil hakkında bir yargıda bulunulmuş o şeyin pratikte kılavuz edinilmesinde gözlemlenebilmektedir (bkz. Aydın: 2007: 71). Bu itibarla, alandaki teorik tartışmaların toplumsal bir varlık olarak insanın eylemselliğine matuf ilgilerinin ne olduğu meslesiyle iktifa edilecektir.

Fahri (2004: 55-210)'nin mezkûr eserinin *Kelami Ahlak ve Felsefi Ahlak* bölümlerinde aktardığı tartışmaların; temel olarak insanın eylemsel sorumluluğu ve genel olarak doğası gereği normdan sapma ile malûl oluşu ve bu illetin insanın içinde bulunduğu çevre, zaman ve mekânla eklemleşmesi ile görünür olan halleri merkezinde ilerleyen bir muhtevaya tekabül ettiği görülmektedir. Bu tartışmalarda olması gerekene dair teorik bilgilerle ahlaklılığın; i) doğruyu bilme ve güçle, ii) eylemselliğin iradi veya zorlama (Allah'a nispetle) ile gerçekleştiğini idrakte, iii) zevk, arzu, iradenin nesnesine yönelmesi arasındaki farkın ve bundan elde edilecek tatminin bilincinde olmayla ve iv) aşırılıklardan kaçınmayla ilişkisi gibi eylemin öncesine matuf; v) kişinin maddi ya da manevi sıkıntılardan kendine bir pay ayrıldığına bilincinde olmasıyla, vi) her ne sebeple olursa olsun içinde bulunduğu hüznün ve üzüntüye sebep olan hallere karşı iradi bir tutum sergilemesiyle, vii) bir şeyin kaybıyla kazanımının mukayyet bir zamana bağlı olduğu idrakiyle ve buna bağlı olarak viii) halin değişmezliği yanılığısına düşmemeyle, ix) akli yadsıyarak tutkuyla/duygu yoğunluğuyla hareket etmenin acı getireceğini kabul etmeyle ilişkili olarak da eylemin sonucuna atıfla mümkün olabildiği söylenmektedir. Bunun yanında insanın dünya hedefinin mutluluk ve adalet gibi erdemlere yönelerek salt ölümlü canlıların arzu ve hedefleriyle tatmin olmayacağına dair ön görüşler de sistematik olarak sunulmaya çalışılmaktadır.

Nihayetinde *Dini Ahlak ve Zühd İdeali* bölümünde ise Fahri (2004: 211-283), yukarıdaki ilişkiselliğin uhrevi hedeflerle mecz edildiği ve genel olarak bireyin, i) nasıl üzüntüden kurtulacağı, ii) dünyevi isteklerin anlamsızlığı, iii) adalet, akıl, cömertlik, şecaat ve iffet gibi temel erdemlerin insan iradesini yönlendirmesi, iv) gelecek kaygısı korkusunu dizginleme, v) dünyevi makam talebinin yerilmesine dair telkin ve

tavsiyelerle sahip olduğu “erdemler”in önemini kavramasıyla karşılaştığı haller karşısında kendini bu erdemlere uygun biçimde eğitmesi hakkındaki görüşlere yer vermektedir.

Bu tartışmalar itibariyle İslam Dini’nde ahlak meselesinin, bir yönüyle ve menşesine matuf olarak Yaratıcı merkezinde diğeri yönüyle ve insan iradesinin işlerliğiyle ilişkili olarak ve içinde bulunduğu dünya hayatında benimseyeceği “tavır” hususunda belirleyici olmak bakımından kültürel bağlamda ele alındığı söylenebilmektedir. Bu husus Weber (2015)’in dini ahlakın bir yaşam tarzını oluşturduğuna dair düşüncesini de hatırlatmaktadır. Ancak bu hususta din merkezinde bir ahlakın hayata yön vermesine dair asıl itibariyle bu ahlakın kendisine teklif edildiği ya da bu ahlaki sınırı benimseyen bireyin içinde bulunduğu şartlara göre bir yorumlama ile hareket edebileceği yadsınmamalıdır. Çünkü Wach (1987: 7)’in isabetle belirttiği gibi, teorik olarak “düzenleyici normlar koyan din”, asıl itibariyle olgusal görünüşünü “toplumsal ve tarihi biçimlenişiyile” kazanmaktadır.

Bu bağlamda Aydın (2007: 79-80)’ın, İslam dininin müntesipleri nezdinde itibari değeri yadsınmayacak “güzel ahlak” mefhumuna dair dini temeli oluşturan “ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim” (Buhari, el-Edebü’l-Müfred, 273) hadisini, insan doğası ve kültürel ilkeler arasındaki ahlak düşüncesinde “değişen ve gelişebilen” bir temele işaret ettiği biçimde yorumladığına dikkat çekmek gerekmektedir. Din temelli ahlakın insan eylemliliğindeki belirleyiciliği hususunda bu hadisin, Hz. Muhammed(as)’in şahsında, bir peygamberin iyi-kötü, doğru-yanlış hususundaki ilke-anlayış-değer ve eylem bütünlüğünün nihai sentezine ve kâmil mertebeye ulaştıracak bir ahengi ortaya koymak ve hayata geçirilmesi için insanlara yardımcı ve kılavuz olma görevi/misyonuna dikkat çektiği söylenebilir. Dolayısıyla İslam dini söz konusu olduğunda dinin güzel ahlak ile özdeş kılınması da bu minvalde düşünümülelebilmektedir. Bu hususta, Wach (1987: 7)’in İslamiyeti de dâhil ederek, dinlerdeki ahlak sisteminin toplumsal şartlarla şekillenebilecek bir yönü olduğuna dair tespiti de yaşam tarzının bu süreçteki etkisini de ima etmektedir.

Hülasa, bu tabloda ahlakın, insan eylemliliğinde bir belirleyici olarak konumlanıyor olmasının sadece dini ahlakla sınırlı olup olmadığı meselesi bu

çalışmanın sorunu itibariyle incelenmeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla bir sonraki kısımda “seküler bir ahlak”ın imkânına dair değerlendirmelere yer vermek uygun olacaktır.

2.1.3. Seküler Ahlâk

Toplumsal yaşamın birey üzerindeki “denetim mekanizması”nın modern toplumlarda daha az hissedilir olduğu yadsınamaz. Bu, özellikle yaptırımın neredeyse olmadığı ahlaki ihlaller alanında daha da açığa çıkmaktadır. Durkheim bu hususta “tartışılmayan ahlaki nitelik”ten bahseder ve bunun ortak bir tipin belirlenebileceğini iddia ettiği daha aşağı toplumlarda mümkün olduğunu söyler. Kişisel ayrımların artmasıyla ortak ahlaki kabullerin de azalacağını vurgular ama toplumda yaygın olana benzememenin kınanma sebebi olacağını da ekler (bkz. Durkheim, 2006: 451).

Durkheim (2006: 269), yalnızca inanç birliğine bağlı toplumlarda ahlaki bir nitelik görererek iş birliğine dayalı toplumları sadece ekonomik bir küme saymayı doğru kabul etmez. Ona göre iş birliğinin de kendine özgü bir ahlaki yapılanması vardır. Bu ahlaki yapılanmanın daha az görünür olmasının nedeni ona göre daha birey merkezli olmasıdır. Bu ahlaki yapı bireyin kişiliği güçlendikçe gelişen bir seyir gösterir ve buna paralel olarak da yaptırıma bağlı olan işlevlerde dahi bireyin istemesine bağlı olan bir seçim faktörü bulunur. Meslek seçimi ve benzeri seçimler bunun örnekleri olarak görülebilir. Bununla beraber Durkheim (2006: 456), bireyin ancak iş bölümü ile topluma bağlılığının idrakinde olacağını ve onu durduran ve sınırlandıran gücün iş bölümüyle mümkün olacağını iddia eder. Çünkü iş bölümü dayanışmanın ve buna bağlı olarak da ahlak düzenin temeli olmaktadır. Peki, toplumdaki iş bölümünün bir yansıması olan bir mesleki gurubun kendi alanı içinde sadece işlevini yerine getirerek düzene dâhil olması bu ahlaki düzeni sağlamaya yeter mi? O işlevi nasıl ve hangi standartlarda yerine getiriyor olduğu söz konusu ahlaki sistem içinde neye tekabül etmektedir? Durkheim (2006: 465)’in da vurguladığı gibi, asıl mesele önceden var olan ahlaki çerçevenin hangi kuramsal anlayışa dayandırılacağını bilinmemesi değil de, o ahlaki öğretinin telafi edilemeyecek oranda yara almış olması ve önceki ahlakın bireyi

yükümlü kıldığı ödevlerin bir kısmının artık içinde bulunulan gerçeklere dayalı olmaması mıdır?

Durkheim'in nazarında "toplumsal düzen, uyum ve dayanışma gereksinimleri genellikle ahlaki nitelikte" sayılmakta ve bu da toplumsal iş bölümünün dayanışmayı sağlaması ile paralellik arz etmektedir. Yine doğal bir yasa ve "ahlakın kesin kuralı" olarak iş bölümünün, insan davranışlarını yönlendirecek bir ahlak kuralı olarak kabul edilebilir olduğu yerde bunun nasıl olacağı ve ölçütünün ne olduğu da Durkheim'in gündemindedir. Durkheim'e göre ahlak bir bağlılık durumundan meydana gelir ve o, dayanışma kaynağı olan her şeyin ahlaki olduğunu, insanın başkalarını da göz önünde bulundurması gerektiğini ve kişiyi hareketlerini düzenlerken, bencilliğinin güdümü dışında bir şeye dayanmaya zorlayan şeyin ahlaki olduğunu söyler. Ahlakın gücünü toplumdaki bireyler arasında bu denli bir bağın olmasına bağlar (Durkheim, 2006:66, 90, 454-455). Durkheim'in çizdiği bu ideal tablonun günümüz toplumlarında olan bitene dair ne söyleyebileceği muğlaktır. Çünkü bu denli bir bağ ile birbirine bağlanmayan toplum ya da topluluklar için ahlakın zorunlu bağlayıcı olduğunun bir göstergesi bulunmamaktadır.

Herşey olağan seyrinde ilerlerken toplumsal düzen, uyum ve dayanışma gibi kavramların çağrıştırdığı manalar ile genel ahlaki vasata rağmen adeta kemikleşmiş ya da birey tarafından böyle olduğu kabul edildiği için uygulamada olan etik ihlallerin yaygın olduğu yerde, bu ihlallerin hilafına iş yapmaya çalışan kişilerin karşılaştığı ve "dışlanma" olarak tabir edilen durum hangi zeminde değerlendirilmeli ve bu genel tabloya nasıl bir açıklama getirilmelidir? Örneğin aynı mesleki grup içinde kişinin lehine olanın diğer meslektaşının aleyhine olduğu yerde nasıl bir dayanışma modeli öngörülmektedir?

Weber ise sosyolojik nedensel bir açıklama olarak bu iki olgunun arasında "muhtemel" bir ilişki olduğunu öne sürer (Aron, 2010: 362) ve modernlikten kaynaklanan sorunlara karşın rasyonelleşmiş eylem sahibinin, kendi çıkarlarına ulaşmayı amaçlayarak pozitif bir etik çerçevesinde hareket edeceğini savunur (Weber, 2008: 377, 401-402). Örneğin bu tür bir etiğin Protestan ahlakında var olmasından dolayı Kapitalizmle bir araya geldiği yerde, ekonomideki gelenekselliğin

kırılabildiğini iddia eder (Weber, 2015: 32). Burada halen bir ‐ahlaki çerçeve‐ var kabul edilmektedir. Bu hususta, ahlaki olanın ne olduğunun belirlenmesiyle ilgili olarak Durkheim (2006) ahlaki kuralların belli zamanlarda belli koşulların sınırlayıcılığının önemli bir etken olduğuna dikkat çeker.

Bu bağlamda kökleri belirli bir zaman dilimiyle mukayyet olan din kaynaklı ahlak ile modern olanla özdeş kılınmış seküler ahlak ya da pozitif etik arasında ne türden bir fark olduğu meselesine değinmek gerekir. Bu bağlamda, i) seküler ahlakın salt fayda merkezli ahlaki kabulleri kapsadığı öne sürülebilir mi? ii) dini ahlakın belirlenimlerini kılavuz edinen kişilerin eylemlerini ‐salt fayda‐dan soyutladıklarına dair iddialara ne ölçüde itibar edilmelidir? iii) dini ahlak ile seküler ahlakın kesiştiği noktalar var mıdır ve varsa nelerdir? gibi sorular ahlakilik sorunun bu ayırmda neye tekabül ettiğine dair bazı meselelere işaret etmek bakımından önem arz etmektedir.

Bu itibarla, Durkheim (1962)‐den ilham alarak toplum hayatı içinde bireylerin eylemlerine bir şekilde bir sınır belirlemesi ön görülen ahlaki kuralların, modern toplumların merkezi konumundaki meslek örgütleri içindeki pratiklerinde sınır belirleyici bir etkisinin olup olmadığı meselesine odaklanılmalıdır. Dolayısıyla bu sorunun irdeleneceği yer olmak bakımından meslek kavramının niteliği ve etik ilkelerle ilişkiselliğine dair kuramsal yaklaşımlar bir sonraki kısımda değeriendirilecektir.

2.2. Meslek Kavramı ve Niteliği Hakkında Kuramsal Yaklaşımlar

2.2.1. Sosyal Teoride Meslek Kavramı

Meslek (job) veya iş (work) kavram olarak ilki daha çok sınırları belirlenmiş ve düzenli, ücretli bir pozisyonu, ikincisi ise belli bir sonuç için sarf edilen emek, yaygın kullanımıyla zihinsel ve fiziksel çabayı ifade etmek için kullanılır (Borman vd., 2003: 21-23). Bunun yanında Weber (2012a: 258-259)‐in meslek kavramı için kullandığı *beruf* terimi ‐sürekli bir gelir ve kazanç kaynağı‐ olmak bakımından bireyin eylemlerinin ‐uzmanlaşması, özelleşmesi ve birleşimi‐ anlamında kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak Weber, i) mesleklerin piyasa koşulları ve bir kuruluş içinde olmak

açısından bağımlı olup olmama, ii) işlevlerinin özgünleşmesi ve özelleşmesine göre ve iii) hizmetlerin özerk ya da dışa bağımlı olarak iktisadi faaliyetler yürütmesi olmak üzere üç farklı meslek dağılımı yapmaktadır.

Giddens da çalışma ve meslek kavramları arasındaki farka işaret ederek, karşılığında maddi bir ücret alınıp alınmamasını ayırmaksızın çalışma eylemini, “zihinsel ve fiziksel çabanın harcanmasını gerektiren, insan gereksinimlerini karşılayan mal ve hizmetlerin üretimini hedef alan ödevlerin yerine getirilmesi” şeklinde tanımlarken (2013: 792), meslek ya da işi de “düzenli bir ücret ya da maaş karşılığı gerçekleştirilen çalışma” olarak belirler. Bu anlamıyla iş (work), genel anlamda “çalışma” kavramının karşılığında kullanılabilir. Hughes (1958: 8), insanın yaptığı işin (work) onun hayatına, toplumsal varlığına ve kimliğine dair iyi bir ipucu olduğunu iddia etmektedir. Hughes’in çözümlemesinde haklılık payı olsa da kişinin yaptığı işi nasıl yaptığı kadar o işi hangi gerekçelerle ve hangi şartlar içinde yaptığı da bir bütün olarak ele alınmalıdır. Dolayısıyla yapılan bu ayrımları yadsımamakla beraber, iki kavram arasındaki fark, bu çalışma kapsamında ciddi bir farklılık oluşturmamaktadır. Çünkü bu araştırmanın mesleki hayata dair ilgi duyduğu yön, kişilerin mensubu oldukları meslek alanında gösterdikleri faaliyetlere tekabül etmekte bu da iki kavramı, etkileşim içinde, anlamca bir birine yaklaştırmaktadır. Bu bağlamda Weber (2012a: 258)’in “ticari gelir fırsatlarının yapısı” ile ilişkili olarak meslekler arasında yaptığı ayrımın bu araştırmanın odağıyla daha çok ilgili olduğu düşünülmektedir. Özellikle Weber’in piyasa şartlarında mesleklerin işlevinin rasyonel uzmanlaşmadan ziyade “teknik olarak” ve alıcı ve tüketicilerin çıkarını karşılamaya yönelik olarak irrasyonel biçimde sınırlanabildiği yönündeki yaklaşımı farklı mesleklerde farklı tutum ve davranışların olup olmayacağı hususunda önem arz etmektedir.

Modern toplumlarda az bir kısmı hariç olmak üzere “ekonomik karşılıklı bağımlılık” sarmalı içinde “çalışma, insanların uzmanlaştığı çok fazla sayıda mesleklere bölünmüş durumdadır (Giddens, 2013:793-794). Hughes (1958: 68), bu bağlamda, iş bölümü ile çalışanların bir diğerinden farklı ne yapması gerektiğini ve emeğin paylaşımının katkı sağlayıcı bir yön sağladığını söyler.

Bununla Hughes, kişilerin beraber belli bir işi yapmaktan dolayı, yine belli şeyleri algılamasının benzer biçimde şekillendiğini vurgular. Meslek elemanlarında adeta bir mesleki gözün oluştuğunu söyleyen Hughes, belli mesleklerin kendilerine has özelliklerinden dolayı belli değer yargılarıyla birlikte anılabileceğini ifade eder. Örneğin avukatın işinin sistematik olarak kirli olduğunu ancak doktorun fiziksel olarak kirli bir iş yapıyor olsa da iş bölümü içinde hem erdem hem de teknik yeterlilik anlamında daha saygın bir yerde durabildiği şeklinde bir ayrım yapar (Hughes, 1958: 70-72). Bu yaklaşımla da paralel olarak, uzun süre meslek eğitimi almış kişilerin, iş değiştirmenin normal kabul edildiği bir mesleğin aksine kariyerinin son noktasına kadar gitmek isteyeceği kabul edilmektedir (Seçer, 2007: 25).

İş bölümünün olumsuz sonuçlarıyla ilgili olarak Karl Marx, yaptığı işin çok az bir kısmı üzerinde kontrol gücü olan ve de geleneksel toplumlardaki gibi çok bilgi ve beceriye ihtiyaç duymayan işler olması nedeniyle “modern sanayinin gelişiminin pek çok kişinin çalışmasını sıkıcı, ilginç olmayan biçimlere indirgeyeceği” söyler (Giddens, 2013:793-794).

Sosyolojide, daha da özelden din sosyolojisinde, meslek kavramını ele alırken Max Weber’in meslek ve din arasında karşılıklı olarak kurduğu ilişkiyi incelemek kaçınılmazdır. Bu araştırmanın cevabını bulmaya çalıştığı, “dini ve mesleki ilke, inanç ve değerler birey hayatında nasıl bir ilişki içindedir?” sorusu kapsamında bu iki unsuru doğrudan birbiriyle ilişkilendiren bir teorisi olması bakımından Weber’in çözümlerini biraz daha ayrıntılı olarak değerlendirmek gerekir.

Weber’in din sosyolojisinde, dini meselelerde belli inanç ve fikirlerin, her birinin kendi iç mantığı nedeniyle, birlikte kümelenmeye meyletmesi şeklinde tanımladığı *elective affinity* (seçici yakınlık/ *Wahlverwandtschaften*) (Weber, 1950: 45, 91; 2016: 75; 2015.)¹ kavramı merkezi bir konumdur. *Elective affinity* kavramı Weber’in

¹ Literatürde *elective affinity* tabiri üzerinden süren tartışmada “*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*” adlı eserin Parsons tercümesinin 1958 baskısı referans gösterilmektedir ancak yapılan karşılaştırmada bu baskıda atıfta bulunulan yerde *correlation* tabirinin kullanıldığı görülmüştür. Eserin Almancasında *Wahlverwandtschaften* şeklinde kullanılan kavram sosyoloji sözlüklerine literatürde

metodolojisindeki olasılık zeminindeki nedensellik anlayışının bir yansımasıdır denilebilir.

Elective affinity, “iki düşünce sistemi birbiri ile çakıştığında ya da benzer veya birlikte yankılanan fikirler içerdiğinde” kullanılan bir kavramdır (Abercrombie vd., 2000: 113). Mezkûr kavram, Weber’in belli inançlar ve belli fikirler arasında karşılıklı bir çekimin varlığını ifade etmek için kullandığı bir kavramdır (Weber, 2001: 89; 2008: 118; Marshall, 1999: 645). Yine Swedberg and Agevall, elective affinity’nin Weber’in yazılarında temel bir kavram olduğunu ve kendisinden sonra pek çok isim tarafından da kullanıldığını ifade ederler (Swedberg ve Agevall, 2015:114-115). Kavram, özelde Protestan öğretilerinin Kapitalist sistemle nasıl örtüştüğünü ifade etmek için işe koşulur. Weber, bu durumun her iki sistemin iç dinamikleri nedeniyle birbirlerini çekmesi sonucu oluştuğunu söyler. Ve bilinçli bir seçim değil de, bir yönelim olduğunun altını çizer. Dolayısıyla belli bir dini çerçeveye sahip farklı meslek kategorilerinden bireylerin faaliyetlerinde bu türden bir seçiciliğin olup olmadığı ve varsa bunun hangi dinamiklere dayandığı meselesi aydınlatılmayı beklemektedir.

Weber, eylem, fikir ve inanç arasında , “karşılıklılık”, “yansıma” ya da “ifade” değil “seçmeci/seçici bir yakınlık” olduğunu iddia eder ve bu hususta, fikir ve çıkar hakkındaki çözümlemesinde önemli ölçüde etkilerinde kaldığı Marx ve Nietzsche’den ayrılır. Farklı dayanakları olmasına rağmen her iki isim de fikirleri işlev ve içeriğinden ziyade sonuçları itibariyle ele alırken, Weber, “sözü söyleyenin ya da izleyicilerinin çıkarları ve sosyal kökeni ile belli bir düşüncenin doğuşu sırasındaki içeriği arasında yakın bir ilişkinin ender olarak bulunduğunu söyler ve “eski İbrani peygamberler, reform önderleri ya da çağdaş sınıf hareketlerinin devrimci öncüleri mutlaka zaman içinde kendi düşüncelerinin başlıca taşıyıcısı haline gelecek olan sosyal tabakalardan gelen insanlar değildi” der. Bir fikrin, inancın ilk zamanından daha sonra gelen takipçilerin ise bu düşünce içerisinden “yakınlık duydukları” özellikleri seçip aldıklarını ya da “rastlaştıkları” yanları aldıklarını da ekler (Weber, 2008: 118-119).

tartışıldığı hali ile geçmiştir. Eserin 2001 yılında Kalberg tarafından yapılan tercümesinde ise *elective affinity* karşılığı kullanılmıştır.

Metodolojisini insan eylemliliğinin öznel anlamı merkezinde kurgulayan Weber, bu anlamlılığın salt basit bir nedensellik zinciri ya da düzenlilikten tamamen arındırılmış bir sübjektiflik ile anlaşılıp açıklanamayacağını savunur. (Weber, 2012c: 40, 62, 78, 83, 99, 106-108). Weber'in kullandığı manada olasılık, belli bağlama dâhil olan insanların davranışlarını normatif beklentiler açısından yönlendirebilme ihtimalleri anlamına gelir (Weber, 2012c: 104, 199-206; 2015: 85; Coser, 2015: 207-208). Burada bireylerin ilişki durumlarından kaynaklanan nedensellik zincirlerine bağlı olarak beklentinin dışında sonuçların da meydana gelebileceğinin öngörüsü vardır. Weber, Hegel'ci anlamda olmasa da, çağdaş Kapitalizmin kökeninde Protestan ahlakındaki düşüncelerin özerk bir rolü olduğunu vurgulamak ister (Weber, :2008: 119; 2015: 37-40).

Bu hususta, kavramın nasıl anlaşılıp tartışıldığını netleştirebilmek için konuya dair literatürdeki bazı hususları burada zikretmekte fayda vardır. “*Max Weber's Elective Affinities: Sociology Within the Bounds of Pure Reason*” isimli makalesinde Richard Herbert Howe, Weber'in bu kavramı varlık ve bilinç arasındaki ilişki için kullandığı, buna rağmen ne tarihsel olarak ne de sistematik olarak net bir şekilde tanımlamadığı yorumunu yapar (Howe, 1978: 366-337). Weber'in sosyal bilimin imkanını seçici yakınlık kavramına dayandırdığını (Howe, 1978: 369) ancak kavramın Almandaki geniş söylem içerisinde marjinal bir yerde durduğunu da ekler. Howe, bundan sonrasında kavramın etimolojik bir çözümlemesini yapar ve Goethe'nin *The Elective Affinity* isimli eserinden mülhem olduğunu iddia ettiği bu kavramın aynı zamanda kimya alanında nasıl kullanıldığına işaret eder (Howe, 1978: 370). Yine sosyal politikalar arenasında çatışmaların kaynaklarını ve kaçınılmazlığını tartışmak için de Weber'in, aynı kavrama değindiğini ve çatışmanın sadece sınıflar arasında olmadığı, değer yargıları arasında da görüldüğüne delil olarak getirdiğini de vurgular (Howe, 1978: 368). Bu yorum, Weber'in “birey, aşikâr bir gelişim gösteren/gelişimsel eğilimin farkına vardığında, kendi pratik değerlerinin gerçekleşeceğine dair umudundan vazgeçmesi gerekip gerekmediği problemiyle sürekli karşı karşıya kalır” değerlendirmesini akla getirmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse Weber bunun sebebini üç şekilde açıklar; birincisi, bireyin yeni amacını gerçekleştirmek için etik bakımdan şüpheli olan yeni araçlar uygulamakla yüz yüze

kalması, ikincisi, o kişinin hoş karşılamadığı yansımalarla karşılaşması, üçüncüsü, başarıya ulaşma açısından kişinin harcayacağı zamanın “donkişotvari bir çaba”ya dönüşecek olması gibi durumlarla yüzleşmesine dayandırır (Weber, 2012c: 48).

Elective affinity'nin, Weber'in kullandığı şekli ile yönetici kesimin iş organizasyonunu sağlamalarına yardımcı olacak bir inanç sistemine işaret ettiğini (Winter, 1974: 1145) söyleyerek tartışmaya katılan Winter, kavramı aynı zamanda girişimci ruhlu insanların, dinin bazı öğelerinden kendilerine taahhüt için gerekçeler bulma arzuları ile alakalı görür (Winter, 1974: 1137-1138). Fikirler ve çıkarlarla ilgili belirleyici bir kavram dediği *elective affinity*'nin pek çok sosyolog tarafından farklı biçimleri ile kullanıldığını (Winter, 1974: 1135) ve kurumsal yöneticilerin böyle bir seçici yakınlık içinde olmalarının gelecekte de ampirik bir çalışmanın konusu olabileceğini kaydeder (Winter, 1974: 1149). Bunun yanında Weber'in bu kavramı metodolojisinde kullanmasının arka planında bahsedilen diğer eserinden ayrı olarak, Goethe'nin *1809* isimli romanının etkileri (Chalcraft, trz.: 36-37) ve mecazi bir kullanım olan kavramın altındaki gerçekliğin ne olduğuna dair, neo-Darvinizmle bağlantılı olarak doğal seçilime mi kültürel seçime mi tekabül ettiğinin araştırılması gerektiği (Runciman, 2005: 180, 183) gibi literatürde pek çok tartışma bulunmaktadır.

Bu tartışmaların yanı sıra mesleki tanımlamalar içinde profesyonel meslek erbabının bazı niteliksel özellikleri de sıralanmaktadır: genel sistematik bilgi, müşteriler üzerinde otorite, kendi çıkarlarından çok toplum çıkarlarına yönelme, dışsal kontrol yerine öz kontrol mekanizması, mesleğin profesyonel olduğunun toplum ve yasalar tarafından onaylanması ve ayırt edici bir kültür (Ritzer'den (1972) aktaran: Seçer, 2007: 26-27). Bu vasıfların, özellikle iş başındayken, o mesleki gruptaki bireyler tarafından görünür kılınacağı varsayılmaktadır.

Bu bağlamda, meslek-etik-değer kavramlarının ne türden bir ilişki içinde olduğuna dair kavramsal yaklaşımlara değinmek yerinde olacaktır.

2.2.2. Mesleki Etik ve Değer İlişkisi

Yukarıda değinildiği üzere Durkheim'ın (1984: 184), ahlakın sınırlı bir alan ile ticaret gibi ekonomik ilişkilere dâhil olabileceği kanaati, mesleki alanda ahlaki çerçeveyi ya da etik ilkeleri etkisiz addetmek anlamına gelmemektedir. Durkheim, sadece belli kabullere indirgenmiş bir “tasarımsal ahlak”ın sınırlarının hayatın akışını şekillendiremeyeceğini söylemektedir. Durkheim, geleneksel toplumların düzeninin mayası olan dinin yerine modern toplumlarda konulabilecek olanın “soyut düşünceler ve kuramlar değil, eyleme geçen ahlak” olacağını iddia etmektedir (Aron, 2010: 245).

Weber de, *Ekonomi ve Toplum* eserinin “Pazar: Kişiler Üstü Oluşu ve Etik” adlı bölümünde para ve mal merkezli olmakla kişiler üstü olan mübadelenin, kişiler arasındaki doğal ilişkinin yeri olmadığını söyler. Birbirleri ile pazarda bu şekilde ilişki kuran tarafların arasında karşılıklı olarak sözünde durma, iyi niyet ve adil pazarlık gibi konularda bir ihlalin yapılmayacağına dair varsayımlar olduğu ve “taraflar arasında yasaya uygunluğu güvence altına alanın sadece bu varsayımlar olduğunu vurgular. Taraflar arasında karşılıklı çıkarın “dürüstlük, en iyi ilkedir” prensibinin işlerliğine neden olduğunu ama bu işlerliğin ampirik geçerliliğinin düzensiz olduğunu ifade eder (Weber, 2012a: 771).

Bu bağlamda insan eyleminde ahlakın ve özel olarak da meslek alanında etik kuralların nasıl kurumsallaştığını incelemek faydalı olacaktır.

Öncelikle etik, ele alındığı alanda var olan, ahlak, değer, kültür ve norm gibi unsurlardan ayrı düşünülemez örgütsel boyutu olduğu kadar bireysel ve toplumsal boyutu da olan bir kavram olarak ele alınmaktadır (Küçüköğlü, 2012: 178-179). Etik kurallar, normatif ya da betimleyici, ereksel (teleolojik) veya ahlaki mükellefiyet (deontolojik) gibi temel kuramsal ayrımlar yanı sıra teleolojik kuramların altında; davranış sonunda en fazla sayıda kişinin en büyük faydayı elde etmesini hedefleyen faydacılık kuramı, kişisel çıkarların azamileştirilmesinin temele alan egoizm kuramı; yine deontolojik kuramlar altında her bireyin temel haklara kavuşmasını önceleyen haklar kuramı ve bireysel farklılıkları dikkate alarak herkese eşit değil ama adil

davranmayı ön gören adalet kuramı gibi alt başlıklar altında incelenir (Erdost-Çolak, 2018: 36; Küçüköğlü, 2012: 179-180).

Burada kişinin bir mesleki etik çerçevesi kendisine referans alıp almadığı ve bunun da kendi değerler bütünüyle ne derece ilişkili olduğu meselesi de önem arz etmektedir. Aşikârdır ki, belli durumlarda beklenen belli davranışları sergileyebilmek için bir etik çerçevenin belirlenip tanımlanması yeterli değildir. Durkheim'e göre de bu belirlenmiş kural ve sınırlara tabi olması beklenen herkes için eşit koşul ve imkânları da mündemiç olması gereklidir (Durkheim, 2006: 463-464; Küçüköğlü, 2012: 178).

Durkheim, *Toplumsal İş Bölümü* eserinde (2006: 463-464), bireyin eylemlerini düzenleyecek olan toplumsal kuralların sadece var olmasının yeterli olmayacağını, bu kuralların aynı zamanda adaletli olması ve uygulanacakları dış koşulların da eşit olması gerektiğini söyler. Bununla beraber, “birey kişiliğine saygı”yı önceleyen bir ortak bilincin hâkim olduğu toplumlardaki ahlakın daha ussal ve daha insancıl olduğunu vurgular. Burada kast ettiği ahlakın niteliğini; “kişiyi, kendisini doğrudan etkilemeyen amaçlara yönlendirmeyen, insanların yararı ile ilgilenmeksizin bireyi kendi yolunda yürüten ve bireye tümünden uzak ülküsel güçlerin hizmetine sokmayan bir ahlak” olarak belirler. Bu ahlak sınırı içinde “başka insanlara karşı sevecen olmak, adaletli olmak, görevini iyi yapmak, kişinin iyi yapabileceği işe yönelmesi ve emeğinin karşılığını alması unsurları bulunur. Durkheim'e göre aşkın bir ülkü olmasa da, bireye daha geniş bir görüş sağladığı için bu ülkü değerlidir.

Ayrıca başkalarının yapıp ettiklerini değerlendirirken bireylerin kendilerini merkeze aldıkları, kendi durumlarını değerlendirirken ise daha dış koşullara atıfta bulunarak bir değerlendirme yaptıkları bir gerçektir. Beraberinde, içinde buldukları çevrenin ve durumsal koşulların birey tarafından değerlendirilmesinde kuralların nasıl algılandığı kadar, yapılan faaliyetin ya da hatanın da nasıl algılanıp konumlandırıldığı da önem arz etmektedir (bkz. Erdost-Çolak, 2018: 40, 49).

Bu bağlamda, bireyin ahlaki olarak tabi olmayı kabul ettiği ahlaki çerçeve ile içinde bulunduğu toplumda ya da grup veya mesleki vb. alanlarda, bu ahlaki

çerçevenin bire bir örtüşmediği durumlar karşısında bireyin eyleminde ilkesel kabullerinin etkisinin ne olacağı ve meslek alanında etik ihlallerin yaygınlığının, kişinin “bir şeyler yapmanın yolu” (Rosa ve Trabalzi, 2016: 303) olarak etik ihlallere meyletmesine neden olup olmayacağı sorularına cevap aramak önem kazanmaktadır. Hodgson’un “yerleşik ve gömülü sosyal kurallar” olarak kurumların sosyal etkileşimi yapılandığı tezini aktaran Rosa ve Trabalzi (2016: 304), rutin olarak yasal kuralların ihlal edildiği yerde sadece mozeralla peynirinin üretiminde değil, diğer bölgesel faaliyetlerde de yaygın kültürel bir uygulama olarak yasa dışılığın yerleştiği sonucuna ulaşırlar. Dolayısıyla bireyin hareket alanında karşısında bir yapılanmış ilişkiler ağı çıkmakta ve onu bir seçime zorlamaktadır. Burada bireyin kendisini konumlandırması ve yasal-yasal olmayan arasında yaptığı seçim ön planda tutulurken sosyal ve kültürel faktörlere ağırlık verilmemektedir (Lyman ve Potter, (2007)’den aktaran Rosa ve Trabalzi, 2016: 304). Bununla beraber ahlaki olmayan bir uygulama, toplumsal alanda sıradanlaşmaya başladığında bireyin kendi ahlaki kabullerinin sınırlarında hareket etme gücü azalırken diğer taraftan da, yekpare bir biçimi olmadığı için, neyin ahlaki ya da yasaya uygun olup olmadığına ayırmanın yapılması da güçleşmektedir (Beckert ve Wehinger, 2012: 3-4).

Bu tür ihlallerin yaygınlaşmasında, resmi hukuk sistemi dışında yürütülen faaliyetler, bir kuruluşun faaliyetler üzerinde baskı oluşturması, özel kazanç için kamu görevlilerinin yolsuzluk yapması, görmezden gelmesi gibi faktörler etkindir. Örneğin, Rosa ve Trabalzi (2016: 304-307), yasal ihlallerin kurumsal bir destek olduğunda varlığını devam ettirebildiğini söylerler. Gerek resmi hukuk sistemi dışında, gerekse de bir kuruluşun özel baskısıyla ya da, belki de daha çok, özel kazanç için kamu görevlilerinin yaptığı yolsuzluklarla beraber yasadışı olan bir kurumsallık kazanarak kemikleşmektedir. Bu durum, o bölgede, genel ekonominin tüm dünyada kabul görüp bir şeyler yapmanın yolu olan genel kurallar ile ayrışarak ve yine ironik bir şekilde bir şeyler yapabilmeyen bir yolu olarak bölgedeki yapısal şartlara dönüşmektedir. Dolayısıyla yasal-yasadışı-kaçak ekonominin “aynı sürecin farklı biçimleri” olduğu ve birbirinden keskin olarak ayrılamayacağı kabul edilebilir.

Rosa ve Trabalzi'nin altını çizdikleri bir başka sonuç da, bir bölgede yasal ve yasal olmayan arasındaki ayrım buharlaştığında o bölgede öncelikle küçük işletmelerin daha zor iş yapabildikleri ve bununla beraber bölgeye dışardan bir üreticinin gelip mesleğini icra edebilmesinin adeta imkânsız olduğudur. Bunu daha da pekiştiren şey ise bölgedeki herkesin birbirinin ne yaptığını bildiği için, orada üretim üzerinde yerleşmiş davranış biçimine karşı genel bir “görmeme, duymama, konuşmama” tavrının hâkim olmasıdır. Bu durum alanda kişilerin her türlü manevrayı yapabilmesine zemin hazırlamaktadır (Rosa ve Trabalzi, 2016: 307). Kişisel ilişkiler ya da minnet duygusu gibi etkenlerle “özel ilişkiler” kurallardan daha ön plana çıkmakta ve adeta bir yaptırım olan kuraldan daha etkili olabilmektedir (Erdost-Çolak, 2018: 61).

Rosa ve Trabalzi'nin makalelerinin bulguları üzerinde düşünüldüğünde dikkat çeken bir husus da, zorunlu kabul edilen yerleşik yasadışılığın yaygın olarak işlerlik kazandığı yerde, yaygın uygulamalardan müşteki olmakla beraber, hem mevcut yasadışılığı kabul eden hem de alanda iş yapmaya henüz başlamış olan bireyler tarafından, üretimin bir başka safhasında bir başka etik olmayan davranışın uygulanabiliyor olmasıdır. Burada, yasadışılığın kurumsallaşarak yapısal bir unsur haline geldiği yerde; katı piyasa şartlarını, zorunlu seçimlerde bulunmasına dayanak kılarak yaygın uygulamaya, kerhen de olsa, dâhil olan her birey, mevcut yapısal şartları yeniden üreten bir fonksiyonu icra etmektedir. Mozzarella üretiminde kullanılan sütün sulandırılmasının bir adım sonrası, pastörizasyon sürecinde mikroptan arınacağı öne sürülerek, enfeksiyon bulaşmış hayvanın sütünün kullanılması veya üretim sürecinde hammadde olan sütün dahi kullanılmaması gibi uygulamalar buna örnek teşkil etmektedir.

Rosa ve Trabalzi (2016: 308), yasadışılığın kurumsallaşmasının asıl nedeninin ekonomik beklentiler olduğuna dikkat çekerek, yasadışılığı yapısal zorunluluk olarak görmeyi de bu sebebe bağlamaktadır. Araştırmaya dahil olan kişilerin tüm yapısal şartlar birlikte düşünüldüğünde kiminin hijyen şartlarına dikkat ettiği, kiminin işçi ve çalışanlarının haklarını gözettiği, bir diğeri hayvanların bakım koşullarında titiz davrandığı ama alanda başka bir yönü “zorunluluk” olarak gördüğü gibi bulgular

üzerinde düşünülmesi gerekir. Bu gibi noktalarda hassas olup diğer taraftan kitlelere yayılabilecek bir zararın müsebbibi olmayı göze alan bireyin hangi etik kabullerle hareket ettiği de sorgulanması gereken bir husus olarak ortada durmaktadır.

Araştırmanın sonucunda tüm yapısal şartlarla beraber “küçük kalmayı” göze alarak ve alandaki yaygın eğilime rağmen üretim çeşitliliğini artırarak, yasadışılık sarmalından geri durmayı tercih edebilen üreticilerin de var olması (Rosa ve Trabalzi 2016: 308), ahlaki ve etik davranma da koşullar kadar kişilerin amaçlarının da etken olabileceğini göstermektedir.

Bununla beraber bir yasanın, kuralın ya da bir ilkenin hayata dâhil edilmesi söz konusu olduğunda, içinde bulunulan şartlar ve kişisel amaçlar kadar, kabul edilip benimsenen ilkeler bütünü de kişinin nazarında nerede konumlandırıldığı önem arz etmektedir.

Örneğin, Weber’e göre (2012a: 709), kurtuluş dinleri, “dini nihai hedefler etiği (gesinnungsethik) doğrultusunda ne kadar sistemleştirilir ve içselleştirilirse dünyayla ilişkili gerilimi o kadar büyür”. Weber, bu geriliminin ”yasa merkezli” bir forma sahip dinler için tutarlılığın ve prensiplere göre düzenleme yapmanın daha az olduğunu söyler. Yine Weber, dini kuralların yoruma açık olsa da, “evrendeki tüm düzenlemeler gibi” her zaman geçerli kabul edileceğini, onlara kutsallık kazandıran şeyin ise değiştirilebilirlikten uzak olmaları olduğunu vurgular. Bu bakış açısında, dini referansların, bireyin içinde bulunduğu durumu değerlendirmesine göre yorumlanarak “hayata dâhil edilmesi” söz konusudur.

Weber’in yukarıda “yasa merkezli” dinlerin müntesiplerinin hayatın akışı içinde daha çok çelişkiye düşecekleri ancak prensiplerine göre bir düzenlemeyi de yapamayacaklarına dair kanaati tüm yasa merkezli dinlerin özdeş sosyal ve kültürel bir zeminde “hayat bulduğu” gibi bir ön kabulü gerektirir. Hâlbuki kişinin bir kuralı ihlalini etkileyen; ekonomik koşullar, bireyin sosyal güç yapısındaki yeri, gelenek ve kurallara uyma baskısı ve kültürel olarak değişebilen bunun gibi pek çok faktör bulunmaktadır (Timothy, 2016:5; Erdost-Çolak, 2018: 65).

Bununla beraber, Rosa ve Trabalzi'nin araştırma sonuçlarındaki kanaatlerinin aksine Weber, gerek yasal düzenlemelerde gerekse ekonominin rasyonel temelinde dini bir belirleyici olarak ele alır. Weber'e göre, insan doğası gereği para ve daha fazla para kazanmaya alışık değildir ve dolayısıyla "sistematik kâr elde etme etkinliği" olarak kapitalist ruhu besleyen başka bir ilke olmalıdır. Weber, zühdün (asketizm) amacını genel fikirlerin aksine insanlığı uyanık, bilinçli, aydınlık bir yaşam sürebilecek bir hale getirmek olduğunu ve en öncelikli görevinin de güdülere uygun ve spontane bir yaşamın saflığını yıkmak, en güçlü aracının da bireysel yaşam biçimine bir düzen getirmek olduğunu söyler (Weber, 2015: 65, 70, 155).

Dolayısıyla zühdün (asketizm) planlı ve sistemli bir hayat önerisi ile kapitalist ruhun sistematik kar elde etme öğretisini paralel görür. Weber'e göre bunun en açık örneği, "sermaye sahipleri ve işverenler hatta işçi sınıfının yüksek eğitilmiş tabakası özellikle çağdaş iş kollarında yüksek düzeyde teknik ya da ticari eğitim görmüş personelin Protestan özelliklere sahip" olmasıdır (Weber, 2015: 30-31).

Bununla beraber Weber, ekonomik gereksinimlerin, bir dinin kutsal emirlerinin karşılaşılan olaylar karşısında yeniden yorumlanmasıyla görünür olabileceğini söylerken, mevcut ilişki ve çıkarlar ağında iktisadi dönüşümün olasılıklarına yönelik bir eğilimi olmadıkça bir dinin belli bir ekonomik koşul yaratamayacağını vurgular. Weber'e göre dini normlar modern problemler karşısında sessizdir. Bunun için de "İslami şeriatın günümüzde belirli bir meseleye ilişkin uygulamasının" tespit edilemeyecek olduğunu düşünür (Weber, 2012a: 710).

Burada modern problemlere karşı sessiz kaldıklarını söylediği dinler içinden birini seçerek neden "dinin kutsal emirlerinin kazuistik olarak yeniden yorumlanması" ile ancak hayatın içinde görünür olabileceğine dair kanaatinin dışında değerlendirdiğini ise açıkta bırakır. Weber'e göre İslam, "hukukun pozitif kutsal normları" ortaya çıktığında kutsal ve profan arasındaki çatışmayı yaşamış olsa da, "tabii hukuk ve dinle ilgili bir problem olan dinsel ahlak ve seküler kurumlar arasındaki ilişki nihai problemiyle karşılaşmamıştır" (Weber, 2012a: 732). Weber'in bu tespitini somut olarak neye dayandığı net değildir. Genel anlamda İslam dininin erken dönem vaadlerini dünyevi bulması, tüketim kültüründe statüyü merkezi konuma

koyduğunu kabul etmesi ve İslam Ekonomik Ahlakını nihai olarak feodal bir yapıda şekillendiğini söylemesi (bkz. Weber, 2012a: 758-759) Weber'in İslam'a dair kanaatini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın kapsamında Weber'in bu kanaatlerinin somutta neye tekabül ettiği ya da etmediğinin değerlendirmesini yapmak mümkün gözükmemektedir. Ancak değer kodlarının farkına binaen, İslam dininin müntesiplerinin tâbi oldukları değerler bütünü ile modern/çağdaş hayat ve bunun içerisinde mesleki hayat arasında gerçekten tam bir uyumun olup olmadığı sorusu araştırılmaya muhtaçtır. Weber'in katı kuralcılığın toplumsal hayatta çelişki üreteceğine dair tespiti ise bugün malumun ilanı niteliğinde olmakla beraber bu katılığın sadece dinlerde aranması bir ön yargı nedeniyle olabilir. Timothy (2016: 5)'nin belirttiği gibi, muhtemeldir ki ticarete belli bir düzen dâhilinde olmayan, her şeyin mümkün olduğu (anything goes) kapitalizm şeklinde belirlenmiş kültürler, fiyatların belirlendiği ve müzakereye açık olmayan ve katı yönetmeliklerin uygulandığı sosyal sistemlerden ekonomik güdümlü aldatma için nispeten daha elverişli olabilir.

Weber, ayrıca ahlaki olan ve dini olanın ekonomideki etkisini de ayırır. Ahlaki ilhamların, büyüsel veya ritüel normların ötesine geçtiğinde ancak insan yaşamının akışı ve özellikle de ekonomi alanında tedrici bir devrimin temelinde olabileceğini söyler. Burada Weber, modern hayatın düzenlenmesinde etkin olarak gördüğü ahlaki dinden ayırarak Durkheim'in ahlak ile iş bölümü arasını birleştirerek modern hayatın ilkesel zeminini inşa etme gayretiyle aynı çizgide görünmektedir (bkz. Weber, 2012a: 710; Durkheim, 2006: 269, 456).

Yukarıdaki ifadelerinden Weber'in dinlerde bir ekonomik işleyiş ufku görmediğini de söylemek mümkündür. Daha rasyonel bir alan olarak ekonomi, dini sahanın sınırlarında ele alınamazken “ahlaki ilhamlar” dediği düzenlemelerin ise bir ekonomik dönüşüme sebep olacağını ifade eder. Dini düzenlemelerin taraftarlarının eylemlerinde yorumlanarak var olabildiğini de ekler. Bu yorum onun, dinlerin maddi bir temsilinin olmadığı yerde varlıklarını devam ettiremeyeceklerine dair değerlendirmesiyle uyum içindedir (bkz. Weber, 2015: 44; 215-217). Ancak dinin ne olduğu ve ne yönüyle “ekonomik pratikler”de doğrudan bir düzenleyici

olamayacağına dair bir şey söylemez. Burada ekonomik pratiklerin modern formları ile dini sınırların uyuşmayacağını söylemek ile dinlerin hiçbir yerde belli bir ekonomik koşul oluşturamayacağını söylemek bir birinden ayrı düşünülmelidir. Aksi takdirde dayanak noktası ortaya konulmadan belli bir ekonomik formun adeta mihenk taşı olarak kullanılmasına dayanılarak bir iddiada bulunulmuş olacaktır. Bununla beraber, dini kuralların müntesipler tarafından yorumlanabildiğini ifade ederken, yorumun nasıl ve neye dayandığını burada hesaba katmadan, Weber, aslında belli bir bağlamda belli bir dini kuralın aktör nezdinde kılavuz edinilmesinin bir pratiğini ima etmektedir. O halde, ekonomik alanın keskin çizgilerle bu tasvirin dışında bırakılmasının dayanağı nedir? Bunun yanında Weber (2012a: 710-711), dini yükümlülüklerin “içsel dinsel inanca dayalı” dediği bir ahlak ile sistemleşmesiyle “içsel bir inancın” var olacağını, bunun da kendi içinde, içinde bulunduğu durumla uyumlu ve esnek, devrimci sonuçlar ürettiğini söyler. Bu içsel dinsel inancın da; “herhangi bir kutsal yasayı değil, fakat sadece farklı durumlarda farklı davranış kurallarını kabul eden ve bu nedenle esnek ve uzlaşmaya duyarlı ‘kutsal bir içsel dini durumu’ kabul eden” bir inanç olduğunu söyler. Ancak burada da Weber’e göre “dinsel önermeler ve dünya realitesi arasındaki doğal çatışma azalmaz, tersine artar” çünkü bu defada toplumsal ilişkiler sistemleşmiş ve rasyonelleşmiştir ve bu da dinin özerk bir alanla sınırlandırılmasını beraberinde getirmiştir.

Weber dinsel ahlaki dinin özüne bağlılıktan ziyade “dünyaya yönelik teorik tutum” ile karakterize eder (Weber, 2012a: 711). Dolayısıyla, dinsel bir ahlakın dünyaya dini bir perspektifle “sistemli, rasyonel bir düzen ve bir evren” olarak baktıkça dünyanın sosyal kurumları ile arasında daha keskin ahlaki gerilimler olacağı sonucuna ulaşır. Weber’e göre, çağdaş dinsel ahlak, rasyonel ekonomik kurumlarla ancak, “somut durum ortaya çıktığında ona yönelik tepki vasıtasıyla biçimlenerek” bir uzlaşma zemininde birleşebilir (Weber, 2012a: 734). Onun nezdinde, dinin iktisadi güç yapıları içinde “gayri ahlaki gereksinimler”le “dini ahlak” arasındaki gerilimin çözümü, ahlakın “organik” bir meslek ahlakı olarak itibari bir yorumunun yapılması şeklinde tezahür etmektedir. Bununla beraber, söz konusu bu işleyişin geçerli olma şartı olarak da dinin, siyasal olarak egemen olması ya da “imtiyazlı bir statü”ye sahip olması gerekmektedir. Bu bağlamda Weber, meslek içerisindeki yapılanmaların

mensupları tarafından ilahi bir form olarak algılanabileceğini ve her bir meslek için Tanrı tarafından takdir edilmiş vaz geçilmez bir işlev tahsis edilmiş olduğunu ve bu haliyle de farklı ahlaki yükümlülüklerin iç içe geçmiş olduğunu söyler. Bu yüzden meslek içindeki güç ilişkilerinin “ilahi olarak takdir edilmiş otorite ilişkileri” şeklinde kabul edilmesi gerektiğini söyler. Dolayısıyla kişinin toplumdaki statüsüne uygun olmayan ancak şahsi ya da mesleki anlamda bir isteğe tekabül eden bir talebi dile getirmesi dahi Tanrı’nın hoşuna gitmeyen bir şey olacaktır (Weber, 2012a: 730-731).

Lichtblau (2000)’a göre, Weber’in dini, “cemaatsel eylemin özel bir tipi” olarak tanımlaması onun akılcılığın geçerliliğini açıklayacak olan bir kavrama ihtiyaç duyması dolayısıyladır. Cemaatsel eylemlerin kendi eylem kuralları vardır ve bunlar toplumsal ilişkilerde etkin olarak alış-veriş ve kişilerin “itaat” eylemlerini de kuşatırlar. Buna paralel olarak, “ekonomik koşullar, cemaatler ve cemaatsel eylemler için belirleyici nedensel bir önem taşısa da, ekonomi genellikle cemaatsel eylemin özerk yapısından etkilenir (Lichtblau (2000)’dan aktaran Kippenberg, 2012: 133-134).

Weber, itaat ahlakının içselleştiği oranda “kurallara itaat ahlakı”nın aksine, böyle dinlerin müntesiplerinin hayat ile aralarında daha fazla gerilim yaşadıklarını ve bunun neticesinde yeni dindarlık biçimlerinin ortaya çıktığını söyler (Kippenberg, 2012: 137). Bu bağlamda Akşit vd. (2012)’nin *Türkiye’de Dindarlık* çalışmasında, bireylerin kutsal olanı dünyevi olanın içinde bir şekilde var kılarak hayatlarına devam etme çabasında olduklarına dair pek çok bulguya yer verildiğini ifade etmek gerekmektedir. Söz konusu çalışmada hayatın akışı içinde kutsalla irtibat kurmaya dair yaşanan gerilimlerin ise çoğunlukla, birey yaşamının büyük bir bölümüne dahil olan “iş ilişkileri”nde görünür olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Kippenberg (2012: 138-139), yaşadığımız çağda günlük hayat akışının ve işlerinin dinin karşısında konumlandığı ve Tanrıların şahsiyetleri olmayan güçler halini aldıklarını ve insan hayatı üzerindeki güçlerini yeniden ele geçirmek için çabaladıkları değerlendirmesini yapar. Bununla beraber modern kültürü serapa tanrısız bir kültür olarak vasıflandırmanın bir kolaycılık olduğu bugün daha net anlaşılmaktadır.

Elbette din, geleneksel hayat içindeki kudreti ile modern hayatta bulunmamaktadır. Bunun farkındalığıyla “akılcı kültür”, zatında ahlaki bir karakter barındırmayan toplumsal güçleri de içine alabilecek yeni dindarlık tipleri oluşturmuştur. Dinin tüm formunu hayatında etkin kılamayan modern dindar, bir tarafta oluşan boşluğu başka bir dini öğretinin aktivasyonu ile telafi etme yoluna gitmektedir. Weber’in faiz yasağına uymayan Kalvencilik’in elde ettiği iktisadi güçle yoksul ve muhtaçlar için bir hayır kurumu kurduğunu aktarması bunun örneklerindedir (Kippenberg, 2012: 138)

Yukarıdaki teorik tartışmaların yanında bu araştırmanın temel sorunu itibariyle mesleki pratikleri düzenlemeye yönelik olarak planlanan kurallar ve genel bir çerçeve halinde meslek etiğine dair unsurların neler olduğu ve doğası hakkında bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

2.2.3. Meslek Etiğine Dair Kurumsal Düzenlemeler

Araştırmada incelenen meslek gruplarına ilişkin olarak kanuni düzenlemeler yanı sıra yönetmelik ve yönerge seviyesindeki bağlayıcı hükümlerle, ilgili meslek elemanlarının meslek pratiklerinin biçimi ve yükümlü oldukları etik sorumlulukları belirlenmiştir. Bu araştırma kapsamında örnek teşkil etmesi açısından, araştırmaya dâhil edilen meslek kategorilerine yönelik mezkûr düzenlemelerin, temelde meslek ahlaki ve sorumluluk sınırları hakkındaki maddelerine yer verilecektir.

Avukatların etik sorumlulukları ve iş pratikleri hakkındaki düzenlemeler 19.03.1969 tarihli ve 1136 numaralı *Avukatlık Kanunu*, on üç bölüm ve iki yüz bir maddeden oluşmaktadır. Kanunun ilk beş bölümünde mesleğin tanımı ve kabul şartları ve sınavı, yasak haller ve avukatlık stajı; altıncı bölümde avukatların hak ve sorumlulukları, yedi, sekiz ve dokuzuncu bölümlerde avukatlık barosunun yapısı ve görevleri, onuncu bölümde disiplin işlemleri ve cezaları, on birinci bölümde avukatlık sözleşmesi ve on ikinci bölümde ise adli müzaheret hakkındaki hükümler yer almaktadır. On üçüncü bölüm ise çeşitli konulardan oluşmakta ve yüz seksen ikinci maddeden sonrasını kapsamaktadır.

Bu kapsamda avukatlığın mahiyeti birinci maddede “*avukatlık, kamu hizmeti ve serbest bir meslektir. Avukat, yargının kurucu unsurlarından olan bağımsız savunmayı serbestçe temsil eder*” biçiminde belirlenmiş ve meslek amacı da ikinci maddede, “*hukuki münasabetlerin düzenlenmesini, her türlü hukuki mesele ve anlaşmazlıkların adalet ve hakkaniyete uygun olarak çözümlenmesini ve hukuk kurallarının tam olarak uygulanmasını her derecede yargı organları, hakemler, resmi ve özel kişi, kurul ve kurumlar nezdinde sağlamak*” olarak belirlenmiştir. Akabinde bu amaca binaen avukatın talebi doğrultusunda pek çok kurumun kendisine yardım etmesi zorunlu kabul edilmiştir.

İkinci kısım, üçüncü madde de avukatlığa kabul şartlarını belirlemektedir ve bu şartlar kimlik tespiti ve mesleki yeterlilik için gerekli donanımın belgelenmesiyle ilgili düzenlemeleri muhtevirdir. Bu kısımda beşinci madde de meslek amacıyla uyuşmayan ve adalet ilkesini bozacak her türlü suç davranışı ile avukatlık mesleği ile birleşmeyen, harici, bir işle uğraşmak avukatlığa kabulde engeller başlığı altında belirlenmektedir.

Üçüncü kısım on birinci madde de avukatlıkla birleşmeyen işlerin mahiyeti; “*aylık, ücret, gündelik veya kesenek gibi ödemeler karşılığında görülen hiçbir hizmet ve görev, sigorta prodüktörlüğü, tacirlik ve esnaflık veya meslekin onuru ile bağdaşması mümkün olmayan her türlü iş avukatlıkla birleşmez*” şeklinde sınırlandırılmıştır.

Altıncı kısım da avukatın hak ve ödevleri konusundaki otuz dördüncü madde de, “*avukatlar, yüklendikleri görevleri bu görevin kutsallığına yakışır bir şekilde özen, doğruluk ve onur içinde yerine getirmek ve avukatlık unvanının gerektirdiği saygı ve güvene uygun biçimde davranmak ve Türkiye Barolar Birliğince belirlenen meslek kurallarına uymakla yükümlüdürler*” şeklinde genel bir ifade olarak avukatların sorumlulukları ve hakları sınırlandırılmıştır. Aynı kısmın sır saklama konulu otuz altıncı maddesinde “*avukatların, kendilerine tevdi edilen veya gerek avukatlık görevi, gerekse, Türkiye Barolar Birliği ve barolar organlarındaki görevleri dolayısıyla öğrendikleri hususları açığa vurmaları yasaktır*” şeklinde gizlilik ilkesi belirlenmiştir. Aynı kısmın otuz yedi ve otuz sekizinci maddesinde avukatların kendilerine teklif edilen işi sebep göstermeksizin reddedebilme hakkı ve işi “yolsuz veya haksız” görme,

ya da “sonradan yolsuz veya haksız olduğu kanısı”na varması halinde işi reddetmekle mükellef olduğu belirtilmiştir. Aynı kısmın avukatın vekâletten çekilmesi konulu kırk birinci maddesinde ise adli müzaharete dair düzenlemeyi içermektedir. Bu düzenlemenin önceki biçiminde haklı bir sebebe bağlı olarak ancak maddi yaptırımla birlikte avukata vekâletten çekilme seçeneği verilmiş, son düzenlemede ise “kaçınılmaz bir sebep ve haklı bir özrü olmadıkça görevi yerine getirmekten çekinemez” şeklinde düzenleme yapılmıştır. Söz konusu haklı gerekçenin takdiri ise önceki haliyle baro yönetim kuruluna sonraki haliyle ise avukatı tayin eden makama bırakılmıştır.

Aynı kısmın avukata çıkar karşılığında iş getirme konulu kırk sekizinci maddesinde, “*avukat veya iş sahibi tarafından vadolunan veya verilen bir ücret yahut da herhangi bir çıkar karşılığında avukata iş getirmeye aracılık edenler ve aracı kullanan avukatlar altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu eylemi yapanlar memur iseler, verilecek hapis cezası bir yıldan aşağı olamaz*” ifadeleriyle avukatların iş alma yöntemlerine dair bir sınırlama getirilmiştir. Yine aynı kısımda danışma yapılması uygun olmayan haller konulu elli birinci maddede “*Avukatlar, baroda yazılı olan bürolarından başka yerlerde, mahkeme salonunda veya adalet binasının başka bir yerinde iş sahipleri ile hukuki danışmada bulunmaktan ve iş kabul etmekten yasaklıdırlar. Yukarı ki fıkra hükmü, avukatın özel olarak çağrıldığı hallerde uygulanmaz*” ifadeleriyle bir avukatın bürosu dışında avukatlık faaliyeti yapması yasaklanmıştır. Bu kısmın reklam yasağı konulu elli beşinci maddesinde avukatların reklam teşebbüsü sayılabilecek her türlü davranıştan sakınması gerekliliği şu şekilde sınırlandırılmıştır: “*Avukatların iş elde etmek için, reklam sayılabilecek her türlü teşebbüs ve harekette bulunmaları ve özellikle tabelalarında ve basılı kâğıtlarında avukat unvanı ile akademik unvanlarından başka sıfat kullanmaları yasaktır*”. Aynı kısımda altmış beşinci madde ise baro keseneği hakkındaki düzenlemeyi içermektedir.

Avukatların denetimi hakkındaki düzenlemeler de ise, bu kanunun sekizinci kısmının ikinci bölümünde yönetim kurulunun görevleri konulu doksan beşinci madde altında yirmi iki fıkra yer almaktadır. Bu fıkralar mesleğin onuruna uygun olarak yapılması ve staj ve büro işlemlerinin usule uygunluğunu denetlemek, ücret

anlaşmazlıklarında hakemlik yapmak, baronun yetki alanlarına dair düzenlemeler yapmak, adli müzaharet işlemlerini yürütmek, genel kurul gündemini belirlemek kararları uygulamak vb görevleri içerirken bu araştırma mevzuu ile ilişkili olarak “*meslekî ödevler hususunda baro mensuplarına yol göstermek ve onlara bilgi vermek ve meslekî görevlerin yapılıp yapılmadığını denetlemek, mesleğe ve meslek mensuplarına yönelik hak ihlallerine karşı avukatlık mesleğini ve meslektaşlarını savunmak, bu konularda her türlü yasal ve idarî girişimde bulunmak*” maddesiyle “mesleki işlerliğin” denetimini sağlamaya yönelik düzenlemeleri içermektedir.

Avukatlık kanununun onuncu kısmı disiplin işlem ve cezaları hakkındadır. Bu kısımdaki yüz otuz dördüncü madde de disiplin cezalarının uygulanacağı hallerin neler olduğu şu şekilde belirlenmiştir: “*Avukatlık onuruna, düzen ve gelenekleri ile meslek kurallarına uymayan eylem ve davranışlarda bulunanlarla, meslekî çalışmada görevlerini yapmayan veya görevinin gerektirdiği dürüstlüğe uygun şekilde davranmayanlar hakkında bu Kanunda yazılı disiplin cezaları uygulanır*”. Buna mukabil ceza gerektiren hallerde sırasıyla, uyarma, kınama, para cezası, işten çıkarma, meslekten çıkarma şeklinde yaptırımlar belirlenmiştir. Bununla beraber disiplin kovuşturmasının açılması aynı kısmın yüz kırk birinci maddesinde “her halde ihbar, şikayet veya istek” durumunun vuku bulmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Avukatlık ücretine dair düzenlemeler ise bu kanunun on birinci kısmında yüz altmış dördüncü maddesinde şu ifadelerle yer almaktadır: “*Avukatlık ücreti, avukatın hukukî yardımının karşılığı olan meblâğı veya değeri ifade eder. Yüzde yirmi beşi aşmamak üzere, dava veya hükmolunacak şeyin değeri yahut paranın belli bir yüzdesi avukatlık ücreti olarak kararlaştırılabilir. Avukatlık ücretinin kararlaştırılmamış olduğu veya taraflar arasında yazılı ücret sözleşmesinin bulunmadığı yahut ücret sözleşmesinin belirgin olmadığı veya tartışmalı olduğu veya ücret sözleşmesinin ücrete ilişkin hükmünün geçersiz sayıldığı hallerde; değeri para ile ölçülebilen dava ve işlerde asgari ücret tarifelerinin altında olmamak koşuluyla ücret itirazlarını incelemeye yetkili merci tarafından davanın kazanılan bölümü için avukatın emeğine göre ilâmın kesinleştiği tarihteki müddeabihin değerinin yüzde onu ile yüzde yirmisi arasındaki bir miktar avukatlık ücreti olarak belirlenir. Değeri para ile ölçülemeyen*

dava ve işlerde ise avukatlık asgari ücret tarifesi uygulanır. Dava sonunda, kararlar tarifeye dayanılarak karşı tarafa yüklenecek vekâlet ücreti avukata aittir. Bu ücret, iş sahibinin borcu nedeniyle takas ve mahsup edilemez, haczedilemez”.

Bununla beraber yüz yetmiş üçüncü maddede, avukatın ücretinin tek bir iş mukabilinde belirleneceği ve harici işler için tekraren bir ücret tahsis edilmesi gerektiğiyle dava seyirinde çıkabilecek her türlü masrafın da müvekkile ait olduğu tespit edilmiştir. Yüz yetmiş dördüncü madde de ise üzerine aldığı işi haklı sebep olmadıkça takipten vaz geçen avukatın anlaşılan ücrette hak iddia edemeyeceği ve avukatın kusuru dolayısıyla gündeme gelen azilde de kendisine ücret ödenmeyeceği karara bağlanmıştır.

Avukatlık kanununun on ikinci kısmı ise adli müzaharet ile ilgili hükümlere dair düzenlemeleri muhtevindir. Burada yüz yetmiş dokuzuncu madde ile adli yardımın mahiyeti belirlenmiş ve daha açık bir ifadeyle olmak üzere görevlendirilen avukata, ücret tarifesinde belirlenen miktarı baroya ödemek mukabilinde görevden çekilme hakkı verilmektedir: *“Ayrıca görevlendirilen avukat da bu işi yapmaktan çekinmek isterse görevin kendisine bildirildiği tarihten itibaren onbeş gün içinde o işin tarifede belirlenen ücretini baroya ödemek zorundadır”.*

Son olarak on üçüncü kısmın denetim konulu ek madde 4’te ise baro denetimine dair düzenleme yer almaktadır: *“Adalet Bakanlığı, Barolar ve Türkiye Barolar Birliği organlarının görevlerini kanun hükümlerine uygun olarak yapıp yapmadıklarını ve mali işlemlerini yönetmelikte belirlenecek esaslara göre denetlemeye yetkilidir. Bu idari ve mali denetim, adalet müfettişlerince yapılır”.*

Kanuni düzenleme yanında Türkiye Barolar Birliği de meslek kurallarına dair yazılı bir belge metin yayımlamıştır. Temel olarak genel kurallar, yargı organları ve adli mercilerle ilişkiler, meslektaşlar arası dayanışma ve ilişkiler, iş sahipleriyle ilişkiler ve avukatların barolarla ve Türkiye Barolar Birliği ile ilişkiler hakkındaki bu düzenleme 8-9 Ocak 1971 tarihli IV. Genel Kurul Toplantısı’nda kabul edilmiş 26 Ocak 1971 tarihinde Türkiye Barolar Birliği Bülteni’nde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanuni düzenlemelerden ilham alınarak kabul edilen bu kararlar bütününden

bu araştırmanın konusu itibariyle ve örnek olması açısından bir kısmını zikretmek uygun olacaktır:

Avukat, salt ün kazandırmaya yönelik her türlü gereksiz davranıştan titizlikle kaçınmalıdır.

Avukat kendine iş sağlama niteliğindeki her davranıştan çekinir.

Avukat, kanunen bulunduğu başkaca mevki ve olanaklarının mesleki çalışmalarına etkili olmamasına dikkat eder.

Avukat, mesleki çalışması dışında kişisel anlaşmazlıklarda, avukatlık sıfatının özelliklerinden yararlanamaz.

Avukat savunma için zorunlu olmadıkça davanın uzaması sonucuna varacak isteklerden kaçınır.

Avukat, mahkeme kalemlerinde, icra dairelerinde ve her türlü mercilerde çalışan görevlilerle olan ilişkilerinde de meslek onuruna ve ağırbaşlılığına uygun tutum ve davranışlarını korur.

Hiçbir avukat, herhangi bir meslektaşı özellikle hasım vekili meslektaşı hakkında küçük düşürücü nitelikteki kişisel görüşlerini açıkça belirtmez.

Mesleki çalışmada avukatlar arasında usule ilişkin işlemlerde ve dosya incelemelerinde dayanışma gereği sayılabilecek yardımlar ve kolaylıklar esirgemezler. Duruşmaya geç kaldığı için hakkında giyap kararı alınan avukat hemen gelmişse, diğer taraf vekili olan avukat, giyap kararının kaldırılmasını veya düzeltilmesini istemek zorundadır.

(Hasımın avukatı yok ise) avukatın hasımla teması zorunlu sınırlar içinde kalır. Hasım tarafla her temasından sonra avukat müvekkiline bilgi verir.

Avukat, müvekkiline davanın sonucu ile ilgili hukuki görüşünü açıklayabilir. Fakat bunun bir teminat olmadığını özellikle belirtir.

Avukat, kendisine teklif edilen işi gerekçe göstermeden de reddedebilir. Takdirine esas olan nedenleri açıklamak zorunda bırakılamaz.

Avukat, zamanının ve yeteneklerinin erişemediği bir işi kabul etmez.

Avukat baktığı davada, görevini savsaklayarak ya da kötüye kullanarak, müvekkili zararına kendisine bir yarar sağlayamaz.

Avukatlık mesleğine dair kanun ve yönetmelik seviyesindeki bu düzenlemeler akabinde bu araştırmada yer alan bir başka meslek kategorisi olarak hekimlerle ilgili düzenlemelere yer verilecektir.

Hekimlerin etik sorumlulukları ve iş pratiklerine dair kanun seviyesindeki düzenlemeler 6023 numaralı **Türk Tabipler Birliği Kanunu** ile yapılmış ve 31.01.1953 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun temel olarak on bir konuyu muhtevi altmışaltı maddeden müteşekkildir. İlk maddede Türk Tabipler Birliği’ni tanımlayan şu ifadeler yer verilmektedir: “Türkiye sınırları içerisinde meslek ve sanatlarını icraya yetkili olup da sanatını serbest olarak yapan

veya meslek diplomasından istifade etmek suretiyle resmi veya özel görev yapan tabiplerin katıldığı Türk Tabipleri Birliği; tabipler arasında mesleki deontolojiyi ve dayanışmayı korumak ve meslek mensuplarının hak ve yararlarını korumak amacıyla kurulmuş kamu kurumu niteliğinde mesleki bir kuruluştur". Akabindeki altı maddeyle bu kurumun işlevine dair bilgilendirme yapılmakta, yedinci madde de ise serbest çalışan hekimlerin birliğe üyelik zorunluğuyla kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan hekimler de dâhil olmak üzere tüm hekimlerin bu kanun hükümlerine uyma mecburiyeti sabitlenmektedir. Bununla beraber *Haysiyet Divanının Vazife ve Salahiyetleri*'ne dair bölümde ve otuz sekizinci maddede; "*Haysiyet Divanı, odaya girmeyen veya kanunun kendisine tahmil ettiği diğer vecibeleri yerine getirmeyenler hakkında inzibati ceza verir*" hükmüne yer verilmektedir. Böyle bir halin vukuunda ise yazılı ihtar, para cezası, geçici olarak faaliyetten men, bir bölgede üç kez faaliyetten men cezası almış olanın o bölgede çalışmasının yasaklanması cezalarından haysiyet divanının takdirine bağlı olarak biri verilmektedir. Bu kanunun kırk dokuzuncu maddesinde ise ister memur isterse serbest çalışan olsun yüksek haysiyet divanı kararı ile geçici olarak mesleği icradan men cezasına rağmen hasta kabulüne devam eden hekimlerin çalıştıkları yerlerin kapanacağı hükmü yer almaktadır.

Avukatlık mesleğinde olduğu gibi hekimler hakkında da ücret mukabili bir hekime hasta yönlendirmeye ilgili yasaklama bulunmaktadır. Bu yasak mezkûr kanunun altmış dördüncü maddesinde "*ücret ve her hangi bir menfaat mukabilinde tabiplere iş getirenler veya delalet edenlere, üç aydan bir seneye kadar hapis cezası verilir. Bu suretle hareket edenler memur iseler ceza yarısına kadar artırılır*" şeklinde ifade edilmektedir.

Bu düzenlemeler yanında Türk Tabipleri Birliği Etik Kurulu 2010 yılında hekimlerin faaliyet alanlarında çeşitli konulara dair bazı etik bildireler yayımlamıştır. Bunlar arasından, hekimlik ve insan hakları, hekimlerin toplumsal sorumlulukları, hasta hakları, aydınlatılmış onam, yaşama saygı ve mesleki gizlilik, hekim hakları, yaşamın başlangıcı ve sonuna ilişkin etik alan, sağlık hizmetlerinde ileri teknoloji kullanımı, medya ve sağlık konularını muhtevi olanlar bu araştırma kapsamında değerlendirilebilmektedir.

Bu bağlamda şimdi mezkûr bildirgelerdeki hususlarla paralel olup ve yukarıdaki kanuna dayanılarak hazırlanmış olan hekimlik mesleği etik kuralları'na dair bilgi vermek yerinde olacaktır. Bu kuralların amaç ve kapsamı ilk iki maddede şu şekilde belirlenmiştir: *“Bu kuralların amacı, hekimlerin mesleklerinin gereklerini yerine getirirken uymaları zorunlu olan hekimlik meslek etiği kurallarını belirlemektir”* ve *“Türkiye’de hekimlik yapma hakkını kazanmış olup mesleğini uygulayan tüm hekimler bu kurallar kapsamındadır”*. Akabinde beşinci maddede hekimin görev ve ödevleri şu şekilde tespit edilmiştir: *“Hekimin öncelikli görevi, hastalıkları önlemeye ve bilimsel gerekleri yerine getirerek hastaları iyileştirmeye çalışarak insanın yaşamını ve sağlığını korumaktır. Meslek uygulaması sırasında insan onurunu gözetmesi de, hekimin öncelikli ödevidir. Hekim, bu yükümlülüklerini yerine getirebilmek için, gelişmeleri yakından izler”*. Bununla beraber hekimlerin etik olarak uymaları gereken ilkeler ise yararlılık, zarar vermeme, adalet ve özerklik olmak üzere altıncı maddede ifade edilmiştir.

Benzer şekilde hekimlerin hastaları arasında, *“siyasi görüş, sosyal durum, dini inanç, milliyet, etnik köken, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, toplumsal ve ekonomik durum”* gibi farklılıklar gözetmemeleri gerektiği de kural olarak yedinci maddede yer almaktadır. Sekizinci madde mesleği uygularken vicdan ve mesleki bilimsel kanıya göre hareket etmeyi, akabindeki madde ise hastanın kişilik haklarını zedelememek üzere hekimlerin sır saklama yükümlülüğünü düzenlemeye yöneliktir.

Avukatlardaki gibi hekimler içinde mesleğini ticari bir amaç için araçsallaştırma ve buna bağlı olarak da *“insanları yanıltıcı, paniğe düşürücü, yanlış yönlendirici, meslektaşlar arasında haksız rekabete yol açıcı”* biçimde reklam faaliyetleri içinde bulunmaması gerekliliği bu kanunun on birinci maddesinde yer almaktadır. On ikinci madde içerisinde hekimlerin *“bilgisizlik, deneyimsizlik ya da ilgisizlik nedeniyle”* bir hastanın zarar görmesine neden olmasının *“zarar vermeme”* ilkesinin ihlali anlamına geleceği ifade edilmektedir. Bunun yanında on beşinci maddede hekimlerin ilaç tanıtımı yapan kişilerle çıkar ilişkisi içine girmemeleri gerektiği belirtilmektedir.

Hekimler arasındaki ilişkilerle ilgili olarak ise, on altıncı, on yedinci ve yirminci maddelerde meslektaşların birbirlerine *“küçük düşürücü”* tutum ve davranışlarda

bulunmamaları, onur kırıcı haksız saldırılara karşı dayanışma içinde olmaları ve bu tür davranışları tabip odasına bildirmeleri gerektiği tespit edilmiştir. On sekiz ve on dokuzuncu maddeler de ise hekimlerin yetkinlik sınırları dışında faaliyetlerde bulunmaları yasaklanmış gerekli durumlarda ekip çalışması yapmaları karara bağlanmıştır.

Ayrıca yirmi bir ila otuz ikinci maddeler arasında hekim ve hasta ilişkisine dair düzenlemeler yer almaktadır. Bu kısımda hasta haklarına saygı kapsamında tedaviye dair ayrıntılı bilgilendirme, hekim seçme özgürlüğü, muayenesiz tedavi yasağı, tedaviyi üstlenmeme, serbest çalışanlar için meslek örgütünün belirlediği ücretin altında fiyat belirlememe, ancak gerekli gördüğü durumlar için rapor yazma ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır.

Bu kuralların dışında farklı durumlarla karşılaşıldığında ise hekimin, “*genel etik ilkelere, ulusal düzenlemelere, uluslararası düzeydeki bildirge ve sözleşme hükümlerine*” uyması gerektiği de son bölümde kırk beşinci maddeyle belirtilmiştir. Hekimlerin bu kurallara aykırı davranması halinde de son maddede “*6023 Sayılı Türk Tabipleri Birliği Yasası'na göre tabip odaları yönetim kurulları tarafından onur kurullarına sevk edilirler. Hekimlerin disiplin soruşturmasına uğraması, haklarında ayrıca hukuki veya cezai takibat yapılmasına engel değildir*” hükmü yer almaktadır.

Sağlık personeli içinden hemşireler de bu araştırmaya dâhil edilen meslek kategorileri arasındadır. Hemşirelerin meslek pratikleri ve etik sınırlarına dair düzenleme 25.02.1954 kabul tarihli ve 6283 kanun numaralı **Hemşirelik Kanunu** ile bu kanuna dayalı olarak Türk Hemşireler Derneği’ tarafından hazırlanan **Hemşireler İçin Etik İlke ve Sorumluluklar** metniyle tespit edilmiştir.

Bu düzenlemelere göre, “*Türkiye’de üniversitelerin hemşirelik ile ilgili lisans eğitimi veren fakülte ve yüksekokullarından mezun olan ve diplomaları Sağlık Bakanlığınca tescil edilenler ile öğrenimlerini yurt dışında hemşirelik ile ilgili, Devlet tarafından tanınan bir okulda tamamlayarak denklikleri onaylanan ve diplomaları Sağlık Bakanlığınca tescil edilenlere Hemşire unvanı verilir*” şeklinde ilk madde ile kimlerin hemşirelik yapabileceği belirlenmiş ve bu kişiler hekimlerin yükümlü olduğu

etik sınırlamalarla sorumlu olmakla beraber kanunun dördüncü maddesinde, hemşirelik görevinin ilk basamağı “*tabip tarafından acil haller dışında yazılı olarak verilen tedavileri uygulamak*” olarak belirlenmiştir.

Bir başka meslek kategorisi olarak öğretmenlerin meslek pratikleri ve etik sorumluluklarına dair Milli Eğitim Bakanlığı İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü tarafından 24.06.2015 tarihli ***Eğitimciler İçin Mesleki Etik İlkeler*** konulu genelge yayımlanmıştır. Bu ilkelerin belirlenmesinin dayanağını ise, Bakanlar Kurulu’nda kabul edilmiş ve 22.02.2010 tarih, 27501 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak uygulamaya konulan *Türkiye’de Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı* oluşturmaktadır. Bunun yanında öğretmenlik mesleği için etik ilkelerin belirlenmesinde, *Kamu Görevlileri İçin Uluslar Arası Davranış Kuralları ve Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik* temel alınmıştır.

Bu düzenlemelerde öğrencilerle ilişkide; sevgi-saygı, iyi örnek olma, anlayışlı ve hoşgörülü olma, adil ve eşit davranma, öğrencinin gelişimini gözetme, öğrenciye ait bilgileri saklama, menfi psikolojik durumları yansıtmama, kötü muameleden kaçınma şeklinde sekiz husus belirlenmiştir. Akabinde mesleğin kendisine yönelik olarak, mesleki yeterlilik, sağlıklı ve güvenli eğitim ortamı sağlama, mesai ve ders saatlerine uyma, maddi değeri olan hediye kabul etmeme, kişisel menfaat sağlamama, kanunla belirlenmesi dışında kendi öğrencisine özel ders vermeme, bağış ve yardım talebinde bulunmama olmak üzere yedi konu tespit edilmiştir.

Bu düzenlemeler içinde meslektaşlar arası ilişkiye dair, herhangi bir vasfından dolayı meslektaşına ayrımcılık yapma, öğrenciye ön yargılı yaklaşıma neden olacak telkinlerde bulunma, meslektaşın sırrını ifşa etme, meslektaş aleyhine söz söyleme tutum ve davranışları yasaklanmış ve öğrencinin kaliteli eğitim alması için meslektaşların işbirliği yapması da teşvik edilmiştir. Bu hususta velilerle de iş birliği halinde olmaları istenen öğretmenlerin aynı zamanda veliler arasında da ayırım gözetmemesi gerektiği ifade edilmiştir.

Din görevlileri de bu araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Bu kategoride meslek elemanlarının saha pratikleri ve etik sorumluluklarına dair düzenleme ise Diyanet İşleri Başkanlığı alt birimi olan Rehberlik ve Teftiş Başkanlığının belirlediği ***Denetim Standartları ve İlkeleri Yönetmeliği***'yle tespit edilmiş ve 14.07.2011 tarih ve 953 sayılı makam oluru ile yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemenin dayanağı olarak da 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un yedinci maddesinin (g) fıkrasının üçüncü bendi belirlenmiştir. Görev standartları ise mezkûr kanunla beraber 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile diğer kurum mevzuatları ve denetim standartlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu bağlamda mezkûr yönetmelik: i) hukuka uygunluk, ii) çalışma standartları, iş akış süreçleri, iç kontrol sistemleri, insan kaynakları politikaları ve elde ettiği sonuçlar olmak üzere teşkilat yapısı ve işlerliğini kontrol, iii) mali denetim, iv) verimlilik-ekonomiklik-etkililik olmak üzere performans denetimi, v) bilgi işlem denetimini sağlama işlevini muhtevidir. Yönetmeliğin esas itibariyle *Etik İlkeler ve Mesleki Nitelikler* bölümü bu araştırmanın odağıyla ilişkilidir. Burada sekiz maddeyle etik sorumlulukların belirlendiği görülmektedir. Bunlar: i) Hukukun üstünlüğü ilkesine bağlılık: Teftiş görevinin yürütülmesi ve raporlama sürecini kapsar, ii) dürüstlük: özellikle "*kamu kaynaklarını doğru, ekonomik, verimli, tutumlu ve etkin*" kullanımı hususunda yol gösterici olmayı içerir, iii) bağımsızlık, tarafsızlık ve nesnellik ilkesi, iv) mesleki yetkinlik, v) mesleki bilgi ve beceri, vi) profesyonellik ve sorumluluk, vii) mesleki özen ve dikkat, viii) saygı ve nezaket olmak üzere sekiz madde olarak belirlenmiştir.

Bu hususlar her ne kadar teftiş haline matufsa da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "*İç Kontrol Sisteminin Benimsenmesi ve Etik Kurallar*" konusunda personeline vermiş olduğu seminer ve benzer faaliyetlerde gündeme gelen hususları da muhtevidir.²

² Mezkûr programlardan birinin muhtevasına yönelik olarak, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun harcama yetkilileri, gerçekleştirme görevlileri, hesap verme sorumluluğu, kamu zararı, zamanaşımı süreleri, iç kontrol, iç denetim, dış denetim gibi belli başlı maddelerin örneklendirildiği ve "Başkanlık Stratejik Planı-Performans Programı ve Faaliyet Raporu bağlamında Performans Yönetimi ve Risk Yönetimi Sistemi, İç Kontrol Standartları ve özel olarak "Kontrol Ortamı" bileşeni içinde yer alan "Etik Kurallar" 5176 sayılı Kanun (etikle ilgili) ve buna bağlı yönetmeliğin

Araştırmaya dâhil edilen bir başka meslek gurubu olarak mali müşavir kategorisinden bireylerin etik sınırlılık ve meslek kurallarına dair düzenlemeler 01.06.1989 tarihinde kabul edilen 3568 numaralı **Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu** ile belirlenmiştir. Bu kanun dört temel bölüm içinde toplam elli maddeden oluşmaktadır. Birinci bölümde kanunun amacı ve mali müşavirlerin görev tanımlarına yer verilmiştir. Bu bölümün ikinci maddesi mali müşavirlerin görev sınırlarını tespit etmektedir. Bu tespitin bir bölümü şu şekilde ifade edilmektedir: “ (...) *Muhasebe prensipleri ve ilgili mevzuat hükümleri gereğince, defterlerini tutmak, bilanço, kâr-zarar tablosu ve beyannameleri ile diğer belgelerini düzenlemek ve benzeri işleri yapmak (...)*”

Bu kanunun üçüncü maddesi meslek ünvanının haksız kullanılmasını yasaklamakta ve “mali müşavirlik sınavını kazanma” ve “serbest muhasebeci mali müşavirlik ruhsatını alma” şartlarını ünvanı kazanmanın zorunlu şartı olarak tespit etmektedir. Kanunun sekizinci maddesinde mali müşavirlerin mükelleflerinin defterleri hakkında tuttıkları raporların niteliğini tespit etmektedir: “*Serbest muhasebeci mali müşavirler, iadeye ilişkin düzenledikleri raporların doğru olmasından sorumludurlar. Düzenledikleri raporun doğru olmaması halinde, rapor kapsamı ile sınırlı olmak üzere, ziyana uğratılan vergilerden ve kesilecek cezalardan mükellefle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu olurlar*”.

Mali müşavirler odalarına dair ikinci bölümün on dördüncü maddesi, odaların niteliği ve faaliyet alanlarına dair düzenleme getirmektedir: “*Mali müşavirler odaları, bu Kanunda yazılı esaslar uyarınca meslek mensuplarının ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, bu mesleklerin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleriyle ve iş sahipleri ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını korumak maksadıyla kurulan, tüzelkişiliğe sahip, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır*”. Üçüncü bölümün yirmi dokuzuncu maddesinin (b) bendinde ise odaların, “*meslek mensuplarının menfaatlerini, mesleki ahlak, düzen ve geleneklerini*

anlatıldığı bilinmektedir. Bu hususa dair haber metni için bkz. <http://bedirhaber.com/haber/diyabet-personeline-ic-kontrol-sistemi-ve-etik-kurallar-seminer-25775.html> 27.10.2018.

koruma” görevi tespit edilmektedir. Bu bölümde otuz sekizinci maddeden sonrasında Disiplin Kurulu ve denetlemenin usulüne dair düzenlemelere yer verilmekteyken hangi hallere yönelik denetlemenin yapılacağı ise kırk birinci maddede verilmektedir: *“Maliye Bakanlığı oda ve birlik organlarının görevlerini kanun hükümlerine uygun olarak yapıp yapmadıklarını ve mali işlemlerini hazırlayacağı yönetmelikte belirlenecek esaslara göre denetlemeye yetkilidir”*.

Bu kanunun kırk üçüncü maddesi meslek sırlarına dair mali müşavirlerin tutumlarına dair düzenleme yapmakta ve suç teşkil eden durumları istisna olarak tespit etmektedir: *“Meslek mensupları ve bunların yanlarında çalışanlar, işleri dolayısıyla öğrendikleri bilgi ve sırları ifşa edemezler, çeşitli kanunlarla muhbirlerle tanınan hak ve menfaatlerden faydalanamazlar... Ancak, suç teşkil eden hallerin yetkili mercilere duyurulması mecburidir”*.

Kanunun kırk beşinci maddesi ile kırk yedinci maddesinde meslek yasakları, kırk sekizinci maddesinde ise disiplin cezaları şu şekilde tespit edilmektedir:

Serbest muhasebeci mali müşavirler bu unvanlarla, yeminli mali müşavirler ise bu unvan ve tasdik yetkisiyle; 2 nci maddede yazılı işlerin yürütülmesi amacıyla gerçek ve tüzelkişilere tabi ve onların işyerlerine bağlı olarak hizmet akdi ile çalışamazlar, ticari faaliyette bulunamazlar, meslekle ve meslek onuru ile bağdaşmayan işlerle uğraşamazlar (...)

Ücret meslek mensuplarının hizmetlerine karşılık olan meblağı ifade eder. Ücretin asgari miktarı tarife ile belirlenir. Tarifedeki asgari miktar altında ücret karşılığında iş kabulü yasak olup, aksine hareket disiplin cezasını gerektirir (...)

(Disiplin cezaları): Uyarma, kınama geçici olarak faaliyetten men, yeminli sıfatını kaldırma, meslekten çıkarma.

Mimar ve mühendisler için 3458 sayılı **Mühendislik ve Mimarlık Hakkında Kanun** ile genel olarak mesleki sınır tespit edilmiştir. 28.06.1938 yılında Remi Gazatede yayımlanan bu kanun, on iki maddeden oluşmakta ve mühendis ve mimar unvanını hak etmeye dair usul ve ilkeleri belirlemektedir.

Bununla beraber bu meslek kategorilerine müteahhitleri de ekleyerek etik sınırlar ve meslek kuralları 09.05.1985 yayım tarihli **İmar Kanunu** ile tespit edilmiştir. Bu kanunun dördüncü bölümü *Yapı ve Yapı ile İlgili Esaslar*'la ilgili hükümleri muhtevidir. Bu bölümün ruhsat alma şartlarını konu edinen yirmi ikinci maddesi yapı

sahiplerinin belediye ve valiliklere, başvuru dilekçelerine, “mimari proje, statik proje, elektrik ve tesisat projeleri, resim ve hesapları, röperli veya yoksa, ebatlı kroki” gibi gerekli belgeleri ekleyerek başvuruda bulunacakları karara bağlanmıştır.

Kanunun bu bölümünde *müelliflik, fenni mesuliyet, şantiye şefliği, yapı müteahhitliği ve kayıtlar*’ın konu edinildiği yirmi sekizinci madde mimar ve mühendislerin tabi oldukları yükümlülükleri düzenlemektedir. Bu bölümde tespit edilen kurallar ise genel itibariyle iş sahasındaki görev dağılımını vasfetmekte ve ayrıca denetimle ilgili kesin ifadeleri ihtiva etmektedir. Buradaki düzenlemelerden bir kısmını örnek olarak vermek isabetli olacaktır:

Bu Kanun kapsamındaki mimarlık, mühendislik ve planlama hizmetine ilişkin harita, plan, etüt, proje ve eklerinin düzenlenmesi ve bunların yerine getirilmesinin; uygulamada bulunulacak alanın, yerleşme merkezinin ve yapının sınıfına, özelliğine ve büyüklük derecesine göre, uzmanlık alanlarına uygun olarak 38 inci maddede belirtilen meslek mensuplarına yaptırılması mecburidir. Müellifler ve uygulamada bulunan meslek mensupları, işlerini bu Kanuna ve ilgili diğer mevzuata uygun olarak gerçekleştirmekten sorumludur.

...

Fenni mesul mimar ve mühendisler uzmanlık alanlarına göre; yapının, tesisatı ve malzemeleri ile birlikte, bu Kanuna, ilgili diğer mevzuata, uygulama imar planına, ruhsata, ruhsat eki etüt ve projelere, standartlara ve teknik şartnamelere uygun olarak inşa edilmesini denetlemekle görevlidir

...

Fenni mesulün istifası veya ölümü halinde, başka bir meslek mensubu fenni mesuliyeti üstlenmedikçe yapının devamına izin verilmez. ...Yeni atanan fenni mesul, daha önce yapılan işlerin denetlenmesinden ve eksiklik ve hata var ise giderilmesini sağlamaktan ve bildirimde bulunmaktan da sorumludur. Tespit edilen bu eksiklik ve hatalar giderilmedikçe inşaatın devamına izin verilmez.

...

Yapı müteahhidi ve şantiye şefi; yapıyı, tesisatı ve malzemeleriyle birlikte bu Kanuna, ilgili diğer mevzuata, uygulama imar planına, ruhsata, ruhsat eki etüt ve projelere, standartlara ve teknik şartnamelere uygun olarak inşa etmek, neden olduğu mevzuata aykırılığı gidermek mecburiyetindedir. Yapı müteahhidi ve şantiye şefi, ilgili fenni mesullerin denetimi olmaksızın inşaat ve tesisatlarına ilişkin yapım işlerini sürdüremez, inşaat ve tesisat işlerinde yetki belgesi olmayan usta çalıştıramaz.

Yukarıda yer verilen yasalardaki mesleki etik ilkelerde, meslek kuralları ve etik sınırlara dair düzenlemelerin “gereklilikler” zemininde planlandığı aşikârdır. Dolayısıyla bu araştırma kapsamındaki her meslek kategorisi için benzer türden ancak alanın konusu itibariyle farklılıkları da içeren düzenlemelerin olduğu ve bu kuralların hilafına iş yapmanın benzer türden yaptırımları beraberinde getirdiği görülmektedir. Ancak söz konusu ihlallerin karşılığında verilecek cezaların ya da uygulanacak yaptırımların da, herhangi bir ihlal olduğunda kendiliğinden devreye giremediği ve

ancak söz konusu ihlale dair bir şikâyet ve ihbari durum sonucunda yaptırımların işlerlik kazanabildiği de görülmektedir.

Hülasa her bir meslek kategorisindeki işleyişi düzenleme ve denetlemeye yönelik bu kuralların genel bir sınır belirlemekle beraber yaptırım vasfını ne ölçüde haiz olduklarının bir tespitinin yapılması, ancak söz konusu meslek alanlarındaki bireylerin fiilen nasıl bir iş pratiği içinde olduklarıyla mukayese edilmesini gerektirmektedir.

Bu itibarla, bu çalışmanın temel sorunu dolayısıyla yukarıda bahsi geçen ve yasa ya da yönetmelik düzeyinde düzenlenmiş kurallar bütününe kast ettiği meslek alanlarında pratik yeterliliğinin olup olmadığı meselesi de incelenmesi gereken bir husus olarak ortada durmaktadır.

Buraya kadar ele alınan hususları dikkate alarak, belli mesleklerin mensuplarının fiiliyatta ne yaptıkları, etik ilkelerle eylem ilişkisini nasıl kurduklarını ele almaya başlamadan önce araştırmanın nasıl tasarlanıp yürütüldüğünü, verilerin nasıl analiz edildiğini ve katılımcıların, anonim hüviyetlerinde, kimler olduklarını belirtmek gereklidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KENDİLERİYLE MÜLAKAT YAPILAN BİREYLERİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, ilgilendiği temel kuramsal sorunun tabiatı nedeniyle, bir yoğun-nitel araştırma tasarımına uygun olarak planlanmıştır. Buna bağlı olarak, araştırmanın temel kavramları ve teknikleri “sadece soyut ve nötr akademik araçlar” değil “belli amaçlar doğrultusunda sosyal dünyayı ifade etmenin bir yolu” olarak kullanılmaktadır (bkz. Punch, 2016: 133). Collins (1984: 340), en iyi sosyolojik çalışmaların çoğunun, makro düzeyden mikro analizlere kadar pek çok alan için geçerli olan ve yaygın olarak istatistiksel verilere başvurmaksızın nitel yöntemlerle yürütülen araştırmalara dayandığını söylemektedir (Collins, 1984: 340).

Yoğun-nitel araştırma ve yaygın araştırma arasındaki fark, Sayer’e göre, basit olarak bir ölçek ya da “derinliğe karşı genişlik” sorunu değil, farklı sınırlıklar içinde ve farklı türden sorulara farklı yöntem ve tekniklerle açıklama getirme çabasına dayanmaktadır. Dolayısıyla yoğun-nitel bir araştırma tasarımı, “belli bir örnek ya da sınırlı sayıda örnek” üzerinde “nedensel süreçlerin nasıl çalıştığını” öğrenmeyi amaçlar. Dolayısıyla belli süreçlerin belli özellikteki bir toplumdaki dağılımına duyulan ilgi aksine, böyle bir araştırma tasarımı, aktörlerin gerçekte ne yaptığının öğrenilmesi amacıyla matuf olarak “nedensel gruplar” üzerinden işe koşulur. Bu amaç doğrultusunda da saha araştırması, “bireysel failerin nedensel bağlamlarının incelenmesi, etkileşimli görüşmeler, etnografya ve niteliksel analiz” gibi tipik yöntemlerle gerçekleştirilir (Sayer, 2017: 298-299).

Dolayısıyla bu çalışma, Max Weber’in seçici yakınlık olarak tabir ettiği belli fikirler ve eylemlerin belli meslek gruplarında farklı tezahürlerine dair öngörüsünden hareketle, farklı meslek gruplarından bireylerin benimsedikleri dini-ideolojik inanç ya da mesleki etik ilkeleri, etik ihlale kapı açan her durumda nasıl harekete geçirdiklerini ve ne tür durumlarda ve hangi dayanaklarla uyum, sapma veya ihlal davranışı gösterdiklerini ve gerçekte bu yönelimlerinin merkezinde farklı meslek kategorilerine

mensup olmanın etkisinin ne olduğunu inceleyen bir yoğun-nitel araştırmadır. Bu kapsamda araştırma, on farklı meslek gurubundan bireylerin içinde buldukları ilişkilerin, bu ilişkilerin ve nedensel güçlerin mevcut olduğu diğer düzlemler söz konusu olduğunda da aynı türden mekanizmalar üretebileceğine dair genel bir analiz sunmaktadır. Bu bağlamda elde edilen bulgular, tipolojik bir çözümlemeyle değerlendirilmekte ve keşfedilen mekanizmaların ne sıklıkla ve ne kadar yaygın olduğuyula ilgilenilmemektedir.

Bu zeminde, kişilerin içinde buldukları bağlamlar, bunlara dair kişilerin sahip oldukları kanaatler ve ortaya koydukları tutum ve davranışların mahiyetinin ne olduğunun bilgisini elde etmeye matuf olarak, araştırmaya dâhil edilen bireyler merkezinde, nedenselliğin fiili bağlantılarının (Sayer, 2017: 300) incelenmesine bağlı bir analiz ortaya konulmaktadır. Bu itibarla, araştırmanın temel sorunu merkezinde, analiz süresince bireylerin inanç ilkelerine yönelimindeki farklılığının, meslek hayatında farklı görünümeler oluşturup oluşturmadığının takibi yapılmaktadır. Teorilerin öngörüsü merkezindeki bu temel sorgulamayla beraber, araştırmada işe koşulan ideal-tipik çözümlerlerin temel ilgisi, i) bireylerin meslek sahibi olmaya yükledikleri anlam ve temel mesleki amaçlarıyla mesleki konumları, ii) meslek ahlakı ilkelerine dair bir eğitim alıp almadıkları, iii) benimsedikleri inanç, ideoloji ve meslek ilkelerinin meslek hayatlarını düzenlemedeki ilişkiselliğine dair ne türden mekanizmaların olduğu ile iv) bu üç mekanizmanın ayrı ayrı ya da birlikte olmak üzere, meslek hayatında karşılaşılan bazı özel durumlarda ürettikleri diğer mekanizmaların nasıl bir görünümü olduğunu ortaya koymak ve bu bağlamda gerçek failerin filleri itibariyle nasıl bir görünüm arz ettikleridir.

Belirtilen hususların analiz ve yorumunun nihai amacı, bireylerin tecrübeleri yanında, içinde buldukları bağlam ve ortaya koydukları eylem hakkındaki yorumları ya da diğer kişilerin hallerine dair gözlemlerine dayanarak, başta Weber'in meslekler ve fikir-eylem arasında var olduğunu iddia ettiği seçici yakınlığın ampirik tezahürünün ne olduğunu ifade etmek ve her biri birer toplumsal olgu olarak nitelendirilebilecek olan fikirler, kurallar, normlar ve değerler ile insan eylemliliğinin ilişkisi hakkındaki değişik kuramsal yaklaşımların sunduğu kuramsal öngörünün gerçekliği açıklama

kabiliyetini haiz olup olmadığını değerlendirmektir. Dolayısıyla, gerçekliğin bir yönüyle inşa edildiğini yadsımaksızın ve fakat kendisine dayanılarak bu inşanın gerçekleşebildiği ve kendisine yönelen bireyden bağımsız bir gerçekliğin de var olduğu (bkz. Sayer, 2017: 65-70) kabulüyle bu araştırma eleştirel realizme yakın bir yerde durmaktadır.

Bu bağlamda seçici yakınlık kavramının günümüzdeki tezahürlerinin ne olduğu ve bu yönde meslekler arasında ayırt edici bir yönün olup olmadığı somut olarak, avukat, hekim, hemşire, öğretmen, din görevlisi, mimar, mühendis, mali müşavir, müteahhit ve işadamı olmak üzere on farklı meslek gurubuna mensup bireylerin deneyim ve bunlar hakkındaki beyanlarına dayalı olarak ele alınmaktadır. Bu meslek kategorilerinin belirlenmesinde şu vasıflar göz önünde bulundurulmuştur: i) mesleki unvanın belli bir eğitim süreci sonrası kazanılmasıyla bu eğitimin bireyde belli türden bir akıl yürütme pratiğini oluşturması, ii) toplumsal olarak bir ideal-hedef biçiminde takdim edilen meslekler olması, iii) istihdamın belli bir eğitim sonrasında bir biçimde gerçekleşmesi veya meslek elemanlarının küçük yaşlardan itibaren meslek alanına dâhil olması ve iv) ağırlıklı olarak dini bilgiye dayalı bir eğitim sonucunda sahip olunan bir meslek olması.

Araştırma verileri, meslek elemanlarının sosyo-demografik özelliklerini, öğrenim süreci ve meslek eğitimi ve kariyeri, meslek hayatı ve meslek ahlakı eğitimi, mesleki hayatı düzenlemeye yönelik mesleki, dini, ideolojik inanç ve ilkelerin neler olduğu ve meslek hayatının olağan işleyişi içinde söz konusu bu niteliklerinin ne türden iş pratikleri ürettiğine dair katılımcıların tecrübeleri ve kanaatlerini öğrenmek üzere beş bölüm ve toplam 58 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir mülakat cetveli ve buna dayalı olarak yapılan mülakatlar vasıtasıyla derlenmiştir.

Bu kapsamda 18 Ekim 2017 ile 7 Nisan 2018 tarihleri arasında mezkûr meslek kategorilerinin her birinden en az beş kişi olmak üzere toplamda 71 kişi ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Araştırmanın mülakat kümesinin sayısal sınırı, bahsi geçen tipolojik çözümlenmeye imkân verebilecek şekilde mekanizmaların tekrar etmeye başlamasına bağlı olarak belirlenmiştir. Mülakat cetveli, ilk olarak Ekim (2017) ayı içinde 12 kişiyle yapılan kılavuz çalışma ile sınanmış buradan edinilen

bilgiler doğrultusunda, konunun ana ekseninin aynı kalmasına özen gösterilerek fakat sorgulaması yapılmak istenen mevzulara dair ayrıntıların görünür olacağı biçimde mülakat cetveli yeniden düzenlenmiştir. Mülakat cetvelinde sorgulanan konular değiştirilmediği için kılavuz çalışmadaki görüşmeler de araştırma verileri arasına dâhil edilmiştir. Bu haliyle 28 Kasım 2017’de mülakat sürecinin ikinci safhasına geçilmiştir.

Araştırma sürecinin planlanması safhasında, kendileriyle mülakat yapmak üzere kartopu yöntemiyle 102 kişiyle irtibat kurulmuş ancak: i) ortak gün ve zamanın ayarlanamaması, ii) konudan bağımsız olarak mülakat yapmayı kabul etmeme, iii) ses kaydı alınması nedeniyle mülakattan çekinme ve iv) mülakat sorularını inceledikten sonra kendisine ya da yakınlarına zarar geleceği endişeni dile getirerek mülakattan vaz geçme gibi nedenlerle 31 kişi ile mülakat yapmak mümkün olmamıştır.

Kendilerine mülakat yapma talebi iletilen bireylere görüşmenin ses kaydının alınacağı ve tahmini mülakat süresi önceden belirtilmiş ve bu şartlarda görüşmeyi kabul eden 71 kişiyle, her biri otuz dakika ila yüz doksan dakika arasında değişen sürelerde olmak üzere mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Tüm mülakatların ortalama süresi ise bir buçuk saattir. Ayrıca katılımcıların geneli ses kaydının kapatılmasından sonra da mevzu hakkında konuşmaya devam etmiş ve rızaları dâhilinde bu konuşmalar esnasında anlattıkları da, gerek görüldüğü yerlerde, araştırma verileri arasında değerlendirilmiştir. Bununla beraber katılımcıların bir kısmı kayıt alınmadığı zamanlarda ifade ettikleri bazı bilgilerin çalışmada kullanılmamasını isterken bazı katılımcılar da ses kaydı devam ederken kendilerini ifşa edebileceğini düşündükleri konularla ilgili bilgilerin de kullanılmamasını özellikle istemişlerdir. Mülakatların yirmi beş tanesi ilgili kişilerin ya da yakınlarının evlerinde, on dokuzu bürolarda, dördü hastanelerde, dördü sağlık ocaklarında, dördü sivil toplum kuruluşlarında, dördü pastane ve kafelerde, üçü okullarda, ikisi otogarlarında, ikisi muayenehanelerde, ikisi inşaatta ve ikisi de fabrikada gerçekleştirilmiştir.

Mülakatların tümü yüz yüze iletişim ortamında gerçekleştirilmiştir. Bununla beraber katılımcılardan dokuz kişiyle dört ayrı grup görüşmesi yapılmıştır. Mülakatların 49’u Konya’da, 10’u İstanbul’da, 8’i Tokat’ta, 3’ü Ankara’da ve 1 tanesi de Samsun’da yapılmıştır. Bu şehirlerden Konya, İstanbul ve Ankara nispeten

büyükşehir olmaları nedeniyle mesleki uygulamada çeşitliği artırabilmek ve ulaşım, konaklama bakımından araştırmacıya çalışma kolaylığı sağlayacak olması nedeniyle, Tokat ise araştırmacının çalıştığı kurumun bulunduğu şehir olması dolayısıyla ve zorunlu olarak, Samsun da benzer bir nedenle tercih edilmiştir.

Katılımcıların bir kısmının, mülakat yapma konusunda oldukça istekli, bir kısmının ise başlangıçta isteksizken mülakat sonuna doğru konuyu ilginç buldukları gözlenmiştir. Bunun yanında katılımcıların çoğunluğu mülakat sonrasında zihinlerinde üzerinde düşünmeleri gereken pek çok konunun oluştuğunu ifade etmişlerdir.

Mülakatların her birine sayısal kodlar verilmiş ve verilerin analizinde ve takdiminde bu kodlarla katılımcılara atıfta bulunularak hangi meslek kategorisine dâhil olduklarıyla beraber cinsiyetleri de ifade edilmiştir. Katılımcıların kimliklerini ifşa edebileceği düşünülen kişisel bilgileri, mekân ve iş yeri isimleri, okudukları okullar ve mülakat esnasında zikrettikleri bazı bilgilere yer verilmemiş ve böylelikle katılımcıların anonimlikleri korunmaya çalışılmıştır.

Mülakat ses kayıtlarının deşifreleri, *Listen N Write* programı kullanılarak yazılı metin haline getirilmiş, görüşmenin yapıldığı ortamın ses kaydına etkisi, katılımcının konuşma hızı, telaffuzu ve ses kısıklığı gibi nedenlerle zaman bakımından zorlayıcı olmuş ve deşifreler kayıt süresinin dört-beş katı gibi bir zaman diliminde gerçekleştirilebilmiştir. Ses kayıtları deşifre edilirken konuyla ilgisi olmayan uzun sohbet kısımları yazıya geçirilmemiş ancak veri kaybı endişesiyle tüm kayıt dikkatlice yeniden dinlenilmiştir. Ayrıca ses kayıtları yazılı metne dönüştürülürken katılımcıların anlatım ve usluplarına müdahale edilmemiş, kullandıkları tabir ve ifadeler ağızlarından çıktığı şekliyle metne yansıtılmıştır. Bu işlemler sonucunda 299 bin 749 kelimededen oluşan bir metin elde edilmiştir.

Veriler analiz edilirken Neuman'ın Strauss'tan alarak ayrıntılandığı üç aşamalı nitel veri kodlama sisteminden yararlanılmıştır. Bu sistemde saha verilerinin tespiti: i) ilk olarak verilerdeki temaları yüzeye çıkarmaya yönelik olarak temaların belirlenmesi ve veri yığınının kategorilere ayrılması ile başlangıç kavramlarına ulaşılmasını içeren açık kodlama, ii) ikinci olarak belirlenmiş temaların düzenlenmesi

ve analizin temel kavramlarına ulaşma amacıyla ilk basamakta elde edilmiş ve kodlanmış gerçek verilere odaklanılarak ek kodlar ve yeni veriler elde edilebilen eksenli kodlama ve iii) üçüncü olarak bütün verilerin ve önceki kodların tarandığı ve belirlenmiş temalara uygun örnek vakaların aranıp karşılaştırmaların yapıldığı ve nihayetinde temaların yeniden düzenlenerek ayrıntılandırıldığı seçici kodlama şeklinde ifade edilen üç aşamada yapılmaktadır (Strauss'tan (1987) aktaran Neuman, 2014: 662-669).

Bu kodlama sistemi kılavuz edinilerek verilerin ilk okuması neticesinde edinilen ilk izlenimler bir saha raporu halinde düzenlenmiş ve bütüncül bir bakış elde edilmiştir. Ham veriye dayalı olarak tipler, ilişkiler ve sorunların tespiti yapılmış ve bunlar not edilmiştir. İkinci okumada ilk okumadaki kodlar taranmış ve bunlar incelenerek yeni kodlamalar yapılmıştır. Temalar kategorileştirilmiş ve başlangıç kavramları daha temel kavramlar içinde yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Son olarak seçici kodlamada tema ve kodlara uygun vakalar tespit edilerek karşılaştırmalar yapılmıştır.

Bu araştırmada, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin dini inanç, ahlaki kabulleri ve meslek ilkelerini konumlandırma biçimleri ile meslek pratikleri arasında ne türden bir ilişkinin olduğunun sorgulanması nedeniyle ilk üç konuda katılımcılar arasındaki benzerlik ve farklılıkların son hususta ne türden örüntüler ve mekanizmalar ürettiği ve verilerin analizi için belirlenmiş olan ideal-tipler ve bunların alt tiplerinden hangilerine yakın olduklarının anlaşılması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla araştırma temel ilgisi itibarıyla yaygınlık ve sıklıklarla ilgilenmemekte ve genellemelere ulaşmaya çalışmamaktadır. Ancak katılımcıların dâhil oldukları tiplerin, benzer şartlarda başka türden meslekler için de görünürlük kazanabileceği düşünülmektedir.

Mülakatlar sırasında, bireylerin konunun merkezinden uzaklaştıkları yerlerde araştırmacı tarafından yapılan dönüş müdahalelerine “[...]” şeklinde işaret edilmiş, buralarda sorulan soruların konu bütünlüğünün anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülen yerlerde yine köşeli parantez içinde araştırmacının sorduğu soru da aktarılmıştır. Yine katılımcıların kimliklerini ifşa edebileceği düşünülen ifadeleri ve buna paralel olarak ismi geçen kurumlar, diğer kişiler vb. bilgiler ile mevzuya dair

alıntılanması lüzumlu görülmeyen anlatılar da atlanmış ve bu kısımlar “(…)” ile belirtilmiştir. Bu gibi durumlarda araştırmacının açıklayıcı bilgiler eklediği yerlerde ise “[]” içinde açıklamalar verilmiş ve katılımcıların mülakat esnasındaki duygu durumlarının ifade edilmesi gerekli görülen yerlerde ise “()” biçiminde aktarılmıştır. Ayrıca katılımcıların mülakat esnasında durup düşündükleri ya da duraksadıkları yerlere de metin içinde “...” şeklinde işaret edilmiştir.

3.2. Kendisiyle Mülakat Yapılan Bireylerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Mülakatlar, 11 öğretmen, 10 hekim, 8 mühendis, 7 avukat, 6 din görevlisi, 1'i sağlık çalışanı olarak görev yapan 6 hemşire, 6 işadamı, 6 mimar, 6 mali müşavir ve 5 müteahhit olmak üzere 71 kişi ile gerçekleştirilmiştir.³ Katılımcıların öğretmenlerde 6, hemşirelerde 5, din görevlileri ve hekimlerde 4'er, avukatlar, mimarlar ve mühendislerde 2'şer ve mali müşavirlerde 1 olmak üzere toplamda 26'sı kadın; hekim, mühendis, işadamlarının 6'sı, öğretmen, avukat ve müteahhitlerin 5'i, mimarların 4'ü, din görevlilerinin ise 2'si olmak üzere toplamda 45'i erkektir. Katılımcılardan 2'si erkek olmak üzere toplamda 10 kişi bekâr diğerleri evlidir.

Araştırmanın mülakat kümesini oluşturan bireylerin, kılavuz çalışma sonrasında, mesleki aşinalığın oluşması dikkate alınarak en az 5 yıl tecrübe şartına binaen seçilmesine özen gösterilmiş ancak buna rağmen kendisiyle görüşülen kişilerden hekim ve öğretmen kategorisinden 2'şer ve mühendislerden de 1 kişi olmak üzere tecrübe şartının altında olan 5 kişiyle yapılan mülakatlar da araştırma verilerine dâhil edilmiştir.

Bu minvalde kendileriyle mülakat yapılan bireylerin temel sosyo-demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

³ Meslek kategorilerinin kendi içindeki bazı özel dağılımlarına dair bilgiler bu araştırmanın dördüncü bölümünde verilmiştir.

Tablo 1:Kendileriyle Mülakat Yapılan Bireylerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Mülakat Kodu ve Meslek Kategorisi	Kendisiyle Mülakat Yapılan Kişinin Sosyo-Demografik Özellikleri, Öğrenim Süreci, Mesleki Eğitimi ve Kariyerine Dair Bilgiler
KATILIMCI 1 ÖĞRETMEN	1972 yılında büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli. 5 kişilik bir aile içinde yaşıyor, Üniversitede fizik eğitimi almış, aynı alanda doktora yapıyor. 23 yaşından beri gerek dersane gerek devlet okullarında öğretmenlik yapmış ve halen öğretmen olarak çalışmaya devam ediyor. Ailesinin toplam aylık geliri 5.500 lira. Refah seviyesini orta derecede değerlendiriyor ve arzu ettiği hayat için gelirin 10 bin liranın altına düşmemesi gerektiğini söylüyor. Akademisyen olmayı istediğini, şartlar gereği öğretmenlik yaptığını, öncelikli hedefi olmasa da akademiye geçmeyi düşünebileceğini söylüyor. Öğretmenliğin toplumsal statüsünün çok düşük olduğunu, toplumda yüksek bir onura sahip olmadığını düşünüyor. Fiziği sevdirmek temel meslek amacı. İslam dinini, kendince mantıklı olduğunu düşündüğünden benimsemeye devam ediyor. Etrafında diğer kişilerle karşılaştınca kendisini dindar olarak vasıflandırıyor ve günlük hayatında dini kuralların etkili olduğunu söylüyor.
KATILIMCI 2 İŞADAMI	1968 yılında bir kentte doğmuş. Erkek. Evli 6 kişilik bir ailede yaşıyor. İmam Hatip Lisesi Mezunu. 13 yaşından beri otogarda çeşitli işlerde çalışmış ve 25 yaşından itibaren de firma yöneticisi ve 33 yıldır işletme ortağı. 12 bin lira aylık geliri var. Kazancının yeterli olduğunu ancak arzu ettiği hayat için en az 15 bin lira geliri olması gerektiğini söylüyor. İnsanlara hizmet etmeyi sevdiği için bu mesleği bırakmayı hiç düşünmemiş. İmam Hatip Lisesi mezunu olduğu için kendisine otogarda ihtiyaç olduğunu, mesleğine toplumun çekimser baktığını ancak şerefli bir meslek yaptığını düşünüyor. Rızık kısmı olsa da başarılı olmayı sevdiğini söylüyor. Mesleğindeki kaygısı dış mihrakların ekonomiyi etkileyip euronun yükselmesi ve bunun mazot fiyatlarına yansımaları. Müslüman olarak doğduğu ve dolayısıyla İslam dinine mensup olduğunu söylüyor. Herhangi bir cemaate bağlı olmadığını ve din eğitimini temelde babasından aldığını vurguluyor. “Beş vakit İslam’ın şartını harfiyen” yerine getirdiğini söylüyor. İnsanlara nasıl davranacağı nasıl konuşacağı ve nasıl incitmeyeceğini aldığı dini eğitim ve İslam dininin prensiplerine bağlıyor.
KATILIMCI 3 AVUKAT	1981 yılında büyük bir kentte doğmuş. Kadın, Evli ve iki çocuk annesi. Üniversitede hukuk eğitimi almış. 21 yaşında avukatlık yapmaya başlamış. İki yıl serbest olarak, sekiz yıl bir hukuk bürosunda yönetici avukat olarak çalışmış son 5 yıldır maaşlı olarak çalışıyor. Eşiyle beraber aylık 5.500 lira geliri var. Gelir arttıkça lüks arttığı için arzulara standart konulamayacağını ve ortalama bir aile için 5 bin civarının yeteceğini ifade ediyor. Mesleğini severek yapıyor ve herkesin hak ve hürriyetini özgürce kullanabildiği bir ülkeyi sağlamak adına çalışmalar yapılabildiği için de değerli buluyor. Avukatlığın ortama göre farklı değerlendirildiğini düşünüyor. Başlangıçta daha idealist olduğunu şimdilerde başarılı olmayı ve kendi ve çocuklarının hayatlarının belli bir düzeyde işleyişini sağlamayı hedeflediğini söylüyor. Temel kaygısı aldığı işte hiçbir eksiklik bırakmamak. Doğuştan gelen bir şekilde İslam dinine mensup olduğunu, bildiklerini her zaman fiiliyata

	dökemediğini ve bunun kendi tembelliğinden kaynaklandığını ve asgari şeyleri yaparak günü geçiştirdiğini ifade ediyor. Bununla beraber hayatını dinin şekillendirdiğini düşünüyor.
KATILIMCI 4 İŞADAMI	1971 yılında bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve 3 kişilik bir ailede yaşıyor. Marka iletişim alanında öğrenimine devam ediyor. Babası esnaf olduğu için küçüklüğünden beri esnaf dükkânlarında çalışmış. Hali hazırda üçüncü işinde çalışıyor ve iletişim, halkala ilişkiler ve genel müdürlük olarak 17 yıldır bu işi yapıyor. 6 bin lira aylık gelire sahip ancak arzu ettiği hayat için 10 bin olması gerektiğini söylüyor. Hayatın getirisi olarak bu işi yaptığını ancak işini benimsediğini ifade ediyor. İnsanların yoğun olarak çalıştığı yerleri, hizmette rekabeti sevdiği ve bunun kendisini diri tuttuğunu düşündüğü için mesleğini değerli buluyor. Mesleğini statü bakımından orta düzeyde değerlendiriyor bunu insanların ön yargılı olmasına bağlıyor. Temel amacı başarılı olmak, lider firma olmak. Temel kaygısı haksızlığa uğramak ve ekip ruhunu kaybetmek. Kendini içinde maneviyatı hep hissedenden, manevi yönden inancı çok olan orta bir Müslüman olarak görüyor. Din neyi ön görüyor neyi yasaklıyorsa mesleğinde birebir karşılığını gördüğünü vurguluyor.
KATILIMCI 5 HEKİM	1979 yılında bir kentte doğmuş. Erkek Evli. 5 kişilik bir ailede yaşıyor. Yurtdışında Tıp alanında eğitim almış ve 5 yıl aile hekimliği yapmış. Makine mühendisi olmayı istemesine rağmen Tıp Fakültesini daha revaçta olduğu için tercih ettiğini söylüyor. Eşiyle beraber aylık 16 bin lira gelire sahip. Kazancını yeterli görüyor. Arzu ettiği hayat için 10 bin liranın yeterli olacağını düşünüyor. İnsanlara yardımcı olabildiği, toplumda saygın bir yeri olduğu ve diğer mesleklere göre refahının iyi olmasının mesleği yapılmaya değer kıldığını söylüyor. Mesleğindeki amacı başarılı olmak ve kendini tatmin etmek, geçim sağlamak ve toplumda saygın bir yer edinmek. Herhangi bir sebepten dolayı mesleğini kaybetmekten kaygılanıyor. Doktorların eskiye göre halka daha yakın olduğunu ama saygınlığının da azaldığını düşünüyor. Yetiştirilme tarzından dolayı kendisinin dindar olduğunu, katı bir dindar olmadığını, katı kurallarının olmadığını, göz göre göre kuralları çiğnememeye, namaz kılmaya gayret ettiğini, Cuma Namazlarını kaçırmadığını, oruçtan kesinlikle taviz vermediğini söylüyor. Dindarlığını beş üzerinden dört olarak derecelendiriyor. Dinin hayatını şekillendirdiğini ve inançlarına göre hareket ettiğini karşısındaki hastaya da neye inanıyorsa onu telkin ettiğini ifade ediyor. Dürüst ve iyi insan olmayı ve insanlara yardımcı olmayı sadece dinden dolayı değil evrensel olarak tüm dünyada herkesin doğru bulduğu şeyler olduğu için yapmaya gayret ettiğini belirtiyor.
KATILIMCI 6 SAĞLIK ÇALIŞANI	1966 yılında küçük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve 4 çocuk babası. Çocuklarının hepsi okuyor. Sosyal Hizmet Lisans mezunu. Okul hayatı boyunca pazarlama, garsonluk gibi pek çok meslekte çalışmış sonra bir reklam ajansı kurmuş ve askerlik sonrasında göreve başlamış. 32 yıldır mesleğini icra ediyor. 6 bin civarında kazandığını ancak devlet memurunun aldığı maaşla belli bir refah düzeyinde olduğunu iddia edilemeyeceğini söylüyor Mesleğini seven bir insan olduğunu ve tekrar tercih yapsa yine mesleğini seçeceğini söylüyor.. Müslüman olduğunu ve çocuk yaşlardan itibaren oruç tuttuğunu ifade ediyor. Aynı dine mensup olmasa da tüm dinlerin müntesiplerine saygılı olmak gerektiğine inanıyor.

KATILIMCI 7 MÜHENDİS- MÜTEAHHİT	1968 yılında bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve 2 çocuk babası. Üniversitede inşaat mühendisliği eğitimi almış ve şehircilik alanında yüksek lisans yapmış. 3 yıl özel bir şirkette, daha sonra alanıyla ilgili eğitimci olarak çalışmış. 18 yıldır bürosunda kendi işini yapıyor. Serbest meslek olması nedeniyle mesleğini seçtiğini tercih ettiğini söylüyor. Eşiyle birlikte 5-6 bin civarında kazanıyor. Kazancını yeterli buluyor ancak arzu ettiği hayat için 10 lira gerektiğini söylüyor. Mesleğinin teorisinin çok güzel olduğunu ama pratiğinin çok kötü olduğunu, istediği şeyin aslında bu olmadığını ifade ediyor. Şimdilerde meslek onuru ve şerefine kalmadığını düşünüyor. Bunun sebebini düşüncelerinin değişmesine ve Türkiye şartlarına bağlıyor. Mesleğinde ilk sırada geçimini sağlamayı ikinci olarak onurlu bir yaşamla birlikte başarılı olmayı hedeflediğini ama pratikte böyle olmadığını belirtiyor. Temel kaygısı dürüst olmak. Ama sahada dürüst olmayan duruma göre karar almak gerektiğini bununda yaşam tarzına ters olduğu için başarılı olamadığını düşünüyor. İslam dinine mensup olmaya devam ettiğini ve gereklerini yerine getiremeye de yüzde doksan beş Müslüman olduğunu vurguluyor. Dini, mesleki hayatla hiçbir bağı olmayan, tamamen ayrı duran bir şey olarak görüyor. Bunun hayat tarzı ve çevresinin etkisiyle alakalı olduğunu ifade ediyor. Çevrenin ona dinsel bir yaşam tarzı talebi getirmesi halinde mesleğinde de ona bağlı şeyler yapabileceğini ama şu anda öyle bir bağlantı kuramadığını söylüyor.
KATILIMCI 8 HEKİM	1980 yılında bir köyde doğmuş. Erkek. Evli ve 2 kişilik bir ailede yaşıyor. Tıp eğitimi sonrasında bir branşta uzmanlık eğitimine başlamış ancak çok yoğun olduğu, sürekli kafasını meşgul ettiği ve farklı aktiviteler yapmaya vakit bulamadığı için o alanı bırakıp, bir müddet pratisyen hekim olarak çalıştıktan sonra psikiyatri alanında uzmanlık eğitimi almaya başlamış. 18 yaşından beri çalışıyor. İnşaat ve tarla işleri yapmış üniversiteyi bitirdikten sonra doktora başlanmış ve 6 yıldır doktorluk yapıyor. Aslen yapmak istediği meslek olduğunu toplumsal bozulma karşısında insanı kazanma noktasında katkı sağlayabileceği bir meslek icra ettiğini düşünüyor. Doktorluğun gözde bir meslek olduğunu ve son dönemde psikiyatrinin daha revaçta olduğunu düşünüyor. Ayrıldığı branşta daha fazla kazanma ihtimaline rağmen kendine ve topluma katkı yapabileceği bir alanı seçtiğini ve temelde çok kaygısı olmasa da kendini geliştirmeye ilgili kaygılandığını ifade ediyor. Kendi aldığı maaşın yeterli olduğunu eşiyile beraber kazancının 9 bin civarında olduğunu söylüyor ve maddi olarak ortanın üstü bir seviyede olduğunu düşünüyor. Müslüman bir toplumda doğduğu için Müslüman olduğunu belli dönemler sorgulamalar yaşadığını, genel olarak farzları yerine getirmeye çalışıp kendini geliştirmeye çalıştığını söylüyor. Türkiye ortalamasına göre iyi bir konumda olabilse de dinin emrettiği güçlü bir sorumluluk bilinci anlamında orta, kötü bir yerde olduğunu düşünüyor. Aslen dini hayatının bir bölümünde yaşayıp bir bölümünde dışarda tutamayacağını söylüyor.
KATILIMCI 9 MÜHENDİS	1960 yılında bir kasabada doğmuş. Erkek. Evli ve 4 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede Elektrik Mühendisliği eğitimi almış. İlkokul çağlarından itibaren çeşitli işlerde çalışmış. Sonrasında 9 yıl kadar bürosunda serbest mühendislik yapmış sonrasında maaşlı olarak farklı kurumlarda çalışmış. Geriye dönse başka bir meslek tercih edeceğini söylüyor. Elektrik işi ile uğraşmayı sevdiğini ifade ediyor ve maddi olarak da fena bir gelirinin olmadığını düşünüyor. 5 bin lira kazancı olduğunu kanaat edene yeteceğini ama arzu ettiği hayatı düşünürse ihtiyaçların sonsuz

	kaynakların sınırlı olduğu yerde 6-7 bin lira bir gelirin daha iyi bir yaşam sağlayabileceğini ifade ediyor. Mesleğinin toplum içinde bir saygınlığının olduğunu ama son yıllarda statü olarak bir düşüşün olduğunu düşünüyor. Temel mesleki amacı geçim sağlama ve haz duyma. Meslek hayatında 35 yılı tamamladığı ve rutin işler yapmaktan dolayı mesleğin gerisinde kaldığı için kaygılanıyor. Yaratılıştan gelen bir ihtiyaç olduğu için bir dine mensup olduğunu söylüyor. İslam dinine mensup, farzları yerine getiren sünnetleri de yerine getirmeye çalışan bir insan olarak kendini tanımlıyor. Öldükten sonraki hayatta da dünyadaki gibi refah içinde bir hayat hedeflediği için hayatının her safhasında dini düşündüğünü ifade ediyor.
KATILIMCI 10 MÜTEAHHİT	1973 yılında büyük bir kette doğmuş. Erkek. Evli ve dört çocuk babası. Lise mezunu. 20 yaşından sonra çalışmaya başlamış, inşaat işi ve esnaflık yapmış. 20 yıldır müteahhlik yapıyor, kendi hesabına çalışıyor. “Normal yeten bir insan için” 2.500-3000 lira gelirin yeterli olacağını düşünüyor. Eşi çalışmıyor. Aylık geliri 7-8 bin civarında ve gelirini yeterli buluyor. Tamirat tadilat işlerini sevdiğini ve inşaatı işinden de zevk aldığını söylüyor. Mesleğinin dini yönden eleştirilebilecek bir meslek olabileceğini düşünüyor. Mesleğin asliyetinde bir kötülük olmadığını ama her meslekte olduğu gibi bu alanda da yanlış uygulamaların olduğunu ifade ediyor. İş hakkaniyetle yapıp memnuniyeti sağlamanın parasal kısmı da beraberinde getireceğine inanıyor. Dini hayat kaynağı olarak görüyor ancak dinin bazı temel ilkelerine riayet etme bakımından kötü durumda olduğunu söylüyor. Bununla beraber hesabını ona göre vereceği için dinin hayatında tamamen etken pozisyonda olması gerektiğini düşünüyor. Dinin doğrudan düzenlemesi dışında muamelat kısmının kaldığını bunun da temelde din değerlerine dayandığını söylüyor.
KATILIMCI 11 ÖĞRETMEN	1974 yılında bir kette doğmuş. Erkek. Evli ve 5 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede fizik eğitimi almış. 25 yaşında öğretmenliğe başlamış. Sevdiği için bu mesleği yaptığını ve öğrencilerle ilgilenmenin mesleği değerli kıldığını temel amacının da bu olduğunu söylüyor. Eğitim sisteminin düzensizliği temel kaygılandığı husus. Mesleğinin statü bakımından toplumda değerli olmadığını düşünüyor. 4 bin 500 lira kazanıyor, kazancını yeterli görüyor ama arzu ettiği hayat için 8 bin lira gelirinin olması gerektiğini söylüyor. Müslüman. Dinin insanlardan ayrı düşünülmeceğini ifade ediyor. İyi bir dindar olduğunu düşünüyor. Dinin yaşam şekli olduğu için hayatı şekillendirmesi gerektiğini düşünüyor. Dinden ayrı bir ideolojisi yok.
KATILIMCI 12 ÖĞRETMEN	1979 büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve 4 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede edebiyat eğitimi almış. 22 yaşından itibaren öğretmenlik yapıyor. Mesleğini “peygamber mesleği” olarak görüyor ve anlatımını zevkli buluyor. Toplumun mesleğini aldığı para ile değerlendirdiği için hali hazırda mesleğinin gerektiği önemi bulmadığını düşünüyor. Bunda toplumun değer yargılarının değişmesinin olduğu kadar basın yayın organlarının olumsuz olayları ön plana çıkarmasının da etkili olduğunu düşünüyor. Mesleğinde temel amacı Türk insanına yararlı bireyler yetiştirmek ve geçimini sağlamak. Temel kaygısı da bunun gerçekleşmemesi. 6 bin, 6.500 civarı genel toplam geliri var eşi de çalıştığı için kazancının yettiğini söylüyor. Sınırsız ihtiyaçlara karşın kaynakların sınırlı olmasından dolayı arzu ettiği hayat tarzı için bir miktar söylemenin doğru olmadığını düşünüyor. İslam dinine mensup olduğunu ve gerektirdiği

	şartları yerine getirmeye çalıştığını ifade ediyor. Kendini orta seviyede bir dindar olarak görüyor. Dinin hayatını şekillendirdiğini din yasakladığı için, faiz içeren cazip alışveriş imkânlarına yaklaşmadığını, yeme içmesinde helal ve harama dikkat ettiğini söylüyor. Dinden ayrı bir ideolojisi yok.
KATILIMCI 13 DİŞ HEKİMİ	1955 yılında bir kaza’da doğmuş. Erkek. Evli ve iki çocuk babası. Üniversitede diş hekimliği eğitimi almış. Diş hekimliğini kazandığı için devam ediyor olduğu matematik bölümünü yarım bırakmış. 27 yaşından beri muayenehanesinde diş hekimi olarak çalışıyor. 15 bin lira aylık geliri var ve bu miktarı yeterli buluyor. Arzu ettiği hayat için 10 bin liranın yeteceğini düşünüyor. Mesleğini çok severek yaptığını söylüyor. “Rabbin yarattığına hizmet etme” ve insanları sağlığına kavuşturmanın mesleğini yapılmaya değer kıldığını düşünüyor. Hekimlik mesleğinin bir onuru, şerefi olduğunu ama gittiği yerde zorda kalmadıkça mesleğini söylemediğini ifade ediyor. 36 senedir tüm amaçlarına ulaştığını söylüyor. Başarısız olmaktan kaygılanıyor. Müslüman doğduğu için Müslüman olduğu ve yaşantısının da onu gerektirdiği kanaatinde. Allah katında iyi bir kul olmaya çalıştığını söylüyor. Başka bir ideolojisi yok dinin kendisine yeteceğini söylüyor.
KATILIMCI 14 İŞADAMI	1946 yılında büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve eşiyle beraber yaşıyor. Lise mezunu. 18 yaşından beri elektrik, tesisat, malzeme, imalat alanlarında çalışmış. 6-8 bin civarında aylık geliri var. Gelirini başkalarıyla paylaşacaksa ne kadar çok olursa o kadar iyi olacağını söylüyor. 46 senedir yönetici olarak kendi hesabına çalışıyor. Hasbelkader o bölümü kazandığı için mesleğe başladığını ve başladıktan sonra severek yaptığını söylüyor. Zevk aldığı için de yapılmaya değer olduğunu söylüyor. İyi yapılırsa mesleğinin övülecek bir iş olduğunu toplumun ihtiyacı olan bir alan olduğunu düşünüyor. İyi niyetli olmayan kişilerin vatandaşı kandırmasından kaygılı. Müslüman olarak doğduğu için şükrediyor. Çok üst seviyede İslam’ı bilen biri olarak kendini tanımlayamayacağını ama öğrenmesi gereken her şeyi gücü yettiğince öğrenmeye çalıştığını söylüyor. İslam’ın daima doğruları gösteren bir din olduğu için hayatı şekillendirdiğini düşünüyor. Kendisini milliyetçi bir Müslüman olarak tanımlıyor.
KATILIMCI 15 ÖĞRETMEN	1983 yılında bir kentte doğmuş. Kadın. Evli bir erkek çocuk annesi. Üniversitede Din Kültürü alanında öğretmenlik eğitimi almış. Din eğitimi alanında yüksek lisansını yarım bırakmış. 25 yaşından itibaren öğretmenlik yapıyor. Türkiye şartları nedeniyle 5 yıl özel bir okulda kayıtsız çalışmış daha sonra bir müddet ara verip devlet kadrolarında çalışmaya başlamış. 7 yıldır öğretmenlik yapıyor. Eczacı olmak istediğini ancak katsayı problemi nedeniyle ilahiyat tercih etmek zorunda kaldığını, mesleğini de severek yaptığını söylüyor. Genç nesle kıymetli bir şeyler öğretmenin mesleğini değerli kıldığını düşünüyor. Mesleki amacı davetçi olma kimliği ile öğretiyor olmak, bir gün mesleğini bırakmak zorunda olmaktan ve birilerine ulaşamamaktan kaygılı. Eşiyle birlikte aylık gelirleri 6 bin civarı, gelirini yeterli buluyor ama daha yüksek olmasını istediğini söylüyor. Doğduğu topraklar, içinde yetiştiği aile yapısı gibi nedenlerle doğal bir süreç sonucu kendini Müslüman olarak tanımlıyor. Bilerek isteyerek de bu dini kabul etmeye devam ettiğini ve orta dereceli bir Müslüman olduğunu söylüyor. Yaşadığı dinin tüm hayata müdahil olması gerektiğini düşünüyor. Kendisinin bu müdahaleye müsaade ettiğini için hayatında da büyük oranda müdahil olduğunu ifade ediyor.

KATILIMCI 16 AVUKAT	1981 yılında bir ilçede doğmuş. Erkek. Bekâr. Aile bireylerinin birbirinden bağımsız yaşadığını söylüyor Üniversitede hukuk eğitimi almış. 27 yaşında çalışmaya başlamış, ailesi ticaretle uğraştığı için kırtasiye alanında da çalışmış daha sonrasında hukuk alanında devam etmiş. 7 yıldır avukatlık yapıyor. 15 bin civarında geliri var arzu ettiği hayat için 25 bin civarı bir gelir olması gerektiğini söylüyor. Avukat olmak gibi bir hedefi olmasa da mesleğe başladıktan sonra kendisine uygun olduğunu anladığını ve sevdiğini söylüyor. Adalet hizmet etmenin mesleğini değerli kıldığını ve ne kadar adil olursa mesleki yükselişin o oranda arttığını düşünüyor. Başarılı olmayı ve mesleki haz almayı hedefliyor, adalet hizmet eden kişilerin, hukuk sisteminin sadece zengin insanlara hizmet etmesini sağlamasından kaygılı. “inançlı bir insan” olduğunu söylüyor. Dindarlıkla ilgili bir sınıflandırma yapabilecek kimsenin olmadığını düşünüyor. İnançlarının hayatın diğer alanlarıyla ilişkisi olması gerektiğini ve böyle olursa hayatın rayına gireceğini düşünüyor. Kimsenin özgürlüklerinin kısıtlanmadığı, herkesin her istediği davranışa sahip olabilmesi gibi bir ideolojisinin olduğunu ve bunun dinle bağlantılı bir durum olmadığını söylüyor.
KATILIMCI 17 İŞADAMI	1985 yılında büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve 4 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede meteoroloji ve iktisat alanlarında eğitim almış. Kamu yönetimi alanında yüksek lisans yapmış ve aynı alanda doktora eğitimini yarım bırakmış. 13 yaşında çalışmaya başlamış. Elektrik alanında, daha sonra tezgâhtar olarak çalışmış sonra dökümcülük yapmaya başlamış. 5 bin lira civarında kazandığını arzu ettiği hayat için 5-8 bin arası bir mablağın yeterli olacağını söylüyor. Sanayi sektörünün en can alıcı mesleğini yaptığını ve çok önemli bir işi olduğunu düşünüyor. Temel amacı bir şeyler üretiyor olmak böylece ülkeye katkı sağlamak ve başarılı olmak. Ülkenin belirsizlikleri ve yatırım ortamının iyi olmamasından kaygılı. Öyle gördüğü için, sevdiği için kendini İslam dinine mensup olarak tanımlıyor. Çok dindar sayılmayacağını söylüyor. Dinin hayatını ve mesleki hayatını şekillendirdiğini ama uygulamada kendisinin verdiği talimatların ne kadar yapıldığını bilmediğini, bunu kontrol edemeyeceğini söylüyor. Ülkücülük ideolojisine sahip.
KATILIMCI 18 ÖĞRETMEN	1976 yılında bir kentte doğmuş. Kadın. Evli ve 2 çocuk annesi. Üniversitede giyim bölümü alanında öğretmenlik eğitimi almış. 23 yaşından itibaren çalışıyor. Sadece öğretmenlik yapmış. Şu an başka bir alanda öğretmenlik yapıyor ve öğrencilerin sosyo-ekonomik durumunun alanla uyuşmamasından dolayı rahatsız olduğunu söylüyor. Eşiyle beraber 7 bin lira aylık geliri var ve arzu ettiği hayatı sağladığını söylüyor. Öğretmenliği sevdiğini ama branş olarak İngilizce öğretmeni olmayı istediğini ifade ediyor. Mesleğini statü olarak iyi bir yerde görüyor, temel amacı iyi öğrenciler yetiştirmek, üst seviyelere gelmek gibi bir amacının olmadığını ifade ediyor. Yeni neslin her geçen yıl daha kötü gelmesinden kaygılı. Allah inancı olan herkesin Müslüman olduğunu düşünüyor. Kendisini orta ölçekte bir Müslüman olarak tanımlıyor. Dinin hayatı şekillendiren bir unsur olduğunu ama elde olmayan nedenlerden dolayı bazen şekillendirmeyebildiğini söylüyor. Dinden ayrı bir ideolojisi yok.

KATILIMCI 19 HEKİM	1966 yılında bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve 4 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede tıp eğitimi almış ve uzmanlık eğitimini tamamlamış. 24 yaşından itibaren hekimlik yapıyor. Çocukluğundan beri hekim olmak istediğini söylüyor. Hekimlerin kendilerini yansıtmaya şekli ve bazı sağlık politikaları gibi nedenlerden dolayı eskisi kadar olmasa da hala toplum içinde bir saygınlığının olması, doğrudan insanlara hizmet etmesi nedeniyle mesleğini yapmaya değer buluyor. Mesleğinin kendi nazarında üst düzeye yakın bir yeri olduğunu söylüyor. Mesleğinde önce geçimini sağlamak sonra insanlara faydalı olmayı hedefliyor, insanlar tarafından takdir edilmek istediğini söylüyor. Hekimlerin öz verili çalışmalarına karşın takdir edilmeyip hatta şikâyet ediliyor olmalarından kaygılı. Ortalamanın üzerinde bir Müslüman, mü'min olarak kendini tanımlıyor. İslam dininin hayati dışlayan değil, ticarete de, meslek hayatında da, komşuluk ilişkilerinde de kural koyan, insanın yirmi dört saatini kapsayan bir din olduğunu düşünüyor. Dinden ayrı olarak içinde yaşadığı coğrafya, yaşadığı kent ve ait olduğu toplum nedeniyle bazı ek değerleri olsa da bunların çok önemli olmadığını düşünüyor.
KATILIMCI 20 HEMŞİRE	1976 yılında bir köyde doğmuş. Kadın. Evli ve 4 kişilik bir ailede yaşıyor. Meslek eğitimini ön lisans düzeyinde almış. 20 yaşında hemşire olarak çalışmaya başlamış ve 20 yıldır hemşire. Eşiyle beraber aylık kazancı 6 bin, arzu ettiği hayat için 10 olması gerektiğini düşünüyor. Öğretmen olmak istemiş ama mesleğini sevdiğini söylüyor. İnsan sağlığı önemli olduğu için mesleğini değerli buluyor. Başarılı olup geçimini sağlamayı hedefliyor, mesleğine eskisi gibi değer verilmediğini söylüyor. İslam dinine bağlı. orta seviyede bir dindar olduğunu ifade ediyor. Dinin hayatının her alanında etkili olmadığını düşünüyor.
KATILIMCI 21 HEMŞİRE	1971 yılında bir kentte doğmuş. Kadın. Evli ve 4 kişilik bir ailede yaşıyor. Meslek eğitimini lise düzeyinde almış. 19 yaşından itibaren hemşirelik yapıyor ayrıca şair olduğunu söylüyor. Eşiyle beraber aylık geliri 13 bin 500, arzu ettiği hayat için kendi gelirinin 10 bin olması gerektiğini düşünüyor. Hemşireliği hayal etmediğini ama içine girince sevdiğini söylüyor. İnsan sevgisinin mesleğini yapmaya değer kılan husus olduğunu düşünüyor. Günümüzdeki “insanların en ufak sıkıntılarda şikâyet etmeye yönelmeleri”nin her meslek için bir itibar kaybına neden olduğunu düşünüyor. Hastalara faydalı olarak onların iyileşmesiyle emeğinin karşılığını almayı amaç edindiğini ve telafisi olmayan bir hata yapmaktan kaygılandığını söylüyor. İnançlı bir insan olduğunu ama mensup olduğu bir gurubun olmadığını, dinin gerektirdiği şeylerin hepsini yapamasa da yapmaya çalıştığı şeyler olduğunu söylüyor. Kendini çok iyi bir dindar olarak görmüyor. Dinin dışında bir “hayat bakış açısı” olduğunu söylüyor. Birinden duyarak değil kendi bir takım yollardan giderek kaniya varmayı sevdiğini ifade ediyor.
KATILIMCI 22 AVUKAT	1986 yılında bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve 2 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede hukuk eğitimi almış. Askerlik tecili için başladığı üç farklı alanda yüksek lisans eğitimini yarım bırakmış. 20 yaşında uzun yol otobüslerinde muavinlik yapmış daha sonra öğrenciyken hukuk bürolarında çalışmış yaklaşık 7 yıldır kendi bürosunda çalışıyor. 10 bin lira aylık geliri var, yeterli buluyor, geçim için en az 3 bin liranın olması gerektiğini söylüyor. Lisans eğitimini avukatlığın hayali olduğunu ve eğer avukatlık yapmasaydı otobüs şoförü olmak şeklinde iki seçeneği olduğunu söylüyor.

	Stresli bir mesleği olduğunu ve sevilmenden yapılamayacağını ifade ediyor. Toplumun avukatlara iyi gözle bakmadığını düşünüyor. Önce dogmatik örgülerle daha sonra doğru tercih olduğuna inandığı için Müslüman olduğunu söylüyor. Ve hayatındaki en büyük gerçeğin bu olduğunu düşünüyor. Dine daha çok kalbi bir bağı olduğu için kendisini orta halli muhafazakâr bir dindar olarak tanımlıyor ancak dinin hayatının çok büyük bir kısmını etkilediğini ifade ediyor.
KATILIMCI 23 HEKİM	1965 yılında kasabada doğmuş. Erkek. Evli ve 4 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede tıp eğitimi almış ve aynı alanda yüksek lisans eğitimini yamamlayamamış. Tıp fakültesinden önce makine bölümüne bir yıl devam etmiş mühendisliğin teknik gerekliliklerini yapamayacağını anladığı için tıp fakültesine geçmiş. 21-23 yaşlarında ilaç firmalarında düzenli para kazanmaya başlamış. Fakülteden sonra mesleğini yapmaya başlamış. Son 8 yıldır aile hekimi olarak çalışıyor. İyisiyle kötüsüyle insanla uğraşmanın en güzel şey olduğunu düşünüyor. İbn Sina'nın "ağrı dindirmek nice sanattır" sözünden mülhem olarak Tıbbın tedaviden ziyade ağrı dindirdiği kanaatine sahip. 7-8 bin civarında geliri olduğunu ve arzu ettiği hayat için de bunun yeterli olduğunu söylüyor. Eski çağlardan beri doktorların insani olmayan bir güçle irtibatlandırıldığı için saygı gördüğünü düşünüyor. Mesleğinde başarılı olmanın yanında insanların "Allah razı olsun" demelerinin çoğu zaman kendisine yettiğini söylüyor. Bir şeyi atlayıp insanlara zara vermekten ve en küçük hatada herkesin mahkemeye gitmesinden dolayı kaygılı. İnsanın bir dinden ya da inanç sisteminden ayrı düşünülmeceğine inanıyor. Kendisini inancı kuvvetli ama amel açısından orta bir yerde görüyor. Özellikle belli bir yaştan sonra, hayatın boş olduğunu hissettiği için, dinin hayatının tümünü şekillendirdiğini söylüyor.
KATILIMCI 24 DİN GÖREVLİSİ	1982 yılında büyük bir kentte doğmuş. Vaize. Kadın. Evli ve iki çocuk annesi, büyükşehirde yaşıyor. Üniversitede ilahiyat eğitimi almış ve aynı alanda yüksek lisans yapıyor. 28 yaşında mesleğine başlamış öncesinde özel okulda öğretmenlik yapmış. Eşiyle beraber gelirin 6 bin civarında olduğunu, yaşadığı yer için yeterli olmadığını ve arzu ettiği hayat için kendi kazancının 4-5 bin olması gerektiğini söylüyor. Tıp ya da hukuk okumak istediğini ancak kendi döneminde başörtüyle okuyabileceği tek fakültenin ilahiyat olması sebebiyle bu yönde bir tercihte bulunduğunu söylüyor. Mesleğini vicdani sorumluluk nedeniyle olabildiğince, elinden geldiğince iyi yapmayı, ulaşabildiği kişilere doğru şeyler anlatabilmeyi hedefliyor ve mesleği yapılmaya değer kılan hususun bu olduğunu söylüyor. Yaptığı işin uhrevi boyutunu ihmal edip sadece dünyevi olarak yapmaktan kaygılı. Yaratılışının gereği olarak, Müslüman olarak doğduğunu ve bunu artık aklen de seçerek devam ettiğini söylüyor. Kendini orta halli bir dindar olarak görüyor. Hayatının diğer alanlarından dini ayıramadığını söylüyor.
KATILIMCI 25 ÖĞRETMEN	1976 yılında ilçede doğmuş. Erkek. Evli ve bakmakla yükümlü olduğu 5 kişi var. Üniversitede matematik eğitimi almış. Başka bir alanda yüksek lisans yapıyor. 23 yaşında öğretmenliğe başlamış. Mesleğini severek yapıyor, kendisinin 3.500 lira kazandığını arzu ettiği hayat için 5 bin liranın daha iyi olabileceğini ifade ediyor. Öğretmenliğin, branşlara göre misyonunun fark etmeyeceğini ve çocukların, gençlerin pozitif enerjisinin mesleğinin en güzel tarafı olduğunu düşünüyor. Mesleğini Allah rızası için topluma en faydalı olabileceği alan olduğu için seçmiş. Mevcut eğitim sisteminin idealize ettiği şeyi gerçekleştirmekten uzak olmasından kaygılı.

	İnandığı için kendini Müslüman olarak görüyor. Ortalama bir Müslüman olduğunu düşünüyor. Samimi olarak inanan kişinin dini hayatın bir alanına indirgeyemeyeceğini düşünüyor. Dinden ayrı ideolojisi yok.
KATILIMCI 26 İŞADAMI	1983 büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve bir çocuk babası. Üniversitede turizm-otelcilik ve sağlık kurumları işletmeciliği eğitimi almış. Ekonomik düzenini kurduktan sonra işletme alanında devam ettiği eğitimini bırakmış. 14 yaşından beri çalışıyor, tornacılık, eczanede çıraklık, plajlarda şezlong dikme ve sinema gibi alanlarda çalışmış. Sonra turizm sektöründe masör olarak çalışmaya başlamış. 20 yıldır sektörün içinde ve 10 yıldır da fitness ve spa merkezi işletmeciliği yapıyor. Aylık ortalama 15 bin lira kazancı var ve bunu yeterli buluyor. Minimum 10 bin liralık geliri olması gerektiğini söylüyor. Mesleğine alaylı olarak başlayıp çeşitli kurslarla kendini geliştirdiğini ifade ediyor. Dinin mesleki hayatında etkin olmadığını, yaptığı işin yanlış olduğunu ama tutunacağı başka sektör olmadığı için bu işi yaptığını ve işini doğru yapmanın rahatlığını yaşadığını söylüyor. Mesleğinde başarılı olmayı ve sektörü benimsetebilmeyi amaçlıyor. Mahremiyet alanına giren bir meslek olduğu için bu konuda hassasiyetinin oldukça yüksek olduğunu ifade ediyor. Bu güne kadar böyle gördüğü için kendini Müslüman olarak tanımlıyor ama mü'min olmadığını söylüyor. İdeolojisinin vatan olduğunu onun da imandan geldiğini söylüyor.
KATILIMCI 27 İNŞAAT MÜHENDİSİ	1978 yılında büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve 6 kişilik bir ailede, yaşıyor. Üniversitede inşaat mühendisliği eğitimi almış ve aynı alanda yüksek lisansını tamamlamış. Yurt dışında çalıştığı şirketlerde de mesleki eğitimler almış. 25 yaşından itibaren çalışıyor ve sadece kendi mesleğini yapmış. 12-13 yıldır yönetici olarak çalıştığını söylüyor. Eşi çalışmıyor, aylık geliri 20 bin civarı. Yeterli buluyor. Arzu ettiği hayat için 20-30 bin lira aylık geliri olması gerektiğini söylüyor. Mesleğini isteyerek yapıyor. Serbest, çok özgürce istediği ülkeye gidebildiği, istediği şekilde ara verebildiği, yer, zaman, her şeye kendi karar verebildiği için, zorunlu hiçbir yönü olmadığı için mesleğini yapılmaya değer görüyor. Çalışmadan hayatını sürdürebileceği bir birikim yapıp emekli olmayı hedefliyor. Çalışma ortamının nezih ve düzgün olmamasından kaygılı. Müslüman. Kendisini farzlar noktasında taviz vermemeye çalışan, mümkün olduğunca sünnetlere uymaya çalışan biri olarak görüyor. Dinin tüm alanları etkilediğini ama bu etkinin boyutunun, farz ve diğer alanlar olarak, değiştiğini düşünüyor.
KATILIMCI 28 HEKİM	1981 yılında bir ilçede doğmuş. Kadın. Bekâr ve bakmakla yükümlü olduğu kimse yok. Üniversitede tıp eğitimi almış. Şu an felsefe bölümünde eğitim alıyor. 26 yaşında çalışmaya başlamış, sadece hekimlik yapmış. Başörtüsüyle okuyamayacağı için üniversite seçiminde ancak hekim olursa anlamlı bir şey yapmış olacağını düşündüğü ve insanlara faydalı olmak için seçimini böyle yaptığını söylüyor. Aylık 8 bin lira kazanıyor ve kazancını iyi buluyor. Arzu ettiği hayatı aylık 10 bin lira gelirin karşılayacağını söylüyor. Normalde doktorluğun çok anlamlı olduğunu ama şu an yaptığı şeyi para kazanmak için yaptığını söylüyor. Bir hastanın "hayatına risk olabilecek" bir şey yapmaktan kaygılı. Müslüman. Takva boyutunda olmadığını ama kendisini büyük oranda dindar olarak değerlendirdiğini söylüyor. Hayatta her şeyin dinle alakalı olduğunu düşünüyor. Ama uygulamada her zaman buna göre davranmadığını söylüyor.

KATILIMCI 29 ÖĞRETMEN	1983 yılında bir köyde doğmuş. Kadın. Bekâr ve bakmakla yükümlü olduğu kimse yok. Üniversitede bilişim teknolojileri ve tarih eğitimi almış, eğitim teknolojileri alanda yüksek lisans yapmış şu an tarih alanında yüksek lisans eğitimine devam ediyor. 2007 yılından beri öğretmen olarak çalışıyor. Aylık geliri 4 bin lira gelire sahip ve bunu yeterli görüyor. Herkesin her şeye ulaşabileceği gibi bir algı ile beraber herkesin her şeyi arzu edebildiği bir durum olduğu için arzuları karşılayacak sabit bir miktar olamayacağını düşünüyor. Öğretmenliği lisansta sevmeye başladığını mesleğe başlayınca da severek yaptığını söylüyor. İdealist değerlerine uyduğu ve ülkenin geleceğine dair katkısı olduğunu düşündüğü için yapılmaya değer buluyor. Mesleğinin statü olarak iyi bir yerde olmadığını düşünüyor. Bütün dinlere karşı fazla ılımlı olduğunu, kendisini Müslüman olarak hissetse de ama öyle tanımlamadığını ifade ediyor. Dinde yer alan çoğu şeyi uyguluyor olsa da bunun sebebinin din değil evrensel ahlak değerleri olduğunu düşünüyor. İnsanların özgür olmalarını istediğini söylüyor. Ahlaki yozlaşmaya karşı olduğunu ifade ediyor.
KATILIMCI 30 AVUKAT	1974 yılında bir ilçede doğmuş. Erkek. Evli ve 5 kişilik bir ailede, yaşıyor. Üniversitede hukuk eğitimi almış. Öğrencilik yıllarında tezgâhtarlık yapmış. 24 yaşından bu yana kendi ofisinde avukatlık yapıyor. 10 bin lira aylık gelire sahip, gelirini arzu ettiği hayat için de yeterli görüyor. Birileri için anlaşılmaz olan şeyleri üçüncü şahıslara anlatabilmenin mesleğini yapılmaya değer kıldığını söylüyor. Mesleğin çok göreceli değerlendirildiğini ama genel olarak orta altı bir statüde olduğunu düşünüyor. Meslekten dolayı değerleriyle bazı çatışmalar yaşadığını ifade ediyor. Gerçeğin ortaya çıkmasını sağlamayı hedefliyor. Mesleğinin tabii olduğu kanun, yönetmelik çerçevesinde yazılı düzenlemelerle pratiğin aynı olmamasından kaygılı. İslam dinine mensup, kendini tam dindar olarak tanımlamıyor. İslam'ın hayatın her ayrıntısını şekillendirmesi gerektiğini ama mesleğine çok uzak olduğunu düşünüyor.
KATILIMCI 31 ÖĞRETMEN	1982 yılında yurtdışında doğmuş. Kadın. Evli ve bir çocuk annesi. Üniversitede gazetecilik ve iletişim-medya eğitimi almış. Şu an ilahiyat eğitimi almakta. 5 yıldır öğretmen olarak çalışıyor. Eşiyle beraber 4-5 bin civarında aylık gelire sahip. Gelirini tatmin edici buluyor arzu ettiği hayat için 5-6 bin liranın iyi olacağını söylüyor. Savaş muhabiri olmak istediğini ve okuduğu bölümü o nedenle seçtiğini ama hayat şartları nedeniyle öğretmen olduğunu ve kuran dilini anlattığı için sevap kazandığını düşünüyor. Öğrencilerinin seviyesinin iyi olduğunu bu nedenle öğretmenlikten zevk aldığını ifade ediyor. Önceliğinin öğrencilerinin ahlaki eğitimi olduğunu söylüyor. Ücretli öğretmenlik yaptığı için mesleğini kaybetmekten kaygılı. Müslüman olarak doğduğu için Müslüman olduğunu vasat bir dindar olduğunu söylüyor. Dinin hayatı şekillendirmesi gerektiğini düşünüyor ve Müslüman bir ülkede yaşadığı için Müslümanca yaşamak istiyor.
KATILIMCI 32	1981 yılında bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve 3 çocuk babası. Üniversitede bilgisayar mühendisliği eğitimi almış, işletme alanında yüksek lisans yapmış ve yönetim-organizasyon işletmede doktora yapıyor. 24 yaşından beri kendi mesleğini yapıyor ve 6 yıldır yönetici olarak çalışıyor. 10 bin lira aylık gelire sahip ancak arzu ettiği hayat için bunun üstünde bir rakam olması gerektiğini söylüyor. Daha sosyal bir insan olduğunu ve mesleğini “yönlendirilmiş bir meslek” olarak seçtiğini söylüyor. Dünyayı değiştirmek

MÜHENDİS	için güzel fırsatların olduğu bir meslek olduğu ve analiz kabiliyetini kullanabildiği ve rahat çalışma şartları olduğu için mesleğini yapılımaya değer buluyor ve üst düzey bir yerde görüyor. Başarılı olmak ve bir şeyleri değiştirmek istiyor. Genel olarak kaygılı bir insan olduğunu söylüyor. Müslüman olmanın bir ödül olduğunu düşünüyor. Kendisini Türkiye ortalamasının üstünde ama idealin altında bir dindar olarak görüyor. İslam'ın her türlü ilişkiyi düzenleyen bir din olduğu için hayatının her anında içselleştirme gayretinde olduğunu ifade ediyor. Sosyal konularla ilgili olarak da en azından siyasi bir görüşü olduğunu söylüyor.
KATILIMCI 33 ÖĞRETMEN	1970 yılında bir köyde doğmuş. Erkek. Evli ve 5 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede din kültürü alanında öğretmenlik eğitimi almış ve aynı alanda doktora yapıyor. 24 yıldır öğretmenlik yapıyor. Ortalama 4 bin lira geliri var. Türkiye şartlarında gelirini yeterli buluyor. Arzu ettiği hayat için 8 bin lira olması gerektiğini söylüyor. Mesleğini isteyerek yaptığını söylüyor. Statü olarak mesleğinin iyi bir konumda olmadığını düşünüyor. Bunun nedeninin bir takım "izm"ler olduğunu düşünüyor. Mesleğinde temel amacının "Rabbin rızasını kazanmak" olduğunu ifade ediyor. Mesleğini emanet olarak gördüğü için öğrencilerine faydalı olmak istiyor ve onlara zarar vermekten kaygılı. Başta geleneksel olsa da sonrasında "Kur'an'ı, peygamberi tanıdıktan sonra" şeref duyarak Müslüman olduğunu söylüyor. İnsanların değer yargılarına göre iyi bir Müslüman olarak değerlendirilmeyeceğini, kendisi ise iyi bir dindar olduğunu düşünmesinin doğru bir şey olmadığını düşünüyor. Dinin hayatın merkezinde olduğunu "hakikaten inandığını" ve Kur'an'ın ve peygamberinin koyduğu ilkeleri dokunulmaz kabul ettiğini söylüyor.
KATILIMCI 34 HEMŞİRE	1978 yılında bir kentte doğmuş. Kadın. Evli ve 4 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede öğretmenlik ve hemşirelik eğitimi almış. 19 yaşından bu yana hemşirelik yapıyor. Eşiyle beraber 10 bin lira gelire sahip, arzu ettiği hayat için bu meblağın yeterli olduğunu söylüyor. Babasının isteği ile mesleğe başladığını belki de zorunlu olduğu için sevdiğini ama hali hazırda mesleğini severek yaptığını ifade ediyor. İnsanlara yardımcı olmanın mesleğini yapılımaya değer kıldığını düşünüyor. Mesleğinin statü bakımından hak ettiği yerde olmadığını düşünüyor. Temel amacının ailesine helal para kazandırmak olduğunu ikinci olarak da insanlara iyilik yapmanın ve onlardan dua almanın verdiği onur ve gururu yaşamak olduğunu söylüyor. Mesleğine dair bir kaygısı yok. İnançları gereği bir yerde hissetmesi gerektiği İslam dinine bağlı olduğunu söylüyor. Kendisini ortalama bir dindar olarak görüyor. Dinin hayatın ne ortasında ne de kenarında olduğunu düşünüyor.
KATILIMCI 35 MUHASEBECİ	1975 yılında büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli. 6 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversite eğitimini tamamlamış. 25 yaşında çalışmaya başlamış. Şu an maaşlı olarak çalışıyor. Mesleğin asıl eğitimini çalışarak edindiğini söylüyor. Eşi çalışmıyor. 2.500 lira aylık gelire sahip ve gelirini normal olarak değerlendiriyor. Arzu ettiği hayat için 7-8 bin lira kazancının olması gerektiğini düşünüyor. Mimar olmak istediğini ama okuduğu lisenin iş hayatına erken girmesine neden olduğunu söylüyor. Muhasebeciyi bir işletmenin sır odası olarak görüyor. Mesleğinde güvenilir olmayı önemsiyor ve başarıyı buna bağlıyor. Kanunların çok sık değişmesinden kaygılı. Müslüman. Kendisini samimi görüyor, dindarlığının iyi olduğunu

	düşünüyor. Yolda yürürken bile selam veriyorsa bunu dininden dolayı yaptığını söylüyor.
KATILIMCI 36 MAKİNA MÜHENDİSİ	1958 yılında büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli. 2 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede makine mühendisliği eğitimi almış ancak okulunu yarım bırakmış. 4 bin civarı gelire sahip ve arzu ettiği hayat için de yeterli olduğunu söylüyor. Mesleğini severek yaptığını ve “olmayan bir şeyi becerebilme”nin hazzını yaşamamanın mesleğini yapılmaya değer kıldığını düşünüyor. Çalışamayacak kadar yaşlanmaktan kaygılı. Önce “İslam doğduğu” için sonra da bu dinle şereflendiği için Müslüman olduğunu ifade ediyor. Aşırı bir dindar olmadığını söylüyor. Bütün hareketlerinin inancına göre şekillendiğini söylüyor. Dinden ayrı ideolojisi yok.
KATILIMCI 37 İNŞAAT MÜHENDİSİ	1988 yılında büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli. 2 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede inşaat mühendisliği eğitimi almış ve aynı alanda yüksek lisans eğitimine devam ediyor. Liseden sonra çalışmaya başlamış. Hayat şartları nedeniyle mesleğini seçtiğini söylüyor. Eşiyle beraber 10 bin lira gelire sahip, maddi durumunu orta üstü olarak tanımlıyor ve şu anki hayat kalitesinden memnun. Mesleğinin ülkenin gelişmişlik düzeyini artırdığı için yapılmaya değer olduğunu düşünüyor. Mesleğinin statü olarak ortanın üstünde bir yerde olduğunu ama mezun sayısı arttıkça kalitenin düşeceğini düşünüyor. Yetkin bir mühendis olmayı istiyor. Kontrol ettiği işlere tam anlamıyla hâkim olamamaktan kaygılı. İnancı olduğu ve inandığı bir peygamber olduğu için kendini inançlı biri olarak tanımlıyor. Çevresinin kendisini gördüğünün aksine ortanın altında bir dindar olduğunu söylüyor. İnancılı bir ortamda yetişmesinin kendisine kolaylıklar getirdiğini düşünüyor. Dini temelli kuruluşların ilgisini çektiğini ama tamamen kendisini yönlendirmediğini ifade ediyor.
KATILIMCI 38 AVUKAT	1988 yılında büyük bir kentte doğmuş. Kadın. Evli ve iki çocuk annesi. Üniversitede hukuk eğitimi almış. 24 yaşında mesleğine başlamış. Şu an maaşlı olarak çalışıyor. Eşiyle birlikte 16-17 bin civarı gelire sahip arzu ettiği hayat için 7-8 bin liranın yeteceğini söylüyor. Psikoloji ve sosyolojiyle iç içe olduğu için mesleğinden memnun. Statü olarak iyi bir konumda olduğunu düşünüyor. Başarılı olmanın kendisi için en önemli şey olduğunu ve mesleğine dair bir kaygısı olmadığını ifade ediyor. Belli vecibelerini yerine getirdiği için İslam dinine mensup olduğunu söylüyor. Kendini dindar olarak değerlendiriyor ama bunun herkese göre değişebileceğini düşünüyor. Dinin her şeyden önce geldiğini ancak yapacaklarını kısıtlamadığını söylüyor.
KATILIMCI 39 HEKİM	1979 yılında büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve 4 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede tıp alanında uzmanlık düzeyinde eğitim almış. Eşiyle beraber 10 bin liranın üzerinde gelire sahip, kısmen yeterli olduğunu, arzu ettiği hayat için 20 lira kazanması gerektiğini söylüyor. İnsanlara yararlı bir meslek olduğu için hep doktor olmak istediğini ifade ediyor. İnsanların doktorları bazı şeyleri yapmasını zorunlu gördükleri ve en ufak bir şeyde şikâyet ettikleri için mesleğinin statü kaybı yaşadığını düşünüyor. Meslek alanında yeni keşifler yapmayı hedefliyor. Muhatabının canı için kötü olabilecek her şeyden kaygılı. İslam dinine mensup ve inanmıyorum diyen birinin bile mutlaka inandığı bir şey olduğunu düşünüyor. Kendini orta

	dereceli bir Müslüman olarak görüyor. Dinin hayatını her anlamda şekillendirmediğini, bunun mümkün olamayacağını söylüyor.
KATILIMCI 40 MİMAR	1987 yılında büyük kentte doğmuş. Kadın. Evli ve 2 çocuk annesi. Üniversitede mimarlık eğitimi almış ve aynı alanda yüksek lisansa devam ediyor. İşletme eğitimi yarım bırakmış. 21 yaşında çalışmaya başlamış ve sadece mimarlık yapmış. Şu an bir firmada denetimlere imza atıyor. Eşi ile beraber 6 bin lira gelire sahip, yeterli buluyor. Babasıyla meslektaş olmak istediği için mimarlığı tercih etmiş. Hayalindeki kâğıda dökmenin mesleği yapılmaya değer kıldığını söylüyor. Statü olarak prestijli olduğunu ama çalışma şartlarının çok iyi olmadığını söylüyor. Mesleğinde başarılı olmayı hedefliyor. Özgün olamamaktan kaygı duyuyor. Müslüman olmaktan mutlu olduğunu, farzlara dikkat etmeye çalıştığını ve orta dereceli bir dindar olduğunu söylüyor.
KATILIMCI 41 MÜTEAHHİT	1983 yılında bir kasabada doğmuş. Erkek. Evli ve 3 çocuk babası. Üniversitede elektronik mühendisliği eğitimi almış. 25 yaşında çalışmaya başlamış ve kendi bürosunda müteahhitlik yapıyor. 5 bin lira gelire sahip ve gelirini yeterli buluyor. Arzu ettiği hayat için sınırlı bir meblağ söylenemeyeceğini düşünüyor. Yapmak istediği iş olmadığını ancak ekonomik şartlar nedeniyle ve hayatını idame ettirebilmek için bu işi yapmak zorunda olduğunu ifade ediyor. Müteahhitliğin fazla para getirdiği düşünüldüğü için, herkesin rağbet ettiği bir iş olduğunu düşünüyor. Başarılı olmayı hedefliyor. İnsanların bilerek ya da bilmeyerek işlerinden zarar görmesinden kaygılı. İnanmanın acıkmak, susamak gibi bir ihtiyaç olduğunu düşünüyor. İslam dinine mensup. Dindar biri olduğunu söylüyor. Dinin hayatın tümünü şekillendirmesi gerektiğini ancak kendisinin ne kadar uyabildiğini bilmediğini dile getiriyor.
KATILIMCI 42 MÜTEAHHİT	1985 yılında bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve 2 kişilik bir ailede yaşıyor, Üniversitede bilgisayar mühendisliği eğitimi almış. 23 yaşında çalışmaya başlamış, kendi bürosunda müteahhitlik yapıyor. 2 bin lira gelire sahip ve bunun için şükrettiğini söylüyor. Arzu ettiği hayat için bir meblağ söylemek istemiyor. Müteahhitliğin yapmak istediği iş olduğunu ve ticareti sevdiği için mesleğinin yapılmaya değer olduğunu düşünüyor. Yaşam gereği insanın bir dini olması gerektiğine inanıyor. Dindarlığı ile ilgili yorum yapmıyor. Dinin hayatı şekillendirmesi gerektiğini bunun için çaba sarf ettiğini ama tam olarak yapamadığını düşünüyor.
KATILIMCI 43 MİMAR	1984 yılında bir kentte doğmuş. Kadın. Evli ve bir çocuğu annesi. Üniversitede mimarlık eğitimi almış ve aynı alanda yüksek lisans eğitimini tamamlamış. 22 yaşında çalışmaya başlamış ve sadece mimarlık yapmış. Bir buçuk yıldır kendi işini yapıyor öncesinde özel sektörde çalışmış. Peyderpey proje yaptıkları için net bir rakam söyleyemeyeceğini ama eşyle beraber ortalama 5-6 bin lira gelirleri olduğunu söylüyor ve bu miktarı yeterli görüyor. Arzu ettiği hayat için 10 bin lira gelirinin olmasını istediğini söylüyor. İşini severek yaptığını ve bir sanat dalı olarak kabul edilmesi, tasarım yönü ve özgür bir alanı olmasının mesleğini yapılmaya değer kıldığını söylüyor. Beğenilerin farklılaşması nedeniyle mesleğinin toplumsal konum olarak iyi bir noktada olmadığını düşünüyor. Geçimini sağlamak mesleki amacı. Çok fazla inşaat yapılmasının mimarlara da zarar vereceğinden kaygılı. İslam dinine mensup. Allah'a ve peygambere

	inandığını, Allah'ın emirlerini yerine getirmeye çalıştığını, hepsini yerine getiremese de kalben bunun için çabaladığını, Allah'tan çok korktuğunu söylüyor. Kendini apolitik olarak tanımlıyor.
KATILIMCI 44 MİMAR- MÜTEAHHİT	1963 bir ilçede doğmuş. Erkek. Evli ve 5 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede mimarlık eğitimi almış ve şu anda da İngilizce öğretmenliğinde öğrenime devam ediyor. 22 yaşında çalışmaya başlamış, sadece mimarlık ve müteahhitlik yapmış. Aylık gelirini söylemiyor, yeterli olduğunu ve günümüz şartlarında 5 bin liranın yeteceğini düşünüyor. Mesleğini severek yaptığını, mimarlığın insana, hayata daha geniş açıdan bakmayı öğrettiğini ve bu açıdan yapılmaya değer olduğunu söylüyor. Türkiye'de olmasa da yurtdışında mesleğinin çok saygın olduğunu düşünüyor. Hayatını garantiye alacağı bir geliri olduğunu ve çok para kazanmaktan ziyade zor bir binayı bitirebilmenin kendisi için gurur kaynağı olduğunu ifade ediyor. Herhangi bir kaygı dile getiriyor. Müslüman olduğunu ve doğuştan gelen bir şeyle İslamiyet'i seçtiğini söylüyor. Dinin uyamadığı bazı vecibeleri olduğunu ifade ediyor ama tüm hayatı şekillendirmesi gerektiğini, kişinin inandığı kurallara uymasının kendisine huzur getirdiğini düşünüyor.
KATILIMCI 45 AVUKAT	1944 yılında bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve iki kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede hukuk eğitimi almış. 48 yıldır mesleğini icra ediyor. Hep kendi bürosunda çalışmış. Okul yıllarında tercümanlık yapmış, otel resepsiyonlarında çalışmış, turist gezdirmiş. Aylık 20 bin lira gelire sahip, gelirini fazlasıyla yeterli buluyor. Hali hazırdaki yaşantısını sürdürebilmesi için en az 15 bin lira gelirinin olması gerektiğini söylüyor. Babasının isteği üzerine avukat olduğunu ve onun sayesinde mesleğine çok üst seviyeden başladığını dile getiriyor. Mesleğin ilk olarak maddi ikinci olarak serbest olmasından dolayı yapılmaya değer olduğunu düşünüyor. Babasının, bulunduğu konum itibarıyla, kendi üzerinde gerek aktif gerekse de pasif olarak bir baskı unsuru olmasından dolayı başarının kendisi için "zorunlu hedef" olduğunu ifade ediyor. En büyük kaygısı başarısızlık. Otomatikman Müslüman olduğunu söylüyor. Katı, yobaz bir Müslüman olmadığını ve gece yattığında kalbinin huzurlu olacağı kadar dindar olduğunu belirtiyor. Dinin hayatın her alanını etkilediğini düşünüyor. İdeolojik saplantısı olmadığını söylüyor.
KATILIMCI 46 HEMŞİRE	1994 yılında bir köyde doğmuş. Kadın. Bekâr ve iki kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede hemşirelik eğitimi almış, şu an hukuk alanında eğitim alıyor. 17 yaşında çalışmaya başlamış. 2 bin lira aylık gelire sabit. Bu miktarın fazla mesailerle artabildiğini ancak günümüz şartlarında yeterli olmadığını düşünüyor. Hayat şartlarına göre en az 3 bin lira sabit gelirinin olması gerektiğini düşünüyor. Ressam olmak istediğini hemşirelik için kendisini çok uygun bulmadığını, aslında para kazanmak için yapmak istemediğini ama günümüzde bunun mümkün olmadığını söylüyor. Hasta memnuniyetinin mesleği yapılmaya değer kıldığını ve kendisini statü anlamında eksik görmediğini ifade ediyor. Yoğunluktan dolayı herhangi bir şeyi yanlış yapmaktan kaygılı. Müslüman bir anne babadan dünyaya geldiği için İslam dinine mensup olduğunu ifade ediyor. Vasat bir dindar olduğunu mesleki yoğunluktan bazen ibadetlerini yapamadığını dile getiriyor. Aklı yerinde olduğu müddetçe dininin tüm kararlarını etkilediğini söylüyor.

KATILIMCI 47 DİN GÖREVLİSİ	1985 yılında büyük bir kentte doğmuş. Kadın. Evli ve iki çocuk annesi. Üniversitede ilahiyat eğitimi almış ve aynı alanda yüksek lisansa devam ediyor. 9 yıldır çeşitli kollarda din eğitimcisi olarak çalışıyor. Eşiyle beraber 6 bin lira aylık gelire sahip, bu meblağın arzu ettiği hayat için de yeterli olduğunu söylüyor. Mimar olmayı istediğini ancak Türkiye şartları nedeniyle bu mesleği yaptığını belirtiyor. Mesleğinin kendisine dinçlik verdiğini söylüyor. Mesleğinin toplumda bir saygınlığı olduğunu düşünmüyor. Kendini yaralı hissetmek temel amacı. Görevinin hakkını verememekten korkuyor. İman ettiğinde huzur bulduğu için Müslüman olduğunu söylüyor. Kalben imanın coşkusunu hissettiğini ama her zaman ibadetlerine yansımayaabildiğini söylüyor. Dinin her şeyi etkilediğini düşünüyor.
KATILIMCI 48 DİN GÖREVLİSİ	1974 yılında büyük bir kentte doğmuş. Kadın. Evli ve iki çocuk annesi. Meslek eğitimini lisede almış. İlahiyat alanında eğitimine devam ediyor. 17 yıldır Kur'an Kursu Hocası. Eşiyle beraber 6 bin lira aylık gelire sahip ve bu meblağın arzu ettiği hayat için de yeterli olduğunu söylüyor. Mesleğini isteyerek seçmiş. İnsanı en küçük halindeyken yetiştirebilme tatmini verdiği için mesleğini yapmaya değer görüyor. Mesleğinin toplumda saygın bir yeri olduğunu düşünüyor. Topluma yararlı olabilmeyi amaçlıyor. Görevinin hakkını verememekten kaygılı. Yaradanın varlığına inandığı için Müslüman olduğunu söylüyor. Eksikleri çok olan bir dindar olduğunu ancak din ve hayatı birbirinden ayrı düşünemediğini söylüyor.
KATILIMCI 49 DİN GÖREVLİSİ	1976 yılında büyük bir kentte doğmuş. Kadın. Evli ve 2 çocuk annesi. Üniversitede ilahiyat eğitimi almış, aynı alanda yüksek lisans eğitimine devam ediyor. Farklı alanlarda bir müddet çalışmış. 14 yıldır farklı kollarda din eğitimcisi olarak çalışıyor. Eşiyle beraber 5.500 lira aylık gelire sahip, bu meblağın arzu ettiği hayat için de yeterli olduğunu söylüyor. Türkiye şartları gereği bu mesleği seçmek zorunda kaldığını ifade ediyor. Toplumda gençlerle bir dönüşüm sağlanacağını düşündüğü için mesleğini yapmaya değer buluyor. Topluma yararlı olabilmeyi amaçlıyor. Görevini tam yapamamaktan korkuyor. Bilinçli bir şekilde iman ettiğini söylüyor. Bilerek bilmeyerek işlediği günahları olduğunu ancak dinin hayatın tümünü etkileyen bir şey olduğunu düşünüyor.
KATILIMCI 50 MALİ MÜŞAVİR	1956 yılında bir kasabada doğmuş. Erkek. Evli ve 5 kişilik bir ailede yaşıyor. Lise eğitimini yarım bırakmış ve sınavını geçerek mesleki unvanını elde etmiş. 16 yaşında mesleğine başlamış. Gelirini söylemiyor, normal olarak nitelendiriyor ve şükretmeyen insanda doyum olmayacağını düşünüyor. Abisi bu işi yaptığı için bu mesleği tercih etmiş. Yaşadığı şehirde mesleğinin hiçbir değeri olmadığını ve yapmaya değer bir özelliğinin bulunmadığını düşünüyor. Mesleğindeki hedeflerine ulaştığını ancak tahsilat hususunda kaygılı olduğunu söylüyor. Müslüman. Dini vecibeleri yerine getirmeye çalıştığını ve hayatında ibadetlerle beraber dürüstlüğünün de dinden kaynaklandığını ifade ediyor. Başka dünya görüşleriyle ilgilenmiyor.
	1984 bir ilçede doğmuş. Kadın. Evli ve bir çocuk annesi. Üniversitede mimarlık eğitimi almış ve aynı alanda yüksek lisansını tamamlamış. 23 yaşında mesleğine başlamış. Net bir gelir miktarı söyleyemeyeceğini ama

KATILIMCI 51 MİMAR	gelirini yeterli bulduğunu belirtiyor. Arzu ettiği hayat için de net bir rakam söylemiyor. Mimarlık yapmaktan memnun ve çok geniş bir imkân sunmasının ve manevi haz duymasının mesleği yapılmaya değer kıldığını düşünüyor. Toplumun, mühendisi nasıl görüyorsa mimarlığı da öyle gördüğünü kendisinin statü algısının değişken olmasından dolayı meslekler arasında bir ayırım yapmadığını söylüyor. Mesleğinden çok para kazanmak istiyor. “Fotoğraf verebilen yapılar” yapmayı hedefliyor. Öyle öğretildiği için İslam dinine mensup olduğunu belirtiyor. Kendini zayıf bir dindar olarak görüyor. Dinin hayatını çok şekillendirmediğini ama ayrı bir yerde de durmadığını söylüyor. İdeolojilere ve dünya görüşlerine inanmıyor.
KATILIMCI 52 GIDA MÜHENDİSİ	1985 yılında büyük bir kentte doğmuş. Kadın, evli, 1 çocuk annesi. Üniversitede gıda mühendisliği eğitimi almış. Eşiyle beraber 4-4.500 civarı gelire sahip ve bu meblağı yeterli buluyor. Arzu ettiği hayat için 5 bin liranın yeteceğini söylüyor. 10 yıldır mesleğini yapıyor. İsteyerek tercih ettiğini ama düşündüğü gibi laboratuvar merkezli bir iş yapmadığını söylüyor. İnsan sağlığının öneminin mesleğini yapılmaya değer kıldığını söylüyor. Çok net tanımlanacak bir meslek olarak bakılmadığını ama mühendis olmasından dolayı bir saygınlığa sahip olduğunu düşünüyor. Dışardan bakıldığında arandığı birisi olmayı istiyor. Çok fazla gıda mühendisi olduğu için değer görmemekten kaygılı. İslam dinine mensup ve tevekkül ettiğinde her şeyin Allah’ı buldurduğunu düşünüyor. Takvalı bir dindar olmadığını söylüyor.
KATILIMCI 53 GIDA MÜHENDİSİ	1990 yılında büyük bir kentte doğmuş. Kadın. Bekâr. Üç kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede gıda mühendisliği eğitimi almış. 24 yaşında çalışmaya başlamış. Ailesiyle beraber 3.000 lira gelire sahip. Bu meblağı geçimi için yeterli bulmuyor. Arzu ettiği hayat için daha fazla miktarın gerektiğini ifade ediyor. Çalıştığı firmada memnun olduğunu ama istediği işi yapmadığını daha çok insanlarla uğraşmak zorunda olduğunu söylüyor. İnsan sağlığının mesleğini yapılmaya değer kıldığını düşünüyor. Kendilerine daha çok aşçı gibi bakıldığını söylüyor. Beğenilebilir olmayı ve yaptığı işi daha üst seviyelere taşıyabilmeyi hedefliyor. Çok fazla gıda mühendisi olduğu için kişilerin çok değer görmemesinden kaygılı. İslam dinine mensup. İnsanın fitraten bir yere bağlanmak isteyeceğini düşünüyor. Kendisini farzları yerine getiren bir dindar olarak görüyor. Dinin hayatın her alanını etkilediğini düşünüyor.
KATILIMCI 54 DİN GÖREVLİSİ	1976 yılında bir kasabada doğmuş. Erkek. Evli ve 5 çocuk babası. Üniversitede işletme ve ilahiyat eğitimi almış. İlahiyat alanında eğitimine devam ediyor. Muhasebecilik, Belletmenlik yaptıktan sonra, önce fahri olarak ardından da resmi görevli olarak 17 yıldır imam olarak çalışıyor. 3.100 lira aylık geliri var. Arzu ettiği hayat için 4.000 civarı bir meblağın gerekli olduğunu söylüyor. Mesleğini severek yapıyor. Peygamberlik mesleği olduğunu ama toplum nezdinde eskisi gibi saygınlığı olmadığını düşünüyor. Allah rızasını kazanmak mesleki amacı. Cemaatin azlığından kaygılanıyor. Yaşadığı coğrafya ve aile gereği Müslüman olduğunu bunu aklında gerekli gördüğünü söylüyor. Kendini en iyi şekilde yaşamaya çalışan bir dindar olarak görüyor ve hayatını din ile şekillendirmeye çalıştığını söylüyor.
	1975 yılında bir ilçede doğmuş. Kadın. Bekâr ve annesiyle birlikte yaşıyor. Mesleki eğitimini İşletme alanında ve yüksek lisans seviyesinde almış. 20

KATILIMCI 55 MALİ MÜŞAVİR	yaşında mesleğini yapmaya başlamış ve stajdan sonra hep kendi bürosunda çalışmış. Üniversite ikinci sınıfta bürocu olmaya karar verdiğini ve yapmak istediği meslek olduğunu söylüyor. 8.000 civarında gelire sahip, iyi bir gelire sahip olduğunu söylüyor. Arzu ettiği hayat için ise 10 bin civarı bir meblağın gerektiğini ifade ediyor. Erkeklerin ilgilendiği önemli bir alanda kadın olarak çalışmanın mesleğinin en havalı tarafı olduğunu düşünüyor. Ülkesine hizmet etmeyi hedefliyor. Gelen neslin adabının olmamasından kaygılı. Hiçbir dinin ya da etnik kökenin kötü olanı tavsiye etmeyeceğini düşünüyor. Dinin değil, “Yaradan’ın gördüğünü bilme”nin hayatını etkilediğini ifade ediyor. Dinden ayrı olarak Türklüğü benimsediğini ve laikliğe inandığını söylüyor.
KATILIMCI 56 MÜTEAHHİT	1956 yılında bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve üç kişilik bir ailede yaşıyor. Lise mezunu 37 yıldır resmi olarak müteahhitlik yapıyor. Çok net bir aylık gelir söyleyemeyeceğini ancak gelirini iyi bir noktada gördüğünü söylüyor. Arzu ettiği hayat için 10 binin yeterli olacağını düşünüyor. Baba mesleği olduğu için müteahhitliğin zorunlu tercih olduğunu ifade ediyor. Son yıllarda, ehil olmayan kişiler mesleği bıraktığı için, mesleğin imajında iyileşme olduğunu düşünüyor. Çok fazla bir hedefinin kalmadığını söylüyor. Müşterilerinin alım gücünün düşmesi temel kaygısı. İnançlı bir insan olduğunu ve bunun bir nedeninin olamayacağını söylüyor. Orta derecede bir dindar olduğunu ifade ediyor. Dinin her şeyi etkilediğini düşünüyor. Daha ileri ilkeler olduğu için intisap ettiği bir cemaat olduğunu söylüyor.
KATILIMCI 57 MÜTEAHHİT	1982 yılında büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve 4 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede uluslararası ilişkiler alanında eğitim almış. 9 yıldır müteahhitlik yapıyor. Sabit bir aylık gelirin olmadığını ama yeterli miktarı kazandığını ifade ediyor. Arzu ettiği hayat için 5 binin yeterli olacağını düşünüyor. Baba mesleği olduğu için müteahhitliği tercih etmiş. Maddi geliri ve bağımsız bir meslek olması nedeniyle mesleğini yapmaya değer görüyor. Patronluk vasfı nedeniyle mesleğinin saygın bir yerde görüldüğünü düşünüyor. Maddi kazanç temel mesleki hedefi. Kazandığı paranın hakkını verememekten kaygılı. İnançlı bir insan olduğunu söylüyor. Orta derecede bir dindar olduğunu belirtiyor. Dinin her şeyde etkili olduğunu söylüyor. Dini dışında kendini hümanist olarak nitelendiriyor.
KATILIMCI 58 HEMŞİRE	1978 yılında bir ilçede doğmuş. Kadın. Evli ve 5 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede ziraat alanında ve hemşirelik eğitimi almış. 21 yaşında mesleğine başlamış, 11 yıl hastanede çalıştıktan sonra sağlık ocağına geçmiş. 7 yıldır sağlık ocağında hemşirelik yapıyor. Eşiyle beraber 8.500 lira gelire sahip ve bu meblağı yeterli görüyor ancak hayallerinin yüksek olduğunu ve kendi gelirin 5 bin olmasını arzu ettiğini söylüyor. Mesleğini ailesinin yönlendirmesiyle seçmiş ancak insana yardımcı olmanın kendisi için önemli olduğunu söylüyor. Toplumsal olarak mesleğinin iyi yerlerde olmadığını düşünüyor. Bir branşlaşma olmadığı için mesleki amacının geçim sağlamak olduğunu ifade ediyor. Mesleki “çevikliğin” azalacağını düşündüğü için emeklilik yaşının yüksek olmasından kaygılı. Müslüman bir ülkede olduğu ve öyle yetiştiği için Müslüman olduğunu söylüyor. Radikal, bağnaz, çok uç noktada bir dindar olmadığını belirtiyor. Dinin hayatını etkilediğini söylüyor. Dinden ayrı ideolojisi yok.

KATILIMCI 59 MALİ MÜŞAVİR	1960 yılında bir ilçede doğmuş. Erkek. Evli ve 4 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede muhasebe alanında eğitim almış ve gerekli sınavı geçerek mesleki unvanını almış. 16 senedir kendi bürosunda çalışıyor. Net bir gelir miktarı söylemiyor ama gelirini yeterli buluyor. Arzu ettiği hayat için asgari olarak 5 bin liralık bir gelirin yeterli olduğunu düşünüyor. Hayat şartları nedeniyle mesleğini seçmiş. Teknik bir konuda insanlara yardımcı olmanın mesleğini yapılmaya değer kıldığını düşünüyor. “Başkasının işini yapma” durumunda olduğu için mesleğinin düşük bir statüde olduğunu düşünüyor. Başarılı olup geçimini sağlamayı hedefliyor. İnsanları zarara uğratacak bir yanlış yapmaktan kaygılı. İslam dinine bağlı olduğunu ama ona göre yaşamada sıkıntılı olduğunu söylüyor. Çok dindar olmadığını mesleğinde, inancına göre yapmaması gereken bazı şeyleri yaptığını söylüyor. Dinin aslında “azami şeyler”de hayatını şekillendirdiğini ifade ediyor. Dinden ayrı bir ideolojisi yok.
KATILIMCI 60 MİMAR	1974 yılında büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve 6 kişilik ailesiyle yaşıyor. Üniversitede mimarlık eğitimi almış. Öğrencilik yıllarında farklı alanlarda çalışmış. 15 yıldır kendi iş yerinde mimarlık yapıyor. Aylık 8.000 civarında gelire sahip ve bu miktarı yeterli görüyor. Meslek seçimi aşamasında karakterini daha yatkın gördüğü için Tıp tahsil etmek istediğini ancak şu an mimarlığı, mimarlık kimliğini sevdiğini ancak mesleğinin piyasa şartlarını, mesleğin icra ediliş şeklini sevmediğini söylüyor. Mesleğini toplumsal olarak iyi bir yerde görüyor ancak toplumda çok tanınmadığını düşünüyor. İslam dinine mensup. İnsan hayatında din kavramının olmaması durumunda yaşamın çok fazla anlam ifade etmeyeceğini söylüyor. İyi bir dindar olmayı hedeflediğini ve bunun için çaba sarf ettiğini söylüyor.
KATILIMCI 61 MİMAR	1986 yılında bir kentte doğmuş. Kadın. Bekâr. Üniversitede mimarlık eğitimi almış. 26 yaşından bu yana çalışıyor ve bir yıldır kendi işini yapıyor. Yaklaşık 3 bin lira aylık gelire sahip ancak hayallerini gerçekleştirmek için yeterli bir meblağ olmadığını söylüyor. Mimarlığın üniversite sınav sonucundan sonra düşündüğü bir meslek olduğunu, severek yapsa da yeniden meslek seçecek olsa öğretmenlik düşünebileceğini ifade ediyor. Müşteri memnuniyetinin mesleğinde motive edici olduğunu belirtiyor. Piyasada iş yapma pratiğindeki durumun aksine halkın nezdinde itibar gören bir mesleği olduğunu düşünüyor. İslam dinine mensup. Dindarlığı ile ilgili gitmesi gereken çok uzun bir yol olduğunu, ibadetler ve zamanı kullanma konusundaki zafiyetleri gibi gereklerini yerine getirme noktasında ciddi eksiklikleri nedeniyle vasat bir Müslüman olduğunu düşünüyor.
KATILIMCI 62 DİŞ HEKİMİ	1986 yılında bir kentte doğmuş. Kadın. Dul ve bir çocuğuyla birlikte yaşıyor. Üniversitede diş hekimliği eğitimi almış. 21 yaşında çalışmaya başlamış. 10 yıldır kendi muayenehanesinde çalışıyor. Aylık 6-7 bin civarında gelire sahip geçimi için yeterli bir meblağ olmasına rağmen arzu ettiği hayat tarzı için 10 bin gibi bir rakam gerektiğini söylüyor. Hastasının ağrısının geçip ona dua etmesini bu mesleği yapmaya yeter unsur olarak görüyor. Diş hekimliğini kazandığını için bu mesleği yaptığını ancak mesleğinin ruhunu tatmin edebildiğini söylüyor. Mesleğini saygın bir yerde görüyor. İslam dinine mensup. Başörtülü olmasının kendisine bir dine mensup olma hissi verdiğini ifade ediyor. Dinin hayatın merkezinde olduğunu ve tüm hareketlerinde, hayatında dine göre düşündüğünü ifade ediyor. Kendisinin dindarlığını alt düzeyde görüyor. bilgi ve takva eksikliği

	olduğunu ve iş hayatının yoğunluğundan dolayı bu eksikleri gidermeye vakit bulamadığını belirtiyor.
KATILIMCI 63 HEKİM	1981 yılında büyük bir kentte doğmuş. Kadın. Evli ve dört kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede tıp eğitimi almış. Eşiyle beraber 7 bin civarı maddi gelire sahip. Maddi durumunu orta dereceli olarak vasıflandırıyor ve arzu ettiği hayat için 10 bin civarında bir gelirin olmasını gerekli görüyor. Uzun süre eğitime ara vermesinden dolayı hiçbir zaman kariyer planlaması yapmadığını söylüyor. Mesleğini severek yaptığını mümkün olsa dâhiliye alanında uzman olmayı arzu ettiğini söylüyor. İnsanlarla daha farklı bir ilişki biçimi olduğu için ve geleneksel bir kabulle de beraber mesleğinin toplum içinde itibarlı olduğunu düşünüyor. İnsana bire bir fayda sağlayabilmenin mesleğini yapılmaya değer kıldığını belirtiyor. Müslüman bir ailede doğduğu ve kendisine böyle söylendiği için Müslüman olduğunu ve daha sonra kendi sorgulamalarıyla da ailesinden öğretilenin aksi bir his içine girmediğini söylüyor. “Müslümanım demekle” bir sorumluluk aldığını ve bunun gereklerini yerine getirmesi gerektiğini düşünüyor.
KATILIMCI 64 HEKİM	1991 yılında bir kasaba da doğmuş. Kadın. Bekâr. 6 kişilik bir ailede yaşıyor.. Pratisyen hekim olarak çalışıyor. Maddi kazancını yeterli buluyor, yaşadığı şehirde masrafları karşılayabilmek için beş ila yedi bin civarı maddi gelirin gerekli olacağını söylüyor. Mesleğini severek yaptığını ama Türkiye şartlarında iyi bir üniversite puanı alınca, hem garanti meslek hem de manevi yönü yüksek olduğu için diğer mesleklerden eleyerek, seçtiğini söylüyor. İnsanlarla bire bir iletişim kurulabilme imkânı verdiği için mesleğini yapılmaya değer görüyor Müslüman. İslam’ın bütün hayatı düzenleyen bir din olduğuna inanıyor ve çalışmaya başladıktan sonra meslek alanındaki etik meseleleri bu bağlamda düşünmeye başladığını söylüyor.
KATILIMCI 65 AVUKAT	1974 yılında büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Bekâr. Anne ve babasıyla beraber yaşıyor. Üniversitede hukuk eğitimi almış. 11 yaşından bu yana çeşitli alanlarda çalışmış. 2003 yılından itibaren kendi ofisinde avukatlık yapıyor. Sabit bir gelirin olmadığını ancak geçimini sağladığını söylüyor. Arzu ettiği hayat için 10 bin liranın yeteceğini düşünüyor. Meslek seçerken hukuk diye genel düşündüğünü, hâkim-savcılık istediğini avukatlık stajında fikrinin değiştiğini ifade ediyor. Memuriyet yapmak istemediği ve serbest meslek olduğu için tercih ettiği bir meslek olduğunu söylüyor. Avukatların etik ihlalleri nedeniyle mesleğinin itibar kaybettiğini düşünüyor. Müslüman. İnançsız insan olamayacağı ve ateist olduğunu söyleyen birinin bile bir şeye inandığı kanatında. Dindarlığı ile ilgili olarak kendini iyi bir noktada görmüyor ancak hataları olsa da Allah’ın emrettiği gibi ve Peygamberi örnek alarak yaşamak için elinden gelen çabayı sarf ettiğini söylüyor.
KATILIMCI 66 ÖĞRETMEN	1989 yılında büyük bir kentte doğmuş. Kadın. Bekâr ve yalnız yaşıyor. Üniversitede ilahiyat eğitimi almış, aynı alanda yüksek lisansa ve edebiyat alanında eğitim almaya devam ediyor. Öğretmen olmadan önce gönüllü eğitimci ve fahri hoca olarak ve başka alanlarda bazı işlerde de çalışmış. 3 bin civarı gelire sahip ve bu meblağı yeterli buluyor. Türkiye şartlarında bazı özel durumlardan dolayı öğretmen olduğunu söylüyor. Meslek alanında bir itibar kaybı yaşandığını ancak kendisi için iyi bir öğrenme kapısı olduğunu düşünüyor. Müslüman. Dini ritüelleri yerine getirme gayretinde

	olduğunu ve meslek hayatında fedakâr biri olmasının da dini düşüncesiyle irtibatlı olduğunu belirtiyor. Müslümanın hayatın merkezinde ve sorumluluk alan biri olması gerektiğini düşünüyor.
KATILIMCI 67 DİN GÖREVLİSİ	1983 yılında büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli ve üç çocuk babası. Üniversitede ilahiyat eğitimi almış ve aynı alanda yüksek lisans eğitimine devam ediyor. Farklı işlerde çalışarak meslek hayatına başlamış ve 10 yılı aşkın bir süredir imamlık yapıyor. Eşiyle birlikte 6 bin lira gelire sahip. Her defasında refah seviyesinin yükseleceğinden dolayı bu miktarın arzu ettiği hayat tarzını sağlayamayabileceğini düşünüyor. Mesleğini zihni olarak çalışma yürütebileceği ve din eğitimiyle meşgul olabileceğini düşündüğü alternatifler arasından seçtiğini söylüyor. Toplumun, mesleğini imamların kendilerini gördüklerinin aksine, itibarlı bir yerde konumlandığını düşünüyor. Mesleğini yapmaktan dolayı mutlu hissediyor. Müslüman bir ailede doğduğu için Müslüman olduğunu daha sonrasında da farklı dinler hakkında araştırmalar yapıp farklı bir tercihte bulunmayı düşünmediğini söylüyor. Farklı bir dindarlık anlayışı olduğunu, toplum standartlarıyla uyumuna da dindarlığın gerektirdiği şeyleri yaptığını düşünüyor.
KATILIMCI 68 İŞADAMI	1970 büyük bir kentte doğmuş. Erkek. Evli. 6 kişilik bir ailede yaşıyor. İlkokul mezunu. 10 yaşından beri çalışıyor. Kısa süre farklı bir alanda çalışmasının dışında hep tekstil işi yapmış. 21 yıldır yönetici olarak çalışıyor. Gelir miktarını söylemiyor ancak fazlasıyla yeterli olduğunu belirtiyor. Hayal ettiği bir hayat olmadığı için normalde 10 bin lirayı yeterli göreceğini söylüyor. Mesleğini, sevak yaptığını ve bir ihtiyacı karşıladığı, insanların rahat giyinmelerine vesile olduğu ve insanların yaşaması için gıdadan sonra giyinme geldiği için önemli bir yerde görüyor. Müslüman doğduğunu ve aynı şekilde devam ettiğini söylüyor. Kendi hataları ve gerekli vakti ayıramadığı için çok iyi bir dindar olmadığını düşünüyor.
KATILIMCI 69 ÖĞRETMEN	1983 yılında bir kasabada doğmuş. Kadın. Evli ve bir çocuk annesi. Üniversite eğitimini ilahiyat alanında ve yurtdışında almış. Kazancını orta derecede görüyor. Arzu ettiği hayat için 6 bin civarında bir maddi gelirinin olması gerektiğini düşünüyor. Daha az insanla muhatap olup daha fazla kitap okumaya vakit ayırabileceği bir mesleği olmasını istediğini söylüyor. Öğretmenin toplumda güvenilir bir konumu olduğunu düşünüyor. Öyle doğduğu için Müslüman olduğunu söylüyor. Allah'ın koyduğu kuralların bu dünyada da kendisini mutlu edeceğini düşünüyor. Kendisini hümanist biri olarak görüyor.
KATILIMCI 70 MALİ MÜŞAVİR	1973 yılında bir kasabada doğmuş. Erkek. Evli. 5 kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede işletme alanında eğitim almış. Gerekli sınavı geçerek mesleki unvanını elde etmiş. 16 senedir mali müşavir olarak, 12 yıldır da kendi bürosunda çalışıyor. Mesleğini isteyerek seçtiğini ancak şu an yapmak istemediğini söylüyor. Tahsilat yapma durumunun değişken olduğunu ve bu nedenle sabit bir gelir miktarı söyleyemeyeceğini ancak yetersiz bir miktar olduğunu ifade ediyor. Önemli bir meslek icra ettiğini ancak toplumda bunun değerlendirilmediğini düşünüyor. Mesleğini geçim vasıtası olması nedeniyle yapılmaya değer buluyor. Mali müşavirlerin belli bir devlet kurumu tarafından desteklenmemesinde dolayı iş yüklerinin artmasından kaygılı. Müslüman. Dinin kaynakları düşünüldüğünde normal, halk nezdinde yüksek seviyede bir dindar olduğunu söylüyor. Dinin hayatın

	tamamını şekillendirmesi gerektiğini ama uygulamada bunun muğlak olduğunu düşünüyor. Dinden ayrı bir ideolojisi yok.
KATILIMCI 71 MALİ MÜŞAVİR	1982 yılında büyük şehirde doğmuş. Erkek. Evli ve üç kişilik bir ailede yaşıyor. Üniversitede işletme alanında eğitim almış. Farklı alanlarda bir müddet çalıştıktan sonra gerekli sınavı geçerek mesleki unvanını elde etmiş. 14 yıldır mali müşavir olarak, 11 yıldır da kendi bürosunda çalışıyor. Sabit bir gelir miktarı söyleyemeyeceğini ancak normal bir miktar kazandığını söylüyor. Hiç kimsenin bu mesleği yapmak istemeyeceğini, statü olarak alt katmanda bir konumda olduğunu düşünüyor. Kendi döneminde katsayı problemi nedeniyle bu alana yönelmek zorunda kaldığını ifade ediyor. Sadece kazanç sağlayabildiği için mesleğinin yapılmaya değer olduğunu belirtiyor. Geçimini sağlamak temel meslek amacı. Mali müşavirlerin örgütlü bir yapısı olmamasından dolayı yeterli destek görmemelerinin temel kaygı sebebi olduğunu belirtiyor. Müslüman bir aileden geldiği için Müslüman olduğunu söylüyor. Kendisini, Kur'an ve sünneti değişmez kabul ettiği için, ılımlı Müslüman modelinin dışında görüyor. Bununla beraber vasat bir dindar olduğunu düşünüyor. Dinin hayatın her alanını şekillendirmesi gerektiği kanaatinde.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖĞRENİM SÜRECİ, MESLEK HAYATI VE MESLEK AHLAKI EĞİTİMİ

Araştırmanın bu bölümünde kendileriyle mülakat yapılan bireylerin mesleki eğitim ve öğrenim düzeyleri, mesleklerinde nasıl bir kariyer seyrine sahip oldukları; halen icra ettikleri mesleği niçin seçtikleri ya da o mesleğe neden eğilimli oldukları, mesleği bir statü olarak nasıl değerlendirdikleri ve mesleki amaç ve kaygılarının neler olduğu analiz edilmektedir.

Araştırmaya dâhil edilen meslek gruplarından müteahhitler ve işadamları dışında diğer mesleki unvanlara sahip olmak için belli bir öğrenim düzeyi gerekmektedir. Bu ise, mesleki unvan için asgari olarak lise mezuniyetinin yeterli olduğu din görevlileri ve hemşire kategorisi hariç geriye kalan tüm meslekler için en az lisans düzeyine tekabül etmektedir. Bunun yanında öğrenim sürecinin genel olarak teorik bilgi içerdiği ve bireylerin meslek alanı içerisinde “saha pratiği” ile kazandıkları tecrübi bilginin rehberliğinde iş yapma kabiliyetine haiz oldukları bilinmektedir. Hughes’in (1963: 32) de ifade ettiği gibi iş hayatında tek düze bir öğrenim biçiminden söz edilemediği gibi zihinsel gelişimle elde edilen profesyonellik düzeyi kimi meslek gruplarında “uygulamaya dönük işler yaparak da elde edilebilir”. Dolayısıyla aslında saha pratiği süreci, kişilerin meslek eğitimlerinin bir devamı olmak bakımından da önem taşımaktadır. Lisans öğrenim düzeyini gerekli şart olarak taşımayan meslek grupları ile lisans eğitimi ile ancak dâhil olunabilen meslek grupları temelde bu tecrübi bilgi merkezinde araştırma bünyesine dâhil edilmekte ve bireylerin saha pratiğine dayalı olarak bir iş yapma tarzı ve tavrını tevarüs edip etmedikleri incelenmektedir.

Bu bölümde incelenen hususlar, araştırmanın temelde kendisiyle ilgilendiği husus olan, kişilerin meslek pratikleri ve daha özelde meslek sahasındaki ahlaki pratikleri ile dini ve mesleki ilke, değer ve ahlaki kabullerinin ne türden bir ilişki içinde olduğu meselesinde ilk basamağı oluşturmaktadır.

4.1. Öğrenim Düzeyi, Mesleki Tecrübe Süresi ve Kariyer Seyri

Bu kısımda, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin mesleki eğitim, tecrübe ve kariyerlerinin nasıl seyrettiği ile ilgili olarak mesleki eğitimlerini nasıl ve hangi düzeyde aldıkları, meslek sahasında ne türden mesleklerle iştigal ettikleri ve hali hazırda yapıyor oldukları mesleklerini hangi konumlarda icra edip şu an nasıl devam ettirdikleri değerlendirilmektedir.

Araştırmanın mülakat kümesini oluşturan meslek elemanlarından lisans düzeyinde öğrenim görmüş yirmi yedi katılımcı bulunmaktadır. Bunlardan dördü meslek alanlarından bağımsız olarak eğitim almış diğer yirmi üçü mesleki eğitimlerini lisans düzeyinde tamamlamışlardır. Bununla beraber yedi katılımcı mesleki eğitimini yüksek lisans düzeyinde tamamlamışken dördü kendi alanında, bir diğer dördü farklı alanlarda ve biri de farklı bir alanda ayrıca ikinci yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. İki katılımcı yüksek lisans eğitimini yarıda bırakmıştır. Yine üç katılımcı kendi alanlarında doktora eğitimlerine devam etmekteyken bir katılımcı doktora eğitimini yarıda bırakmıştır. Bununla beraber katılımcılardan biri uzmanlık eğitimi almakta, bir diğeri öğretim üyesi ve bir diğeri de uzman olarak çalışmaktadır. Katılımcılardan dördü ikinci lisans eğitimi almış, beşi ikinci lisans eğitimine devam etmektedir. Katılımcıların lisans ve lisansüstü eğitimde öğrenim düzeyleri böyleyken; üç katılımcı ön lisans mezunu, biri ön lisans öğrencisi ve yedisi lise mezunudur. Ayrıca bir katılımcı liseyi yarım bırakırken biri de ilköğretimden sonra eğitimine devam etmemiştir.

Katılımcıların lisans düzeyindeki eğitimlerini aldıkları şehirlerin dağılımı ise şöyledir: Yirmi sekizi Konya'da, dokuzu İstanbul'da, beşi Ankara'da, ikisi Eskişehir'de ve biri de Isparta'da lisans eğitimini tamamlamıştır. İki katılımcı lisans eğitimini yurt dışında alırken sekiz katılımcı öğrenim gördükleri şehri belirtmemiştir.

Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin öğrenim düzeylerine dair bu genel tablodan sonra hâlihazırdaki mesleklerindeki konumlarının dağılımı ise şu şekilde gruplandırılabilir: Katılımcılar mesleklerini ya maaş karşılığı ya da ücret karşılığı icra etmekte veyahut da kendi işlerinin sahibi olarak çalışmaktadırlar. Bu noktada katılımcılardan yirmi dokuzu kendi işinin sahibi, otuz dördü maaş karşılığı kadrolu çalışan ve sekizi de özel kuruluşlarda ücret karşılığı çalışmaktadır. Yine mülakat

kümesine dâhil edilen meslek elemanlarından elli dördü çalışma sahasında sadece kendi mesleklerini icra ederken diğer on yedisi kendi mesleklerinden önce, gerek gençlik gerekse yetişkinlik dönemlerinde olmak üzere, farklı alanlarda meslekler ya da işler icra etmişlerdir.

Mülakat kümesini oluşturan meslek elemanlarının mesleki kariyerleri hakkında göz önüne alınması gereken ilk husus, çalışmaya dâhil edilen meslek kategorilerinden bazısında mesleğin doğası gereği bir kariyer değişikliğinden söz edilmesinin mümkün olmamasıdır. Bu çalışma kapsamında kariyer değişikliğinden söz edilemeyecek meslekler, öğretmenlik ve müteahhitliktir. Bunlardan belki öğretmenlik mesleği, eğitim boyutu olduğu için, öğrenim düzeyi arttıkça daha çok itibar getirebilen bir yön barındırmakla müteahhitlik kategorisinden bir miktar ayrı mütalaa edilebilecekken, müteahhit için, örgütlü bir yapı içinde, bir meslek kariyerinden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Bu iki kategorideki meslek elemanları için ancak mesleki tecrübeden söz edilebilmektedir.

Bu bağlamda kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarından on sekizi mesleğe başladıkları noktadan daha iyi bir konuma yükseldiklerini, dört tanesi ise şu anki konumlarının daha önceki konumlarından aşağıda olduğunu söylemişlerdir. Bu değerlendirmede temel ölçüt kendi işini yapmakla maaş ya da ücret karşılığı çalışmak şeklinde açığa çıkmaktadır. Diğer meslek elemanları ise mesleklerine başladıkları haliyle konumlarının sabit olduğunu dile getirmişlerdir.

Yukarıdaki sonuçların meslek kategorilerine göre dağılımına geçmeden önce katılımcıların sahada bilfiil çalışmanın meslek eğitimine doğrudan katkısı olduğuna dair ortak kanaatlerine binaen mesleki tecrübe ortalamalarını vermek yerinde olacaktır. Meslek elemanlarının mesleklerinde geçirdikleri süre ortalaması on altı yıldır. Bunun meslek kategorilerine göre dağılımı ise, avukatlarda on yedi, öğretmenlerde on üç, din görevlilerinde on iki, doktorlarda on üç, hemşirelerde on dokuz, mimarlarda on, mühendislerde yirmi iki, müteahhitlerde on sekiz, mali müşavirlerde on dokuz ve işadamlarında yirmi bir olarak belirlenmektedir. Özet olarak sunulan bu tablonun meslek kategorilerindeki dağılımı ise şu şekildedir:

Avukatlar: Araştırma kapsamında kendileriyle mülakat yapılan yedi avukattan bir tanesi yüksek lisan mezunu, bir diğeri yüksek lisans terk, diğer beşi lisans mezunu

olarak mesleki eğitim almıştır. Bu avukatlardan dördü Konya'da, biri Ankara'da ve bir tanesi de İstanbul'da eğitimini almıştır. Avukatlardan biri ise eğitimini aldığı şehri belirtmemiştir. Yine bu avukatlar içinden iki tanesi sadece mesleğini icra etmiş ve hem gençlik hem de yetişkinlik süreçlerinde başka bir işle meşgul olmamışlar, diğerleri ise, tümü gençlik dönemlerinde olmak üzere, turizm, ticaret, otobüs muavinliği ve tezgâhtarlık gibi çeşitli meslekler icra etmişlerdir. Beş erkek avukatın tümü kendi bürosunda çalışırken, kadın avukatlardan biri uzun süre kendi işini yaptıktan sonra diğeri ise mesleğine başladığı andan itibaren maaşlı olarak çalışmaktadır. Kendisiyle mülakat yapılan avukatların mesleki tecrübeleri sekiz ila kırk sekiz yıl arasında değişmekte olup ortalama olarak on yedi yıl olarak belirlenmektedir.

Öğretmenler: Bu kategoride Din Kültürü'nde dört, Fizik'te iki ve Edebiyat, İş Eğitimi, Matematik, Bilişim ve Arapça branşlarında birer olmak üzere on bir öğretmenle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu öğretmenlerden ikisi kendi branşlarında doktora eğitimine, bir diğeri ikisi farklı bir alanda yüksek lisans eğitimine devam etmekteyken bunlardan biri kendi alanında yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. Yine öğretmenlerden beşi formasyon eğitimi alarak, diğeri bir diğeri beşi ise fakültelerin öğretmenlik bölümlerinden mezun olarak mesleki yeterliliklerini kazanmışlardır. Bir öğretmen ise farklı bir branşta lisans eğitimi aldıktan sonra öğretmenliğe dair kısa süreli bir eğitim akabinde ücretli öğretmenliğe başlamıştır. Bununla beraber öğretmenlerin tamamı sadece kendi meslekleri ile meşgul olmuşlar farklı bir meslek alanında çalışmamışlardır. Öğretmenlerin altısı lisans eğitimini Konya'da, dördü İstanbul'da ve biri de yurtdışında almıştır. Bu kategorideki öğretmenlerin mesleki tecrübeleri ise ortalama on üç yıldır.

Din görevlileri: Mülakat kümesine dâhil olan altı din görevlisinden dördü lisans mezunu ve farklı alanlarda yüksek lisans eğitimi almakta iken, biri ön lisans mezunu diğeri ise lise mezunu olup ön lisans eğitimi almaktadır. Lisans eğitimi alıp almamalarından bağımsız olarak katılımcıların biri gençlik dönemlerinde seyyar satıcılık yapmış, bir diğeri tezgâhtar ve güvenlik görevlisi olarak çalışmış, bir diğeri ise yetişkinlik döneminde bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra din görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Diğer katılımcılar ise sadece din görevlisi olarak çalışmışlardır.

Din görevlisi kategorisindeki tüm katılımcılar kadrolu olarak çalışmaktadır ve mesleki tecrübeleri yedi ila on yedi yıl arasında değişmekte olup ortalaması on ikidir.

Hekimler: Hekimler arasından biri öğretim üyesi, bir diğeri özel bir hastanede uzman iken bir diğeri uzmanlık eğitimi almakta ve diğer yedi hekimden iki tanesi aile hekimi, iki tanesi kendi muayenehanesinde diğ hekimi olarak ve biri de devlet hastanesinde koordinatör hekim olarak çalışmakta, diğer ikisi ise pratisyen hekim olarak görev yapmaktadır. Hekimler içerisinde ikisi farklı branşlarda ikinci bir üniversite eğitimine devam etmektedir. Yine bu hekimlerden biri eğitimini yurtdışında almış ve orada bir süre çalıştıktan sonra Türkiye'ye dönmüş; diğer hekimlerden beşi Konya'da, biri İstanbul, bir diğeri Ankara'da ve bir diğeri de Eskişehir'de lisans eğitimini almıştır. Hekimlerden bir diğeri ise eğitim aldığı şehri belirtmemiştir. Hekimlerin geneli gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde başka bir meslekte çalışmamış, sadece iki tanesi kısa dönemli işlerde çalışmışlardır. Bunlardan bir tanesi yaz aylarında inşaatta ve bir diğeri de öğrencilik zamanlarında ilaç firmasında satış elemanı olarak görev yapmıştır. Mülakata katılan hekimlerin mesleki tecrübeleri ise ortalama on üç yıldır.

Hemşireler: Sağlık personeli kategorisine dâhil olan beş hemşire ve bir sağlık çalışanın da mesleki öğrenim düzeyine dair bilgiler ise şöyledir: Hemşirelerden sadece biri örgün eğitim lisans mezunu iken üçü lise eğitiminden sonra ön lisans hemşirelik eğitimi almış ve bunlardan sadece biri Açıköğretim Fakültesinden lisans eğitimini tamamlamıştır. Diğer biri ise sağlık meslek lisesi mezunudur. Yine içlerinden biri Açıköğretim Fakültesinde farklı bir alanda eğitim almakta iken bir diğeri aynı zamanda Ziraat Fakültesi lisans mezunu ve bir diğeri de Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü mezunudur. Meslek hayatlarında hemşirelerin dördü başka bir işle meşgul olmazken biri aynı zamanda profesyonel anlamda şiir yazarlığı yapmaktadır. Mülakata katılan hemşirelerin ikisi hastanede, biri sağlık ocağında çalışmaktadır. Diğer iki hemşire ise uzun süre hastanede çalıştıktan sonra sağlık ocağında çalışmaya başlamıştır. Mülakata katılan bir sağlık çalışanı ise, sosyal hizmet lisans mezunu olarak otuz iki yıldır hastanede çalışmaktadır. Kendileriyle mülakat yapılan hemşirelerin mesleki tecrübeleri ise altı ila yirmi sekiz yıl arasında değişmekte ve ortalama olarak on dokuz yıldır.

Mimarlar: Mülakata dâhil edilen mesleklerden bir diğeri ise mimar kategorisidir. Bu kategoride altı mimarla mülakat gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasından ikisi yüksek lisans mezunu iken biri yüksek lisansa devam etmektedir. Diğer üçü ise lisans düzeyinde mesleki eğitim almıştır. Bir mimar da farklı bir bölümde ikinci bir lisans programına devam etmektedir. Mülakata katılan mimarlar arasından dört tanesi meslek olarak sadece mimarlık yaparken bir tanesi gençlik döneminde farklı mesleklerle uğraşmış diğer bir tanesi ise şu an mimarlık yanında müteahhitlik de yapmaktadır. Bu mimarlar içerisinde biri hariç tamamı kendi işini yapmaktadır. Bunlar arasında en uzun süre kendi işini yapan mimar otuz üç yıldır iş yeri sahibi iken bir diğeri on beş yıldır kendi işini yapmaktadır. Diğer üçü özel sektörde bir müddet çalıştıktan sonra ortalama iki yıl önce kendi işlerini kurmuşlardır. Mimarlardan biri ise özel sektörde çalışmasının ardından şu an bir yapı-denetim firmasında kontrol elemanı olarak imzasını kullanmaktadır. Mülakata katılan mimarlardan biri lisans eğitimini Ankara'da diğer dördü Konya'da almış, bir mimar ise lisans eğitimi aldığı ili belirtmemiştir.

Mühendisler: Bu kategoride sekiz meslek elemanı ile mülakat yapılmıştır. Bunlardan biri sözleşme yöneticiliği gibi daha özel bir alanda olmak üzere üçü inşaat, ikisi gıda, biri elektrik, bir diğeri makine ve bir diğeri de bilgisayar mühendisi olarak çalışmaktadır. Yine üçü lisans, ikisi yüksek lisans mezunu, biri yüksek lisans ve bir diğeri de doktora öğrencisidir. Bir mühendis ise lisans eğitimini yarıda bırakmıştır. İki mühendis meslekte dördüncü yılını tamamlamış, bir diğeri çocukluk yıllarından beri meslek alanı içinde yetişmiştir. Biri altı yıldır yönetici pozisyonunda çalışmakla beraber diğer beş mühendis on ila on yedi yıl arasında değişen meslek tecrübesine sahiptir. Bu mühendisler içinden üçü İstanbul'da, üçü Konya'da ve biri de Isparta'da lisans eğitimi almıştır. Bir mühendis eğitim aldığı şehri belirtmemiştir. Mühendislerden biri okul zamanlarında çeşitli işler yapmış bunun dışında diğerleri sadece kendi alanlarında çalışmışlardır. Bu kategorideki katılımcıların ikisi sadece ücretli olarak, ikisi ise uzun yıllar kendi işini yaptıktan sonra biri maaşlı biri ise ücretli olarak, ikisi yönetici olarak, biri sadece maaşlı olarak çalışmakta ve biri de kendi işini yapmaktadır. Ayrıca mühendislerden bir tanesi aynı zamanda müteahhitlikte çalışmaktadır.

Müteahhitler: Bu kategoride bilfiil müteahhitlikle uğraşan beş kişi ile mülakat yapılmıştır. Kendileriyle mülakat yapılan müteahhitlerden üçü lisans mezunu, diğer ikisi lise mezunudur. Lisans mezunu olan müteahhitlerin alanları ise bilgisayar mühendisliği, elektronik mühendisliği ve halkla ilişkiler olarak değişmektedir. Bu müteahhitlerin en uzun mesleki tecrübesi olan otuz sekiz, en az mesleki tecrübesi olan ise sekiz yıldır müteahhitlik yapmaktadır. Yine üç müteahhit sadece kendi mesleğini icra etmişken ikisi başka alanlarda bir müddet çalıştıktan sonra müteahhitlik yapmaya başlamışlardır.

Mali müşavirler: Kendileriyle mülakat yapılan altı mali müşavirden üçü işletme alanında lisans, biri aynı alanda yüksek lisans, bir diğeri lise mezunu iken bir tanesi liseyi yarım bırakmıştır. İçlerinden biri özel bir kuruluşta finans sorumlusu olarak çalışırken diğer beşi bu alanda büro muhasebesi olarak da isimlendirilen mali müşavir vasfını haizdir. Bu kategorideki katılımcıların tümü öğrenim düzeyi fark etmeksizin, alanlarında yapılan sınavı başarı ile geçerek mesleki unvanlarını almışlardır. Araştırma kapsamında kendileriyle mülakat yapılan mali müşavirlerden beşi kendi işini yapmaktadır. Bu kategorideki katılımcıların mesleğe başlama yaşlarının on yedi ila yirmi iki yaşları arasında seyrettiği ve genel olarak “model alma” ile meslek tercihi yaptıkları görülmektedir. Mülakata katılan mali müşavirlerin mesleki tecrübeleri ise on beş ila yirmi üç yıl arasında değişmekte olup ortalama olarak on dokuz yıldır.

İşadamları: Bu kategoride, meslek doğası ve çeşitliliğine de paralel olarak, diğer meslek kategorilerinin aksine öğrenim düzeyinde oldukça farklılıklar görülürken meslek elemanlarının çalışmaya başlama zamanlarının birbirine daha yakındır. İkisi aynı alanda olmakla beraber mülakata katılan işadamlarının faaliyet gösterdikleri sahalar birbirinden farklılaşmaktadır. Bu anlamda beş ayrı iş sahasından altı işadamıyla mülakat yapılmıştır. Bu sahalar tekstil, elektrik-tesisat-imalat, otobüs işletmeciliği, dökümcülük, fitness işletmeciliğidir. Bu sahalarda iş yapan katılımcılardan üçü işin fabrika-üretim ayağında diğer üçü ise işletme ayağında iş sahibi-yönetici olarak bulunmaktadır. Mülakata katılan işadamlarından üçü çalışmaya kendi alanlarında başlayıp ara vermezken biri kendi alanında başlayıp kısa süreliğine farklı bir sektörde çalışmış daha sonra alanında devam etmiştir. Diğer ikisi

ise meslek alanlarına yakın ama farklı alanlarda çalışmaya başlamış ve ardından kendi alanlarında çalışmaya devam etmiştir. Bu kategorideki işadamlarından ikisi lise mezunu iken biri iki farklı yüksekokuldan mezun olduktan sonra bir alanda yüksek lisansını tamamlamış ve doktora eğitimine başlayıp yarıda bırakmış, bir diğeri ise Açıköğretim Fakültesi'nde lisans eğitimine devam etmektedir. Bir kişi ise ilköğretimden sonra eğitime devam etmemiştir. Yine bu iş adamlarından üçü on üç yaşında, biri on bir diğeri ise on dört yaşında çalışma hayatına girmişlerdir. Bu kategoride, çalışma hayatına en geç başlama yaşı ise on sekizdir. Çalışmaya başlama yaşlarının yakınlığından farklı olarak yönetici vasfıyla çalışmaya başlama yaşları on yedi ila otuz dört arasında değişmekle beraber kendi işlerini kurmaları ardından mesleki tecrübe yılları da on ila kırk altı yıl arasında değişmekte olup ortalama yirmi bir yıldır.

Araştırma kapsamına dâhil edilen meslek kategorileri arasında temelde öğrenim düzeyine dayalı olmamak bakımından mali müşavirlik, müteahhitlik ve işadamı kategorileri birbirine yakın mütalaa edilebilir. Bununla beraber formel bir meslek eğitimi alan katılımcıların da geneli, aldıkları eğitimin teorik olarak kaldığını işin pratikte nasıl yapılabileceğini, mesleği icra etmeye başladıktan sonra “iş üzerinde” öğrendiklerini vurgulamışlardır. Formel anlamda bir meslek eğitimi sonucunda elde edilen mesleki unvana sahip kişilerin, böyle bir eğitime bağlı olmadan meslek hayatına girmiş olanlardan belki bir hazır bulunuşluk itibarıyla farklılık gösterebileceği söylenebilir. Dolayısıyla kişilerin meslek pratiğini kendi sahalarında, tecrübe aktarımı ya da gözlem gibi yollarla, “meslektaşlar”ından öğrenerek genel anlamda bir mesleki geleneği tevarüs etmiş oldukları aşikârdır. Bu durum, aynı zamanda sahada bir iş yapma pratiğinin de, yaygın olduğu biçimiyle, her meslek elemanı tarafından öğrenilebilen bir yönü olduğuna da işaret etmektedir.

Bundan sonraki bölümde bireylerin mesleklerini tercih etme nedeni ve mesleklerinin nerede konumlandığına dair kanaatlerine yer verilecektir.

4.2. Mesleği Tercih Nedenleri, Birey ve Toplum Nezdinde Mesleğin Konumu Hakkındaki Kanaatleri

Kişilerin toplumdaki mesleki konumlarının belirlenmesinde kendilerinin bir tercih kullanıp kullanmadığı hakkındaki düşünceleri ve ortada bir tercih durumu varsa bunu neye göre yaptıklarıyla mevcut mesleki konumlarını nasıl değerlendirdikleri ve toplum nezdinde bu değerlendirmenin neye tekabül ettiğine dair kanaatleri bu kısımda ele alınmaktadır.

Kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının beyanlarıyla sınırlı olmak üzere, bir mesleğin tercih edilme nedeni olarak temel dört ilgiden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Bunlar: i) maddi kazanım, ii) toplumsal itibar, iii) serbest çalışma imkânı ve iv) ulaşılmak istenen bir ideal olarak meslek tercihinde bulunmaktadır. Bireylerin bu husustaki yöneliminin, 2016 yılında Lütfü Sunar'ın yürütücülüğünde gerçekleşen *Türkiye Sosyo-Ekonomik Statü Endeksi Geliştirme Projesi* (2016)'nin bulgularıyla kısmen uyumlu bir tablo oluşturduğunu belirtmek gerekir. Bu araştırma sonucunda Türkiye'de "iyi bir işte olması gerektiği düşünülebilecek 16 özellik" arasında ilk sırada iyi bir ücret getiriyor olması yer alırken hemen akabinde iş garantisi gelmektedir. Söz konusu bu sıralamada mesleğin toplumsal statüsü sekizinci sırada yer alırken hemen ardından mesleğin icrasının başarı hissi vermesi gelmektedir (2016: 130). Bu araştırma kapsamındaki bireylerin de meslek tercihinde genel itibarıyla öne çıkarttıkları özellik geçim temini ve maddi kazanç olmakla beraber toplumsal iyi bir itibarı olan meslekler söz konusu olduğunda ise mesleğin toplumsal statüsü ile beraber gelen maddi kazanç ve ulaşılmak istenen bir ideal olarak konumlandırılması da bir birinden ayrı düşünülmemektedir.

Kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının hâlihazırda yapıyor oldukları mesleklerini tercihlerinde ise; i) mali müşavirlik, işadamlığı, müteahhitlik ve hemşirelik mesleklerinde bir kazanç-geçim aracı olarak meslek tercihi, ii) hekimler ve mimarların dahil olduğu toplumsal itibarından dolayı meslek tercihi, iii) avukat ve mühendislerin dahil olduğu bir yere bağımlı olmadan serbest olarak çalışma isteğine göre meslek tercihi ve iv) avukat, öğretmen, doktor ve din görevlilerinin dahil olduğu ve gençlik ideali olarak meslek seçimi olmak üzere dört tipin olduğu görülmektedir. Burada öğretmen ve din görevlisi kategorisinden kişilerin bir kısmının ise başlangıçta

maişet temini yönünde tercihte bulunmuş olsalar da zamanla meslek içinde bir ideal sahibi olabildikleri görülmekteyken bir kısmının ise “insan yetiştirmek” idealini benimsemiş olsa da temel ilgisinin maişet temini olduğu gözlemlenmektedir.

Bu bölümün odaklandığı konulardan bir diğeri, mesleklerinin toplumsal olarak nerede konumlandığına dair kişilerin kanaatlerinin ne olduğudur. Bu hususta meslek grupları Barber’in (1963: 45) değerlendirmesini hatırlatır biçimde, mesleksen ayırmadan ziyade “işin pratik önemliliği” merkezinde farklılaşmakta ve bu farklılaşma keskin hatları olan kategoriler şeklinde ifade edilmeye izin vermemektedir. Bir sonraki kısımda bu hususa dair ayrıntılar ele alınacak olup burada, katılımcıların kendi beyanlarından hareketle oluşturulmuş bir kategorilendirme yerine ideal-tipik denilebilecek bir çerçeveden hareket ederek beyanlarının içeriğinin, bu tiplerden hangisine yakın durduğunu tarif etmek daha verimli bir sonuç üretme kabiliyetindedir.

Bu kapsamda, mesleğin toplumsal itibarının kendisine atıfla konumlandırılabilceği üç ana husus olduğu söylenebilir:

- i) Mesleğin sağladığı maddi refah,
- ii) Meslek erbabının meslek sahasındaki tutum ve iş yapma pratikleri,
- iii) Mesleğin yapısal şartları (mesleğe başlama yaşı, mesleğin toplum tarafından bilinirliği vb.),

Şimdi bu hususların hangi meslek elemanları arasında nasıl bir görünüm kazandığının tarifini yapmak yerinde olacaktır.

Kendileriyle mülakat yapılan avukatların geneli mesleklerini isteyerek tercih ettiklerini söylemektedir. Sadece bir avukat babasının da avukat olması nedeniyle kendisinin bu mesleği zorunlu olarak seçtiği ancak severek icra ettiğini ve meslek alanında kazandığı başarıların kendisini “kamçıladiğı”nı, bir diğeri de üniversiteye başladıktan sonra mesleğin kendisine uygun olduğunu düşünmeye başladığını ifade etmektedir. Bu kategoride mesleklerini yapılmaya değer kılan husus olarak mesleğin bağımsız bir meslek olması öne çıkmakta bununla beraber maddi getirisinin çok olması, adalet konusuyla ilgilenme ihtiyacı ve ideal yaşam düzeni sağlamaya hizmet etmek gibi nedenler dile getirilmektedir. Kendileriyle mülakat yapılan avukatlar, mesleklerinin toplum içinde önemli bir yerde olduğunu düşünmekle beraber meslek elemanlarının tavrına göre toplumda bir kanaat oluştuğunu ve yine yanlış uygulamalar

nedeniyle mesleğe “iyi bir gözle” bakılmadığını ya da mesleğin ne anlam ifade ettiğinin bilinip bilinmemesine göre bir tavır değişikliği olduğunu söylemektedirler. Avukatlar içinden sadece bir tanesi mesleğinin toplumda iyi bir konumda olduğunu değerlendirmektedir.

Avukatlık mesleğinin toplumsal konumuyla ilgili olarak bir avukat şunları dile getirmektedir:

Ayaklar altında maalesef. Ciddi anlamda bi haksız rekabet var. Mesleki etik kalmamış. Yani insanların hitap şekli, avukaat! Tabiri caizse ‘Avukat Bey’ şeklinde değil. Bunları, ben insanlara suç bulmuyorum, bu aşamaya getiren maalesef bizim meslektaşlarımız, bi çoğu. Çünkü iş kapabilmek adına etik olmayan şekilde ciddi anlamda bi haksız rekabet ortamı var, bu aşamaya gelmiş, yani mesleğin o kadar çok sorunu var ki... Mesleğin sorunları noktasında en büyük sorunlardan biri haksız rekabet, normalde işte verilen asgari ücret tarifeleri vardır, onların çok çok altında rakamlarda insanlar davalar alıyo. Nası işin içinden çıkıyo bilmiyorum. Çünkü o rakamın yaklaşık %48 ine yakın vergi ödiyecek nasıl işin içinden çıkıyolar bilmiyorum. Ciddi anlamda bi haksız rekabet, en büyük sorun bu zaten bizde. Yani o kalifiyeyi maalesef koruyamamışız ve git gide de kötüye gidiyo (Katılımcı 65, Erkek, Avukat).

Kendileriyle mülakat yapılan bir diğer grup ise öğretmen kategorisidir. Buradaki öğretmenlerden bir kısmı çevresel koşullara bağlı olarak, diğer bir kısmı ise kendi özel şartları nedeniyle öğretmenliği seçmek zorunda kaldığını söylerken diğer öğretmenler mesleklerini isteyerek seçtiklerini belirtmektedirler. Diğer meslek kategorilerinden farklı olarak öğretmenlerin yaptıkları işi benimsemeleri bakımından, isteyerek ya da belli nedenlerle zorunluluk olarak mesleğe başlamış olmaları arasında bir farklılık dikkat çekmektedir. Örneğin iki öğretmen, mesleği kendi idealleriyle oldukça uyumlu olarak değerlendirirken bu öğretmenlerin ikisinin de öğretmen olmak ilk tercihleri arasında yer almamaktadır. Bununla beraber yine bu öğretmenler arasından sadece iki tanesi mesleğini inançları merkezinde değerlendirmekte iken bütün öğretmenler mesleğin icrasında en büyük motivasyon kaynağı olarak öğrencilerin potansiyeli ve olumlu geri dönütlerini vurgulamaktadır. Mesleğin toplumsal konumuna dair ise dört öğretmenin değerlendirmesi olumlu iken bunlardan üçü, kendi bakışlarının bu itibarı belirlediğini vurgulamaktadırlar. Diğer öğretmenlerden ikisi kendi buldukları yerde itibar gördüklerini söylerken beş öğretmen mesleğin toplumsal olarak çok aşağı seviyelerde olduğunu ifade etmektedir.

Bu genel tabloya dair bir katılımcı taşrada ya da merkezde öğretmenlik yapmanın mesleki itibarda farklılığa neden olduğunu, bunun temelinde de eğitim

politikasının öğretmenini “hiçe sayması” olduğunu düşündüğünü söylemekte ve bir öğretmenin motivasyonunu kendisinin sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır:

Şimdi toplumun bakışını şöyle ayırabiliriz dağ –taşra-merkez olarak ayırabiliriz. Daha böyle şehir merkezlerinde yani öğretmenliğe bakış öğretmene çok bi saygının olmadığını düşünüyorum artık. Bu gerek devlet politikası sayesinde de böyle hani öğrenciyi hayatının merkezine alıp bi tanılaştıran bi tipi var çünkü eğitim politikasının ve öğretmenliği hiçe sayan, değersizleştiren, velinin gözünde hani eğitim işçisi gibi gören böyle ayak işlerini yapan bi tipi olduğu için ama taşrada öyle değil küçük yerlerde hala öğretmenliğin çok saygın olduğunu düşünüyorum. (...) Ben şu an öğretmenliği, şu an çalıştığım yerde baktığım için, saygın bi şey olarak görüyorum, yerde olduğunu görüyorum daha doğrusu ben şöyle düşünüyorum, açıkçası insanın mesleğinde baktığı yer kendi bakış açısıyla alakalı yani insanların bakış açısının bağlamayacağını düşünüyorum. İnsan eğer ona gerekli kutsiyeti, önemi atfeder ve öyle görür ve onun için gerekli fedakârlığı yaparsa işi için, mesleği için ben her yaptığı işin önemli olduğunu, çok saygın olduğunu düşünüyorum. Kendi işimi de o şekilde yaptığım sürece çok saygın olduğunu düşünüyorum. Hani bi gün eğer para kazandığım yer olarak indirgersem, eğer öğrencilere dosya muamelesi yapıp kendimin de hani gidiyim de bugün paramı kazanıp... Gidiyim geliyim dedim... O zaman benim gözümde de değersiz olur (Katılımcı 66, Kadın, Öğretmen).

Daha çok öğretmenin mesleğe yüklediği anlamı ve değeri merkeze alan bu değerlendirmenin aksine bir başka katılımcı meslek sahasını merkeze alarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

Yani yıllar içerisinde bu çok değişti. Öğretmenlik konumunda yani... Çok ciddi sorunlar yaşamaya başladık. Son yirmi yıldır bu artış gösterdi. Yani uygulanan politika daha çok öğrenciyi ve veliyi, tabi ki haklı olarak, koruyo gibi görünse de, öğretmenleri sistem çok harcamaya başladı. Yani çok fazla müdahale olmaya başladı. Yani dış etkenler çok fazla her şeye karışmaya başladı. Zaten hani ekonomik olarak çok doyurucu bi rakam değil. Belki şu an tabi ki genel olarak ülkedeki tüm meblalar aynı şekilde ama hatta öğretmenlik şu an cazip bile görünüyö çoğu kesim tarafından, ama yine de işin içine girdiğinizde yani belli bi yaşam standardı sağlamaya çalıştığınızda aslında düşük bi rakam. Bunun karşılığını aldığınızı hissedemiyorsunuz. Ama beklentiler çok çok üstünde olabiliyo. İşte bunu görüp de daha şey yapan öğretmenler de çok var. Hani demoralize olup bırakan. Çalıştığımız ortamda da işte böyle idealist olmayan ya da böyle kolay pes eden ya da işte anlam yüklemeyen öğretmen sayısı çok fazlaysa siz de onlara uyma eğilimi göstermeye başlayabiliyorsunuz. Ben tek başıma yapsam nolcak gibi psikolojiler ortaya çıkmaya başlayabiliyor. Hani ben tek başıma nereye mücadele ediyorum, destek göremiyosun kimseden. Hatta bazen okul idaresinden bile destek göremiyosun. O zaman sen de kolaylıkla rehavete kapılabiliyosun. Pes edebiliyosun ya da. Ya da işte bi süre daha azmedip mücadele edebiliyo gibi görünebiliyosun. O çok yeni, yani gel gitli bi süreç (Katılımcı 29, Kadın, Öğretmen).

Bir diğer meslek gurubu olan din görevlileri arasında ise, meslek elemanları içinde meslek tercihi noktasında biri hariç diğer kadın görevliler Türkiye şartları nedeniyle zorunlu tercih yaptıklarını söylemektedirler. Din görevlilerininin mesleğin

niçin yapılmaya değer olduğuna dair değerlendirmeleri için sadece biri Kur'an-ı Kerim öğretmenin mükâfatına atıf yaparken diğerleri toplumsal bir fayda olarak muhatap oldukları kişilerin sorunlarıyla ilgilenme ve "insan yetiştirme ideali" nedenlerini vurgulamaktadırlar. Bu meslek kategorisinin toplumsal konumuna dair değerlendirmeler ise temelde iki başlıkta toplanmaktadır:

i) Muhatap olunan insanların din algısına göre farklı tavırların ortaya çıkması ki, burada bir dönemin devlet politikaları nedeniyle oluşturulmuş bir din görevlisi imajının özellikle dine mesafeli duran insanlar üzerinde etkili olduğu değerlendirilmektedir,

ii) Bazı din görevlilerinin yanlış tutum ve davranışları, din istismarı nedeniyle toplumda mesleki yozlaşma yaşanmış olması. Bu noktada 15 Temmuz 2018 darbe girişimine atıf yaparak genel bir eleştiri olmakla beraber kurumsal anlamda bir güven tazelenmediğini de, yine aynı olay nedeniyle toplumun din görevlilerine karşı daha olumsuz bir tavır sergilemeye başladığının düşünüldüğü de ifade edilmektedir.

Bununla beraber kendileriyle görüşülen imamlar, toplumdaki diğer meslek türleri ile kıyaslandığında, maddi zeminde, bir statü farklılığını hissettiklerine de ayrıca değinmektedirler. Toplum nezdindeki değeri yanında din görevlilerinin tamamı yaptıkları işi "kıymetli" olarak değerlendirmekte ve bireysel dini sorumluluk alanlarıyla da birleştirdikleri için mesleklerini gereği gibi yapıp yapamadıkları noktasında kaygılarını dile getirmektedirler. Burada söz konusu meselelerle ilgili olarak Katılımcı 67'nin ifadeleri zikretmeye değerdir:

Yani ikiye ayırmak gerekiyor burda toplumu, asgari ikiye ayırmak gerekiyor, bi dine karşı... Daha doğrusu üçe ayırmak lazım, bu daha... Faydalı olacak bu ayırım, birincisi dine karşı mesafesi olan kesim. Onlarda herhangi bi etki alanımız yok, yani ben düşünmüyorum etki alanımızın olduğunu, onlarda ancak çok özel zamanlarda cenazelerde, düğünlerde buna benzer zamanlarda ihtiyaç hissediyorlar bunun dışında ise imamı çok hoş karşılamıyorlar, hor görüyorlar. Özellikle cumhuriyet dönemindeki yazılan eserler, yapılan filmlerdeki imam karakterinin bunda çok ciddi etkisi olduğunu düşünüyorum. İkinci kesim dine karşı temayülü olup aynı zamanda hocaya saygı duyan bi kesim var, bunlarda da özel zamanlarda bi karşılığı oluyor fakat o saygı belli, yani imamlık yapan insanlarda bi onur noktasında katkı sağlıyor, yani onurunu koruduğu bi tarafı var, üçüncü kesim, hem dine meyli olup hem de ibadetlerini yerine getiren, camiye giden imamla daha fazla münasebeti kurabilen bi kesim, bunlar aynı zamanda imama karşı saygıları da var. Ha bunların içerisinde imamla uğraşan kişiler de olabiliyo. Özel de yaş büyük, emekli kesimler, eli boş olan insanlar, bu genel imamların tamamının şikâyeti olan bi durum ama genel hatlarıyla bu dikkate almalarıyla kaynaklı bi şekilde gerçekleşen bi durum. Özellikle bu üçüncü kesimde mesleğin onurunun daha belirgin bi şekilde ortaya çıktığını görüyorum ve aynı zamanda şeyi

değerlendiriyorum kendimizi yani imam olarak hitap ettiğimiz bu kitlede daha onurlu daha değerli olduğumuzu hissediyorum ben. [...] ben onurlu gördüğüm için yapıyorum. Yoksa farklı alana geçebilecek durumum var, pozisyonum var. (...) fakat bi devlet dairesine gidildiği zaman... İşte doktorla imam arasında çok fark var yani ordaki karşılığı imamın genelde düşük bi seviye çünkü maaşla doğrudan ilintilendirilen bi durum var burada yani eğitim seviyesi ve önemi değil. Aldığın, elde ettiğin gelirin insanların zihninde oluşturduğu bi saygınlık olarak karşılığı var (Katılımcı 67, Erkek, Din Görevlisi).

Meslek elemanlarının bazı usulsüz davranışları nedeniyle bir itibar sarsılması olduğunu ise Katılımcı 47 şu şekilde ifade etmektedir:

Ya şöyle çok şerefli bi meslek icra ettiğimi düşünüyorum. Ama belki bizden önceki din görevlilerinin yapmış olduğu bi takım hatalar, belki Türkiye’de dinin çok fazla istismar edilmiş olması nedeniyle ben toplumun din görevlisine çok da olumlu baktığımı düşünmüyorum. Yani çünkü bizim toplumumuzda para toplayan, para yiyen bi din görevlisi algısı var (Katılımcı 47, Kadın, Din Görevlisi).

Bir başka katılımcı ise meslektaşlarının olması gereken meslek amacından farklı bir yöne meylettikleri için toplumda kendileriyle ilgili algının olumsuz bir seyirde olduğunu düşünmektedir:

Gardaşım eskisi gibi şey değiliz ya belli bi saygınlığımız kalmadı gibime geliyor benim. Neden, çünkü biz dedik ya cemaatin bizden beklemiş olduğu tavırla bizim sergilediğimiz tavır tamamen zıt durumda biz şu anda, arkadaş ortamını düşünerekten konuşuyorum, işimizi biz şimdi ticarete döktük. Ev, araba, yime, içme, gezme, tatil... Öbür tarafta, cemaat toplama değil, ne kadar fazla cemaat o kadar fazla sıkıntı (...) Ha biz de işin içerisine dünyevi şeyleri kattığımız zaman noluyor? İstedğimiz randımanı alamıyoruz. Yani bu şey diyelim ya tamamen bizim kendi enaniyetimizden, nefsimizden veyahut da birisine hava atma, iyi araba, iyi ev, iyi yerlerde gezme, iyi koltuklarda oturma şeysi bize de girdiği için böyle oldu diyorum gardaşım (Katılımcı 54, Erkek, Din Görevlisi).

Hekimler arasında ise, genel olarak, hekimlik mesleğinin toplumsal bir itibara sahip olmasıyla bu mesleğin bir ideal olarak konumlandırılması meslek tercihinde öne çıkan neden olmaktadır. Kendileriyle mülakat yapılan hekimlerden ikisi tıp fakültesine gitmek için yine toplumsal itibarı yüksek olan fakültelerinden ayrılmış bir tanesi ise dönemin başörtüsü yasağı nedeniyle uzun süre eğitimine ara vermiş olmasına rağmen tekrar bu bölümde devam etmiş bir diğeri de aynı sebepten dolayı başörtüsü ile okuyamamasına degecek “anamlı bir meslek yapmak” düşüncesiyle tıp fakültesini tercih etmiştir. Diğer katılımcılar ise insana ve topluma faydalı bir meslek sahibi olma yan amacını söyleseler de tamamı hekimlik mesleğinin toplumsal itibarının yüksek olmasından dolayı tercihlerini bu yönde kullanırken bunlardan bazıları “garanti meslek” olarak gördüklerini, bir kısmı da üniversite sınavında yüksek puan almış olmalarının tercihlerinde etkili olduğu yönünde beyanlarda bulunmuşlardır.

Bununla beraber, mesleğinin genel olarak kıymetli olduğunu ancak bulunduğu pozisyon özelinde para kazanmak için çalıştığını söyleyen bir hekim hariç, mesleklerini yapılmaya değer kılan hususu, bizatihi mesleğin doğasından kaynaklı olan insan sağlığına hizmet ediyor olmak şeklinde ifade ederken geneli bu işlevi yanında hastaların duasını alıyor olmanın da motive edici bir etken olduğunu vurgulamışlardır. Hekimlerin mesleklerinin toplumda nasıl değerlendirildiğine dair kanaatleri ise, branşlar arasında fark olabileceğini söyleyen bir hekim hariç, hastanede çalışanlar ile muayenehanesinde müstakil çalışan ve aile hekimi olarak sağlık ocağında çalışan hekimler arasında bariz bir şekilde farklılık göstermektedir. Hastanede çalışan hekimler, özel ya da devlet ayrımı olmaksızın, son dönemde toplumsal saygınlığının azaldığını söylerken, diğerleri toplum nezdinde oldukça saygın bir mesleğe sahip olduklarını söylemektedirler. Bu hususta katılımcıların kanaatlerinin dayanakları farklılık arz etmektedir. Örneğin, katılımcı 63 mesleğin saygınlığını:

(...)Bizim yaşadığımız coğrafya, bizim yaşadığımız toplumda tıpla ilgilenenler hep yani doktorlar her zaman, bundan 50 yıl öncede böyleydi 50 yıl sonrada böyle olacağını düşünüyorum, hep kıymetliydi alanlarıyla ilgili, dokundukları canla ilgili belki de, belki de eskiden beri dediğim gibi bu bi insana... Bilinmeyenle uğraştıkları için olabilir, insanın sağlığı çok kıymetlidir, onun(la) uğraştıkları için olabilir (Katılımcı 63, Kadın, Hekim).

şeklinde ifade ederken, mesleki saygınlığın azaldığı kanaatinde olan bazı katılımcıların ifadeleri ise şu şekildedir:

Daha önceleri daha iyiydi, son zamanlarda biraz azaldığını düşünüyorum. [Neden?] Yani toplumdaki insanlar, eskiden doktora ulaşması daha zordu... Doktora ulaşmak daha zordu, zor olan şeylerin insanların gözünde biraz daha, seviyesi daha yüksek oluyo. Şimdi her yerde doktora ulaşmak kolay oldu. Doktorlar belki biraz daha eskiye göre halka daha yakın, kendilerini de hissediyorlar ama toplumda da o saygınlık biraz azaldı. Yani zaman zaman toplumdan insanların gelip de bize karşı göstermiş oldukları... Böyle seviyesiz hareketler olabiliyo, öyle söyleyim. Bu da onu gösteriyö diye düşünüyorum (Katılımcı 5, Erkek, Hekim).

Yani mesleki bi aşınma var, çok yönlü olarak. Bazen hekimlerin kendi, daha önceki nesillerle beraber kendini topluma yansıtma şekli, bazı sağlık politikasındaki uygulamalar nedeniyle prestij kaybı olduğu doğrudur (Katılımcı 19, Erkek, Hekim).

Bir başka katılımcı ise bazı uygulamaların hekimleri baskılayan bir hal almış olmasından dolayı itibar kaybı yaşandığını söylerken bir yandan da meslek alanındaki ikdisadi yön ve güç ile amaç arasında bir statü uyumsuzluğu kanaatini de dile getirmektedir:

Şu an mı? Şu an ortalarda şu an, iyi değil ben kötü görüyorum. Eskiden daha saygın bi meslekti, şimdi daha kötü. İnsanlar, bakış açısı böyle (...) Bu biraz siyasi şeye giriyo, insanlar artık doktorun yapması gerektiğini düşünüyor, o yüzden doktora geldiği zaman, özellikle devlet hastanelerinde, bakmak zorundasın, yapmak zorundasın, yanlışın bulunduğu zaman şikâyet edip... Yani ben bu mesleği seçtiğim zaman, seçmeyi düşündüğüm zamanki saygınlığıyla, şimdiki saygınlığı arasında çok fazla fark var. Bu farklar, yönetsel farklardan kaynaklanıyor, halkın bakış açısından kaynaklanıyo, insanlar eskiden doktor belki daha azdı ondan diyebiliriz ama şimdilerde, doktoru yapması gereken, yani bi ameliyatı mecbur yapması gerekiyor, bakması gerekiyo, iyi yapması gerekiyo diye düşünüyö herkes yani daha çok şikâyet var daha çok baskı altındasın, her şeyi daha iyi yapacaksın veya yapmayacaksın o yüzden (Katılımcı 39, Erkek, Hekim).

Kendileriyle mülakat yapılan hemşirelerden ise hiç biri mesleklerini isteyerek seçmemiş, tamamı sağlık meslek lisesi mezunu olmak ve aile isteği ile tercihte bulunmak durumunda kaldıklarını söylemiş ancak mesleklerini severek yaptıklarını dile getirmiştir. Bununla beraber içlerinden biri herhangi bir değerlendirmede bulunmazken diğerleri mesleklerinin toplumsal olarak iyi bir yerde görülmediğini düşünmektedir. Bu noktada, mesleğe küçük yaşlarda başlanmasının bazı dezavantajlar getirebildiği ve son dönem için tüm meslek elemanlarının her konuda şikâyet edilebiliyor olması da dile getirilen hususlardandır:

Eskiden daha iyi yerlerdeydi ama şu an iyi yerlerde değil, aradaki farkı eskiden insanlar hani hak aramayı, hani daha farklı yollardan arıyordu. Şu anda en ufak sıkıntılarda şikâyet etmeye yöneldikleri için meslekler artık değersizleşti, her türlü meslekte, doktorlar, öğretmenler... Her türlü meslekte bu şikâyet... Şeyleri açıldıktan sonra bizler çok değersizleştik... Bizim insanlarımız hak aramayı çok farklı şekilde algılıyo, yani hak aramayı, bir sesini yükseltmek, iki saygısızlık, üç şikâyet haklarını bildiklerinden dolayı şikâyete sebep olmayan şeyler bile şikâyet edilmeye başlandı (Katılımcı 21, Kadın, Hemşire).

Tabi pekiyi yerlerde değil mesleğimiz maalesef **[Neden?]** Toplumun bakış açısı, tabi ki yaşanan olaylar, sonuçta şey basına yansıtılan, medyaya diyim, olumsuz sağlıkçılarla ilgili hani olumsuz haberler hani onlar daha ön planda ve geçmişten günümüze hani bu mesleğe bakış. İnsanların bakışı her zaman olumsuz olmuştu, hani bu bi nebze son yıllarda biraz daha iyi, iyileşti diyebilirim ama hala olumsuzluk devam etti diye düşünüyorum. Küçük yaşta başlanıyordu hemşirelik mesleğine çok eskiden, yani hani sağlık meslek mezunlarından da önce daha lisedeyken çalışma hayatına başlıyorlardı ve küçük yaşta tabi ki de mesleğe atılmanın da getirmiş olduğu olumsuzluklar olmuştur. Hani biz de duyduğumuz yani bize, bizzat şahit olmadık ama duyduğumuz insanların biraz daha eğitimini tam ve kimliklerini tam kazanmadan iş hayatına atıldıklarında bir takım hani daha olumsuzlukla yaşadıklarını düşünüyorum, duyduk yani duydum, onlardan dolayı (Katılımcı 58, Kadın, Hemşire).

Kendileriyle mülakat yapılan altı mimardan beşi üniversite sınavında puanı bu bölüme denk geldiği için tercih ettiğini söylerken biri isteyerek mimarlık seçtiğini belirtmektedir. Yine bu mimarların beşi mesleğin toplumda prestijli bir yanı olduğunu

ama iş yapma pratiğinin bu prestijle paralel olmadığını ifade ederken, biri mimarlığın diğer mesleklerden farklı görülmediği kanaatini taşımaktadır. Mesleğin yapılmaya değer olarak görülmesi noktasında ise, faydaya aracılık etmek, hayalini kâğıda dökmek, sanatın bir dalıyla meşgul olmak, geniş yelpazeye sahip bir meslek olması ve bakış açısı genişliği vermesi gibi birbirinden farklı sebepler dile getirilmektedir.

Burada üzerinde durulması gereken husus ise “iş yapma pratiği”ne dair tüm katılımcıların kanaatinin olumsuz olmasıdır. Örneğin bir katılımcı bu husustaki olumsuz düşüncesini iş üzerindeki ilişkiler ağına atıf yaparak şöyle dile getirmektedir:

(...) Mimarlık mesleğini seviyorum ama piyasa şartlarında mimarlık mesleğinin icra şeklini sevmiyorum, yani şöyle mesleki anlamda ortaya koyduğunuz mimar kimliği benim için sıkıntı değil bunu seviyorum, ama ücret tahsilatı, efendime söyleyim ekonomik anlamda insani ilişkiler bunlar beni yoruyor, beni üzüyor o anlamda mimarlık mesleğinin icra şeklini sevmiyorum. Anlatabildim de mi demek istediğimi (Katılımcı 60, Erkek, Mimar).

Bunun yanında bir başka katılımcı iş pratiği ile toplumdaki mimar algısının farkına vurgu yaparak bir unvan olarak mimarlığın saygın bir yerde durduğunu ifade etmektedir:

Yani toplum içerisinde evet mesleğim söylendiği zaman onun piyasadaki işi yaparkenki itibarından çok daha fazla bi itibar olduğunu... Şey hissediyorum. Ya ilk mesleği söylediğim zaman böyle; “Mimar!” diye bi tepki alıyoruz hâlâ. Hatta arkadaşlar arasında hani şeyi bilseler şu anki halimizi bilseler böyle bi tepki vermezler tarzında böyle şeylerimizde oluyo ama hâlâ itibarını koruduğunu düşünüyorum (...) (Katılımcı 61, Kadın, Mimar).

Mesleğin itibarının iş sahasında iyi bir noktada görülmediğini ifade etmek için katılımcı 43 ve 51 ise şunları diler getirmektedir:

Çok iyi bi noktada olduğunu düşünmüyorum, çünkü bazı... Mesela iç mekân tasarımı için konuşuyum, biraz zevke göre şekillenen bi şey olduğu için herkesin bi fikir sahibi oluyo (...) Yani her, atıyorum müteahhitlerden bahsediyim... Hani herkesin yapabileceği bi şeymiş gibi bi eğilimleri olduğunu düşünüyorum. (...) Ama aslında mimarlık, özellikle inşaat süresince... Yani bütün disiplinler, elektrik mühendisi, mekanik ve statik, mimara bağlı ve mimarın koordine etmesi gereken bi yerdeler (...) (Katılımcı 43, Kadın, Mimar).

(...) Yani farklılaştırıyorum mimarlığı... Ben de diğer toplum içerisindeki mesleklerden çok ayırtmıyorum çünkü toplumda herkesin yaptığı işten, işle aynı statüde bence. Ya bi öğretmenden ya da bir pazarcıdan çok farklı değil mimarlık... Yani statü dediğimiz şey... Pozisyona göre değiştiği için yani hani, nası anlatıyım, mesela ilk okul mezunu bir müteahhit Amerika’da master yapmış bir mimarı yanında çalıştırıyor ve onu yanında çalıştırdığı çaycıdan daha değersiz görüyor olabilir şu anki durumda, ya bu çok ütöpik bi şey anlatmıyorum, olan bi şeyden bahsediyorum yani. Çaycı belki çok farazi bir örnek oldu ama... Onun yanında

çalışan bi teknik ressam ya da işte getir götürünü yapan bir elemandan çok farklı diğil. Orda ofisini çizimini yapan bir personel! Dolayısıyla çok hani nası bi farkı olabileceğini çok ayırt edemiyorum (Katılımcı 51, Erkek, Mimar).

Bu meslek kategorisinde hekimlerin aksine mimarlar, iş yapma pratiğine paralel olarak sahadaki diğler farklı meslek elemanları arasında bir itibar düşüşü ile karşılaşırken bu pratiğin toplumdaki mimar algısına doğrudan bir etkisinin olmadığı kanaatine sahiptir. Bununla beraber kendisiyle mülakat yapılan mimarlardan birinin toplum tarafından bilinmeyen bir meslek olması nedeniyle isabetli değerlendirilmediğini söylemesi dışında genel olarak mesleğin belli oranda bir üst seviyede görüldüğü beyan edilmektedir.

Kendileriyle mülakat yapılan mühendislerden “yönlendirilmiş” olduğunu söyleyen bir mühendis ve çocukluğundan beri işin sahasında yetiştiğini ifade eden bir diğler mühendis hariç olmak üzere katılımcıların hepsi isteyerek mesleklerini seçtiklerini söylemektedirler. Bununla beraber bazı mühendisler mesleğe başladıktan sonra hayal ettikleri bir alanla karşılaşmadıklarını ifade ederken bunlar içinden kimisi de yeniden meslek seçecek olsalar başka alanları tercih etmek isteyeceklerini söylemektedirler. Alan değiştirmek isteyen mühendislerin kimisi mesleğin kişiliklerine uygun olmadığını düşünmekte, bir kısmı ise mesleğin sahada pratiğinin icra edilme tarzından dolayı rahatsızlığını dile getirmektedir. Bir mühendis ise sebep belirtmemiştir. Mesleklerini neden yapılmaya değer gördüklerini ise; i) gelişim ve değişime katkı sağlama, ii) üretim ve ihtiyaç karşılama ile iii) mesleğin serbest olarak icra ediliyor olması şeklinde belirtmektedirler. Mühendisler içerisinde sadece birisi mesleğinin itibarlı bir konumda olduğunu söylerken diğler bir tanesi mesleğinin çok bilinmediğini ifade etmekte diğlerleri ise meslek itibarının gittikçe düştüğünü vurgulamaktadır. İtibar kaybının nedeni olarak: i) sahadaki iş pratiğinin toplum tarafından tam olarak bilinmemesi, ii) meslek pratiğinde etik ihlallerin yaygın olması, iii) alanlarında çok fazla çalışanın olmasıyla bağlantılı olarak kalite ve statü kaybı yaşanması ve iv) meslek elemanlarının konumlarında değişiklikler olmasını ifade etmektedirler.

Bir mühendis, meslek itibarındaki düşüşün nedeninin meslek elemanlarının konumsal değişiklikleriyle ilişkili olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Son yıllarda gittikçe düşerek seyrediyor, yani toplum... Bu tür şeyler daha çok gelir düzeyiyle alakalı, işsiz kaldıkça insanlar, bu meslekte insanlar, tabii ki toplumsal saygınlığı da geri plana itiliyor (Katılımcı 9, Erkek, Mühendis).

Katılımcılardan bir diğeri mesleğinin teorik olarak değerli olması yanında saha pratiğinin bunu gölgede bıraktığını ima ederek şunları dile getirmektedir:

Ya çok zor bir soru yani teorisi çok güzel de pratiğini... Çok kötü. Yani... Teorisi bir mühendislik, adı zaten inşaat mühendisliği diyoruz yani inşaatla ilgili her türlü işlerin tekniğine uygun olarak yapılmasını veya teknik çalışma yapılmasını arzuladığım bir meslek. Ama uygulamada hiç alakası yok [...] İşte anladığını uygulaması... Teori... İle pratiği çok... uyuşmuyo. Yani her türlü... Sıkıntının, diğer mesleklerde de var (...) Başka mesleklerde konuştunuz mu bilmiyorum da bizim meslek, diğer mesleklerde de (...) Yani teorisiyle pratiği bütün mesleklerin farklı. Çok kötü yani, istenilen bir durum değil. İstedğim bir durum hiç değil benim... Usulsüzlük, yo... Yani her türlü sonuca var yani. Normal düzgün şartlarda yani hem yasal yönetmeliğin verdiği şartlarda hem ahlaki hem... Usulüne uygun işler yapma şansın yok yani. Yaptığın zaman hiç bir şey kazanma şansın yok (Katılımcı 7, Erkek, Müteahhit-Mühendis).

Benzer şekilde bir başka katılımcı da alanda meslek elemanın sayısal artışının mesleğe olumsuz etkisi olduğu hakkındaki düşüncesini şöyle ifade etmektedir:

Mühendislik, hani orta üstü diyebilirim onun için de. Yani belki halkımızın bir kısmı için mühendislik çok cazip bir şey gibi gözüküyor ama ben artık değerinin azalmaya başladığını düşünüyorum. Çünkü lise gibi okul... Üniversitelerde mühendislik okulu açıldı. Nerdeyse ilçe bazında bile mühendislik fakültesi olma durumu var şu anda, bu kadar mezun vermenin ben kaliteyi düşürdüğünü düşünüyorum, belki kademeleri bir işte bu şekilde bir artış olabiliyor ama bir andaki artış, kalitesizliğe sebep olduğunu düşünüyorum, mühendislik anlamında (Katılımcı 37, Erkek, Mühendis).

İnşaat sektörü göz önüne alındığında, sektörün saç ayaklarından birisi olan müteahhit meslek kategorisinden kendileriyle mülakat yapılan müteahhitler genel olarak ya meslek sahası içinde yetişmiş ya da “baba mesleği”ni devam ettirmişlerdir. Müteahhitliği “geleceğin mesleği” olarak gören bir kişi ise bilgisayar mühendisliğinden bu alana geçmiştir.

Bu kategorideki meslek elemanlarının tercih nedenlerinde “hayatın idamesi” ve “maddi kazanç sağlama” öne çıkmaktadır. Katılımcılar arasında, bir müddet mühendis olarak çalışmış iki kişi de mühendisliğin rağbet edilen ama piyasa şartlarında değer görmeyen bir meslek olduğunu, müteahhitlik için de bir statü bozukluğu söz konusu olsa da ticari olarak tercih ettiklerini ifade etmektedir. Bu kategorideki meslek elemanlarından sadece bir tanesi, sermayesi az olan müteahhitlerin etik ihlalleri yaygınlaştırmasından şikâyet ederek, ekonomik kriz sonrasında liyakatsiz kişilerin

alandan uzaklaşmasıyla son yıllarda mesleğin itibarının arttığını söylerken diğerleri müteahhitler hakkında olumsuz bir kanaatin yaygın olduğunu ama işin “patronluk” sıfatı ve maddi getirisinin fazla olduğu algısı nedeniyle rağbet edilen bir yöne sahip olduğunu ifade etmektedirler. Bu bağlamda bir müteahhit mesleğin tercih edilmesini, maddi kazancının çok olması ve kendi işini yapıyor olmak şeklinde iki nedene dayandırmaktadır:

Ya bu bi seçenek gibi olmamış yani, büyüklerden görerek o şekilde devam etmiş. Açıkçası bence birincisi bu işin geliri, maddi geliri diğer işlere göre, nazaran daha iyi, ikincisi herhangi bir yere, birine bağlı değilsiniz, sabah dükkânı açıp akşam kapatmak zorunda değilsiniz. Bi düzene soktuğun zaman bu iş devam eden bi iş kendi kendine o işi yani... Avantajı bu (Katılımcı 57, Erkek, Müteahhit).

Benzer şekilde mesleği maddi kazanç için yaptığını söyleyen bir katılımcı durumu şöyle ifade etmektedir:

Güzel, şu an ki ekonomik şartlar yani benim için, yani hayatımı idame ettirebilmek için bu işi yapmak zorundayım, ha başka bi iş yapabilir miyim yaparım ama şu an imkânlarım burda (Katılımcı 41, Erkek, Müteahhit).

Aynı katılımcı mesleğe rağbet edilme nedeninin işin pratiğinde neye tekabül ettiğine dair de şunları söylemektedir:

Herkesin rağbet ettiği bi iş bence şu anda, insanlar büyük bi çoğunluğu müteahhit olmak istiyor. Az bi parası olan zaten müteahhitlik yapıyor yani [...] Öyle değil işin içine girdiği zaman görüyor ama o düşündüğü parayı kazanmak için bazı şeyleri örtbas etmesi gerekiyo, hani işini biraz hakkıyla yapmaması gerekiyo, bazı şeylerden kaçması gerekiyo, (...)Yani burda biraz kazancından feragat etmesi gerekir ama o düşündüğü kazancı yakalayabilmesi için de, dışardan farklı görüyodu ya, onu yakalayabilmesi için de biraz şey yapması gerekiyo işte, bazı şeyleri kısması gerekiyor. Kısmadığı zaman şey oluyo işte diyo ki ya bu, bu kadar da karlı bi iş değilmiş, cazip değilmiş diyor ama işte öyle olmuyor, hayat farklı. Ya bi kere girdin mi de kolay kolay da sıyrılamıyosun (Katılımcı 41, Erkek, Müteahhit).

Bir diğer meslek gurubu olarak mali müşavir kategorisinden kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarından biri mesleğini isteyerek seçtiğini söylerken diğerleri, müteahhitlikte olduğu gibi, hayat şartları ya da aileden birinin de aynı mesleği yapıyor olması gibi nedenlerle bu mesleği yapmaktadırlar. Meslek elemanları içerisinde bir tanesi mesleğin doğası gereği gözden çıkarılamayacak bir konumda olduğunu vurgularken diğerleri toplumsal olarak bir değere sahip olmadığını düşünmektedirler. Bunun nedeni olarak da, kendi işinin sahibi olmasına rağmen bir mali müşavirin aslında başkasının işini yapıyor olması ve meslek alanının yapısal zorunlulukları ve meslek elemanlarının sayısının fazlalığıyla orantılı olan rekabetle de

ilişkilendirdikleri etik ihlallerin yaygınlığına dikkat çekmektedirler. Bir mali müşavir bu tabloyu şöyle dile getirmektedir:

Şu an da yapılacak bi meslek değil, yani maliye bakanı, yeni maliye bakanı artık bizden çok şeyler alıyor, defterleri odalar tutmaya çalışıyor, sürekli yasalar değişiyor, meslek çok ağır bir konuma geldi. Bizler artık eskidiğimiz için devam etmek zorundayız ama yeniler için biraz zor (...) mesleğimizin hiç bi değeri yok. Ben bu mesleğe başladığımda esnaflar, [bize], kâtip derdi, hala kâtibiz. Yani bi mali müşavirlik sıfatımız var resmiyette ama esnaflar arasında yok. Bu da mesleğimizin çok fazla olması yani meslektaşımızın çok fazla olması, rekabet had safhada... Ücret konusunda rekabet had safhada (Katılımcı 50, Erkek, Mali Müşavir).

Mali müşavirlerin geç örgütlenmiş olmasına bağlı olarak toplumda değerli bir konuma sahip olamadıklarını söyleyen bir başka katılımcı ise mesleğini neden yapılmaya değer bulduğunu şöyle ifade etmektedir:

Bana göre en havalı kısmı yani bence bütün erkekleri, hani ekonomiyle ilgilenir derlerken o vergi mevzuatına bir bayanın da hâkim olması bence çok, bana göre bir bayan olarak, çok çekici geliyor (...) Benim için çok önemli, çok değerli (...) O da şunun için: Bence ülkeleri ayakta tutan iki temel vardır, iktisat ve ahlak. Birinden biri çökmeye başladığında hatta belki de iktisat çökmeye, ekonomi çökmeye başladığında ahlak da onunla beraber düşmeye başlıyo. Dolayısıyla benim için çok önemli ve her ülkede de çok önemli olması lazım. Biz mali müşavirler, devletle, devletin maliye bakanlığıyla ekonomisiyle mükellef arasında bir köprüyüz dolayısıyla biz çok önemliyizdir diye düşünüyorum (...) Maalesef ki bize çok değer verildiğini düşünmüyorum, biz çok geç örgütlenmiş bir toplumuz (Katılımcı 55, Kadın, Mali Müşavir).

İşadamları kategorisinde ise meslek elemanlarından kimisi mesleklerini isteyerek seçtiklerini dile getirmiş olsalar da, şu an işveren konumunda oldukları meslek alanı içerisinde aslında çocukluk çağlarından beri bir biçimde çalışmakta oldukları anlaşılmaktadır. Bazı meslek elemanlarının da “hayatın getirdiği bir meslek” olarak değerlendirmede bulunmaları bu durumu daha net ortaya koymaktadır. Ayrıca icra ettiği mesleğin “piyasası” gereği kendi değer yargılarıyla uyuşmadığını ifade ederken mesleğini isteyerek seçtiğini söyleyen bir iş adamının aslında başka bir sahada çalışmayı arzu ettiğini dile getirmesi de işadamları arasında bir aşinalığın istek olarak sunulabildiğini göstermektedir. Bu kategori içinde mesleklerini yapılmaya değer kılan hususla ilgili olarak: i) toplumsal bir ihtiyacı gidermek ve üretici olmak, ii) zevk, iii) maddi kazanç sağlamak şeklinde üç temel değerlendirme tarzı görülmektedir. Bununla bağlantılı şekilde biri hariç tüm iş adamları mesleklerinin toplumsal konumuna dair müspet bir kanaate sahip olup bu kanaatlerini de, iyi ve önemli bir meslek alanında

olmalarına bağlamaktadırlar. Dolayısıyla somut bir toplumsal faydanın sağlanabildiği her meslek alanının toplumsal onur ve şereften bir pay alacağı kabul edilmekle birlikte bu kategorideki meslekler içinde toplumda bir dönem olumsuz bir şekilde etiketlendiği düşünülen otobüs işletmeciliği ve sanayi içindeki mesleklerde faaliyet gösteren işadamları bu kanaat karşısında aslında yapılan işin “insana hizmet etmek” olduğunu daha özel olarak vurgulama ihtiyacı hissetmektedirler.

Bu doğrultuda spa ve masaj sektöründe faaliyet gösteren bir işadamı, toplumsal olarak kendisini rahatsız eden tepkileri bertaraf etmek adına işletmesine fitness’ı da dâhil edip bunu öne çıkardığını ve aslında her iki sektörün de insan sağlığı açısından çok önemli olduğunu söylemektedir:

Mesleki olarak şimdi fitness, fitness düzeyi bakımından, insanların sağlık açısından tercih ettiği bi lokasyon gayet bu konuda rahatım, huzurluyum, iyi diyebilirim. Akabinde aynı zamanda spa sektörü hizmeti vermekteyim, yaklaşık 20 yıldır bu işin içinde olduğumu söylemişim size, şimdi masaj ve spa sektörü diyince insanların ahlaki boyutu ciddi anlamda sıkıntı arzediyo. Gerekirse bu Türkiye şartlarında ve şehir otellerinde daha büyük bi sıkıntı. Antalya’da pek, senelerce bu işi yaptık ve ben bu işi hani profesyonel anlamda yapan bi kişiyim yani 10 yıldır, bilfiil. Ve tabi çevrede bu sektörü daha böyle... İlegal... İşte ahlaki boyuta uygun olmayan şartlarda yapıldıkları için çevredeki insanın duyarlılıkları da [müşterileri] rahatsız ediyo açıkçası (...) Bu beni açıkçası rahatsız etti. Ondan sonra sektörüme fitness’ı da dâhil ettim. Ondan sonrada fitness işletmecisiyim diyorum (Katılımcı 26, Erkek, İşadamı).

Meslek elemanlarının, kategorik bir ayırım yapılmaksızın, meslek seçimlerinde birbirinden oldukça farklı neden ve şartlara dayandıkları görülmektedir. Bu araştırmanın temel sorunu itibariyle, meslek kategorileri arasında mesleklerinin tercih nedeni olarak dini kabul ya da eğilimlerinin öne çıkmamış olması dikkat çekmektedir. Bunun yanında mesleklerin toplumsal konumuna dair, öğretmenler hariç, genel olarak tüm meslek kategorilerinde saha pratiğindeki yanlış uygulamaların bir itibar kaybına neden olduğu kanaati açığa çıkmaktadır. Öğretmenler ise bu itibar kaybına, meslek elemanlarından bağımsız olarak, eğitim sistemine bağlı olarak alınan bir takım yanlış kararların neden olduğu düşüncesini taşımaktadır.

Bir sonraki bölümde meslek elemanlarının temel mesleki amaç ve kaygılarının ne olduğuna dair bilgilere yer verilecektir.

4.3. Temel Mesleki Amaç ve Kaygıları

Bu kısımda araştırma kapsamına dâhil edilen meslek kategorisindeki kişilerin mesleki amaç ve kaygılarının nasıl şekillenmiş olduğu değerlendirilecektir.

Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının beyanlarına binaen, bireyin bulunduğu konum itibariyle bir amaç edinmesi söz konusu olduğu gibi belli konumların bir amaca ulaştırabilecek araçlar içine dâhil edilmesi de mümkündür. Durkheim (1994: 90)'ın bir amaca ulaştıran aracın kendisini kullanmak için, o aracın da istenmesi gerektiği yönündeki ifadelerinden ilhamla bu araştırma kapsamındaki meslek elemanlarının belli bir amaca götüren alternatifler arasından neden birine yöneldiğinin incelenmesi önem arz etmektedir. Aşikârdır ki, bireylerin herhangi bir eylemi gerçekleştirmedeki temel gerekçeleri her zaman, eylemi gerçekleştirme biçimlerinin nasıl olacağını doğrudan belirlemese bile, bu eylemin nasıl gerçekleştirileceğine dair ipuçları sunabilmektedir.

Bu itibarla, bu kısımda katılımcıların anlattıklarını dikkate alarak, mesleki amaç ve kaygıların belirleniminde değer yargılarının bir etkisi olup olmadığı değerlendirilecek bununla da ilişkili olarak meslek pratiğinin planlanmasında bu üç unsurun ilişkiselliği sorgulanacaktır. Burada kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarına istinaden, Weber (2012a: 132-187)'in alternatif amaçlar arasında değer merkezli bir seçimden ziyade aktörlerin, belli ihtiyaçlarını merkeze alarak bir önemlilik sıralaması yaptıklarına dair değerlendirmesini hatırlatır biçimde bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Şöyle ki, kendileriyle mülakat yapılan kişilerin mesleki amaç ve kaygılarının temelinde mesleğin doğası kadar, meslek saha koşulları da yer almaktayken kişilerin mesleki konumları bu koşullardan nasıl ve ne ölçüde etkilendiklerini de belirleyen unsur olarak durmaktadır. Bu bağlamda, kişilerin konumlarının onların koşullardan etkilene düzeyini değiştirebilen bir yön içermesinin kategorik bir ayrımı zorlaştırdığı yadsınmamak kaydıyla mesleğin saha koşullarına istinaden meslek elemanları arasında bir ayrım yapmak mümkündür.

Örneğin, belli standartlarda gelire sahip avukatlarda temel bir mesleki kaygı bulunmazken diğerlerinde mesleğin doğasına paralel şekilde kanunlarda sürekli değişiklik yapılması ve meslektaş sayısının fazlalığıyla bağlantılı olarak ciddi bir

rekabetin olması ve beraberinde usulsüz uygulamaların çoğalması temel kaygı olarak öne çıkmaktadır. Bununla beraber avukatların genel kanaati ideal olarak toplumsal düzen için önemli bir meslek icra etmelerine karşın iş piyasasının hâlihazırdaki durumunun ticaretten çok farkının olmadığı yönündedir. Saha pratiğinin böyle şekillendiği bir noktada meslek elemanlarının başarılı olma amaçları aynı zamanda, mesleki alanda belli bir standardı koruyabilme ve maddi anlamda kazanç temin edebilmeyi de zımnen içermektedir.

Öğretmenlerin mesleki amaçları, mesleğin doğası gereği ve istisnasız olarak öğrencilerine fayda sağlamak ve topluma yararlı bireyler yetiştirmek olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda kimi öğretmenler edindikleri bu mesleki amacı dini idealleriyle de birleştirmektedirler:

Yani, bana öğretmenliği yaptıran bir hadisi şerif. Hz Ali'ye peygamberimizin söylediği şey, "bir insanın hidayetine sebep olmak, yer- gök ve ikisi arasındaki her şeyden daha değerlidir" beni cennete koyacak belki o öğrenciyi arıyorum, bilmiyorum (Katılımcı 33, Erkek, Öğretmen).

Bununla beraber öğretmenlerin temel kaygıları ise: i) eğitim sistemindeki düzensizlikler ve yanlış politikalar, ii) meslektaşlarının aynı ideale sahip olmamasından dolayı kendilerinin de bu ideali gerçekleştirememeleri ya da ideallerinden vaz geçmeleri, iii) öğrencilerin branşlarını sevmemesi ve onlardan geri dönüt alamamak, iv) kendileri daha istikrarlı durumdayken öğrenci profilinin günden güne değişmesi, v) bir şekilde öğrencilere fayda değil zarar vermek ve vi) bir şekilde mesleklerini kaybetmek şeklinde özetlenebilmektedir

(...) Bu hedefi, bu ideali gerçekleştirecek bir karşılık, mesleğin... Yapısında var ama o anki şartlarda, sistem olarak, Türkiye'deki eğitim sisteminde, buna engel olabilecek çok fazla unsur var. Ortamların, iş arkadaşlarının ideallerden uzak olması vs. bi şekilde kendinizi farklı bir çarkın içinde sürekli, bi çekim alanın içinde buluyorsunuz, bu noktada o ideali gerçekleştirememekten, kişisel olarak da endişe ediyor insan, hani o, çok dolu bir eğitimci olmanız gerekiyor. Bu da kolay bi şey değil. Eğer dolu dolu bi eğitimci olamazsanız o ideali gerçekleştiremiyorsunuz. Sadece yani bi ders öğretirsiniz, eğitim değil de o zaman bilgi verirsiniz. Bu da hoş bir şey olmuyor tabi (Katılımcı 25, Erkek, Öğretmen).

Din görevlilerinin mesleki amaçları muhataplarına doğru bilgi ulaştırarak faydalı olmak iken temel kaygı "işin hakkını vermek" olarak ifade edilmektedir. Bununla beraber din görevlileri, farklı meslek gruplarının aksine, temel olarak toplumunun kendilerine yüklediği "hatasızlık" vasfının aynı zamanda "günah işlememe" gibi bir

algıyla birleşmesinden dolayı üzerlerinde ciddi bir baskı hissettiklerini de ifadelerine eklemektedirler.

Hekimlerde, mesleki amaç olarak, meslek pratiklerinin kendilerinde bir tatmin oluşturması isteği öne çıkmaktadır. Bunun paralelinde takdir edilmek, insana birebir fayda sağlamak ve yeni bir teknik geliştirmek gibi hedefleri söylemektedirler. Bulunduğu bölümde bu tatmini sağlayamamış olan bir hekim bu durumu şöyle ifade etmektedir:

(...) Tıp içerisinde de, uzmanlık sınavını kazansaydım, kazanmak isterdim uzman değilim, hala düşünüyorum... Psikiyatri, istediğim bölümde çalışmıyorum şu anda, hiç bi şekilde istediğim bölüm değil şu an. Yani maaş, para kazanmak için çalışıyorum şu an. [...] zor ve bana anlamlı gelmiyo, benim özel, bana özel spesifik yani özelleşmek anlamlı. Yani ben böyle şu an kemoterapi hastalarına acil durumlarda bakıcak pozisyondayım yani çok böyle... Tamam, orda anlamlı şeyler yapıyorum, hastalara... Psikolojik olarak anlamlı şeyler yapıyorum ama mesela psikiyatrist olsam gerçek bi psikoterapi yaparım, anlatabiliyor muyum? (...) Şu an... Normal şartlarda doktorluk çok anlamlı da, şu an yaptığım işi yani para kazanmak için yapıyorum (Katılımcı 28, Kadın, Hekim).

Bununla beraber bu kategoride genel olarak temel kaygı mesleğin doğası gereği hastaya zarar vermek olarak ifade edilmekteyken bir adım sonrasında mesleği kaybetmek ya da şikâyet edilmek gibi kaygılar da dile getirilmektedir:

Hata yapmamak. Yani mesela... Zarar vermek. Diyelim ilaçla tedavi yaptığımız zaman falan veya şimdi günümüzde tabi çok moda oldu, her şeyin önüne geçti, en ufak bi hatada direk herkes mahkemeye veriliyo o da etken mi, etken tabi ama daha çok böyle bi şeyi atlama, insanlara zarar verme esas" (Katılımcı 23, Erkek, Hekim).

"Mesleğimi kaybetmek. Yani herhangi bir nedenden dolayı, sağlıksal bi nedenden dolayı olabilir ya da başka herhangi bir nedenden dolayı olabilir, mesleğimi icra edememek. Çünkü emek verdiğiniz bi şey, uzun zaman emek veriyosunuz. Onu kaybetmek (Katılımcı 5, Erkek, Hekim).

(...) Temel kaygı, yaptığımız özverili çalışmaların bazen takdir edilmeyip, şikâyetlere hatta bazen soruşturmalara maruz kalmamız. En çok kaygı veriyor [...] Yani en son mesela, doğrudan benimle ilgili değil ama, bir çocuğu yatırmıştık, trafik kazası neticesinde olan, ağır bi çocuk ta kırk güne kadar, komada kalan bir çocuk daha sonra rehabilitasyon için bunların bize devri olur. (...) O esnada ek bazı problemler, hep de öyle olur zaten genelde, tek bi bölümü ilgilendirmez çoğunlukla bu tür travmalarda hastaların durumu... Başka problemlerden dolayı çocuğu göğüs hastalıklarına devrettik o an orda talihsiz bi olay oldu, çocuğun kalbi durdu falan. Şimdi ona, iki sene önceki bu olay için, tabi şimdi bi soruşturma yürütülüyor ve A'dan Z'ye çocuğun tedavisine katılan tüm hekimlerden bu soruşturma kapsamında savunmaları istendi. Gerekirse hukuki süreç bile başlayacak (Katılımcı 19, Erkek, Hekim).

Hemşirelerin, gönüllü bir tercih sonucu bu mesleği yapıyor olmamalarıyla da bağlantılı olarak, mesleki amaçları geçim sağlamak olarak öne çıkmakta bununla

beraber emeklerinin karşılığını manevi olarak da almak istemektedirler. Bununla beraber iş yoğunluğu gibi nedenlerle telafisi olmayan hatalar yapmak şeklinde kaygılarını dile getirmektedirler.

Araştırmaya dahil edilen bir başka meslek kategorisi olan inşaat sektörünün üç ayağını oluşturan mimar, müteahhit ve mühendisler arasında da maişet temini ve maddi nedenler mesleki amaç olarak öne çıkmaktayken aynı amacı dile getiren diğer alanlardaki mühendisler de dahil olmak üzere bu meslek kategorilerinde başarılı olmak aynı zamanda geçim sağlayabilmeye de tekabül etmektedir. Bunun en temel nedeni ise alanda çok fazla meslek elemanının olması olarak ifade edilmektedir. Yine çok fazla inşaat yapılması ve özgün olamama, çalışma ortamının ve sahanın değer yargılarına uygun olmaması, düşük ücretlerde çalışmak ya da mesleği kaybetmek de bu kaygı nedeni olarak bu kategorilerde dile getirilmektedir. Bu hususu dile getiren iki katılımcı şunları ifade etmektedir:

Yani çok fazla inşaat yapılıyor ve bi yerde bunun patlıyacağından kaygılanıyorum. Yani meslek, mesleğimle alakalı... Yani bu kadar inşaat tam böyle nası bi patlama olacağını bilmiyorum ama bu kadar fazla inşaatın yapılması ya bi yerde artık o inşaat sektörüne bi zarar vermeye başlayacak ve bundan mimarlar da etkilenecek bence (Katılımcı 43, Kadın, Mimar).

Dürüstlük, yok yani. Yani mesleki, meslekten ziyade insanlardan, insani özellikleri kaybetmişiz. Ondan dolayı hiç bi sektörde, ya da benim, benim sektör diyim de belki yani şey olabilir, yani bizim sektörde de bunun sonuçlarına göre bi karar alman gerekiyo yani ordaki dürüst olmayan duruma göre karar alman gerekiyo. O da bizim yaşam tarzımıza, eğitim tarzımıza, yetiştiğimiz şartlara ters düştüğü için, başarılı olamıyoruz, şey olamıyoruz (Katılımcı 7, Erkek, Müteahhit-Mühendis).

Bir başka katılımcı ise meslek alanında istihdam edilmeyi bekleyen çok fazla mühendis olduğu için değerinin çok altındaki meblağlara çalışmak zorunda kaldıklarını ifade etmektedir:

Meslekte beni kaygılandıran, çok fazla ortada gıda mühendisi olduğu için bu fazlalıktan dolayı çok fazla rağbet görmüyor. Yani herkes onu çok... Ya bugün çıksa da önemli değil ben zaten yine birini bulabilirim diye, o kaygılandırıyor sadece. Yani hani çok çabuk vazgeçilebiliyor bi mühendisten, en çok kaygılandıran bu. Çünkü hani şey oluyo, mesela gıda mühendisleri odası asgari ücret belirliyo ama kimse o asgari ücrete gıda mühendisi çalıştırtmıyo. Beni en çok kaygılandıran da bu. Çünkü o kadar çok fazla mezun var ve asgari ücrete bile çalışmaya razı olan mühendisler var. [Ücreti] oda belirliyo, evet ama hiçbir firma bunu vermiyo (...) Ama şöyle bi şey var hani bu bizim çalıştığımız ortam açısından, mesela farklı bi firma en azından bi tane kişiyi istihdam etmek zorunda, gıda mühendisi olarak ve bu kişiye oda işte belirli bi ücret veriyio işte dört bin lira asgari ücret belirlemiş diyelim. Ama hiç kimse, firmalar bunu biliyo çünkü diyo ki çok fazla gıda mühendisi var sen dört bin lira istiyosun ama sen bana bi şey

vermeden ben de sana bu parayı vermem diyo napıyo? Başka birisi de diyo ki ya tamam önemli değil siz dört bin lira gibi, ben kabul ederim öyle altına imza atarım ama siz bana bi buçuk lira bile verseniz ben çalışırım diyo (...) Bazen şey yapıyo firmalar bunu değişik şekilde de yapabiliyo. Dört bin lirayı senin hesabına yatırmış gibi gösteriyo, evet vergilendirmesi yüksek oluyo ama sen tekrar götürüp firmaya bi buçuk lirasını teslim edebiliyosun. Vergilendirmesi evet yüksek oluyo, sigortası yüksekte yatıyo [...] Evet, onu sonra tekrar geri vermiş oluyosun elden veriyosun. Ya da adam diyo ki ben vermiyorum kardeşim. Sigortanı da bi buçuk liradan yapıyorum diyo. Yani sigortası bi buçuk liradan da yatmış olabiliyor, bunun bi yaptırımını yok, gıda mühendisleri odasına gittiğimiz zamanda, şey söylüyor gıda mühendisleri odası, tamam yani sana o şekilde yatırmıyosa da, elden sana imza alıyo mesela diyo ki 'ben dört buçuk lira para alıyorum' gibisinden bi yazı yazdırtıyo, çünkü onlar dört buçuk liradan yaptırtmak zorundalar. Ama firma yaptırtmadığı zamanda odasının üyesini sıkıntıya sokmamak açısından elden bir yazıyla kabul ediyolar, yalan yere imzalattırıyolar yani (Katılımcı 52, Kadın, Mühendis).

Araştırmaya dâhil edilen mali müşavirler ise meslek sahasındaki rekabet, etik ihlaller, ücret tahsilatı zorluğuna atıf yaparak meslek amaçlarının piyasada güvenilir olmak ve maişet temini olarak belirtirken sık aralıklarla kanun değişiklikleri olduğu için zaman zaman zor durumda kaldıklarını söylemektedirler.

Mesleki amaç ve temel kaygılar hakkında işadamları da bir biriyle paralel cevaplar vermektedirler. Kendileriyle mülakat yapılan işadamlarının tümü başarılı olma isteğini meslek amacı olarak belirtmekte iken temel kaygılarını ekonomik belirsizlik ve iş piyasasındaki ahlaki sıkıntılar olarak dile getirmektedirler.

Özetle ifade etmek gerekirse, araştırmaya dâhil edilen meslek kategorilerine istinaden, bireyin bir mesleki konumu elde etme sürecine dair teorik biçimde de olsa belli bir öğrenim düzeyinin gerekli olduğu meslekler de dâhil olmak üzere: i) mesleğin mahiyeti, ii) kişinin kabiliyet ve imkânları ve iii) çevresel koşulların bir araya gelmiş olması gibi çok yönlü bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla eylem, bir mesleğin gereğini yerine getirmek gibi süreklilik arzeden bir durumda olduğunda eylemin başlangıçtaki gerekçesinin değişiklik gösterdiği, zayıfladığı veya güçlendiği de görülebilmektedir. Eylemin gerekçesinin pratikteki etkisinin sürekliliği bakımından katılımcıların durumları incelendiğinde ideolojik, dini amaçlar için mesleklerini araç olarak görenler veya bu gerekçelerle meslek seçenler ve bu kaygıyı güdenler, eylem-gerekçe sürekliliği konusunda diğer gerekçelerle meslek seçenlere göre nispeten daha tutarlı ifadelerle sahip görünmektedir. Mesleki pratikler gerçekleştirilirken etik sapma imkânı olan hallerde bu durumun bir sürekliliği beraberinde getirip getirmediği ise altıncı bölümün mevzuunu oluşturmaktadır.

Bu kapsamda; kişinin mesleği tercih nedeni ve aldığı eğitim, sahip olduğu mesleki ilgi ile amaç ve kaygıları ve son olarak kariyer seyrinin, saha pratiğinde ne türden bir etik çerçeveye eklemleştirdiği meselesine odaklanılmalıdır. Bu hususta bir sonraki kısımda, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin genel meslek algıları ve bunun hayat tasavvurlarıyla ilişkisinin ne olduğu ile ne türden bir meslek ahlakına sahip oldukları ele alınmaktadır.

4.4. Meslek Sahibi Olmanın Anlamı ve Bireysel Hayata Etkisi

Meslek sahibi olmanın ne anlama geldiği ve bunun uzanımlarına dair kuramsal açıklamaların aktörlerin nezdindeki vasıflandırmayla mütakabiliyet ilişkisinin anlaşılması önem taşımaktadır.

Bu bağlamda bir meslek ya da iş alanıyla meşguliyet, daha geniş anlamıyla “çalışma”, modern toplumda özel bir zaman, mekân ve “toplumsal çerçeveleme”ye bağlı olmak bakımından geleneksel anlamından farklılaşmaktadır. Bireye bir kimlik ve statü sağlayan çalışma, bilfiil o işle meşgul olmadığı zamanlarda da kendisini nispet ettiği bir alanı oluşturabilmekte ve çalışmanın anlamı, belli çalışma gruplarından kişiler nezdinde dahi farklılaşmaktadır (Bilton vd., 2002: 300-301). Bu bağlamda, bireyin toplum içindeki yerinin, yaygın olarak geleneksel toplumu karakterize eden soya dayalı statü biçiminde şekillenmediği modern toplumlarda yapılan iş ve daha özelde meslek, bireyin de kendisini konumlandığı bir zemini işaret etmektedir. Bununla beraber bir meslek sahibi olmanın sosyal statü sağlayıcı yönü yanında Bilton vd. (2002: 301), bazı bireylerin mesleki faaliyetlerini belli zaman sınırlarıyla mukayyet görmeden bir peygamberin görevini yerine getirmesinde olduğu gibi süreklilik içinde bir misyon edindiklerini ifade etmektedir. Bu anlamıyla Weber (1958)’in, dünyevi olanı aşmak değil dünyada bir misyonu yaşamak anlamıyla bir meslek edinimine dair “görev üstlenme”yi ifade ettiği bir ilahi çağrı (*calling*) olarak meslek kavramsallaştırması gündeme gelmektedir. Bu itibarla iş, mal, hizmet üretme faaliyeti olmak dışında ve ücretli bir iş vasıtasıyla geçimini temin etmenin ötesinde farklı meslek gruplarından bireylerin halihazırdaki mesleklerine bir misyon yükleyip yüklemediklerine dair bir sorgulamanın yapılması bu araştırmanın odağındaki mevzu ile ilişkili görülmektedir.

Araştırmaya dâhil edilen meslek kategorilerine istinaden, bir meslek alanında faaliyet göstermenin bireyler nezdinde özel bir anlam alanı oluşturmadığı aşikârdır. Ayrıca genel olarak bireyler, meslek sahibi olmakla bir işi yapıyor olmak arasında ayırım gözetmemekte, az bir kısmı ise meslek sahibi olmayı, literatürdeki ayırımı tersine, çalışmıyor olsa da yüksek düzeyde eğitimini aldığı bir alana mensubiyetini ifade ettiği kabulüyle iş sahibi olmaktan ayırmaktadır. Kategorik bir ayırım olmaksızın her meslek elemanı, toplum içerisinde gündelik hayat akışının aksamadan devam etmesine yönelik olarak “bir işlevi yerine getirme” biçimde ifade edilebilecek şekilde ve “bir uğraş alanı” olmak bakımından maişet temin ettikleri bir meslek ya da iş sahasında varlık göstermeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, tüm meslek ve iş alanları, kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının nezdinde, “geçimini sağlama”, “para kazanma zorunluluğu”, “refah elde etmek” ve “para kazanmadan yaşayabileceği bir seviyeye ulaşmak (emeklilik)” amaçlarına matuf olarak algılanmakta ve bir biriyle aynılaşılarak tek bir potada eritilmektedir. Dolayısıyla meslek sahibi olmak, yalın haliyle, maddi kazanç dayanağı sağlaması bakımından bir öneme haizdir ve bireyin toplum içinde “kıymet kazanması”nın zeminini oluşturmaktadır.

Bu itibarla bireyler, kendilerine maddi kazanç getiren ve çeşitli gereksinimlerini karşılama ve isteklerini planlamada özerk bir alan sağlayan mesleki konumlarıyla ancak toplum içinde var olabilmekte ve “hayata tutunabilmek”tedirler. Bu bağlamda, araştırmanın temel sorunu itibariyle meselenin bu yönü, bireylerin mesleki statülerinin, faaliyet alanlarında nasıl biçimlendiği ve ne türden insani vasıflarla eklemeleşmesi gerektiği veya eklemeleştiğiyle hali hazırdaki pozisyonlarının, hayat tarzları ve başkalarıyla kurdukları ilişkilerini planlamalarında bir etki alanına sahip olup olmadığı, eğer varsa bu etkinin ne yönde ve nasıl açığa çıktığına dair kanaatlerine dayanarak değerlendirilmektedir.

Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının herhangi bir meslek sahibi olmanın anlamıyla kendi meslek kategorilerinde faaliyet göstermenin anlamına dair kanaatleri değerlendirildiğinde, bireylerin mesleki uğraşlarını, kendisine belirlediği hayat amacı, ilke ve değerleriyle birleştirebildiği ve bu noktada tatmin olduğu yerde, yapageldiklerini nihai anlamda para kazanma amacıyla özdeş kılmadıkları görülmektedir. Örneğin öğretmenlik ve din görevliliğinin, başlangıç itibariyle

bireylerde bir ideal şeklinde bulunmasa bile mesleğin doğasından kaynaklanan biçimde meslek sahasında faaliyet göstermeyle ilişkili olarak, kişiler özelinde farklı görünümüne olabilese de, “insan yetiştirme” idealine yaklaştırdığı söylenebilmektedir.

Meselenin bu boyutu itibariyle, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin çok azı isteyerek ve belli bir amaca matuf olarak, hali hazırda buldukları meslek alanını tercih etmişlerdir. Bu bireyler, meslek tercihine neden olan ideal ise, “inanç”, “ideal toplum düzenine katkı sağlama”, “din eğitimi ile meşgul olma isteği”, “çocukluk çağlarından beri isteme”, “alanı sevme”, “kadın olarak o mesleği yapma” şeklinde vasıflandırmaktayken, kahir ekseriyeti Türkiye şartlarında yaygın olduğu üzere olabildiğince iyi bir statü ve gelir kaynağı olacağını düşündükleri meslek alanlarına yönelmiş ve sahip oldukları unvanlardan sonra bir mesleki hedef peşine düşmüşlerdir. Bu durum, bir yüksek eğitim programından mezun olmanın sonucunda elde edilen diplomayla dâhil olunan profesyonel meslek alanları ile eğitim seviyesi fark etmeksizin belli sınavları geçerek ya da belli meblağlar karşılığında iş yapma belgesi temin edilerek dâhil olunan meslek kategorileri arasında farklılık göstermemektedir. Dolayısıyla “şartlar gereği” meslek seçen bireylerde mesleğin anlamı; maişet temini, toplumsal statü, öz güven kazanma, belli bir sosyal çevreye dâhil olma, serbest çalışma, gündelik hayattaki sarmalda kaybolmama ve sabah kalkma nedeni, kimseye muhtaç olmamanın aracı olarak ya da mesleğinin muhtevası ne ise o yönde “insana hizmet” ve “topluma hizmet” şeklinde tezahür etmektedir.

Katılımcıların beyanlarına binaen, meslek sahibi olmanın anlamına dair ortaya çıkan tabloda, araştırma kapsamındaki mesleklere bağlı olmak kaydıyla, mesleklerin muhtevasının, pratik koşullarının, işlevinin ya da toplumsal statüsünün alana dâhil olma aşamasında bireyler nezdinde keskin ayırım noktalarına tekabül etmemektedir. Dolayısıyla bir ideal peşine düşmeden dâhil olunan meslek alanı içinde bireyi motive eden temel saik, mesleğin kendisine sağladığı saygınlığın korunması ve mesleğinden elde edeceği maddi kazanç ile hayatını idame ettirebilmesi ve bunları da önceleyecek şekilde “bir biçimde” meslek alanında “iş yapabilmek” şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, daha önce de değinildiği şekliyle ve kategorik bir ayrıma işaret etmediği yadsınmamakla beraber, çoğunlukla bir ideal olarak, öğretmen, din görevlisi, avukat ve hekim meslek kategorileri tercih edilebilmektedir. Diğer taraftan, hemşire,

mimar, mühendis, mali müşavir, müteahhit ve işadamı meslek kategorileri ise daha çok hayat şartları, üniversite sınav puanının yeterliliği, iş garantisi, kamuda çalışmama isteği gibi nedenlerle bireylerin yöneldiği alanlar olarak durmaktadır. Bu itibarla, kendileriyle mülakat gerçekleştirilen mimar, mühendis, müteahhit, işadamı, mali müşavir ve hemşireler mesleklerini temelde, maişet temini zorunluluğu ve para kazanma aracı olarak görmektedirler.

Örneğin, mesleki aidiyetin “istenilen oranda bir gelir getirmesi”ne bağlı olduğunu vurgulayan Katılımcı 9, şunları dile getirmektedir:

Meslek sahibi olmak eğer aynı zamanda gelir getiriyorsa o meslek toplumda değer buluyo ama gelir getirmiyorsa sadece mesleği var olmuş olması toplumsal bi değer katmıyor, bunu eğer hobi olarak yapmıyosanız. Gelir, maişetinizi... İhtiyaçlarınızı gidermede kullanırsanız, gelir de getirmiyorsa yahut istediğiniz oranda gelir getirmiyorsa, bunun bi değeri olduğunu, toplumsal bazda da karşılığı olduğunu düşünmüyorum. [...] Yani herkes buna bağlı olarak düşünüyor, yaptığı işi hiç kimse hobi olarak düşünmüyor. En önemli gerekçe iyi bir gelir düzeyinin olması onun dışında bütün gerekçeler yan gerekçe, o kadar önemsenmiyor. Kimse zevk duyduğu için bi işi yaparak para kazanamıyor şu an da toplumda. Herkes mecburiyetten dolayı para kazanıyor. Onun için de toplum, mesleklerin saygınlığı kazandığı parayla orantılı olarak görüyorum. Bu böyle olmalı mı olmamalı mı bu ayrı bi konu. Ama eğer yeterli gelir düzeyiniz yoksa isterseniz dünyanın en zor bitirilen bir okulunu bitirip çok üst düzeyde bi mesleğe sahip olmuş bulunun, toplumda da kendi nezdinizde de hiç bi kıymeti harbiyesi yok (Katılımcı 9, Erkek, Mühendis).

Yine, Katılımcı 26 da, toplum içerisinde bir statü sahibi olabilmesinin, belli bir tahsil sonucu meslek edinmekten ziyade, ailevi değerlerine uygun olmasa da, iş sahasında kazandığı tecrübeyle mümkün olduğunu söyleyerek kendisini avantajlı görmektedir:

Ya benim için meslek sahibi olabilmek en önemli bi faktör yani şartlar doğrultusunda, sadece Türkiye’de değil dünya konjonktüründe, üniversite okuyabilmenin çok bi marifet olduğunu düşünmüyorum. Önemli olan meslek sahibi olmakta! Meslek sahibi olmak biraz daha bi avantaj neticede, maddi anlamda tabi, hem kendinizi göstermek anlamında. Şimdi ben düşünüyorum bundan bi yirmi yıl önce ben masörlük yapacam dediğim zaman aileme, ailem bana karşı demişti. Ya işte “insanlara masaj mı yapacaksın?” işte “biz yapamayız böyle bi sektörde” dedikleri vakit, bi şekilde karışmadılar hayatıma ve önüme yön verdim ve çalıştım. O zaman yaptım. Şimdi diyorum ki hani iyi ki de yapmışım çünkü şu şartlarda eğer yapmamış olsaydım böyle bi mesleğim olmayacaktı, işletmeci olamayacaktım (Katılımcı 26, Erkek, İşadamı).

Kendileriyle mülakat yapılan bireyler, maddi kazanç temini yanında mesleklerinin toplumdaki statü ve saygınlığı ile ne türden işlevleri yerine getirdiğine dair beyanlarda da bulunmakta ancak bu statünün de belli bir gelir elde etmeyle ilişkili olduğunu düşünmektedirler. Barber (1963: 48)’in, kısaca “yüksek derecede genel ve

sistematik bilgi sahibi” olmayla nitelendirdiği profesyonel mesleklerde mesleki tatminin daha fazla olduğunu ve maddi gelirden çok itibar ve onursal kazanımların önemli olduğunu değerlendirmesinin aksine, maddi getirisi dışında toplum içerisinde farklı bir misyonla öne çıkma vasfını haiz olabilecek meslek kategorilerinde dahi bu durum görülebilmektedir:

Çalışmak nihayetinde, beraberinde para kazandırıyor. Bunun da insanın geçimi noktasında bi katkısı, istesek de istemesek de, kabul etmek durumundayız, var. Dolayısıyla çalışmayacak olmanın vermiş olduğu ya da para kazanamamanın vermiş olduğu baskıyı ortadan kaldırıyor. Bu da toplum içerisinde daha rahat var olabilmeyi sağlıyor, beraberinde getiriyor. Yani diğerinde çalışılmadığı zaman bununla beraber bir gelir olmayacak, gelir olmadığı zamanda hani bakkala gidemezsin, ekmek alamazsın... Ya da işte toplum içerisinde çok fazla rahat bi şekilde çıkamazsın. Aynı zamanda toplumda da çalışmaya dair bi saygı var. Yani çalışan insanlara karşı, emeğe karşı... O emeği de yapınca, yerine getirince, toplum saygı duyunca insan kendisini biraz daha rahat hissediyö. Hatta kıymetli de hissediyor yani, onun da etkisini hissediyorum ben (Katılımcı 67, Erkek, Din Görevlisi).

Meslek sahibi olmak, çalışmak değil ama yani, hı hı çünkü meslek sahibi olur ama yani doktorluk bi meslek sahibi olmaktır da kasiyerlik bi meslek değildir. Şimdi ben çalışmayan bi dönem de yaşadım ya, şimdi doktorum dediğinde doktorsun zaten iş... Yani meslek sahibi olursan, demek istediğim şeydu, bi kasiyer ara verirse, boşlarsa sen nesin derlerse ben kasiyerim demek gibi bi şey olmaz sanki ama ben her zaman doktorum diyodum. Ama nerde çalışıyosun dendiğinde, çalışmıyosam, çalışmayan bi doktor garip geliyodu, bi müddet sonra sen de hani anlam, yani nasıl desem, yaptığın o emeğin boş yatmasından hoşlanmıyosun yani. Meslek sahibi olduğun zaman bi anlamı olsun istiyosun yani hayatında, hayatta her şeyin bi anlamı olması gerektiğini düşünüyorum ben yani, ama şöyle söyleyim, bi de şu var, maddi olarak da meslek sahibi olmak insanı şey yapıyo... Para kazanamazsan daha birazcık geri planda kalıyosun. Geri planda demiyelim de o çok şey değil, yine de paranın bu dönemde güç olarak bi değeri var yani (Katılımcı 28, Kadın, Hekim).

Katılımcılardan bir kısmı, serbest (başkasının otoritesine tabi olmaksızın) çalışma arzusu, hayat şartları ya da sınav puanına göre mesleğini seçmiş olanlardan kimisi, pratik sahada çalışma şartlarına atıfla, yeniden meslek seçecek olsa başka bir tercihte bulunacağını ifade etmekteyken bir kısmı da dâhil olduğu meslek alanında “hayatını rutinden kurtarma”ya dair anlamlar keşfettiğini dile getirmektedir:

[...] Değişen... Sanıyorum benim düşüncem, Türkiye’deki şartlar yani ben bi daha dünyaya gelmek istesem Türkiye’de değil başka bi yerde inşaat mühendisi olmayı isterim bunu söyleyim ama Türkiye’de olmak istemiyom bi daha. Türkiye’de inşaat mühendisi olmayı ya da başka bi meslek sahibi olmayı düşünmem yani (Katılımcı 7, Erkek, Müteahhit-Mühendis).

Aslında şöyle. Ben gıda mühendisliğini kazanmadan önce gıda mühendisliğini kazanmak istiyordum diyodum ama gıda mühendisliğini kazandıktan sonra ya da çalışma ortamına başladıktan sonra gıda mühendisliğinin aslında gıdadan daha çok gıda üzerinde çalışan insanla birebir iç içe olduğunu anladım. Hani insanla

uğraşmak çok zor. Ben hep hayalimde böyle şey vardı, giriyim laboratuvarında analizimi yapıyorum, işte bi şeyler okuyum falan ama çalıştığım ortam yani çalıştığımız şeyle çok tamamen bağımsız yani hayalimdeki konuyla tamamen bağımsız (Katılımcı 52, Kadın, Mühendis).

Ya çünkü hani her zaman hayaller ve hayatlar birlikte gitmiyor hani içine getirilen süreç... Hani bu katsayıdır, 28 Şubat'tır falan. İlahiyat okuduk sonrasında da hani hikâyecilik bi de şeyde değil hani tam zamanlı çalışılacak bi iş gibi de bir şey de değil. O yüzden birazcık beslenen yer öyle olur diye düşündüm ben. Bi de köy ya da hani daha dağ taşlı olduğu için çok hikâyem olur, çok gözlemim olur, çok insan tanırım diye düşündüm çünkü hani ben iyi hikâyeci olayım, evde oturayım, masanın başında yazıyorum tamam. Bence bu çokta tercihli değil, çünkü hani insanın hayal gücü belli bi yere kadar belli bi zaman sonra ya tekrara düşer ya da klişe olur ya da hayattan kopuk olur öyküler. Öğretmenliği birazcıkta şey olarak gördüm hani öykü biriktirmenin gözlem yapmanın doğal bi yolu olarak gördüm. Hani o yüzden hani zaten öğretmenlik hikâyeciliğe de çok engel olduğunu düşünmedim en azından maişetim o şekilde karşılarım diye düşündüm (Katılımcı 66, Kadın, Öğretmen).

Bir ideal olarak mesleğini tercih eden bireylerin ise kimisi kendi alanını öne çıkarmakta iken kimisi daha bireysel nedenlere atıf yapmaktadır. Örneğin adalet meselesiyle ilgilenmesi gerektiğini düşündüğü için mesleğini seçtiğini ifade eden bir avukat ise genel olarak dünyada insani bir misyona sahip olma gerekliliğine işaret etmektedir:

Yani ben, öğretmenlik inandığım bi şey olduğu için bi meslek gibi de görmüyorum, zevkle yapıyorum yani. Yani para vermeseler ve deseler ki şu okula gidip ders ver veririm yani [her hangi bir meslek] o da geçim vesilesi başka bi şey değil. (Katılımcı 33, Erkek, Öğretmen).

(...) Ben de kendimi çalışmaya mecbur hissettiğim için çalışmıyorum. Bu mesleği sevdiğim için bu yola girdim ve bunun devamında da bunu bi bir şey seviyorsanız onunla ilgili bir şey yapmanız gerekir. Bu bir sonuç aslında çalışmak yani bu doktor olmayı istediğim için çalışıyorum (Katılımcı 63, Kadın, Hekim).

Benim için, ben mesleğin çok önemli olduğunu düşünüyorum, yani her boyutuyla. Herkesin bi mesleği olması gerektiğini düşünüyorum. Yani şöyle bi düşüncem var bilmiyorum belki doğru değil, belki yanlış ama belki de doğrudur... Allah'ı, bütün kullarını belli bi amaç için gönderdiğini düşünüyorum ben. Yani normalde hani sadece ibadet ve o vasıfları gerçekleştirmek için zaten hani daha önceden, bunu siz belki daha iyi, ya mutlaka daha iyi biliyorsunuzdur, hani melekleri mesela zaten yaratmıştı Allah, kendisi için ibadet etmeleri için. Ama onun dışında ayrıca da insanları yarattı ki yapabildiklerini görmek için diye düşünüyorum ben. O yüzden de herkesin belli bi şeye ilgisi, bi vasfı, bir şeye karşı daha, diğer insanlara göre ilgi duyduğu bir şeyler var ve o alanda da kendisini ispatlaması gerekir yani bu kişi diye düşünüyorum. O yüzden de bence herkesin bir mesleği olmalı. Ya kendi psikolojik açıdan da diyo... Ya ben iyi geldiğini düşünüyorum insanlara çalışmanın ve meslek sahibi olmanın, bilmiyorum tam anlatabildim mi ifade edebildim mi ama (Katılımcı 38, Kadın, Avukat).

Bireylerin, meslek sahibi olmanın anlamına dair kanaatleri aynı zamanda onların, mesleklerinin doğası ve icra edildiği şartlara binaen, alanlarında ne tür

vasıflara, yaşam şekli ve alışkanlıklara haiz kişilerin iş yapabileceğine dair kanaatlerini de şekillendirmektedir. Kendi alanlarındaki meslek elemanlarının sahip olması gereken vasıflara dair kanaatleri ise: i) mesleğin doğası ve ii) meslek saha pratiğini mündemiç olarak iki boyutlu ve meslektaşlar arasında ve kendilerine hizmet sundukları kişilerle ilişkiler hakkında olmak üzere iki yönlü bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Bu itibarla her iki boyut ve yönü de mündemiç olarak, tüm meslek elemanları vurgulu bir şekilde dürüstlük, liyakat, disiplinli ve vicdanlı olmak vasıflarına işaret etmekte ve mali müşavir, mimar, mühendis ve müteahhitler ve işadamları saha pratiğindeki “etik ihlaller”e atıfla bu vasıfları öne çıkarmaktadırlar. Bununla beraber mesleğin doğasına matuf olarak avukat ve hekimler; saha pratiği, meslektaşları ve hizmet sundukları ya da hizmet aldıkları kişilere işaret ederek de mühendis, müteahhit ve mali müşavirler “şüpheli olma zorunluluğu”nun altını çizmektedirler. Meslek sahasının doğrudan ahlaki zafiyetlerle ilişkilendirildiğini söyleyen bir işadamı ise sahasında ahlaklı olmanın ayırıcı vasfına dikkat çekmektedir.

Kendileriyle mülakat yapılan bireylere istinaden, başkalarıyla kurulan ilişkilerin vasfının, bir biçimde ve kategorik ayrım olmaksızın, bireysel anlayış ve hassasiyetlerin etkisi yadsınmamak koşuluyla, sahada mesleği icra edebilmenin gerekliliklerinden biri olarak görüldüğü aşikârdır. Bununla beraber meslek elemanlarının, hizmet verdikleri kişilerle ilişkilerine yönelik gündeme getirdikleri vasıfların ise meslektaşlar arasındaki ilişkide işlevsiz olduğu ya da başka türden vasıflarla eklemleştirdiği bir tablo ortaya çıkmaktadır. Kişilerin müşterileriyle ilişkilerinde istihdam ettikleri kimi vasıfların görünürlük kazanması kimi zaman yapılan işin safhalarına göre farklılık arz etmekte, kimi zaman da muhatabın konumu ve tavrına göre şekillenmekte ve bazı zamanlarda ise kişinin kendi mesleki konumuna binaen, her durum ve şartta gereklilik arz etmektedir.

Bu itibarla, katılımcıların icra ettikleri iş ve mesleklere dair gündeme getirdikleri vasıflar sahada dâhil oldukları ilişki örüntüleriyle birlikte düşünüldüğünde bir anlam ifade etmektedir. Bu bağlamda araştırmaya dâhil edilen meslek kategorileri arasında başkalarıyla ilişkilerini belirleyen temel saik dikkate alındığında; yapılan işin türü ve uygulama safhası, kişinin ya da muhatabın konumu kadar; ahlaki kabuller, tecrübe ve

mesleki bilgi, mizaç, cinsiyet, mesleki amaç, empati becerisi, öz güven, sosyal çevre gibi kişisel dinamiklerin de dahil olduğu çok yönlü bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Örneğin, mesleğinin “rol model” olma boyutunu vurgulayan Katılımcı 29 bir öğretmenin sahip olması gereken vasıfları şöyle açıklamaktadır:

(...) Yani bizim meslek inanılmaz derecede insanları çok iyi anlıyo olmayı ve çok kendi duygularını da yansıtmamayı çok aşırı derecede gerektiriyo, yani disiplin kesinlikle gerektiriyo, sakinlik gerektiriyo, işte anlayış da gerektiriyo, çok yüksek empati kurma becerisi gerektiriyo, ya bütün farklı düşüncelere, farklı görüşlere, farklı yaşam tarzlarına saygıyı gerektiriyo. Bi de bi rol model oluyosun, çok ciddi bi şekilde sen, yıllar boyunca bi sürü farklı daha henüz kişiliği ve kimliği oturmamış gençlerin karşısında bi rol model oluyosun. Senden olumlu ya da olumsuz bi şeyler kapabiliyolar. Ve onları kendi hayatlarında da, olumlu ya da olumsuz, bi takım sonuçlara dönüştürebiliyolar yani (Katılımcı 29, Kadın, Öğretmen).

Meslek alanlarında var olabilmek için sabırlı, ısrarcı, detaycı ve başarılı olmanın gerekliliğini dile getiren müteahhitler ise, prosedürdeki yeterlilik şartları seçici olmasa da işin tabiatı gereği liyakatin önemi üzerinde durmaktadır. Araştırmaya katılan iki müteahhit bu hususu şöyle ifade etmektedir:

- (...) Bi de işten anlıyo olabilmesi gerekiyo (Katılımcı 42, Erkek, Müteahhit).
- (...) Ehliyet olması lazım (Katılımcı 41, Erkek, Müteahhit).
- Pazarcı da müteahhitlik yapıyo, herkes mühendislik de yapıyo, bi buçuk liraya belge alıp müteahhitlik yapabilirsin, tabi (Katılımcı 42, Erkek, Müteahhit).
- Gayri resmi değil resmi olarak bin beş yüz lira para yatırıyorsunuz müteahhitlik belgesi veriyolar size (Katılımcı 41, Erkek, Müteahhit).

Yaptıkları işin muhtevasına dikkat çekerek ne tür özelliklerden arınmanın gerekli olduğunu ifade eden bir avukat ise şunları dile getirmektedir:

Her söylenene çok inanmamamız lazım vicdani duygularımızı ya da insani bazı duygularımızı mesleğimizde uygulayamıyoruz, uygulamamız da lazım. Acıma, aşırı sevgi, hüznlenme bu tarz duygular, mesleğimizi iyi yapmamızın önüne geçen bir durum (Katılımcı 16, Erkek, Avukat).

Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının alanlarında lüzumlu gördükleri vasıfları gündeme getirirken, açık ya da örtülü bir şekilde, “iş yapma pratiğinin” açığa çıktığı sahayı betimlemektedirler. Bu noktada bireyler, meslektaşlarıyla ve kendilerine hizmet verdikleri kişilerle kurdukları ilişkileri de dâhil ederek, meslek alanlarında oluşturulmuş “iş yapma” ve “iletişim-ilişki kurma” örüntülerine işaret etmektedirler. Bu kapsamdaki kabuller, zatında kişilerin ilkesel kabullerine bağlı olarak subjektif yön

barındırması itibariyle kimi bireylerde bir “geri çekilme” tavrına dönüşse de, meslek elemanın konumu veya yapılan işin biçimini ve zaman zaman da muhtevasını belirlediği bir durumu açığa çıkarmaktadır. Örneğin, alanındaki iş pratiğine işaret eden iki mühendis meseleyi şu şekilde dile getirmektedirler:

Oldukça detaycı olmayı gerektiriyor... Yani en pis meslek avukatları ise ikincisi de bizimki gelebilir, şey anlamında yani sahtekârlığın yoğun olarak gündem olduğu, mutlaka her şeyde bi, bu işin sahtekârlığının sorgulanması gerektiği bi alan. Nası avukatlar en problemlisi, en ahlaksız insanlarla şey yaparlarsa genelde inşaatçıların da öyle bi şeyi var tüm dünyada yani Türkiye’de değil, tüm dünyada hani yolsuzluğun, usulsüzlüğün, çalmanın şey yapmanın her türlü şeyi yani bu meslekte de var (Katılımcı 27, Erkek, Mühendis).

Yani bu kendi işinizi yapmanızla kamuda kontrol olarak çalışmanız noktasında farklılıklar gösteriyor. Kendi işinizi yapıyorsanız daha large-geniş düşünceli olmanız gerekiyor ama kamuda kontrolörlük yapıyorsanız hep şüpheli olmanız gerekiyor çünkü karşınızda şüpheye dayalı bi atılım sürekli bekliyoruz, görüyoruz yani, şüphemizi gerektiren atılımları [...] Biz müteahhit kontrolörlüğü yapıyoruz sürekli yani ne zaman şüphelenmezseniz, kamu adına çalıştığınız için, aldatıldığınızı görüyorsunuz kamunun... Tabi onun için zorunlu olarak biz şüpheli davranmak zorundayız. Buna rağmen aldatılıyor, iyi niyetler suiistimal ediliyor. Toplumun ahlaki yapısının kötü olması burda çok belirleyici oluyor. Eğer ahlaki yapı kötüyse, insanların dini olarak a, b, c, d, e, f kategorilerine mensup olması işte falan filan tarikatın müntesibi olması hiçbir şeyi değiştirmiyor, insanlar sonuç itibariyle, kendi çıkarlarını her şeyin üstünde tuttıkları için ahlak yerle bir olmuş. Onun için mecburen biz yaptığımız iş itibariyle son derece şüpheliyiz [...] Ya 100 liralık bir imalatı yapması gerekirken 10 liralık yapıp 100 liranın parasını alma derdindeler (Katılımcı 9, Erkek, Mühendis).

Benzer şekilde işin farklı safhalarına dikkat çeken bir müteahhit ise şöyle söylemektedir:

Biz de aslında çok enteresan iyi de olmak lazım kötü de olmak lazım, ya iş yaptırırken biraz sert olmak lazım... [ortağım] serttir yani o konuda iş yaptırırken, müşterilere de biraz yumuşak davranmak lazım, kendileri çünkü müşteri sonuçta. Müşterilere yumuşak, çalışanlarımıza sert davranabiliyoruz (Katılımcı 57, Erkek, Müteahhit).

Kendileriyle mülakat yapılan mimarlar ise, görsellik yönü öne çıkan bir iş yapmalarından dolayı kişisel zevklerin devreye girmesine bağlı olarak müşteriye ürünü beğendirmekte zorlandıklarını söylemekle beraber iş sahasında kurdukları ilişkilerde zaman zaman “politik davranma”, “yuvarlak, üstü kapalı cümleler kurma”nın gerektiğini ifade etmektedirler.

Aşırı zor bi soru ya nerden toparlıycam, öyle bi ilişki akışı maalesef benim yaptığım şeyde yok çünkü bir alt üst ilişkisi olmadığı için ya şöyle örneklileyim ben patronla da gidip konuşuyorum, ardından onun müdürüyle de konuşuyorum, sahada mesela, ardından sahada iş yapan ustayla da muhatap oluyorum, ustanın patronlarıyla da muhatap oluyorum. Yani dolayısıyla... Ben hepsini aynı düzlemde görüyorum, ben o konuda biraz ne denir ona kelimeyi tam bilemedim

ama patronla nası konuşuyosam... Bu benim aslında belki de düzeltmem gereken bi şey bilemiyorum, aslında vicdanen düzeltmem gereken bi şey değil ama toplumsal kurgu, daha doğrusu iş kurgusu çok öyle gelişmemiş. Şöyle anlatıyım: Bir patrona yaptığınız güler yüzü ustaya da yaptığınız anda o yanlış sonuçlar yaratabiliyo. Dolayısıyla aslında farklı dil kullanmanız icab ediyö ama aslında ben hani ben nası mesleğime bakıyosam, nası bi saygım varsa mesleğime o yapan çeşmecinin de, elektrikçinin de aynı saygıyla mesleklerini yapması gerektiğini inandığım için belki de çok öyle olamıyorum. Ya böyle bi rahat konuşuyorum yani ama o geri dönüşleri çok olumlu olamaya, olmayabiliyor bazı çiğ durumlarda, ya usta sana hacı diye hitap edebiliyo mesela. Ya da savsaklıyo işlerini. Ya işte şey öyle bi toplumsal kurgu oluşmuş herhalde, orta sınıf ve alt sınıf birbirini ezmeyi çok, altta tepişmeye alışmış bir toplum yapısı oluşmuş. O yüzden güler yüz çok işlemiyor bizim toplulumuzda. Benim gördüğüm o (Katılımcı 51, Erkek, Mimar).

Mülakat kümesine dâhil olan mali müşavirlerin ifadelerinde ise mesleğin muhtevası ile işin pratik safhası net olarak ayrılmamakla birlikte, meslek icabı resmi kurum ve kuruluşlarla iyi ilişkiler içinde olmak ve iş yaptıkları kişilere karşı işin çeşitli safhalarında farklı bir tavır takınmaları gerekliliği üzerinde durulmakta ve işin esnaflık yönünün daha yoğun hissedildiği ifade edilmektedir.

Hem disiplinli hem güler yüzlü, aslında sert de ama biz onu yapamadık, sert olamıyoruz, yapımız... Çok aslında bize uygun değil biraz da insanlar senin o şeyini kullanıyor, belki sen de yarın fark edecen senin zayıf noktayı, zayıf şeyini ya yani sen söyle sert değilsin ya senin o şeyini kullanıyor, ücretini ödemiyor mesela param yok diyo geliyor gidiyor ama. (...) İşimi yapıyorum, ücretimi almam lazım ama belki bi sene geçiyo alamıyosun, çünkü seni en son sıraya atıyo. Şimdi diyecen niye o adamın işini yapıyosun, doğru. Yapmıyosan kimin işini yapıyım? Çünkü herkes öyle o piyasa, herkes öyle çok dürüst değil insanlar yani (...) Çok iyi, çok iyi insan ama işin içine maddiyat girince çok değişiyor, adamdan ben bi sene paramı alamıyorum çok iyi, para isteyince kötü oluyosun. Ya bu niye böyle? Öyle ama izahı yok yani insan çok farklı bişi. Ya menfaati çok farklı, bi de maddi menfaat çok farklı yani öyle dışardan görüldüğü gibi değil. Adamın menfaatine dokunmıycan... Hani derler ya (...) biz 1000-2000 metre dağa çıkarız, zirvelere çıkarsın veya sırtında taşırsın ya bi dinleniyim dersin bi ağaç gölgesinde, indiriyim dinleniyim bi dakika dersin, o dinlen demen kötü oluyo yani tamam gülsen iyisin dinlendin mi kötüsün yani adam hep senin sırtından inmek istemiyor (Katılımcı 59, Erkek, Mali Müşavir).

Profesyonel meslek erbabı arasında olan avukatlar da mesleklerinin “nihayetinde ticari bir yönü olduğunu” ve iş alma durumlarında zaman zaman esnaflık pratiğinin görülebildiğini söylemektedirler. Bu hususta Katılımcı 30’un, avukatın iyi ilişkiler içinde olması gerektiğini anlattığı ifadelerinden zımnen bu ilişkilerin “bir biçimde iş yapabilmek” için bir zemin olarak görüldüğü anlaşılmaktadır:

(...) İnsanlarla iyi iletişim kurmak gerekiyor. Yeri geliyo, bu da tabi şeylere göre değişiyö, insanların bulunmuş olduğu çevreye göre değişiyö, yeri geliyo hani her masada oturup kalkabilecek bi karakterde olmanız gerekiyo. Hani kendi işini üretebilmek için, yeri geliyor camiye gitmek gerekiyo, gerekiyo dediğim, hani sadece o yolda giden kişilerin bu şekilde düşünen kişiler için söylüyorum, yeri

geliyo bara gitmek gerekiyo... Bu ortamlarda kendini koruyabilen de var, koruyamayan da var. Her şeyden önce böyle olmuş olsa bile, kendi değerlerini kendi ilkelerini koruyabilecek bi derecede olması gerekiyo. Dolayısıyla bunlar, sizin o ortamlarda bulunmanızı gerektirebiliyor yani [Siz bu ortamlarda bulunma konusunda ne tür tercihlerde bulunuyorsunuz?] Ya şöyle, şimdi mesela bi müvekkille görüşmek veya o kişiyi, nasıl söyleyim, bizde bağlamak derler yani müvekkili bağlamak derler, o müvekkili bağlıycaksan onun bulunduğu ortamlarda... Onun gittiği yerlere, onun takıldığı mekânlara gidip oralarda bi şekilde bi şey kurmak, bir bağ kurmak gerekiyo. (...) Dedim ya camiye de gitmesi gerekiyo işte bara da gitmesi gerekiyor, kendimi de katarak gitmemiz gerekiyo. (...) (Katılımcı 30, Erkek, Avukat).

Araştırma kapsamında kendileriyle mülakat yapılan işadamları ise alanlarında rekabetin belirleyici olduğunu ve meslek elemanlarını işaret ederek mesleki bir idealleri olmadığı için “rahat para kazanma” ve zorluk karşısında iş bırakma gibi durumlarla karşılaştıklarını ve çalıştıracak eleman bulmakta zorlandıklarını söyleyerek yanlarında çalışan elemanlarıyla olumlu ilişkileri olsa da saha da genel bir olumsuzluğun varlığına değinmektedirler.

Valla şu anda menfaat çok ön planda... yani daha çok para kazanabilmek için, esnaf arasında kıyasıya bi rekabet var, yani bunu herkesin kısmetine razı olması değil de daha fazla istemesi, daha fazla kazanç sağlayabilmesi için tabi biraz da yanlış işler yapması gündemde (...) (Katılımcı 14, Erkek, İşadamı).

Meslek elemanlarını, tabi bu şeyden kaynaklanıyor, daha önceki mesleğe bakış ve kuruluş açısından bakıyorum, olumsuz şartlarda çalıştırılmış dolayısıyla diğer sanayi kesimlerini, baktıklarında, bizim meslek elemanlarımızı şey görüyorlar böyle düşük görüyorlar, küçük çaplı görüyorlar. Fakat bizim açımızdan öyle değil, çünkü bizim onlarla yapmamamız gereken bi iş olduğunu ve çalıştırırken de bunların ailesinin, babasının, annesinin bize bi emaneti olduğunu bilerek çalıştırıyoruz (Katılımcı 17, Erkek, İşadamı).

Kendileriyle mülakat yapılan sağlık çalışanlarından hekimler ise genel olarak “hassas” bir ilişki tarzı belirlemeleri gerektiğini ve bunun tedavi sürecine yansiyabilecek bir yön taşıdığını ifade etmekteyken, tedavi sürecini etkilemese de zaman zaman tetkik sürecine müdahil olabilecek bir zeminin oluşabildiğini söylemektedirler. Örneğin Katılımcı 63 bu konuda şunları söylemektedir:

(...) Mesela Amerika’da, İngiltere’de böyle yani insanların hastayla kurdukları ilişkiler daha tekdüze. Bizde bi teyze geldiğinde ona hanımefendi deseniz komik kaçır ona teyzecim demeniz gerekir, biri ananecim demen, dedem demen gerekir, birine beyfendi demen gerekir, hanımefendi demen gerekir, herkesin beklentisi sizden ve gösterdiği reaksiyon farklı. Diyceksiniz ki “ne önemi var? Siz tekdüze davranın o hasta sonuçta”, o, o andaki iletişimi etkilediği için sizin hastaya faydalı olmanızı da etkileyen bi şey çünkü hasta o anda bi önyargıya sahip olduğunda kendisini anlatması, hastanın anlatması ve tedavi sürecindeki tedaviye uyumu farklı oluyor. Çünkü bi güven oluşturuyor hastada giren hastaya hanımefendi

beklentisinde olan bi hastaya siz bacım dersiniz teyze dersiniz ya da abla diye konuşursanız sizin verdiğiniz tedavi (...) Ama şöyle bu tıbbın bi zorluğu çünkü hiçbir meslekte bu kadar sizin verdiğiniz şeye sizin davranışınıza göre insanların algılaması fark etmiyor. Sizin verdiğiniz ilacı gidiyor eczaneden ama kullanmıyor diyor ki; “bu doktor zaten bi garipti ben kapıdan girdim bana abla dedi” diyor öbürü de diyor ki ya böyle doktor mu olur diyor verdiğiniz ilacı kullanmıyor bu kesinlikle hastalık, şey tedavi sürecini etkileyen bi şey yani hiç bi meslekte bu kadar birebir etkileşim yoktur biz de var ama yani tıpta var. Bizim coğrafyamızla ilgili ama bu her yani ben tüm dünyada böyle olduğunu düşünmüyorum (...) (Katılımcı 63, Kadın, Hekim).

Benzer bir durumu Katılımcı 64 şöyle dile getirmektedir:

Yani derinleştirmeden her şeyi... Kendinizi işin içine katmadan ve hatta katarak mı desem yani şöyle, ben normalde ben en başta hasta ekleniyor [acil servis işleyişinde hastaların dağılımına işaret ediyor] öyle başlayınca ben de biraz sorguladım kendimi her şey hasta eksenli mi diye aslında tam olarak hasta eksenli değil. Bir süre sonra şeye kaymaya başlıyor önce bi kendimi koruyim bi süre sonra kendinize dönmeye başlıyorsunuz yani o taleplerdense ben kendimi öncelermeliyim diyorsunuz yani risk almıyım [...] Ya risk almamak, her şey için bazen her şeyi istemek... O tarz şeyler yani (Katılımcı 64, Kadın, Hekim).

Hemşirelerin dâhil olduğu ilişki örüntülerinde hekimlerin taleplerinin merkezde olduğu vurgusu öne çıkmaktayken hastalarla kurdukları ilişki de dahil olmak üzere “özverili olma” vasfını vurgulamaktadırlar. Bununla beraber birbirleriyle ilişkilerin oldukça kaygan bir zeminde olduğu da gündeme gelen bir diğer husus olarak durmaktadır.

Şimdi ben mesela gördüğüm kadarıyla, hastaneye girince insanların psikolojisinde bi bozukluk oluyo mutlaka (gülüyor) ben öyle düşünüyorum artık çünkü ben de bazan sinirleniyorum farkındayım böyle, ama mesela onun haricinde bizim hemşire arkadaşların bi hani halkta da öyle mesela sinirli gözüyle bakıyolar hemşirelere, doktorlara mesela dokunulmaz gözüyle bakıyolar hani. Hâlbuki öyle değil, hemşireler gerçekten çok sinirli hani, birazcık daha hani kendilerine dikkat etmeleri lazım yani sen gülmeyince mesela sen diklenirsen o da sana diklenmeye kalkıyo bu hoş bi şey değil... (...) Onun haricinde mesela doktorlarla iletişim dersiniz hani kimisi böyle çok samimi oluyo ne biliyim olması gerektiği gibi değil ilişkiler (...) ya bazan arkadaşlar böyle hiç bi şey yokken böyle, gerçekten öyle sorunlu arkadaşlarımız da var, hiç bi şey yokken mesela hastayla bağırişyo, çağrişyo o hoş olmuyo yani öyle problemlili olan şeyler var (Katılımcı 46, Kadın, Hemşire).

Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarına istinaden, meslektaşlar arasındaki ilişkilerin, mesleki amaçlarda ve beklentilerde farklılık zeminine dayalı olarak, çoğu halde olumsuz bir şekilde konumlandırıldığı görülmektedir. Bu kapsamda, mülakat yapılan meslek grupları itibariyle, meslektaşlar arasındaki ilişkinin maddi kazancı artırma temelinde bir rekabetten kaynaklandığı açıktır ve buna paralel olarak gündeme gelen durumlar altıncı bölümde ayrıntılı olarak analiz edilecektir. Ancak bu bölüm

sınırları içinde dikkat çeken bir husus olarak mesleki rekabete matuf bu tabloda, meslek elemanlarının doğrudan maddi bir kazanç elde etmekten çok “itibar” ya da “şöhret” kazanma gibi kazanımların peşine düşmeleri ya da var olan bu kazanımların elde tutulmasına yönelik bir pozisyonda olmalarına temas etmek isabetli olacaktır.

Bu durum, “eğitim” temelinde birbirine yakın olan din görevlisi ve öğretmen kategorilerinde belirgin olarak gündeme gelmekle birlikte farklı şekillerde tezahür etmektedir. Din görevlilerinde ekstra bir iş yükünü gerektirebilecek uygulamalara tepki şeklinde tasvir edilen bu durum, standart mesleki görevi dışında öğrencilerin bireysel gelişimine dair faaliyetlerde bulunan öğretmenler arasında da meydana gelebilmektedir. Bu noktada meslektaşlar arasındaki ilişkinin iyi niyete dayanmadığını ifade eden Katılımcı 33, bunun temel sebebini ise bireyin mesleki bir ideale sahip olmaması şeklinde açıklamaktadır:

(...)Ben mesela öğretmenler arasındaki hasedin yaygın olduğunu düşünüyorum. Ya şöyledir, bu insani bi şey belki, siz başarılı bi öğretmensiniz, sizden daha başarılı bi öğretmen geliyor okula ve siz yıldızken ikinci plana düşüyorsunuz, naparsınız? Ya kabullenirsiniz onu, onla beraber çalışır başarıyı paylaşırsınız, ikiniz yıldız olursunuz. Ya da en azından ikinci yıldız olsanız da yıldız olarak kalırsınız. Ya da çatışsınız yok olursunuz. (...) Haset hocam bu! Yani öğretmenlik... Şimdi şöyle bak bu; genelde ülkemiz, ülkemizde hiç bi şey olamamışlar öğretmen oluyo. Hiç olmazsa öğretmen oluyo adam. Az bi gelire tamah ediyö. Tamam mı? Varı yoğu o, başka türlü varlık da gösterememiş öğretmenlikte de başarılıysa daha başarılı birini gördüğünde ona karşı haset duyabiliyor. Büyük oranda bu böyle oluyo (...) (Katılımcı 33, Erkek, Öğretmen).

Benzer bir duruma kendi alanında işaret eden Katılımcı 49 ile ortaya çıkan tablonun meslek elemanlarının rahatını bozmama tutumları nedeniyle olduğunu düşünen Katılımcı 47 ise şunları söylemektedir:

- Bence sıkıntı meslektaşlarımızla (Katılımcı 47, Kadın, Din Görevlisi).

- Evet, şahsım olarak aynı şekilde... Amir konumuyla da bi nebze ama en çok sıkıntı meslektaşlarımızla. Bu artık nasıl bir rekabetse, hâlbuki bizim işimizde şeyde yok yani (Katılımcı 49, Kadın, Din Görevlisi).

- Birbirinin hizmet alanını çalmak gibi bir durum da yok (Katılımcı 47, Kadın, Din Görevlisi).

- Evet, (pirim usulü) değil başka bi şey yok ama ben de anlamlandıramıyorum, bizim kendi meslektaşlarımızla ilgili bi kolektif çalışma zeminimiz yok, bir araya gelme, ben şuna buluyorum, herkes bu göreve başlarken aynı misyon ve vizyonu yüklenip çıkmıyor herhalde o yüzden saha da çatışıyoruz (Katılımcı 49, Kadın, Din Görevlisi).

- (...) Çünkü sen proje üretiyosun o da diyo ki niye benim başımı ağrıtyosun. Çünkü sen bunu yaparsan amir diyecek ki bunu (filanca) yapıyor bütün personel de yapsın, sen bizim başımızı da ağrıtacaksın. Bunu yapma üç öğrenci geliyosa üç öğrenciyle, beş öğrenci geliyosa beş öğrenciyle bu işimizi yapalım, öğleden sonra günümüze gidelim. Öğleden sonra gezmemize gidelim. (...)Şöyle düşünüyö, burası mı daha rahat orası mı daha rahat, mesela Kur'an Kursu hocalığı mı daha rahat, Manevi Rehberlik mi, gibi gideyim bi de oraya bakayım, bir rahatlık üzerinden, konfor üzerinden, çalışayım ama konforumdan ödün vermeyeyim (Katılımcı 47, Kadın, Din Görevlisi).

Katılımcıların söylediklerine istinaden, ortaya çıkan bu tabloda, din görevlileri, meslek alanı, hayat tarzları, ilişkileri ve mesleki icraatları yönüyle, alanlarında en çok baskı hisseden grup olarak vasıflandırılabilir. Farklı toplumsal statülere sahip muhataplarının din görevlilerine karşı farklı tavırları bulunması yanı sıra, mesleki görev tanımının mevzuatta net bir uygulamaya tekabül etmemesi dolayısıyla da bu meslek elemanlarının hizmet verdikleri kişilerden kendilerine dönük olarak farklı muamemeler gördükleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında meslek elemanlarının kendilerini baskı altında ve bir “sıkışmışlık” içinde hissetmeleri çoğu halde onları iletişimsizliklere ya da mecburi insan ilişkilerine, giyim tarzlarına ve hatta günlük hayattaki tepkilerini kısıtlama gibi tercihlere yönelmektedir. Burada dikkat çeken husus, inananların, Türkiye özelinde İslam dinine mensup kişilerin, hayatlarını dini kural ve çerçeveye göre düzenlemek istediklerinde gerek çocuklarının veya kendilerinin bu yönde bir eğitim alabilecekleri ve gerekse dini meselelerde istişare edip bilgilenebilecekleri kişiler konumunda olan din görevlilerinin, hitap edip hayatlarına bir şekilde dâhil olabilecekleri muhatapları tarafından dolaylı bir yönlendirmeye maruz kalmalarıdır. Bu durum, bu kategoride araştırmaya dâhil olan kişilere istinaden, din görevliliği mesleğinin toplum nezdinde, toplumsallığından soyutlanmış bir biçimde ve belki insani bir takım özelliklerden arındırılmış “ruhani” özelliklere haiz varlıklar olarak konumlandırıldığı bir algılama düzeyine tekabül ederken, kendilerine biçilen bu konum din görevlileri nezdinde öncelikli olarak kendisinden kurtulması gereken “ölçsüz biçilmiş bir gömlek” şeklinde vasıflanmaktadır. Bununla beraber toplumsal ilişkilerini düzenlemede de kendilerine biçilen bu konumun etkisini hissetmekte ve tavırlarını belirlemede bu etki alanından çıkamamaktadırlar. Bu doğrultuda, tabi olduğu dinin kendisini baskılamadığını ancak dinin ve din adamlığının algılanma biçiminin yoğun olarak bir baskı oluşturduğunu ifade eden Katılımcı 47 ve 49 şunları dile getirmektedir:

Mesela ben bu mesleği yapmıyor da başka bir mesleği icra ediyor olsaydım bu kadar hoş görülür olmazdım. İnsanları daha rahat tersleyebilirdim, daha rahat sinirlenebilirdim... Birilerini çok çabuk harcayabilirdim, hayatımdan çıkartabilirdim ama şimdi diyorum ki sen bu mesleği icra ediyosun ve bu insanlara dokunmak zorundasın, onlarla iletişim kurmak zorundasın... Hani benim orda bi komşuyla selamımı kesmem ya da bi veliyle irtibatımı koparmam, onların gözünde sadece, hani benim yaptığım bi şey değil, din adamının yaptığı, din görevlisinin yaptığı bir hareket olarak kalıyo yani [ismini söyleyerek] Hocanın yaptığı bi şey değil, din görevlileri böyle (Katılımcı 47, Kadın, Din Görevlisi).

Şimdi daha mesleğim gereği... Mesela daha iki komşuyla görüşeceğime veya sadece onlara sohbet anlamında görüşeceğime başka şeylerle(de) ilişki kurabilirdim. Ama ben bu gün mesela komşularımın absürt bi başka iş yaparken onlarla bulunamıyorum çünkü benim o kimliğim orda bulunmamı da aslında engelliyo, ben başka bi iş yapsaydım orda da bulunur, orda doğru olan bi şeyi anlatabilirdim (...) (Katılımcı 49, Kadın, Din Görevlisi).

Katılımcı 67 ise, imam ve cemaat arasındaki ilişkinin normal bir memurun muhatabıyla olan ilişkisinden farklılığına, muhataplarının şahsi tercihlerine dahi müdahil olabilecek beklentileri olduğuna ve bunun yanında bazı sorumluluklarını müştereken yapmayı gerektirdiğine vurgu yaparak, kendilerine hizmet sunduğu kişilerle ilişkisi ve mesleki zorunluluklarının birbiriyle nasıl eklemleştirdiğini anlatmaktadır. Bu kapsamda cemaatin bezdirme (mobing) olarak tabir edilebilecek derecede baskısını hissettiği zamanlar olduğunu ve bundan dolayı cemaati ile kendi arasında çok samimi bir ilişkinin olmamasına, her zaman ulaşılabilir olmamaya özen gösterdiğini belirterek şunları dile getirmektedir:

(...) Dolayısıyla o örnek olma vasfı bizi baskı altında tutuyor, bazı hal hareketlerimizi hatta giyim kuşamımızı bile istediğimiz gibi yapmayı engelliyor. Yani ben daha farklı bi şekilde giyinebilecekken daha farklı kılık kıyafet içerisinde olabileceken şu an mesleğin getirmiş olduğu o örnek olma sorumluluğu ya da toplum nezdindeki aslında, doğrudan etki edebilecek bi durum bu. Toplum nezdindeki bakış açısı sizi farklı bi kalıba itiyor, sürüklüyor, bu giyim kuşama alakalı durum. Ama onun dışında özellikle hal hareketlerde, davranışlarda daha dikkatli olma ihtiyacı hissediyoruz (...) yani çok böyle uçar kaçır olamazsınız, çok heyecanlı olamazsınız mesela daha ağır bi durumda görünmeniz gerekiyor... (...)Artı bizdeki en büyük sıkıntılardan bi tanesi şudur... Caminin giderleri noktasında, harcamalar noktasında devlet bize çok olanak sunmaz. Elektrik parasının dışında devletten bize bi gelir olmaz, bunu tamamıyla cami cemaatinden toplayacağımız, elde edeceğimiz gelirlerle biz bunu sağlarız. (...) Ama işte onlar topladığı zaman da her zaman size vermiyorlar, kendileri her şeyi yapmak istiyorlar, caminin ihtiyacını siz daha iyi bilmenize rağmen, onlar daha fazla söz hakkına sahip olmak istiyorlar, bu bi çatışma çıkıyor. Devlet sizden, şunu şöyle yapıcaksınız diyor, cemaat ya da dernek onu öyle olmaz filan diyo, yapılmadığı zaman gelip amir niye bunu yaptırmadın diye hesap sorabiliyorken yapıldığı zamanda bu sefer cemaatle karşı karşıya gelme durumunuz oluyor. Bu sefer tekrar sorun amire döndüğünde amir diyor ki cemaatle sen niye bizi karşı karşıya getiriyorsun? Sorunu orda çözen lazım ya da çözülemediği zaman da bu sefer cemaati değiştiremeyiz ama seni değiştirebiliriz ama deyip yer değişikliğine gidebiliyorlar. Benim karşılaştığım bi sorun değil bu ama nihai anlamda bi yer

değiştirme sorunuyla ben karşılaşmadım, fakat arada kalma olayı veyahut da cemaatle devamlı sorun yaşama olayı da bi önceki görev yerimde ben çok yoğun bi şekilde karşılaşmıştım. Bu da neredeyse, o zaman da söylemişim, tüm imamlarda var olan bi sıkıntı (Katılımcı 67, Erkek, Din Görevlisi).

Bu tabloya ek olarak, araştırmaya dâhil edilen meslek kategorilerine istinaden, özel bir meslek alanının, bireylerin hayatlarını ve başkalarıyla ilişkilerini düzenlemede, genel olarak gündelik yaşamın büyük bir kısmını kaplamaktan ve belli aşinalıklar kazandırmaktan öte özel bir etkisi olmadığı da görülmektedir. Bu bağlamda kendileriyle mülakat yapılan bireyler mesleki olarak ne ile iştiğal ediyorlarsa gündelik hayatlarında onun, bir biçimiyle, kimi zaman devam edegeldiğini kimi zaman da zihnen bir bağın devam ettiğini ifade etmekte ve çoğu yerde meslek hayatının etkisi, tecrübe edinme, yaşın ilerlemesi, yeni kişilerle ilişki kurma gibi etkenler ve kişisel dinamiklerden ayrılmamaktadır. Aynı şekilde bireylerin bir meslek sahibi olmaktan ne anladıklarıyla, mesleki sahada açığa çıkan iş yapma pratiklerinin alanlarındaki meslek elemanlarında ne türden vasıfların olması gerektiğine dair kanaatlerini şekillendirdiği ancak bunun özelde meslek kategorilerinden birine dâhil olmakla özdeş kılınamayacağını ifade etmek mümkündür.

Son olarak, bu araştırmanın sorununa binaen, bireylerin, meslek alanlarında iş yapmayı ya da düzgün iş yapmayı mümkün kılacak “gerekli vasıflar” olarak gördükleri özellikler, bir meslek alanına dâhil olmak söz konusu olduğunda, mesleki gereklilikten ziyade “insan unsuruna matuf” konumlandırılabilir özellikler olarak kalmakta, hiçbir meslek alanı için “gerekli unsur” şeklinde bir anlam ifade etmemektedir. Dolayısıyla bu araştırmanın sorgulaması gereken bir husus olarak, insan unsuruna dayalı olarak iş yapılan meslek sahası içinde bireylerin meslek ahlakına yönelik olarak bir eğitim alıp almadıkları, böyle bir eğitim almışlar ise bunun muhtevası ve kendi bireysel değerleriyle ne tür bir eklemeleşmeye tabi olduğuyula bunun tezahürleri bir sonraki kısmın mevzuunu oluşturmaktadır.

4.5. Meslek Ahlakı Eğitimi ve Bireysel Değerlerle İlişkisi

Araştırmaya dâhil edilen meslek kategorilerinden bireylerin, hâlihazırda yapıyor oldukları mesleklerini, kendi dünya görüşleri, inançları ve değerleri bakımından, hangi yönüyle ve nasıl konumlandıkları, eğitimleri süresince meslek ahlakına yönelik

olarak bir eğitim alıp almadıkları, aldılarsa bu eğitimin vasfı ve faaliyet alanlarında öne çıktığı biçimiyle ne şekilde tezahür ettiğine dair söylediklerinin değerlendirilmesi bu bölümün mevzuudur.

Kendileriyle mülakat yapılan bireyler, meslekleri ile dünya görüşleri, inançları ve değerleri arasındaki ilişkiyi, uğraştıkları sahada değerlerine göre iş yapabilme imkânının mevcudiyeti üzerinden ele almakta ve mesleklerini kendi sahip oldukları değerleri bakımından olumlu, olumsuz ve nötr olarak değerlendirmekle birlikte bazı katılımcılar bu kanaatlerini bir sebebe dayandırmamaktadırlar. Bu bağlamda olumlu yönde kanaatlerini belirten meslek elemanlarının şu sebeplere dayandıkları görülmektedir:

1. Mesleğin muhtevasında dini motiflerin olması (Peygamber varisi olma, yardımseverlik, ilim öğrenme, Allah'ın ilim ve rububiyet sıfatlarına dayanma, Kur'an dilini öğretme),
2. Meslek sahasında dini ibadetlerini yerine getirmekle ilgili bir engelin olmaması ve çalıştığı yerde dini ibadatlere dair uygulama saatlerinin olması,
3. Dini kimliklerinin alanlarındaki muhataplarında olumlu etkiye neden olması ve meslek pratiğinin dini değerlerine de uygun olarak uygulanabilmesi (dindar doktor, dindar mimar vb. hastaya içki içmemesi ya da oruç tutabileceği yönünde tavsiyeler vermek gibi),
4. İnanılan değerlere göre herkesin bir mesleği yapması gerektiği ve evrensel olduğu kabul edilen dinin her meslek gurubunun uyması gereken ilkeler ihtiva etmesi,
5. Kendi hayat misyonunu gerçekleştirebilme imkânı bulma (davetçi olmak, hikâye biriktirmek),
6. Dini anlayışı itibariyle kadın olarak bir meslek alanı içinde olması gerektiğini düşünme,
7. Halka hizmeti Hakk'a hizmet görmek,
8. Pratikte neye tekabül ettiği muğlak olmakla beraber, inanç gereği seçilen bir meslek olması,
9. Meslek pratiğinin meslek elemanının inancını artırdığı kanaati,
10. Muhataplarının aldıkları hizmet karşısında dua etmeleri,

11. Mesleki becerilerini dinle bağlantılı işlerde kullanabilme (cami projesi ya da inşaatı yapma, hac ve umre yolcularına hizmet verme vb.),
12. Bir işi hakkıyla yapmak gerektiğini hatırlatacak argümanların alanında çok olması,
13. Meslektaşlarının bireyi dini bir vasıfla vasıflandırması,
14. Meslek alanında ortaya çıkan ürünün ya da işin seyrinin dini çağrışımlara kapı açması (kul hakkı, Allah'ın lütfu ve hesap günü hatırlama vb.),
15. Kendi dünya görüşüne yakın kişilere meslek alanında kolaylık sağlayabilme imkânının olması.

Burada bireylerin, mesleklerinin din alanıyla ve kendi dindarlıklarıyla çelişmediği ve bir biçimde dinle bağlantısı olduğuna dair bir ön kabulle, kendilerine yöneltilen soruyu cevaplama eğiliminde oldukları gözlenmektedir. Bir önceki bölümde kişilerin ifadelerine binaen, mesleklerinin gündelik ilişkilerinde belirsiz bir etkisi olduğu sonucuna benzer şekilde, burada da mesleğin din, dünya görüşü ya da inançlarla bağlantısının kurulması meselesinde muğlak bir tablo ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla mesleğini olumlu bir yerde konumlandıran bireylerin, kişisel dindarlıklarını öne çıkararak (“inanın bir insanım tabi ki konumlandırıyorum” gibi), hayatlarının iki boyutunun birbiriyle bir şekilde ilişkili olması gerektiğine dair bir zorunluluk kabulüne sahip oldukları görülmektedir.

Bununla beraber, mesleklerini din, dünya görüşü ve değerleri söz konusu olduğunda olumsuz bir yerde gören bireyler ise şu sebepleri söylemektedirler:

1. Haksız da savunmak zorunda kalma,
2. Ayrım gözetmeksizin herkese eşit davranma zorunluluğu,
3. Dinen yasak olan bazı uygulamaları yapmak ya da onlara aracılık etmek zorunda kalmak (karşı cinsten biriyle tokalaşmak, faiz, nafaka, kamu hakkı, maaşı bankadan almak vb.),
4. İnsanlara faydalı bir iş olsa da mesleğin dini bir konumu olmaması,
5. İnançlarına göre mesleğini icra edememe,
6. Sistemlerin uyuşmaması,
7. Ortam ve iş yapma şartlarının din açısından uygun olmaması.

Araştırmaya dâhil olan meslek elemanlarından bir kısmı ise mesleklerini bu yönden düşünmedikleri için soruya cevap veremeyeceklerini söyleyerek kanaat belirtmezken olumlu yönde cevap veren iki kişi ve olumsuz yönde cevap veren yirmi kişi ise sebep belirtmemişlerdir.

Bu genel durum, bu araştırma kapsamındaki meslek kategorileri özelinde değerlendirildiğinde ise, öğretmenler ve din görevlileri “peygamber mesleği ve varisliği” şeklinde mesleklerini vasıflandırmış olsalar da genel eğilimleri dikkate alındığında bu içerikteki cevapların yaygın bir toplumsal kabulden öte bir anlam ifade etmediği aşikârdır.

Bu kısımda ikinci bir mesele olarak, mülakat kümesini oluşturan meslek elemanlarının alanlarına yönelik bir meslek ahlak eğitimi alıp almadıkları ve bu eğitimin vasfı ve bununla da bağlantılı biçimde bireyler tarafından mesleki faaliyetlerinde ne tür ahlaki ilkelerin işe koşulduğu öğrenilmek istenmektedir.

Mülakatlardaki beyanlardan hareketle katılımcıların, alanlarında bir meslek ahlakı eğitimi alıp almadıklarına dair kategorik bir ayırım yapılamamaktadır. Aksine bireylerin bu konuyu algılama biçimleri birbirinden farklı olup: i) kimisi alanına dair lisans eğitiminde böyle bir ders olduğunu ama muhtevasını hatırlamadığını, ii) kimisi ise öğrenim sürecinin bir bölümünde (lisans, yüksek lisans, doktora) bu tür bir ders alsalar da içeriğinin kapitalistçe unsurlardan oluştuğunu, iii) kimisi mesleki etik kuralları içeren ve tabi olmakla yükümlü oldukları kuralların yazılı olarak mevcut olduğunu, iv) bir kısmı bağlı oldukları kurumlar tarafından bu tür meselelerin zaman zaman gündeme getirildiğini, v) bir kısmı küçük yaşlardan beri alanda olması dolayısıyla büyüklerinden tevarüs ettiği değerler olduğunu, vi) bir kısmı meslektaş olduğu babası ya da bir başka büyüğünden bu meseleleri öğrendiğini veya küçük çağlarda aileden ya da öğretmeninden almış olduğu eğitimin bu yönde olduğunu ifade etmektedir.

Bununla beraber bireylerin genel kanaati, bu tür bir eğitimden ziyade ve meslek alanıyla kayıtlı olmaksızın, kişilerin temelde almış oldukları aile eğitimi ve bireysel ahlaki seviyesi ile hayatı kavrama biçimlerinin bireyin eylemleri üzerinde etkili olacağı yönündedir. Kimi bireyler ise kurallar ya da yönetmeliklerde yazılı olan şeylere kimsenin uymadığını ve orada yazılı olanların inandığı dinde, İslam’da, var

olduğunu ve dinin bu yöndeki yükümlülüklerine uyan kişilerin bu kurallara ihtiyaç duymayacağını ifade etmekte ve ahlaki alana dair en nihayetinde “dört duvar içinde kişinin ne yaptığını” o kuralları düzenleyenlerin zaten görmediği için inanmayanlar için de aslında bir etkisi olmayacağını düşünmektedirler.

Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin meslek ahlakına yönelik ifadeleri değerlendirildiğinde, herhangi bir ahlak eğitimi almadığını söyleyen bir işadamı ve iki hemşire dışında, formel bir eğitim planı içinde meslek ahlakına yönelik bir eğitim almış olsalar da, bu daha çok hekimler ve hemşirelerde net olarak ifade edilmektedir. Meslektaşlarından ya da alanda “büyüğümüz”, “abimiz”, “hocamız”, “babam”, “amcam”, “abim” şeklinde vasıflandırdıkları kişilerden; nasihat yolu ile ya da gözlemleyerek aldıkları veya alanlarında “ip uçları yakalayarak” edindikleri ahlaki ilkelerin iş yapma tarzlarını belirlediği değerlendirilebilmektedir.

Mevzunun bu yönüyle yakından irtibatlı olarak araştırmanın öğrenmek istediği bir diğer husus ise, kişilerin faaliyet alanlarında, pratikte ne türden ahlak ilkelerini ya da değerleri arasından hangilerini nasıl işe koştuklarıdır. Burada bireylerin vurguladığı meslek ahlaki ilkeleri ve bunları önemseme nedeni olarak temelde saha pratiğinde karşılaştıkları durumlarla edindikleri tecrübeler öne çıkmaktadır:

- i) Doğrudan saha pratiğine matuf olarak haksız rekabete girmemek, reklam yapmamak,
- ii) Meslek sahasında ortamın bozulmamasına ya da yasal zorunluluklara matuf olarak çekimserlik, sessizlik, sır saklama ifade eden tutumlar,
- iii) Kişisel ya da mesleki unvanı merkezinde töhmet altında kalmama, kötü şöhret kazanmama, ücretsiz iş yapmamak.
- iv) Mesleğini iyi yapmaya yönelik olarak fedakarlık, doğru iletişim, iyi niyet, empati, saygı, verilen söze riayet,
- v) Mesleki gerekliliklere matuf mahremiyet, tarafsızlık, yararlılık, eşitlik, mesafeli ilişki kurmak, özgün olmak, meslektaşını kötülememek,
- vi) Hassasiyetlerini öncelemek anlamında ibadetlerine engel olacak atılımlarda bulunmamak, erkek-kadın ilişkilerine dikkat etmek, özü-sözü bir olmak, lisanssız program (bilgisayar yazılımı) kullanmamak, kişisel işleri için kamu malını kullanmamak,

vii) İşini düzgün yapmaya yönelik olarak dürüstlük, zarar vermeme, güvenilir olmak, haksız kazanımlar elde etmemek, mahremiyet ve liyakat.

Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının beyan ve yorumları değerlendirildiğinde, meslek alanının, dünya görüşü, din, inançlar ve değerler bakımından nerede konumlandığına dair hiçbir meslek kategorisinde yekpare bir görünüm bulunmamaktadır. Dolayısıyla bireyin hayatındaki bu iki alan arasında, kişisel mülahazalar dışında, bir seçiciliğin mevcudiyetinden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Bununla beraber altıncı bölümde ayrıntılarıyla analiz edileceği üzere bireylerin çoğunun, mesleki uygulamaları içinde dini ya da mesleki etik kabullerine uymayan faaliyetleri, çoğu zaman bir otoriteyle de irtibat kurmaksızın, “zorunluluk”, “başka bir meslek yapamayacak olma”, “alanında işi iyi yapanlara ihtiyaç olması”, “şartların değişmesiyle eskisi gibi düşünmeme”, “hala günah olduğunu düşünmekle beraber alternatifler arasından en olabirini seçme”, “alanda iş yapabilme”, “bir yönüyle değerlerine uymasa da başka güzelliklerin olması” gibi sebeplerle kendi durumlarını makulleştirme ve haklılaştırma eğilimde oldukları söylenebilir.

Bu bağlamda bireyler, değerlerini muğlak bir zeminde konumlandırmakta ve daha ziyade kendilerini çelişkiye düşürmeyecek biçimde bir uzak okumaya tabi tutmaktadırlar. Örneğin meslek etiğine dair verilen eğitimin daha çok Batı değerleri ya da kapitalist argümanlarla şekillendiği ve dine çok uymadığı söyleminin akabinde bu dersin muhtevassından bahsetmeleri istendiğinde aldatmama, kandırmama gibi prensipleri sıralamaktadırlar.

(...) Tam gidemediğim bi ders var, iş ahlakı ismi, iş etiği diye geçiyo onun dışında evet mühendislik ahlakı konularında hem iş yerinde hem de üniversitede değişik eğitimler aldım. Yani inanç odaklı değil tabi ki onlar daha çok kapitalist mantıkla, genelde eğitim sistemi kapitalist olduğu için onlar da o mantıkla yapılmış şeyler, daha çok Batı Felsefesindeki anlayışa göre tanımlanmış. Bi takım işte iş kuralları işte iş ilişkilerindeki kişiler arasındaki ilişkilerde ya da işte iş yerine, işverene karşı görevlerimizle ilgili şeyler. **[Nedir onlar yani somutta?]** ya işte aldatmıycaksın, kandırmıycaksın, empati yapacaksın, bildiğin kadar iş yapacaksın [...] Ben önce inancımı başa koyuyorum... Arkasından kültürel ilkelerimiz var onları dikkat ediyorum, kanunlara çok dikkat ederim. Yasalar kanunlar yönetmelikler, düzenlemeler, tebliğler, onları takip ederim onlarla uyumlu olmaya gayret ederim [inancınızın ne tarz bi etkisi oluyo mesleğinizde?] Yani inancımın dolaylı her yerde çalışmıyorum her iş teklifini, iş değişiklikleri yapıyorum, her iş teklifini kabul etmiyorum, iş değişikliği yaparken de inancımın ters düşebilecek durumları dikkate alıyorum, onla ilgili istişareler yapıyorum, mesela bankacılık, ne biliyim kumardı çünkü (mesleğim) bi çok sektöre hizmet ettiği için, ya çok fazla mesela bize o tip iş imkânları geliyo. Onun dışında mesela haremlik selamlık konularına belli bi düzeyde dikkat edebiliyorum, ya mesela bayanlarla tokalaşmak bizim

günlük iş hayatımızda çok sıradan bi şeydir, benim için bi şeydir, sınırdır orası (Katılımcı 32, Erkek, Mühendis).

Katılımcı 23 ise meslek etiği ilkelerinde Batı normlarını yetersiz bulurken, alanında gayri kanuni uygulamaların artık olmadığına dayanak olarak Türkiye'nin Batı standartlarında normları uygulamaya başladığını söylemektedir:

Tabi ki tıp fakültesinin içinde bu deontoloji diye tıbbi etik dersleri var ama bu yetmiyor tabi ki bu sadece Batı normlarında bir şey, işte etik değerlerin verilmesi, kendi yaşadığımız toplumun yazarçizer, entelektüelleri onlar da tabi katkı, yani onlardan da faydalanman lazım (Katılımcı 23, Erkek, Hekim).

[İcra ettiğiniz meslek alanında bir görevliye haklı-yasal veya haksız ve gayri kanuni bir iş gördürmek için hediye veya para vermek veya bunu açık veya gizli şekilde talep etmek alışkanlık veya davranışların var mıdır?]

Eskiden olurdu ama yani şimdi artık... Yani eskiden olurdu ama şimdi... Hem insanlar böyle çok diyelim bilinçlendi, bi de tabi yeni, Türkiye tabi çok, son on, on beş yılda Batılı anlamda böyle normları, değerleri, işte çok şükür olan bi ülke oldu, olmaz (Katılımcı 23, Erkek, Hekim).

Meslek etiğine dair eğitimin işlevselliği ya da böyle bir düzenlemeye yönelik kuralların bağlayıcılığına dair Katılımcı 44 ve 62'nin ifadeleri ise şu şekildedir:

Yani Hipokrat yemini yapıyoruz ama tabi kimse uymuyo ona... Ama yani dediğim gibi bunun, ya ben şöyle söyleyim, beşeri hiç bir kuralın ya da hiçbir kaidenin ya da hiçbir derneğin vesairenin, vesairenin vicdan kadar etkili olmayacağına inandığım için bence sınırlandırılmaması lazım, ya da herhangi bir etiketler konulmaması lazım özgür bırakılması gerekiyo. Tüm mesleklerin böyle olması gerektiğini düşünüyorum (Katılımcı 62, Kadın, Hekim).

Almadık sayılır yani kısaca bi ders olarak öyle geçiriliyor ama şey değil, istenilen bi noktada değil... Yok, herhangi bir, bir profesyonel eğitimciden bi şey almadık ama bizi küçüklükten beri yetiştirilirken gerek ailemizden gerek bağlı bulunduğumuz veya sohbetlerine katıldığımız arkadaşlardan, gruplardan etkilendiğimiz olur (Katılımcı 44, Erkek, Mimar-Müteahhit).

Bununla beraber katılımcı 64 tıp eğitimi süresince yoğun bir öğrenimin yanında uygulamaya dair neyin ahlaki olacağına dair bir farkındalığın çoğu halde gündeme gelmediğini söylemektedir:

Ya şimdi tıp yığın bir bilgi bu yığın bilgiyi öğrenmeye çalışırken bu ahlaki ve sorguları yapmaya... Birazcık sonra biz aydınlanmaya başladık bununla ilgili çalışma da yapmıştık biz tıbbi sorunlara etik ahlaki açıdan yaklaşım diye buraya getirdiğimiz hem ilahiyat hem tıp hocalarımız oldu bununla birlikte hakikaten biz bunları niye düşünmüyoruz diye sorguladık. Bu hocalarımız tarafından düşündürülüyor bize bunu bunları düşünmemiz lazım dediğimiz hocalardan bazen hani bunları niye karıştırıyorsunuz diye tepkiler de almıştık. **[Neler mesela?]** Yani... Mesela tüp bebek yöntemi, zigot israfı, plastik cerrahide örneğin hastanın endikasyonları haricindeki talep ettiği estetik değişimler gibi ahlaki sorunlar. Yine bu doğum kontrol yöntemleri, onun haricinde (...) süt bankası örneğin bunun üzerine biz yoğunlaşmıştık burdaki çalışmada (Katılımcı 64, Kadın, Hekim).

Benzer şekilde alanında dürüst olmayana kimsenin iş yaptırmayacağını söyleyerek bunu müşterinin sırrını ifşa etmemeye paralel görüp kamu hukukunun çiğnenmesine aracılık ettiğini ima eden mali müşavir ise sorumluluğu müşterinin üzerinde gördüğünü şöyle dile getirmektedir:

Eğitim almadık ama ilkelerimiz var bizim de kanuna göre ilkelerimiz var, biz sır saklamak zorundayız yani ben şurdaki hiçbir evrağın sırrını kimseye veremem,(...) sır saklamak zorundayız biz yani benim evdeki çocuklarım bile bilmez benim burda ne yaptığımı kimle kimin ne iş yaptığını ya da adamın kar mı ettiğini zarar mı ettiğini bilmez yani. Ben sorumluyum yani ben sır saklamak zorundayım. Ben onu ifşa edersem ceza alırım, belki mesleğimden olurum (...) Adam fatura getiriyor, fatura sahte, yani sahte dediğim şu yani gerçek alış veriş değil. Onu ben yazmak zorunda kalıyorum. Ama bana göre yanlış. **[Peki, yazmadığınız zaman?]** E işimi kaybediyorum, yani sorumlu değilim aslında. Yani benim sorumluluğum yok, o fatura gider... Ben bunu aldım bana bunu yaz diyor. Benim gelirim giderime yaz. Ben onu az çok bilirim yani hissederim, yani faturanın gelişinden, eklerinden bilirsin onun gerçek alış veriş olmadığını ama biraz o sıkıntılı. **[siz onu yazmadığınız zaman onun onu işletebilme şeyi var mı yani?]** Hayır, hayır ben yapmam lazım benden başkası yapamaz... Adamın hiç bi şey yapma şansı yok. Tüm her şeyi ben yapmak zorundayım yani ben yapabilirim benden başkası yapamaz. O işi benden götürüp başka bi yandaki muhasebeciye yaptırması lazım her halükarda muhasebeci yapması lazım bu işi... Adam diyo ki atıyorum yüz milyar kar çıkıyor, adam fatura bulup geliyor, gider faturası, sen biliyorsun ki bu gerçek bi gider değil, yapmadı bu biliyorsun yani bu işi yazmasan noluyo adamın yüz bin lira karı çıkıyor o getiriyor, elli bin liraya düşürüyor, bu ne demektir elli bin liranın vergisini verecek demektir **[Peki söylüyor musunuz bunu müşteriye?]** E tabi canım tabi söylüyorsun tabi (...) ya bu düzen böyle diyor, devlete vergi verilmez diyor biraz... Ama... verilmez diyor yani işin ta öbür taraflarına götürüyor... **[Neden verilmez diyor mesela?]** Şey yani şeriatla yönetilmiyoruz diyor, dini kurallar yok ki yani diyor ben niye şey olsun diyor, bu devlet paraları boş yerlere harcıyor diyor, benim param iyi yere gitmiyor diyor, bu devlete vergi verilmez gibi mantıkta şeyler söylüyor. İyi de diyorum bak yolda gidiyorsun, güvenliğin var her şeyin var... O ayrı ama... İşte öyle (Katılımcı 59, Erkek, Mali Müşavir).

Dolayısıyla kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının, ya alanlarına dair özel bir meslek ahlak eğitimi almadıkları ya da bu eğitimin sahada soyut bir takım genellemelere tekabül ettiği kanaatine sahip oldukları aşikârdır. Bu durum katılımcılar nezdinde, Barber'in (1963: 52) değerlendirmesinin aksine sadece yeni teşekkül etmiş olan meslek grupları (örneğin bu araştırma kapsamında mali müşavirlik ve müteahhitlik) için değil, bu araştırmanın da kapsamında yer alan, hekimler, hemşireler, avukatlar, mühendisler gibi "yerleşik meslekler"de de aşikâr biçimde görülmektedir. Barber, yerleşik mesleklerde etik kuralları belirleyen ve meslek elemanları üzerinde kontrol sağlayan kuruluşların etkili bir biçimde; "üyelerinin kendi kendilerini kontrol etme, toplumsallaşma ve eğitimleri, kamuoyu ile iletişim kurma ve halkın ya da diğer mesleklerin mesleki çıkarlarını zedelemelerine karşı savunma yapma gibi birçok

işlevi”ni yerine getirdiğini söylerken araştırmaya katılan bireyler meslek alanlarındaki etik ihlallere yönelik ancak şikâyet edilme durumunda kontroller ya da belli işlemlerin yapıldığını çoğu halde ise “meselenin üstünü kapatma”ya dönük girişimlerin olduğunu ifade etmekte ve bu tür sorunların hallinin ancak bireysel vicdani alanla sınırlı olabileceğini değerlendirmektedirler.

Katılımcıların bireysel olarak pratikte daha çok önemsedikleri meslek ahlakı ilkelerinin dayanağı olmak bakımından, çeşitli sebepler dile getirirler de, temelde saha deneyimlerine atıfta bulunmaları da “kuralları somut duruma uyarlama” ve eğitim sürecinin etkinliğinde mesleki teşekkül sürecinden ziyade, kişisel mesleki tecrübelerin etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bazı katılımcıların meslek alanlarında gerek kanun gerekse de yönetmelik düzeyindeki kurallardan bir kısmını, kişisel mesleki tecrübelerine dayanarak, hassasiyetle uyguladıkları söylenebilmektedir. Örneğin, uzun mesleki tecrübeye sahip bir avukatın ve öğretmenin ifadeleri şu şekildedir:

(...) Bir de bi özelliğim var asla kendi müvekkilim yanımda olmadan karşı tarafla görüşmem, herhangi bir şekilde kuşkuya kimse girmesin diye. Hiçbir şekilde benim müvekkilim yanımda olmadan karşı tarafın kendisiyle görüşmem avukatıyla görüşürüm, o meslektaşım nihayetinde görüşürüm ama kendisiyle görüşmem. Asla görüşmem, ille benim müvekkilim yanımda olacak, çok önemli bi şeydir bu ha. Bi de işimin arkasını takip ederim bak şimdi... Gizli konuşmalarda yapmam dinletirim. Bunlar mesleki tecrübeler, zamanla (Katılımcı 45, Erkek, Avukat).

(...) Mesela ben, biraz iddialı olacak ama öğretmenliği Kur’an’dan ve peygamberimden öğrendim. Yani evet bi ilahiyat fakültesini okuduk, pedagojik formasyon dersi aldık, şudur budur fakat onları çok, benim ülkeme ait görmedim çoğunlukla yani kitabı olanla gerçek örtüşmüyo. Kur’an’ın dili ve peygamberin dilini keşfedebilirsek, onlar zaten yeteri kadar şey söylüyor (...) Yani biz daha çok insanlarla beraberiz, bi doktordan daha çok insanlarla beraberiz ve üstelik bizim ordaki görevimiz, onları daha iyi yapmak, daha iyi eğitmek. Daha iyi bi insan haline getirmek, daha iyi bi Müslüman haline getirmek gibi bi görevimiz var. Dolayısıyla yirmi dört yıllık bi süreçte insan bu işi öğreniyor yani öğretmenliği, evet samimiyet yetmiyo burda. Alanda yeterlilik de yetmiyo. Sunuma kadar, iletişime kadar bi çok konularda, doğru da yapıyorsunuz, yanlış da yapıyorsunuz bunlar normal yani. Ama öğreniyosunuz yani. Mesela şunu şöyle yapmıştım ama yanlışmış bundan sonra şöyle yapıcam diyosunuz (Katılımcı 33, Erkek, Öğretmen).

Katılımcı 60 ise tecrübesine dayanarak kâğıt üzerindeki bazı standartları, pratikte işlerliği olmadığı kanaatiyle uygulamayabildiğini şöyle ifade etmektedir:

Hem ahlaki hem teknik hem de toplumsal değerler anlamında bi pozisyonu var zaten olmak da zorunda, olmadığı zaman sadece diploma taşıyan kalitesiz bi insan

oluyosunuz [...] mesleki tecrübeyle ilgili, zamanla ilgili bi şey, orda pas geçin dediğim şeyler, kimseye zarar verebilecek şeyler değil ama bunu ben zamanla, mesleki tecrübeyle elde ettiğim şeyler, hem kullanıcıya hem de uygulamacıya atıl gereksiz durumlar oluşturabilecek şeyleri pas geçebiliyorum, o da tecrübenin verdiği bi durum (Katılımcı 60, Erkek, Mimar).

Meslek odalarının denetim fonksiyonuna etki eden bir takım dış faktörlere dikkat çeken Katılımcı 44 kanuni yükümlülüklerin yerine getirilmesinin bireyin sorumluluk anlayışına dayalı olduğunu söyle ifade etmektedir:

(...) Daha önce biz de fatura denetimi vardı, vizeler vardı, fatura denetimi vardı ama şimdi fatura denetimi yok, dolayısıyla fatura kesmeme şeyi var. Ama kanunen şudur iş yapıyorsak, proje yapıyorsak projeye imza atıyorsan ki vergi mükellefinin onun faturasını kesmek zorundasın... Fatura denetimi bu odalarla hükümet arasında bi takım şey oldu, bizim mimar odası genel merkezi tam bir... Şey vatan haini hem din düşmanı hem de devlet düşmanı tamamen PKK kontrolünde diyeceğimiz bir yapıya sahip maalesef bu odaların çoğu öyledir Ankara'daki genel merkezlerin (...) ben takip ederim. Dolayısıyla hükümetle problemler... Sürekli sürtüşüyor mesela şimdi Ankara valiliği Ankara'daki bu eylem ve şeyleri, yürüyüşleri iptal etti, sabah haberlerde dinledik. Niye? Mimarlar Odası Afrin'deki şeyi, operasyonu protesto edicelerdi. Sürekli devlet karşısında bir pozisyonları var. Dolayısıyla şeyi, fatura denetimini kaldırdılar. Ha insanlar şunu söyleyim... Sen mimarsan, proje yapıyorsan, projeye imza atıyorsan, projeye imza atıyorsan şeyden sorumlusun kanuni vergi açısından sorumlusun. Bunu yerine getirmek zorundasın (Katılımcı 44, Erkek, Mimar-Müteahhit).

Benzer şekilde katılımcı 43 de mimarlar odasının rutin bazı işler dışında iş denetimine dair bir fonksiyonu olmadığını ifade etmektedir:

[...] Hiç bi şey yapmıyor sadece her yıl para alıyo yani son derece lüzumsuz bi şey... ve büro tescil belgesi alıyosun her sene, yenilenmesi lazım. Yani her sene o büronun olduğunu tescillemen gerekiyo, hala devam ettiğini, o tescil belgesi olmadan hiç bi inşaat yapamazsın yani ruhsat alamazsın en başta, bu yani başka hiç bi şey yok. Eskiden ordan geçerdin projeler, şimdi ordan da geçmiyor yani sadece belediyeden geçiyo öyle bi şey işte (Katılımcı 43, Kadın, Mimar).

Benzer şekilde işlerin kâğıt üzerindeki farklı ilerlemesinden ve denetim yokluğundan müşteki olan iki din görevlisinin söyledikleri de zikretmeye değerdir:

- (...) Aynen hocam aynen, yani denetleyen yok, sorgulayan yok rapor isteyen yok, soruşturma açan yok (Katılımcı 48, Kadın, Din Görevlisi).
- (...) Raporların varsa bile arkasını bakan, kontrol eden yok (Katılımcı 49, Kadın, Din Görevlisi).
- Sorgulamaya, hayır, hani bi denetlemeye mi ihtiyacımız var ama evet acil bizi denetlesin (...) acil! Çünkü tüyü bitmemiş yetim hakkı en çok diyanet camiasında yeniyor, evet (Katılımcı 48, Kadın, Din Görevlisi)⁴.

⁴ Katılımcı 48 ile yapılan mülakatın bütünü değerlendirildiğinde "yetim hakkı yenmesi" ifadesiyle, meslek elemanlarının: i) kursa zamanında gelmeme, ii) kendileri ücretini aldıkları halde sorumluluklarında bulunan dersleri öğrenci statüsünde bir başkasına devretme, iii) rahatlarını

Yukarıdaki tabloda aşikâr olduğu üzere, kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının tamamı, meslek alanlarında verilen ahlak eğitiminin ya da etik kuralların yazılı olduğu kanun, yönetmelik veya meslek odalarının düzenlemelerinin, işlerin olması gerektiği gibi yapılmasını sağlamadığı ve bireysel dini ya da mesleki ahlak anlayışının sahalarındaki iş pratiğinde daha belirleyici olacağı kanaatini taşımaktadırlar.

Bu itibarla, temelde belli meslek gurubuna dâhil olmakla belli dini fikirleri benimsemek arasında Weber'in iddia ettiği şekliyle bir seçici yakınlığın olup olmadığı sorgulayan bir araştırmanın; kural, ilke ya da dini ve ahlaki değerlerin kabulü ile bunların insan eylemlerini ve daha özelde meslek pratiğini düzenlemede nasıl tezahür ettiğine odaklanması gerekmektedir. Dolayısıyla bir sonraki bölümün mevzuunu bu husus oluşturmaktadır.

düşünerek görevlerini ihmal etmeleri ya da belli görevleri almamaları gibi durumlara işaret ettiği söylenebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MESLEK HAYATINI DÜZENLEMeye YÖNELİK MESLEKİ, DİNİ/İDEOLOJİK İNANÇ VE İLKELER

Araştırmanın bu bölümünde kendileriyle mülakat yapılan bireylerin sahip oldukları inanç ve ilkelerle meslek hayatlarını düzenlemeye yönelik olarak bir ilişki kurup kurmadıkları ve böyle bir ilişkinin olduğu ya da olmadığına dair kanaatlerinin dayanaklarının ne olduğu incelenmektedir. Burada amaç, inanç ve ilkelerle meslek hayatını, biri diğerini “belirleyen” bir sabit nedensellik okumasına tabi tutmak değil, Weber (2016: 75)’in belli meslek gruplarının belli bir fikir silsilesi içinden belli noktaları seçip alacağı iddiasının, araştırmaya dâhil olan bireyler nezdinde neye tekabül ettiğini sorgulamaktır. Bu sorgulamada, yukarıda ele alındığı şekliyle mülakat kümesini oluşturan bireylerin hayatlarında mesleklerini konumlandırma biçimleriyle tabi oldukları inanç ve ilkeleri konumlandırma biçimleri ve bu bireylerin meslek alanlarında ne türden ilişkiler içine dâhil oldukları gibi üç unsur birlikte değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu bölümde, sosyal bilimlerde nedensel güçlerin “sadece basit nesnelere ya da bireylere değil, bunların oluşturduğu toplumsal ilişki ve yapılarla da” bağlı olduğunu söyleyen Sayer (2017: 141)’re müracaat ederek bu üç unsurun ne türden bir mekanizma ürettiği öğrenilmek istenmektedir.

Bu itibarla, mesele iki yönüyle ele alınmaktadır. İlk olarak; bireylerin eylemlilikleri merkezinde, meslek elemanlarının içinde buldukları maddi koşullar bağlamında inanç ve ilkelerinin konumunu nasıl yorumladıkları; ikinci olarak, yapısal unsurlar ve bunlara bireylerin verdiği tepkiler merkezinde, bireylerin inanç ve ilkelerinin konumuna dair kabullerinin meslek alanlarındaki tezahürlerinin ne olduğu sorgulanmaktadır.

5.1. Din ve İdeolojik İnanç ve İlkelerin Birey Hayatında Konumlanma Biçimi

Araştırmanın bu kısmında, bireylerin kendilerini bir dine nispet edip etmedikleri ve bunun nedeniyle, din olgusunu hâlihazırdaki maddi koşulları içinde nasıl

konumlandıkları ele alınmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının nezdinde din olgusunun tamamen yadsınmadığı aşikârdır. Bununla beraber kendileriyle mülakat yapılan bireyler, geçmişten getirdikleri bir kültürel bagaja atıfla kendilerini İslam dinine inanan kişiler olarak tanımlamaktadırlar. Bu bağlamda bireyler, kendi dindarlıklarını vasıflandırırken de, bir yandan din eğitimi süreçlerinde din kavramına dair sahip oldukları kanaatlerine dayanarak dindarlığın ne olduğu kabulünün değişkenliğine atıfta bulunurken diğer taraftan da yaygın dindarlık algısı veya kendi kabullerine göre var olduğunu düşündükleri “toplum standartlarındaki yaygın dindarlık” meselesini bir zemin olarak değerlendirebilmektedirler.

Mülakat kümesine dâhil edilen bireylerin söyledikleri değerlendirildiğinde, Furseth ve Repstand (2011: 44)’ın değindiği gibi dinin, üzerinde düşünülmeyen bir mesele olarak bireyin hayatında var olduğu görülmektedir. Buna paralel olarak araştırma kapsamındaki meslek elemanlarının bir kısmı geleneksel öğrenimleri dışında daha sonrasında kendi okumaları ve araştırmalarıyla da din anlayışlarını tercih ettiklerini ifade etseler de, Müslüman bir ailede doğmak, belli bir çevrede yetişmek, Furseth ve Repstand (2011: 208-209)’ın da işaret ettiği gibi belli değer yargılarının çocuk çağlarda öğretilmiş olması ve inanmanın insanın ayrılmaz bir parçası olduğu düşüncesinin İslam’ın yaygın olduğu bir coğrafyada yaşıyor olmakla birleşmesi gibi sebeplerle kişilerin kendilerini Müslüman olarak tanımlamaktadırlar.

Elhamdülillah Müslümanım tabi, benim dinim otomatikman zaten benim her zaman söylediğim bi şey var. Benim dinimi kendim seçmiş değilim askerde erata ben öğretmenlik yaparken onlara sormuştum. (...) Siz niye Müslümanınız dedim, çıt çıkmadı. Ben söyleyim mi dedim niye Müslüman... Nüfus kâğıdınızda öyle olduğu için Müslümanınız. Müslüman anne babadan doğduğunuz için Müslümanınız, (...) Hepsinin gözü fal taşı gibi açıldı. Doğru tabi, doğrusu bu yani (Katılımcı 45, Erkek, Avukat).

Evet, ben öyleydim zaten. Yani... Uzun süre düşündüm ben doğuştan Müslüman bi aileyle idim. Fakat biraz diğer dinlerle de araştırma yaptığım zaman... Öncelikle dinler arasında doğru dinin İslam olduğuna karar verdim. Bununla beraber, bunun biraz daha öncesinde acaba inanmalı mıyım sorusunda, inanmanın hem sosyal hayat açısından hem bireysel hayat açısından, hem sosyolojik hem psikolojik açıdan mutlak ve olmazsa olmaz olduğunu düşünüyorum. Olmadığı zaman bizim bi tarafımız mutlaka eksik kalacak yani bizi insan kılan taraflardan biri de bizim inancımız, Allah’a olan inancımız (Katılımcı 67, Erkek, Din Görevlisi).

(...)Ya sonuçta ben çocukluğumdan beri böyle yetişmiş bi insanım, Allah inancım olmasa bile, Allah inancını çıkardığımda oluşturulan insan da aslında benim Allah inancıyla yetiştirdiğim köke bağlı bi insan (Katılımcı 37, Erkek, Mühendis).

Kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının kendi dindarlıklarını değerlendirmelerinde ise kategorik bir ayırım yapılmaksızın on temel eğilim görülmektedir. Bunlar: i) kendisini “katı, aşırı, bağınaz, radikal, keskin vb.” nitelendirmelerle tanımladıkları biçimde dindar görmeyenler, ii) kalp huzurunu temin edecek kadar dindar olduklarını söyleyenler, iii) olması gerekene baktıklarında kendilerini dindar görmeyenler, iv) olması gerekene göre kendi durumunu olumsuz değerlendirirken toplum standartlarına ya da çevresine göre kendisini dindar görenler, v) kendilerinin dindar olduklarını düşünenler, vi) dindarlık anlayışlarının toplumdan farklılaştığını ve kendi standartlarında dindar olduklarını düşünenler, vii) dindar olduklarını ancak bu dindarlıklarının mesleklerinde öne çıkmadığını söyleyenler, viii) dindarlık hissini değişken olduğunu söyleyenler, ix) kendi dindarlığını iyi bir seviyede görmenin uygun olmadığını düşünenler ve x) dindarlık meselesinin bu dünyada bir değerlendirmesinin yapılamayacağı kanaatinde olanlardır. Bu bağlamda kişilerin genel olarak dindarlıkla ilgili değerlendirmelerinde ise şu hususlar belirgin biçimde öne çıkmaktadır: i) dindarlığı namaz, oruç ve Kur’an okuma ve zikir pratiklerinin ne sıklıkla yapıldığı gibi şekilsel unsurlarla özdeş görme, ii) dindarlığın tüm dini emir ve yasaklara göre hareket edip edememeye göre belirlenebileceğini düşünme ve iii) dindarlığı sadece belli kalıp uygulamalarla sınırlı görmeme.

Şimdi ben hani akademik olarak böyle hani Kur’an, sünnete göre düşünürsek orta halli ama halk arasında, dindar gözüyle bakarsak çok yüksek seviyede görüyorlar (Katılımcı 70, Erkek, Mali Müşavir).

Farklı bi dindarlık anlayışım olduğunu düşünüyorum yani toplumun beklentilerinin ya da toplumdaki yaygın olan dindarlık anlayışının dışında bi dindarlığın olduğunu düşünüyorum, dindar olduğumu düşünüyorum (...) ben o standartların içinde bir dindar değilim. Fakat dindar olduğumu düşünüyorum (...) Temel eksikliğin ibadetlerde olduğunu düşünüyorum, ikincisi biraz da bilgi eksikliğinden kaynaklı olduğunu düşünüyorum (Katılımcı 67, Erkek, Din Görevlisi).

Dindar değilim yani öyle söyleyim. Katı şeylerim yok, kurallarım yok ama dini kuralları da mümkün olduğu kadar, göz göre göre çiğnememeye gayret ediyorum... Namaz kılmaya gayret ediyorum. İşte Cuma namazlarını kaçırmıyorum. Oruç tutuyorum gibi, ha mesela oruçtan kesinlikle taviz vermiyorum. Namaz zaman zaman kılamayabiliyorum (Katılımcı 5, Erkek, Hekim).

Bu ölçülebilecek bi şey değil. Yani çünkü toplum standartlarına bakarsanız, (...) yani kimine göre gerçek Müslüman, kimine göre iyi Müslüman, kimine göre orta Müslüman... İnsanların değer yargılarına göre bakarsanız sıkıntılı ama gerçekten ne ölçüde dindarım onu Rabbim biliyo onu ben bilemem. Benim bi çabam var...

Kendimi nasıl görüyorum? Kendimi iyi gördüğüm zaman zaten bitmişim demektir (Katılımcı 33, Erkek, Öğretmen).

Ben o zaman şöyle peygamber efendimizin Müslümanlık kriterini koyduğu şey var onu ben size söyleyim isterseniz, buyuruyo ki, bi insanın diyo, namaz kılıp oruç tuttuğuna bakmayın diyo, söz söylediği zaman doğru mu söylüyo, yalan mı söylüyor, emanet verdiği zaman emanete ihanet ediyomu etmiyor mu, harama-helale dikkat ediyomu etmiyor mu? Kriteriniz bu olsun diyo (bunlara dikkat) etmeye çalışıyorum sonuçta, ben de, herkes sonuçta hata yapabilir ama benim kriterim de bu (Katılımcı 65, Erkek, Avukat).

Dolayısıyla kendileriyle mülakat yapılan bireylerin değerlendirmeleri üzerinde düşünüldüğünde dindarlıkla ilgili yukarıdaki ayrımın, bireyin genel kabulünü yansıtmakla birlikte keskin bir farklılığı işaret etmediği ifade edilmelidir. Bireylerin bir kısmı dindarlığını ibadetlerini ne sıklıkla yaptığı üzerinden değerlendirirken, gündelik hayatında belli vasıflarla hareket ediyor olmasını da inancıyla ilişkili görebilmekte; bir kısmı ise bu durumun tam tersi bir değerlendirme yapmaktadır. Bu kapsamda mülakata dâhil edilen bireylerin, dindarlıkla ilgili düşünceleriyle belli bir meslek kategorisinde iş yapıyor olmak arasında doğrudan bir ilişki kurmadıkları anlaşılmaktadır. Bununla beraber bazı meslek elemanlarının meslek alanlarındaki pratiklerini dini hassasiyetlerine göre yapamadıklarıyla ilgili değerlendirmeleri de bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler ise meslek kategorisiyle doğrudan alakalı olmayıp saha pratiğinde etik ihlallerin yaygınlığıyla kişilerin, bir seçim yapma durumunda kalmalarına matuf olarak dile getirilmektedir.

Bir dindar değil orta halli bir muhafazakâr olarak görüyorum kendimi (...) Dindar, dinin getirdiği kurallara çok daha sıkı yaşayan, çok daha uyan adamlara diyorum ve saygım sonsuz keşke bizde öyle olabilsek, muhafazakârlar da, biraz daha böyle bu durum beyninde olan, kalbinde olan ama uygulamada biraz daha bunun sıkıntısını çeken adamlar olarak diye niteliyorum. Ben böyle bi kitlenin varlığına inanıyorum çünkü etrafımda böyle binlerce adam var yani (Katılımcı 22, Erkek, Avukat).

Çok iyi bi dindar değil, dediğim gibi o faturayı işlemem lazım, o zaman da bu işi yapmam lazım başka bi mesleğim yok. Hadi bakalım napcan, nası yapacan? Nası yapacaksan yapacan. Çok sıkıntılı bi şey aslında (Katılımcı 59, Erkek, Mali Müşavir).

Çok fazla değil. Yani dedim ya işte konu başında da söylediğim gibi çalışmış olduğum sektörün ve zaman ayıramama (...) (Katılımcı 2, Erkek, İşadamı).

Yani normalde çok insanı çevremde gördüğüm kadarıyla kısmen manevi tarafımızın çok ağır bastığı ve dönem dönem yoğunlaştığımız daha sonra iş, güç başka vesairelerle istikrarı sağlayamadığımız ama her zaman içimizde o maneviyatı hissettiğimiz manevi yönden inancımızın çok olduğu orta düzeyde görüyorum (Katılımcı 4, Erkek, İşadamı).

Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının söylediklerine istinaden, bireyler dini mensubiyetleri ve dindarlıklarının vasfını geçmişte tabi oldukları veya olmadıkları eğitim ve yetiştikleri çevreye matuf olarak edindikleri veya edinemedikleri pratikler vasıtasıyla konumlandırabilirken, dinin hayatlarını düzenlemede ne türden bir etkisi olduğuna dair “ideal” ve “pratik” ayrımı yapmaktadırlar. Akşit ve diğerlerinin (2012: 101) de belirttiği üzere İslam dininin, hayatın her alanını düzenleyici ve her alanda etkin olması gerektiğinin dini literatürde sıkça belirtilen bir husus olmasının da bu ayırmada etkisi bulunmaktadır. Bu kapsamda, katılımcıların bu yöndeki kanaatleri, bireylerin geçmişteki eğitim ya da pratiklerine matuf bir ideal olarak dile getirilmekteyken gerçekte bu idealin pratiklerine kılavuzluk etmesi bakımından farklı kanaatler ortaya çıkmakta ancak Weber’in dünyaya yönelik zühd (asketizm) kavramsallaştırmasıyla izah edilebilecek bir tablo oluşturmamaktadır.

Katılımcıların bu hususta; bireysel nedenler, çevresel koşullar ve İslam dinini algılama biçimleri olmak üzere temelde üç kategoride kümelendikleri söylenebilir:

Bireysel Nedenler: Mülakata dâhil edilen bireylerin bir kısmı İslam dininin hayatı düzenleyen bir din olduğu kabulüyle beraber bunun kişilere bağlı olarak farklılık gösterebileceğini düşünmektedirler. Burada; kişisel zaaf, kolaycılığa kaçma, asgari olanla günü kurtarma, diğer toplumsal roller nedeniyle (anne, baba, eş olma vb.) olması gerektiği gibi davranamama, nedenini bilmese de dinin her kuralına uyamama, mesleki pratiklerinde dini inançlarına göre davranamama, gibi **menfi**; dinin emrini kendi kanaatine tercih etme, gündelik hayatındaki pratiklerini düzenleyen dini ilkeleri meslek hayatında da uygulama, elzem olarak gördüğü alanlarda etkili olduğunu düşünme gibi **müspet**; çoğu zaman içinde çoğu zaman dışında bir konum belirlemek ve diğer sosyal ilişkilerinin de hayatlarında düzenleyici etkisi olduğu gibi **muğlak** olmak üzere üç yönlü olarak bireysel durumlarına atıfta bulunmaktadır.

Ya dediğim gibi zaten kişi kendisi inancını yaşarsa hayata beş-sıfır önde başlıyor. Yani çok daha pozitif, çok daha enerjik, çok daha... bi kere benim mesleğimin doğasına çok uygun bi hayat tarzı sunuyor inanca dayalı yaşam tarzı. Yani nerde akşam orda sabah gibi bir hayatın, başıboşluğun içinde olamıyorsunuz bu inançtan dolayı (Katılımcı 25, Erkek, Öğretmen).

Çoğu zaman içinde çoğu zaman dışında ama çoğunlukla da içinde yani hani onu, kurallarına uymaya çalışıyorum (Katılımcı 34, Kadın, Hemşire).

Biz anneyiz... Evlatlarla ilgili bazı şeylerle karşılaşılıyor mesela onu orada göstermem gereken tavır o... ama karşımdakine bu tavrı gösteremiyorum. Yani belli şeylerde özel hayatta (Katılımcı 49, Kadın, Din Görevlisi).

Çevresel Koşullar: Mülakat kümesindeki bireylerin bir kısmı ise, dinin kişilerin hayatını düzenlemesinde çevresel koşulların etkisine işaret etmekte ve bir kısmı mesleğinin işleyişinde bazı zorunlulukların dini prensiplerle uyuşup uyuşmaması, mesleği şekillendirmeyi meslek pratiği içinde dini ibadetleri yapabilmeye matuf olarak algılama gibi meslek alanına dair sebepler etrafında; bir kısmı ise içinde bulunduğu çevre nedeniyle belli alışkanlıkların olması ya da olmaması, gündelik hayatındaki kimi hassasiyetlerinin mesleki alanda da kendisini yönlendirmesi gibi durumları gündeme getirmektedirler.

Yani bu benim... Benden kaynaklanan değil de hayat tarzının, yaşam tarzının, insanların... Birlikte yaşadığımız insanlardan oluşturdu(ğu) bi çevrenin etkisiyle, etkisinden kaynaklanıyor. Bu çevre bana o... dinle bağlantılı, dinsel bir yaşam tarzı hayat tarzıyla ilgili bi talebi getirirse, öyle diyelim, ben de o meslekte ona bağlı işler yapabilirim yani ama öyle bi bağlantı kuramıyorum yani şu anda yani öyle bi şey yok yani (Katılımcı 7, Erkek, Müteahhit-Mühendis).

İslam Dinin Algılanma Biçimi: Son olarak bu araştırma kapsamına dâhil edilen bireylerin bir kısmı da, İslam dininin hayatı kısıtlayan bir din olmadığı, dinin hayatı kapsadığı ve yaşamın içinde mündemiç olduğu, dinin yeme-içme vb. alanlar da dâhil olmak üzere zaten hayatın tümünü kendisine göre düzenlemeyi emrettiği ve evrensel ahlak değerleriyle uyuşan bir din olduğu için pratikte neye tekabül etmesi gerektiğine dair kanaatlerini dile getirmişlerdir.

Müslümanlık çünkü insanın üzerinde zamanın bi anında yaşadığı bi din değildir. Müslümanım diyorsa bu senin bi hayata bakış açındır, bu senin hayatı yaşayış şeklidir, hangi mesleğin içinde olduğun fark etmiyor yani tıp ister doktor olayım ben on bir yıl işte bu mesleği yapmadım başka bi hayat yaşadım orda ya da evde ya da eşken ya da çocukken fark etmiyor yani. Mesela öğretmen olmak tıp okumasaydım mesela matematik öğretmeni olmayı isterdim ben matematik öğretmeni olsaydım da bu biz bu konuşmayı yapıyor olsaydık ben yine aynı şeyleri söylüyor olacaktım o zaman öğrencilerin üzerinden aynı şeyleri söylüyor olacaktım hani Müslümanım bu benim genel bakış açım olduğu için çelişmiyorlar (Katılımcı 63, Kadın, Hekim).

Genel bütününden... Mensup olduğunuz din özel de meslekten tutun da büyük ölçüde yani dünya da, dünya ölçeğinde baktığımız zaman, birey noktasında baktığımız zaman, bütün olumlu olumsuz şeylerin neler olduğunu ayırt etmiş bir din. Dolayısıyla, meslek için de geçerli bu, çok daha büyük makro daireler için de geçerli, standart yani, anlatabildim mi? Belli bi standart da koyuyor zaten sizi, böyle bi insan olucaksın dediği an meslekte de zaten otomatikman öyle bir meslek

sahibi olmanız gerektiğini söylüyor. Her şey için ayrı ayrı standartları yok, kolay anlaşılabilir bir din. Ben öyle bakıyorum (Katılımcı 60, Erkek, Mimar).

Yukarıdaki beyanlardan araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının, olağan olarak içinde bulunmuş olsalar ve dindarlıklarının vasfını tayin etme kıstaslarında ayrışsalar da, dini inanç ve ilkeleri bir ideal olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Bununla beraber katılımcılar bu idealle kendi durumlarını kıyasladıklarında dindarlığa daha uzak, diğer kişilerle kendilerini kıyasladıklarında ise daha dindar olduklarını düşünmekte ancak her iki durumda da inanmanın bir takım pratiklerle bir arada olması gerektiğini düşünmektedirler.

Katılımcıların dini inanç ve ilkelerini hayatlarıyla bir biçimde bağlantılı gördükleri yerde, bu araştırmanın konusu açısından kanaatlerinin meslek hayatlarında olgusal olarak neye tekabül ettiğine odaklanılmalıdır. Dolayısıyla bir sonraki kısımda bu husus incelenecektir.

5.2. Din ve İdeolojik İnanç ve İlkeler ile Meslek Hayatının İlişkiseliliği

Araştırmanın bu kısmında kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarına istinaden: i) meslek pratiklerde öne çıkan ve mesleki gelişime katkı sağlayan inanç, ilke ve değerlerin neler oldukları ve meslek alanında fazladan bir kazanıma neden olup olmadığı, ii) bireyin benimsediği inanç, ilke ve değerlerle mesleğin cari işleyişinin karşılıklı olarak menfi bir etkileşim içinde olup olmadığı, iii) meslek hayatında vicdani rahatsızlığa neden olan durumlar ile vicdan, din-ideolojik inanç, yasa-yönetmelik ve mesleki ilke-pratik arasında ne türden bir uyuma ya da ayrışma olduğuna dair temelde üç husus incelenmektedir.

Bu hususların araştırmaya dâhil edilen meslek kategorilerinde görünümü ise şu şekilde tarif edilebilmektedir:

Yukarıda ifade edildiği gibi kendileriyle mülakat yapılan bireyler nezdinde saha pratiklerine kılavuzluk etmek bakımından temel meslek ahlakı ilkelerine dair kategorik bir ayırım yapılamazken, meslek hayatlarında öne çıkan dini ilkeler ve bunlara paralel kazanımlarına dair beyanları değerlendirildiğinde meslekler arasında

nispeten bir farklılıktan söz etmek mümkün gözükmemektedir. Bu bağlamda dini ilkelerin meslek hayatına etkisine dair bu araştırma kapsamındaki meslek elemanlarının şu üç husus etrafında kümelenmiş oldukları görülmektedir: i) manevi huzur ve vicdan rahatlığı, ii) sorumluluk bilinci ve otokontrol, iii) bazı vasıfların bireyde meşrep olarak tezahür etmesi. Bununla beraber meslek elemanlarının bir kısmı dinin meslek pratiğine etkisinin aynı zamanda bir katkıya dönüşebildiğini düşünürken, bir kısmı ise etki alanıyla sağladığı katkıyı ayırmakta ancak katılımcıların tümü dini ilke ve inançların bir yönüyle manevi bir kazanıma vesile olacağı kanaatini taşımaktadırlar.

Manevi huzur ve vicdan rahatlığı: Kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarından avukat, din görevlisi, hekim ve mühendisler burada kümelenmektedir. Burada daha çok kişilerin mesleki rollerini olması gerektiği şekilde yapmak için gerekli gördükleri belli vasıflara dayanarak iş yapabilmeyi kişisel tatmini ve diğer kişilerden kendilerine yönelen takdirle elde edilen manevi kazanım öne çıkarmaktadır. Bu grup içerisinde dâhil olan meslek elemanlarının ifadeleri değerlendirildiğinde, bir işin akışını veya bir durumun seyrini belirlemede ya da üçüncü şahısları doğrudan etkileyecek bir meselede karar verici pozisyonda olmalarıyla paralel olarak bu ilgiyi öne çıkardıkları söylenebilmektedir.

İşte şey, vicdani şeyler, dinin verdiği o insanları kırmamak, hani kul hakkına girmeme olayları, sonuçta her şeyin bir hesabı verileceğini düşündüğüm için o var bir, ikincisi dürüstlük yani yaptığım işte yaptığım hataları söylemeyebilirim, çaktırmam, kaydırırım, hocalara söylemem ben şöyle yapmıştım... Ama onu söylemezsem o beni şey yapar, vicdani olarak, dini olarak o dürüstlüğü sergilemem lazım yani (Katılımcı 28, Kadın, Hekim).

Dinin bana getirdiklerinin benim motivasyonumu artırdığını düşünüyorum (...) karşı tarafa en iyi memnuniyeti nasıl sağladığımı düşüncesi bana dinimin öğrettiği dinimle alakalı bir şey dürtü ve ticari olarak da o kazancımı helal yoldan kazanmanın endişesi hep vardır yani önden talep etmektense ben işimi tamamladıktan sonra böyle bir talepte bulunacağım prensibi dinin bana yüklediği bir görev, bir vazife (...) Yani ulaşmak istediğimiz bir rıza var, meslekle beraber onu da hedefliyoruz (Katılımcı 61, Kadın, Mimar).

“Dürüst tüccar şehitlerle ve Sıddıklarla beraber olur” diye bir hadisi şerif var. Biz bazen sadece bunun bizi kurtaracağına inanıyoruz. Çünkü ibadet konusunda zayıf, zafiyetle... Yani eksiklerimiz, beş vakit namazı kılıyoruz ama nasıl kılıyoruz? [Dinin etkisi] illaki vardır. Mesela normal şartlarda bizim şu anki başlangıçtan bu yana geldiğimiz süreçteki yaptığımız şeyi benim aklım ermez, almaz. Bunlardaki illaki bir bereketin olduğuna kesinlikle yüzde artı kaç, sonsuz inanıyorum, anlatabildim mi (...) Yani kesinlikle orada berekete ve bu dünyevi hayatımıza artıları haddinden fazladır. Ona sonsuz inanıyorum (Katılımcı 68, Erkek, İşadamı).

Tabi sonuçta inancımın o sabit kıldığı değerleri sürekli yaşatmak için uğraşıyo olmanız, kısa vadede insanların anlamadığı ya da tepki verdiği bi durum olsa bile uzun vadede dürüstlüğünüz, ahlakınız, ilkelerinizle saygı gör... Yani daha üst düzey bi saygı görüyorsunuz, uzun vadede çok fazla saygı duyulan bi insan haline geliyorsunuz (Katılımcı 32, Erkek, Mühendis).

Sorumluluk bilinci ve otokontrol: Araştırma kapsamındaki meslek elemanlarından din görevlisi, hemşire, işadami, öğretmen, mimar ve mali müşavirlerin bu grupta değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Burada bireylerin yaptıkları işin karşılığında elde ettikleri ücreti hak etmeye dönük olarak buldukları konumun hakkını verme arzusu öne çıkmaktadır. Bireylerin beyanları esas alındığında bu meslek kategorisinden kişilerin, geniş bir muhatap kitleyle hemhal olmaları ve verilen hizmetin inceliklerine alan dışından kişilerin vakıf olmasının zorluğuna binaen, hataların kapatılmasının kolay olması, hizmet çıktısının somut ölçümleri olmadığı safhalarda aldatmaya elverişli bir durumun oluşması ve meslek saha pratiklerinin “işin ucunu kaçırma”ya elverişli olması gibi nedenlerle, dinin bireysel bir kontrol bilinci verdiği kanaatine sahip oldukları söylenebilir.

Evet, bu o kadar çok ki, çünkü zaten dinin benim hayatımı kolaylaştıracak çok fazla yönü var, e bu yasaların koyduğu kuralları kolay uygulamama neden oluyo. Mesela biraz önce bahsettiğim gibi işte, nedir Müslüman verdiği sözde durur, o zaman Müslüman sabahleyin dersine saatinde girer, sözleşme, akit vardır, dersi bitmeden de çıkmaz. Veya yapacağı işte amirinden habersiz, başka bi şekilde bi yere gitmez, niye hep dinimle alakalı bunlar. Yani evet, önce bi kural vardır, saat konmuştur, yönetmelik bellidir ama bunu bana kolaylaştıran dinim aslında, benim için çok katkısı var uygulamada (Katılımcı 49, Kadın, Din Görevlisi).

(...) Yaptığımız meslekte hani şey, hakkaniyet ciddi anlamda şey hani ana kriter yani, hani en hani... Ya hakkaniyeti, öyle bi kaygınız olması lazım ya da başka sizi durduran bi şey, ya da zengin olursunuz yani hani o duygu yoksa başka... Sağlık yani. Çünkü hareket alanınız çok fazla ve karşı tarafta size sadece çok küçük menfaatlerle çok büyük şeyler elde edeceği için çok, yani sistem çok hızlı kolay çalışır, hani o duygu olmasa çok şeydir yani hani önü çok açıktır. Suiistimal veya yolsuzluk yapma anlamında (Katılımcı 27, Erkek, Mühendis).

Tabi ki ama şimdi meslekte bazı olumsuzluklara hayır diyebiliyorsunuz (...) bir kişi, esnaf hiçbir zaman için müşterisini kaybetmek istemez ancak bi bakıyorsunuz ki olumsuz bi durum diyorsunuz ki ben senin defterini tutmam ve ya seninle iş ilişkisi yapmam diyebiliyorsunuz yani (...)Yani şöyle söylüyim insanları kandırma kandırmak üzerine bir işle iştigal eden mükellefin öyle yaptığını bilmiyordum öğrendikten sonra defterini tutmadım şeye kanunlara göre hiç bi sakıncası yok ama inancıma göre insanları kandırmak olduğu için defterini tutmadım bütün ilişkilerimi keserim direk keserim (Katılımcı 71, Erkek, Mali Müşavir).

Şöyle düşünüyorum ben... Hak ettiğim, çünkü para alıyoruz bu işten, dersi kırk dakikaysa kırk dakikasını üzerime düşeni yapan görevi yaparak geçirmek istiyorum. İçim, çünkü öyle rahat ediyö. Derse geç girerek, ondan sonra ne bileyim

derste boş şeylerle uğraşarak, çocuklara bir şey vermeden çıktığım zaman, rahatsız olurum. Zamanında girip çıkmaya özen gösteririm elimden geldiğince ilk baş bu. Yani derste paramı hak etmeye çalışırım. (Katılımcı 18, Kadın, Öğretmen).

Bazı vasıfların meşrep olarak bireyde tezahür etmesi: Bu araştırma kapsamında, müteahhitlerin söyledikleri değerlendirildiğinde mesleklerini dinle doğrudan ilişkili görmedikleri için kişilerin gündelik hayatlarında dine dayalı olarak edinmiş oldukları kazanımların meslek pratiğinde de görünür olacağı kanaatinden öte bir bağlantı kurmadıkları söylemektedirler. Mülakata dâhil olan hekimlerin bir kısmı da aynı gerekçeye binaen bu başlıkta değerlendirilebilir. Burada inanç ve ilkelerin mesleki kazanım noktasında etkili olduğunun kişisel yorumlara bağlı olarak iddia edilebileceği kanaati öne çıkmaktadır.

Bu zaten otomatik gelen bi şey. Bi inanç bi din insanın dediğim gibi, bütün her şeyine işlediği için otomatik gelen, bi yaptırım olarak değil, hani otomatik o şekilde davranıyorsunuz artık (Katılımcı 62, Kadın, Hekim).

Dini olarak şey diyemeyiz ama ilke olarak mesleğimize katkı olarak ilke, gene bizim zaten yaşantımızda insanın yaratılışını en iyi bilen Allah-u Teala'nın koyduğu kurallara göre yapıldığı için dürüstlük de, az önce dediğim gibi, güzel ahlak temel... Bu işin prensiplerindedir. Ki bunu hangi işin temelini koyarsanız koyun mutlaka başarı ve beğeni kazanırsınız. O yüzden de hani dediğimiz gibi gene toplumun değer yargılarıyla beraber güzel ahlak kurallarını benimseyerek bu işi yapılırsa başarı ve beğeni elde edilir (Katılımcı 10, Erkek, Müteahhit).

Ya bizim dinimiz o kadar güzel bir din ki insana güzel yaşamayı da emrediyö, gerçekten, siz güzel yaşadığımız, dürüst olduğunuz zaman, dininiz gereği zaten insanlarla hem daha güzel bi iletişiminiz oluyo, güzel ticaretiniz oluyo, daha güzel bi ortam oluyo yani, hem iş açısından hem insanlarla iletişim açısından onun için tabi ki dinin etkisi var ve o şekilde devam ediyö (Katılımcı 57, Erkek, Müteahhit).

Aşikârdır ki, inanç, ilke ve değerlerin meslek pratiğine katkı sağlaması ve bir kazanım olarak bireylerin hayatında konumlandırılması, bireyin belli kazanımlarını bu unsurlarla paralel görmesiyle alakalı bir husus olarak var olmaktadır.

Bu başlık altında ele alınacak ikinci husus ise, katılımcıların beyanlarına istinaden, bireysel inanç-ilke ve değerlerle meslek hayatı arasında pratik uygulamalar bakımından menfi bir ilişki olup olmadığıdır. Bu hususta meslek elemanlarının inanç ve ilkeleriyle meslek hayatları arasında birinin diğeri üzerinde belli kısıtlamalara neden olup olmadığının sorgulanması merkeze alınmış iki alanın genel bir uyuma ya

da ayrışma zemininde değerlendirilmesine dair kanaatleri bu bölümün son kısmında sunulmak üzere ayrıca analiz edilmiştir.

Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının söylediklerine istinaden bireylerin, meslek hayatları ve dini değerleri karşı karşıya geldiğinde, farklı meslek alanlarında olağan olarak karşılaşılan farklı durumlarda bireysel tavır alışlar daha çok belirginlik kazanmaktadır. Bununla beraber katılımcıların çoğunluğu sahip oldukları inanç ve ilkelerin mesleklerini yapmaya engel bir yön içerdiğini düşünmemekte, ilkesel olarak bir uyuşmanın olduğunu kabul etmektedirler. Ancak fikri düzlemde böyle olmakla birlikte, meslek hayatının cari işleyişinde mevcut yaygın uygulamaların bireylerin inanç-ideoloji ve meslek ilkeleriyle ayrılmakta ve dolayısıyla da dışsal koşullar karşısında ortaya çıkan eylemlerin karakteristiği, inanç ve ilkeler ile bireylerin nedensel güç ve hassasiyetlerinin kesişme ya da ayrışmasına göre, daha net olarak farklılaşmaktadır.

Dolayısıyla, Sayer (2017: 161-163)'in sosyal bilimlerin; nedensel güçlere sahip insan nesnesinin sürekli değiştiği ve etkileşimde bulunduğu dışsal koşullarla arasındaki ilişkinin düzenlilik arz etmediği açık sistemler üzerinde incelemede bulunabileceği ve bu açıklığın temel nedeni olarak da “aynı maddi koşulları ve ifadeleri farklı şekillerde yorumlayan” ve buna paralel olarak da “yeni yanıt verme yolları öğrenebilen” “farklı türden” insan nesneleriyle ilişkili olduğu çözümlemesine de matuf olarak, kendileriyle mülakat yapılan bireyler itibariyle; i) dışsal koşulları tercihlerinin belirleyicisi kabul etme ii) inanç ve ilkelerin eylemin belirleyicisi olduğunu düşünme ve iii) dışsal koşulları veya ilkesel kabulleri eylemin dayanağı olarak görme ve iv) inanç ve ilkelerden vaz geçmeden ancak belli zorluklarla meslek hayatına devam etme şeklinde dört yönlü bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Dışsal koşulları eylemin belirleyicisi kabul etme: Bu bağlamda kendileriyle mülakat yapılan bireylerin geneli, Watson (2003: 209)'ın bireyin hayatında farklı gerekçelerle yapısal şartların konumlandığı iddiasıyla paralel olarak, meslek alanlarında ciddi kayıplara neden olabilecek (mesleği kaybetme, müşteri bulamama, başkalarıyla derin ayrımlar yaşama vb.) hallerde mevcut dışsal şartları “yapısal

zorunluluklar” olarak değerlendirmekte ve eylemlerinin yönünü bu kabule binaen belirlemektedirler.

Dolayısıyla eylemlerinde dışsal koşulları belirleyici kabul eden bireylerin ifadeleri düşünüldüğünde; bu kişilerin genelinin meslek sahasındaki pratiklerini, tabi oldukları değerleri yadsımasa da bu bütün içinden doğrudan referans alarak değerlendirmeye tabi tutmadıkları aksine, genel olarak hayatın akışı içinde ve meslek hayatlarında, kendilerini “kaçınamayacaklarını” düşündükleri belli uygulamalarla sınırlanmış gördükleri anlaşılmaktadır. Buna paralel olarak da bireylerin bir kısmının inanç ve ilkelerin aslen net olmayan bir içerikte olabildiği ve yoruma bağlı şekillendiği, bir kısmının ise bazı mesleki zorunlulukların alternatifler üzerinde düşünülmemiş olmasından kaynaklandığına dair bir kanaate sahip oldukları da söylenebilir. Bu kanaatin bir tezahürü olarak ve katılımcıların söylediklerine istinaden, inanç ilkelerinin gündelik hayatta ve meslek hayatlarıyla ilişkisine dair: i) mesleğin cari şartlarının dini kurullarla çelişmesi (faiz, nafaka, mahremiyet gibi), ii) mesleğin cari işleyişinde dini hassasiyetlerle iş yapmanın mümkün olmaması (yoğun rekabet altında etik ihlallerin yaygınlığı ve buna bağlı olarak piyasada iş yapma pratiklerinin kemikleşmesi) gibi temelde iki boyutlu bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Örneğin, kendileriyle mülakat yapılan avukatların genelinin gündeme getirdiği şekliyle, icra takibi davalarında faiz içerikli bir iş yapmış olmanın inançları açısından uygun olmasa da mesleki zorunluluk olarak karşılaştıkları bir durum olduğunu ifade eden Katılımcı 30, bir yandan bu yapısal mesleki zorunluluğa dair çözüm ararken diğer yandan kendi inisiyatifinde olan kısımda da bu “zorunluluk” bağlamında hareket ettiğini şu şekilde ifade etmektedir:

Ya mesela şeyde en kritiğini söyleyim (...) Bu gecikme faizi olayı filan var. Bu hani yıllardır, işte 20-30 yıldır da işte İslam fıkıhçıları tarafından tartışılır edilir. Mesela biz icra takiplerinde faizi alalım mı almayalım mı? İşte müvekkil istese biz buna aracı mı olmuş oluyoruz, yoksa hani bizim burda mesuliyetimiz sorumluluğumuz ne gibisinden tartışmaları kendi arkadaşlarla da bazen konuşuyoruz ediyoruz. Biz buna mesela bi şey aradık yani, ya evet... Ama şu şu olsaydı ben, muhtemelen ve tanıdığım bi çok arkadaş da bunu yapmazdı. Yani kesinlikle kişinin işleteceği bir faiz alacağından dolayı o kişinin işini yapmak helal değil şeklinde öyle bi şey olsaydı. Ben yapmazdım. Bazı arkadaşlar da yapmayabilirlerdi diye düşünüyorum. Bunun da, tabi orda bi şey aradık... İşte gecikme faizi icra takiplerinde, alacaklarında gecikme faizinin bizim açımızdan ne gibi bi şeyi olabilir, diye hani mesuliyeti olabilir diye orda şöyle bir şey bulduk yani sonunda, sen açıkça müvekkilden faiz almıyorsun, müvekkil ne alacaksa onun

belli bi yüzdesine işte yüzde on, on beş, yirmi... Avukat ücreti anlaşarak biz saapıyoruz. Müvekkille biz görüşüyoruz. Müvekkil faiz alırsa ona demiyoruz, sen faiz alma demiyoruz çünkü herkes gelen o hassasiyette olmayabiliyo zaten, o hassasiyette olan zaten ben almıyorum diyo o almadığı zaman da biz de diyoruz, biz almıyoruz zaten hani bizim aldığımız şey değil, faiz değil biz sadece emeğimizin karşılığını, karşılığını alıyoruz. Yani senin faizli alacağın on bin liraysa biz o on bin liradan istiyoruz avukatlık ücretimizi, yani biz ayrıca benim avukatlık ücretim şu kadar şu kadarı da faizli ücreti diye bi şey yapmıyoruz diye, böyle bi tabiri yerindeyse fetva aldık. (...) bazı uyanık hacı amcalar vardı (...), “ben hiç faiz maiz istemem asıl alacağımı ver üstünü ne yapıyorsan yap”, derdi aslında şunu diyordu, faizini sen al. Biz de, ilk başlarda bu biraz bize tuhaf geldi, bu teklifi duyduğumuzda, sonra diğer arkadaşlarla filan şaaptık, sorduk ettik biz de ona dedik ki yani sen istemiyosan biz de istemiyoruz. Yani sen bizim avukat ücretimiz neyse biz onun karşılığını istiyoruz, sen ne alırsan biz onun belli atıyorum yüzde onunu avukat ücreti olarak alıyoruz. (...) Yani benim senden aldığım, sen faiz yemiyosun ama biz de yemiyoruz faiz yani. Mesela bu noktada bu gibi meselelerde çok şey tartıştık, konuştuk ettik bir çözüm yolu aradık ha bi yol bulduk, doğru yanlış böyle devam ediyoruz yani. (...) hani o öyle bu bi şey sayılırsa hani bi hal, bi tavır sayılırsa böyle bi şey yapmaya çalışıyoruz kendi çapımızda, bildiğimiz kadarıyla veya işimize geldiği kadarıyla (Katılımcı 30, Erkek, Avukat).

Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanları içerisinde farklı kategorilerden bireylerin bir kısmı eğitim yılları içinde bir kısmı ise meslek hayatlarının bir döneminde 28 Şubat 1997 yılında uygulanmaya başlayan başörtüsü bağlama yasağıyla karşılaşmışlardır. Bu husus doğrudan hiçbir meslek alanında cari işleyişin bir parçası olmamış olsa da bireyleri meslek ya da inanç arasında bir tercih yapmak zorunda bırakmıştır. Kategorik bir ayırım yapılmaksızın meslek elemanlarının tümü başörtüsü kullanmanın dinin net bir emri olduğunu düşünmelerine rağmen söz konusu dönem içerisinde farklı tercihlerde buldukları ya da çevrelerinde yasakla karşılaşan kişilerin durumlarına atıflar yaparak mevzuyu değerlendirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda Katılımcı 3 tercihini mesleğinden yana kullandığını ifade etmektedir:

Yaşadığımız dönem itibarıyla en büyük yaramızı aşmış bulunuyoruz zaten başörtüsü sorunu vardı mesleğimin ilk yılında. Duruşmalara mesela açık girmek zorundaydım. O zaman büyük sıkıntı yaşıyordum (...)Yani şu ana kadar yaşadığım sorunlarda mesela bahsettiğim başörtüsü sorununda, şey yapmadım, itiraf etmemiz gerekirse hani ben başörtülüüyüm mesleğimi yapmayacağım demedim. Devam ettim (...) (Katılımcı 3, Kadın, Avukat).

Bir başka katılımcı ise günah olduğunu kabul etse de uzun süre faaliyet gösterdiği mesleğine devam etmeyi tercih etmesinin nedeni olarak alanında verdiği hizmetin bir şekilde yapılmaya devam etmesini göstermektedir:

(...) Bunu da ben hani konuştuğumuz zaman hani kimisi evet hani yanlış, yanlış olduğunu biliyorum çünkü bi bayanın erkeğe ya da bi erkeğin bi bayana dokunması haram. Ama ben bu işi, turizmde senelerce ben bu işi yaptım. Ama ben bu iş, bu sektör günümüz şartlarında bi şekilde yapılıyor, her yerde yapılıyor, yani işte bu gün Arap Yarımadası'nda da yapılıyor. İşte efendime söyleyim bi çok şeriat olan ülkelerde işte Katar'da da bu hizmet veriliyor, her yerde veriliyor bu hizmet ama önemli olan bu hizmeti doğru insanların verebilmesi, doğru ellerden verilebilmesi. Bi nebze beni rahatlatan nokta o. Hani işimi doğru yaptığım için, doğru yapmaya çalıştığım için rahatlığımı yaşıyorum yoksa öbür türlü hakkaten yapılabilecek bi iş değil yani zor iş.(...) Onu zoraki, hani doğru yaptığımı düşünerek kendi kendime böyle bi, Allah affetsin, ufaktan bi fetva vermiş gibi bi şey oluyo ama. Ne kadar doğru ne kadar yanlış bilmiyorum tabi (Katılımcı 26, Erkek, İşadamı).

Katılımcı 63 ise mesleki bazı uygulamalarla tabi olduğu dinin kurallarının uyuşmadığını ve bu uygulamaların zorunlu olduğunu ancak bu zorunlulukların farklı alternatiflerle üzerinde düşünülmemesinden kaynaklı olarak inançlarıyla bir çatışma içinde olduğunu şöyle dile getirmektedir:

Mecburi olduğu durumlar olduğu için de yani mesleğini yapıyorsunuz ya da bırakıyorsunuz hani eğer orda günah olduğunu düşündüğün bir şey varsa da ondan uzaklaşıyorum yani orda dinim ön planda ama mesela şunu düşünüyorum ama orda da bize mecbursunuz dedikleri için mesela ameliyathanede sterilite çok önemlidir yani o anda steril olmazsanız hastanın hayatıyla ilgili bir şeydir ama bizim düzenimiz ona göre oluşturulmadığı için ya da oluşursa nasıl olurdu onu da bilmiyorum o yüzden git gel yaşadığım için de mesela bu uygulamanın içinde bulundum ben kollarınızı sıvırsınız dirseklerin üzerine kadar... hiçbir yere dokunmadan orda antiseptik ilaçlar vardır sabun bile değil ilaçtır yani antiseptik ilaçlarla yıkarsınız siz hiçbir yere dokunmazsınız böyle ameliyathaneye girersiniz orda size tamamen steril olan steril şartlarda gelen kıyafetler hemşire hanım giydirir. Normalde müslüman bi kadının kollarını açması caiz değil ama orda hastanın sağlığıyla ilgili mecbur olduğunuz bi durum var ve ben orda onu yaptım çünkü orda ben böyle bi sorumluluğu alamam bunu yapmak zorunda olduğumu hissettiğim için ama geriye gidip eve geldiğimde her zaman şu kıyası yapıyorum hani burda seçtiğim şey meslek mi ama bi taraftan bakıyorum hayır aslında başkasına da zarar veremiyceğim bi durum var orda bi sorumluluğum var başka bi taraftan ve yapmak zorunda olduğum bi şey var ama burda müslüman açısından şöyle bi sorumluluk duruyor yani bu şartlar ameliyathane şartlarını buna göre ayarlayabilirsiniz olmaz diye bir şey yok çünkü olmaz diye bi şey yok yani şu an mevcut ameliyathanelerde bu mümkün değil yıkama yerleri ortak ve açık yani hani orda herhalukarda siz yıkarken hızlı hızlı bi doktor bey yıkıyor. Nasıl olurdu açıkçası çokta çözemiyorum bi taraftan ama olmak zorunda mı olmak zorunda bunun gibi şeyler var tabi ki (Katılımcı 63, Kadın, Hekim).

Bir diğer husus olarak araştırmaya dahil edilen meslek elemanları, Rosa ve Trabalzi (2016: 303-404)'nin de ifade ettiği gibi, meslek alanlarındaki rekabet koşullarında "tutunabilme" ya da "var olma"ya matuf veyahut da yaygın etik ihlallerin "ilkesel iş yapma"yı zorlaştırması gibi durumları gündeme getirmekte ve piyasa şartlarında dini hassasiyetlerle mesleği icra etmenin zorluğunu vurgulamaktadırlar:

Tamamen ayrı duran bi şey yani hayat, meslekimle, mesleki hayatla hiç bi bağı yok, hiç bi ilişkisi yok, kuramıyoruz (...) Usulüne uygun işler yapma şansın yok yani. Yaptığın zaman hiç bi şey kazanma şansın yok (Katılımcı 7, Erkek, Müteahhit-Mühendis).

Yukarıdaki alıntılarda görüldüğü üzere bireyler, değişmesi mümkün ya da zor olarak değerlendirmeleri fark etmeksizin meslek alanlarındaki belli durumsal uygulamaları belli bir zorunluluk çerçevesi olarak görmekte ve bir biçimde dâhil olmakta, aksi halde o alanda faaliyet gösteremeyeceklerini düşünmektedirler. Bununla beraber bireylerin inanç ve ilkelerini engelleyen ya da kısıtlayan unsurun meslek alanları olmadığı, kendilerinin o meslek içerisinde bulunmayı tercih etmeleri dolayısıyla dâhil oldukları uygulamalar nedeniyle inanç ve ilkelerini bir adım geride tutmak durumunda kaldıkları aşikâr olarak görülmektedir. Bu hususta doğrudan mesleki bir kayba neden olmayacak bazı uygulamalar içinde bulunmaya devam etmeyi tercih etmekte ya da inançlarından nispeten daha az oranda bir kayıp yaşayacaklarını düşündükleri durumlarda “daha rahat” davranabilmektedirler. Bu bağlamda aşağıda ifadelerine yer verilen katılımcıların durumları kayda değer gözükmektedir:

Asistanlığında okurken mecburen toplantılara katıldığım da karşımda alkol içildi yani. Ben normalde hiç, mesela oturmasam o masaya filan ama orda oturdum, mecburen oturdum (Katılımcı 39, Erkek, Hekim).

Engellediği şeyler oluyor. Namazlarımı vaktinde kılamıyorum mesela, Namaz vakitlerinde tam olarak yol güzergâhında, namaz kılacaklara, tam gerekli olan hassasiyeti gösteremiyoruz (Katılımcı 2, Erkek, İşadamı).

İnançlar ve ilkelerin eylemin belirleyicisi olduğunu düşünme: Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin bir kısmının meslek alanlarında karşılaştıkları bazı durumlar ya da fırsatlar karşısında yapmış oldukları tercihlerinde inanç ve ilkeleriyle beraber çoğu halde bunlarla paralel olduğunu düşündükleri meslek etiğine dair kuralları kendilerine referans edindikleri görülmektedir. Bu bağlamda ilkelerine sadık kalmaktan dolayı yaşamış olduklarını ifade ettikleri mesleki kayıpların bir kısmı aslen, telafisi olan ya da yeri bir başka şekilde doldurulabilen unsurları içermekteyken bazı bireylerin tercihlerinin, mesleklerini ya hiç yapamamaları ya da diğer meslektaşlarının yararlanabildiği mesleki imkânlardan yararlanamamalarına neden olduğu görülmektedir. Bununla beraber katılımcıların bir kısmı ise inançlarının gereğini yerine getirmekten elde etmeyi umdukları manevi kazancın azalmasını dahi

istememekte ve meslek hayatında ilerlemesine neden olabilecek bazı imkânları tercih etmemektedir. Örneğin Katılımcı 10, iş hacmini artırmaya yönelik olarak farklı bir şehirde yaşama imkânına sahip olmakla beraber, bunun manevi mükâfat beklediği ve hâlihazırda yapıyor olduğu ibadetinin yapılma biçimini değiştirmeyi de beraberinde getirebileceği endişesiyle işinde bu yönde bir hamle yapmaktan imtina ettiğini şu şekilde ifade etmektedir:

(...) Orda mesela oranın ticaretini daha da artırabilmek için ama artık eforu tamamen dünyalığa vermen gerekiyor, anladın değil mi, ondan dolayı, ondan dolayı, yani orası çok yoğun bir yer, ha benim bu, şu anki mevcut yaşama şeklimle gidip yaşayabilirim (...)’da hiç bir mahsuru yok. Ama olur ki (...)’da, gidersem işi daha fazla yüklenirsem, bu sefer yani bazı şeylerden taviz vereceksin yani. Ben bu gün mesela bizim piyasamız, (...)’da olan dükkânımız yedide açılıyor, piyasa altıda açıyor. Altıda dükkân açan adam sabah namazını cemaatle kılamaz. E şimdi sabah namazının sünneti dünya ve içindekilerden daha hayırlı, buyuruyor Allah Rasülü demi. Farzı nasıl! Anlatabildim mi? Yani cemaatle kılınan farz namaz nasıl, onu düşünmek lazım. Yani mümkün olduğu kadar, elimizden geldiği kadar, dini hassasiyetlerimizden taviz vermeden yaşamaya çalışıyoruz. Yani artık bir cemaatle namaz kılamayacaksam yapmam bu ticareti veya ne bileyim yani orucumu düzgün tutamayacaksam bu ticareti yapmam (Katılımcı 68, Erkek, İşadamı).

Kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanları içinde meslek sahasında etik ihlallerden en çok mustarip olan grup mali müşavirlerdir. Mesleğin muhtevası gereği çalışanların iş üzerinde manevra alanının çok olmasıyla da paralel olarak kıyasıya bir rekabet ortamının olması ve defter sahiplerinin “kolay ve avantajlı iş yaptırma” eğilimi bu sahada faaliyet gösteren meslek elemanlarını diğer kategorilere nazaran daha yoğun biçimde etik meselelerle yüz yüze gelmek durumunda bırakmakta ve bu durumun kendisi, bu araştırma kapsamındaki mali müşavirler nezdinde, yapılan etik ihlalin zorunluluk kesp etmesinin ana nedeni olarak ifadesini bulmaktadır. Bu dışsal koşullar içinde yaşam standartlarının toplumsal biçimde yaygın olandan farklı olmasıyla da ilişkilendirerek kendisi için temel mesleki kazanımı uzun vadede “itibar” sahibi olmak şeklinde belirlediğini ifade eden Katılımcı 55, işini dürüst biçimde yapmanın maddi kayıplara da neden olabildiğini şöyle ifade etmektedir:

Tabi canım, mesela... Çok dürüstseniz size gelen olmaz mesela hani çünkü siz parayla uğraşıyorsunuz, halkın arasında farklı diyaloglar vardır, sizinle sadece dürüst çalışan insanlar mesela, herkes kendi çalıştığı şekilde bulur. (...)benim [defterlerini] tuttuğum bir şirketim vardı, şirket ortaklarından bir tanesini ben çok iyi tanıyordum ve defteri sağolsun bana geldi. Diğer ortağı tanıımıyordum mesela çok da komik bir durumdur aslında... Sonra benim tanıdığım kişinin diğer ortağı

zor durumda bıraktığını fark ettim. Yani onu kullandığını, ekonomik olarak yordüğünü fark ettim hani bunu hatta (...) bi süre sonra şeyi fark ettim, çok kısa bi süre sonra, bu işi yaparken beni de alet etmeye başladı. Hani şimdi defteri bana getirmişti ya beni de kullanarak, benim farkında olmadığını düşünerek diğer ortağı zor durumda bırakıp, hani halk tabiriyle de kazıklamak derler ya, yani hani böyle bir durum söz konusu. Ben mesela diğer ortağı çağırdım bi gün ofisime bak dikkat et ortağın seni zor durumda bırakıyo dedim ve bunu yaparken de beni alet ediyo dedim, bak, bil, adımını ona göre at. Tabi ortak sağ olsun inandı ve ben onu tanıımıyodum mesela hani ortağıydı tabi defter benden gitti mesela, şirket defteri ki hiç önemli değildi çünkü... Daha sonra ortalık çok karıştı olaylar karıştığında dedim ki yani iyi oldu (Katılımcı 55, Kadın, Mali Müşavir).

Benzer bir durumun kendi sahasındaki tezahürünü ifade eden Katılımcı 7 de şunları söylemektedir:

Biz... Doğru olanı yapmak istiyosun ama karşılığı, karşılığımız... Öyle bi talep de gelmeyebiliyor yani, az geliyor daha doğrusu. Yani tamamen sıfır değil insan hani herkes dürüst değil anlamında değil mutlaka bi şey var... Yani... Müteahhitlik sektörü diyelim geliyor bize diyo ki bi vatandaş, arsa sahibiyle anlaşmış mesela anlaşıyo, belli ilkeler çerçevesinde, şartlar çerçevesinde sözleşmesini yapıyo getiriyo ama bize geliyo, diyo ki, sen diyo şunları şunları ordakini boşver benim dediğimi yap onlara da böyle yaptım diyceksin. Şey biz de ya, sorumluluk bizde sen onları kandırıcaksın yani. Ben onları kandıracam sen de bana yardımcı olacaksın, diyo. Hani bundan taviz vermemeye çalışıyo, vermiyo. O zaman biz iş alamıyo. O tip düşünenler gelmiyo bize. İşte o zaman iş kaybı oluyo. Ya da öbür türlü onu verirsek bizde de bu sefer şey kaybı oluyor yani... Ahlaki yönden olmayacak bi şey istiyolar adam diyo ki işte bana bunu yap ama diyo az demir çıkar, beton, şeyi az gitsin diyo. Sen oraya beton kalitesi mesela diyo. Kaliteli beton şeyi var veya betonu bozuk çıkıyo, sağlam göster diyo **[Peki yapmak zorunda kalıyo musunuz?]** yani yapmıyoruz, biz yapmıyoruz. Ama yapıldığı için biz o aynı düşüncede olan insanlarla çalışabiliyoruz. Öyle bi şey istemiyorum. O da sayısı az onu ifade etmeye çalışıyorum. Onun sayısı çok az yani doğru olsun, sağlam olsun diyen insan sayısı çok az (Katılımcı 7, Erkek, Müteahhit-Mühendis).

Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarından din görevlileri, olağan olarak beklenen dışında bir meslek sahası tasvir etmektedirler. Daha önceki bölümde kısmen değinildiği üzere diğer meslek kategorilerinden farklı olarak din görevlileri ve öğretmenlerin meslek sahasında maişet teminine yönelik etik ihlallerle çevrelenme olasılığı çok daha nadir rastlanır bir durum iken meslek elemanları arasında “şahsi çekişmeler” ve anlaşmazlıklarla örülü bir ilişkiler ağı tasvir edilmektedir. Bu durum, icra edilen mesleğin muhtevasıyla tezat bir görünüm oluşturmakta ve aynı zamanda da meslek elemanlarının, benimsedikleri inanç ve ilkeleriyle sahada iş yapma “azimlerini” olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda yaşadıklarını anlatan Katılımcı 47 şunları dile getirmektedir:

Mesela dürüst olmak bana bu meslekte çok şey kaybettirdi, ya da bildiğim şeyleri başkalarıyla paylaşmak... Çünkü benim dinim, bana bunu öğretiyor, bildiklerini başkalarına öğretebilmelisin, ilmini başkalarından sakınmamalısın ya da dürüst

olmalısın... Fakat bu, bu meslekte benim hayatımı zorlaştırdı (...) Şöyle oluyor meslek hayatında, belki sizin de tecrübeniz böyledir, hemcinslerimizle çalışmak erkeklerle çalışmaktan daha zor. Çünkü hemcinslerinle çalıştığımızda işin içine kıskançlık giriyor. Bu belki başka meslek gruplarında hoş görülebilir bir şey ama bizim meslek gurubunda kişinin bunu tolere edebilmesi gerekiyor. Yani hem din görevlisinin hem kıskançsın, hem... Hem meslektaşını çekemiyosun, hem din görevlisinin, hem onun ayağını kaydırmaya çalışıyorsun gibi bir durum var... Tabii ben bunu bilmediğim için, böyle saf, garip çalışıyodum. İşe başladığımda, çevre kurslarda çalışan ve işe yeni başlamış, okul öncesi eğitime yeni başlamış, bütün arkadaşları topladım. Bizim kursta birkaç organizasyon yaptık ve ben onlara elimdeki bütün dokümanları paylaştım, bildiğim her şeyi anlattım, ya hani işe daha güzel başlayalım, beraber yapalım diye. Bunun bana dönüşü işte şöyle oldu mesela, (...) **[ismini söylüyor]** hoca kursunda pantolon giyiyor, takvasız diye mesela gidip beni müftülüğe şikâyet ettiler (Katılımcı 47, Kadın, Din Görevlisi).

Benimsedikleri inanç sisteminin değerleri ve ilkelerine uygun şekilde yaşamak uğruna gerek meslek hayatında gerekse öğrencilik dönemlerinde belli hak kayıpları yaşadığını anlatan Katılımcı 15 ise mesleki anlamda maddi bir kayıp yaşamış olsa da kendi nazarında bunu bir kayıp olarak nitelendirmediğini ifade etmektedir:

Sadece mesleki hayatta değil, daha öncesinde, lise hayatından sonra dört yıl gibi bir süre üniversite sınavına giremedim başörtüsü sorunu sebebiyle. Oradan bir kayıp var zaten. Daha sonrasında da yine başörtüsü sorunu devam ettiği için mesleki hayatta dört sene kadar, çalıştığım özel kurumda, görünür olmadım. Yani kadro ile çalışmadım, yok gibi çalıştım okulda. Derslere girdim ama resmi olarak hiçbir evrakta vs. bulunmadım yani, kayıp dersek bunları kayıp. Ben kayıp olarak bakmıyorum ama meslek hayatı için bir kayıp denebilir. Otuz iki yaşındayken ben devlette çalışmaya başladım. Otuz iki yaşına geldiğim zaman. On senelik... [öğretmendi] (...) kişisel muamele olarak herhangi bir farklılık yaşamadım ama tabii ki ücret anlamında, aldığım ücret anlamında farklılık vardı. Ders ücreti karşılığında çalışıyordum, diğer öğretmenler maaş artı ders ücreti karşılığında çalışırken ben ders ücreti karşılığında çalışıyordum. Yani neredeyse yarı yarıya, belki daha bile düşük diyebiliriz aldığım ücrete, onlarla kıyasladığımız zaman (...) sigorta da yapılmadı, yapılmadı. Gösterilemediğim için ama o dönemde başka hiçbir kurum bunu bile göze alamazken benim çalıştığım kurum bunu bari göze almıştı. O anlamda da hakkını yiyemem diyebilirim (Katılımcı 15, Kadın, Öğretmen).

Mülakat kümesine dâhil edilen meslek elemanlarından bir kısmı inanç ve ilkelerini meslek hayatı içinde yadsımamanın getirisi olarak telafi edilebilecek anlık kayıplara işaret eden bazı hallerden de bahsetmektedirler. Bunlar içinde, belli vakitlerde müşteri kabul edememe, belli iş imkânlarını kabul etmeme, mesleki ilişki ağlarından dışlanma, belli mesleki konumları edinememe gibi durumlar zikredilmeye değerdir. Bunun yanında meslek sahası içinde belli bir ilkesel tavra sahip olmakla alakalı olarak yaşanan olumsuzluk ya da kayıpların belli bir alanla sınırlandırılmayacak biçimde, “rutinin dışında” hareket etmekten kaynaklı olarak diğer

kişilere bir rahatsızlık verdiğini de söylemek mümkün gözükmektedir. Bu çerçevede Katılımcı 62 ve 32'nin ifadeleri şu şekildedir:

Evet, kazancımdan bazen götürüsü olabiliyo, çünkü namaza zaman ayırcam diye hani bu ibadetler için vakit gerekiyor bana gün içinde klinikte bazen araya ekstra hasta alamıyorum bazen hani kabul etmiyorum. Kendime bu vakti ayıramadığım için. Götürüyse bu böyle bi götürüsü var (Katılımcı 62, Kadın, Hekim).

Yaşıyorum, ya sonuçta ortalamanın dışında, bu tip tavırlar ortalamanın dışında görüldüğü için her ay bi pozisyonda alternatif olduğunuzda ya siz seçmiyorsunuz ya da sizi seçmiyolar ve eleniyosunuz mesela. **[Yaşadığınız bi örnek var mı?]** Ya mesela bi konuma geleceksiniz... Mesela şu an Türkiye'de üst düzey konuma gelecek birisinin, yani dini, namaz ibadeti de dâhil bazı şeyleri aksatması gerekiyor yani, bazı durumlar, öyle durumlar oluşabiliyo, o tür durumlara oluşturmayacak, o konularda esnek davranabilecek insanların tercih edildiği durumlar oluyo, yani yaşadım (Katılımcı 32, Erkek, Mühendis).

Son olarak Katılımcı 38'in ifade ettiği şekliyle, bu araştırma kapsamındaki bireylerin bir kısmının ilkelerine göre hareket ettiğini ancak büyük sıkıntılar yaşamamalarının nedeni olarak daha "esnek" bir ilkesel hareket alanına sahip oldukları kanaatini dile getirdiklerini de kaydetmek gerekmektedir.

(...) Bu dini meselelerde de biliyorsunuz herkesin... Düşündüğü ilkeler farklı olabilir yani. O yüzde benim ilkelerim birazcık esnek galiba o yüzden, çok fazla aykırı bi durum olmuyo ama daha katı bi şekilde dine yaklaşan bi insan için benim uyguladığım şeyler farklı yani belki aykırıdır yani. O konuda ben, kendime göre düşündüğüm için ona göre söylüyorum. Ama dediğim gibi belki başka, dini manada yoğun yaşayan insanlar için hani taviz olarak değerlendirilebilir ama benim pek taviz verdiğim bi durum olduğunu düşünmüyorum. Zaten çok çok aykırıysa ben vicdanen çok rahatsız olurum. Hani onu yapmak istemem yani o zaman mesleğim de beni rahatsız eder (Katılımcı 38, Kadın, Avukat).

Dışsal koşulları veya ilkesel kabulleri eylemin dayanağı olarak görme:

Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarına istinaden, meslek elemanlarının, alanlarına yönelik bazı durumlar için daha net bir biçimde ilkelerini öncelerken diğer bazı durumlarda ise yaygın olarak uygulandığı şekliyle bir tavır belirledikleri söylenebilmektedir. Burada bireylerin, kendilerini sorumlu hissedip hissetmemeleri, dini bir yasakla ilişkili ücretin kendilerine doğrudan ya da dolaylı olarak geliyor olması, birebir muhatap oldukları kişinin hakkıyla dolaylı olarak kamu hakkını birbirinden ayırmaları, meslek alanlarındaki zorunlulukları ve sınırlılıkları kendi durumlarını merkeze alarak tayin etmeleri gibi etkenlerle eylemlerinin yönünü tayin ettikleri gözlenmektedir. Örneğin meslek hayatının inanç ve ilkelerinden taviz vermesine neden olmadığını ve bunun içinde sahasında "geri kaldığını" düşündüğünü

ifade eden Katılımcı 17, piyasada iş yapmanın diğer ayağında bankadan kredi çekmek zorunda kaldığını söylemektedir:

Olmadı olmadığı için de zaman zaman geri kaldığımızı hissediyoruz, yani dönemselsel olarak bunlardan fedakârlık yapan arkadaşların çok hızlı ilerlediklerini gördük fakat sonuçta biz şöyle değerlendiriyoruz hep inancımız olduğu için belli bi dönem sonra, o dönemde heyecanlandı mesela bu holdingler furyasından felan bahsediyorum, din baskısını öne çıkartarak ilerlemiş gibi göründüler. Fakat bu gün baktığınız zaman, kendi ilkelerimizin ne kadar doğru olduğunu şimdi daha iyi görebildik. Ama bi genç olarak da o dönemde yaşananlar, ruhen bizi kendi kendimizle sorgu... çarpışmaya götürdü, fakat çok şükür bi kazaya uğramadan bu günlere geldim (...) (Katılımcı 17, Erkek, İşadamı).

(...) Ya zamanın ticari şartları zaman zaman bizleri zorluyor, çok zorluyor. Yani özellikle banka işlemlerinde... Yani düşüncelerimizden taviz verdiğimiz oluyor onu kast ediyorum. Kredi alıyoruz ve mümkün değil bunu durduramıyoruz çünkü ticari makas daraldıkça, açıldıkça, sıkıştıkça vadeler uzuyo, vadeler uzayınca imalatçılar bize yükleniyo. Tabi orda devlete gereken, yapmamız gereken, işçiye yapmamız gereken, fabrikanın dönüşünü sağlayacak imkânları zorluyoruz, bi yerde artık bizi aşıyor, mecbur kalıyoruz devletin kullandığı kaynaklara müracaat etmeye (Katılımcı 17, Erkek, İşadamı).

Benzer şekilde Katılımcı 59'da dini inançlarına göre yasak olan alanlarda faaliyet gösteren belli işletmelerin defterlerini tutmayı reddettiğini söylerken diğer taraftan iş sahasında başka türden geçimini sağlama yolu olmadığı için "sahte fatura"yı deftere işlemek zorunda kaldığını ifade ediyor:

(...) Adam fatura getiriyor, fatura sahte, yani sahte dediğim şu yani gerçek alış veriş değil. Onu ben yazmak zorunda kalıyorum. Ama bana göre yanlış. **[Peki, yazmadığınız zaman?]** E işimi kaybediyorum, yani sorumlu değilim aslında. Yani benim sorumluluğum yok (...) (Katılımcı 59, Erkek, Mali Müşavir).

E tabi bazan yapmadığımız işler oldu... Mesela bi tane şeyimiz vardı, normal müşterimiz, sonra bunlar şeye çevirdiler tekel bayisi gibi, ganyan oyun şeyleri gibi biz onlara dedik ki bizim şeyimize uygun değil yani, bizim yapımıza uygun değil, inancımıza uygun değil bu tür işleri biz yapmayız, yapmadık da yani bıraktık o şeye dönünce. E tabi şimdi atıyorum, içkili bi bayi... Tekel bayisi gibi çalışma veya şu oyunlar var ya nedir, milli piyangodur, ganyandır, iddiadır o tür şeyler evet yani bizim inancımıza uygun değil. Uygun olmayan şeyi de ben yapmak istemiyorum diye biz defteri verdik tabi, verdik yani (...) ne kadar çok para kazanacak da olsam, yapmam yani **[Peki o zaman bi işi alma kriteriniz ne?]** helal kazanç yani yaptığı iş şeye uygun olması, toplum kabul ettiği şeye uygun olması, ticarete uygun olması lazım (Katılımcı 59, Erkek, Mali Müşavir).

Meslek alanında doğrudan müdahil olma durumunda kaldığı için kredili satış yapmadığını söyleyen Katılımcı 10 da, hâlihazırda kendisine gelen paranın bu yolla geldiğini ancak şahsen müdahil bir pozisyonda olmadığı için bu uygulamada bir sakınca görmediğini dile getirmektedir:

Eskiden Şu vardı. Siz bankaya gidip imza atıyordunuz yani o olayın içinde, yapılan bi... Mukavelede sizin de imzanız vardı. Müslüman olarak zaten işin içinde, kelimedede faiz geçen bi sizin imza atma Şeyiniz mümkün değil. (...) nk size faiz tamamen yasaklanmış bi olay, buna siz Şahit bile olamazsınız. Şimdi yle değil kişi gidiyor, alıyor daireyi, nasıl alıyor, ne Şekilde alıyor, bankayla yani onu anlaŐıyor. Size sadece para, sadece geliyor. Siz bunun bu Şekilde satıldığını biliyorsunuz ama sizin dıŐınızda bi olay. Yani sizin etkilediğiniz, Şahit olduğunuz veyahut da bu noktada buna destek verdiğiniz bi olay değil (Katılımcı 10, Erkek, Müteahhit).

İnanç ve ilkelerden vaz geçmeden ancak belli zorluklarla meslek hayatına devam etme: Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarından bir kısmı ise meslek alanlarındaki bazı rahatsız edici durumlarda kaldıkları belirtmekte, bunların inanç ya da ilkesel olarak bir ihlali ima etmediğini ancak bunlara bağlı olarak kişisel hassasiyetleri açısından bir zorluk olarak karŐılarına çıktığını söylemektedirler.

Dinin haram çizgilerinde değil ama kendimin hassasiyet, dini hassasiyet noktasında bazı zorlandığım durumlar oldu. [Neler onlar?] mahremiyet konusunda, mahremiyet konusunda mesela çalıştığım kurumda tek bayan görevli olmam hasebiyle... O konuda...(...) sizin gittiğiniz yer de size özel ayrı bi lavabonun olması gerekir, mftlkte veya işte seminer yaptığımız yerde işte, sınav yaptığım yerde ama siz erkekler tuvaletinde abdest almak zorunda kalabiliyorsunuz çünkü bayan lavabosu yok, bayan tuvaleti yok (...) (Katılımcı 24, Kadın, Din Görevlisi).

Bu beyanlar üzerinde düşünüldüğünde Durkheim (1994: 111-118; 2006: 136)'ın ifade ettiği gibi kural ve eylem arasındaki arızi ilişkinin fikir, inanç, ilke ve eylem arasında da var olduğu söylenebilir. Buradaki ilişkinin yönü ise, aynı zamanda bireyin içinde bulunduğu toplumsal bağlam ve konumunun ne olduğundan ziyade bunu bireyin nasıl algıladığıyla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı Şekilde Weber (2012c: 104, 199-206; 2015: 85)'ın bireyin eylemlerini normatif beklentiler açısından ynlendirebilmesini bir olasılıklı nedensellik Şeklinde konumlandırmasını doğrular biçimde bu araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının, ilkesel davranma veya davranmamayı mesleki kazanç-kayıp açısından nasıl anlamlandırdıklarıyla paralel olarak eylemlerini inşa ettikleri söylenebilir.

5.3. İnanç, İlke, Vicdan Ölçüleri ve Formel Kuralların Uyuşma ve Ayrışma Örüntüleri

Bu bölümün son mevzuu olarak bu kısımda, kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarına istinaden, bireysel vicdan ölçüleri, dini-ideolojik inanç ve ilkeler, yasa-yönetmelikler ile mesleki ilke ve uygulamaların meslek sahası içinde ne türden uyuşma ve ayrışma görüntüsü oluşturduğunu değerlendirilecektir.

Bu hususta katılımcıların bir kısmı vicdan ölçüleriyle de yasa-yönetmelik ve mesleki uygulamaların uyuşmadığını ifade ederken bu kişilerin bir kısmı vicdan ve dini-ideolojik inanç ve ilkeleri de birbirinden ayrı değerlendirmekte, diğer bir kısmı ise özdeş görmekte; yarıdan fazlaya yakın bir kısmı ise ilkesel olarak bu unsurlar arasında bir ayrışmanın olmadığı ancak uygulama sahasının insan merkezli olmasından kaynaklı bir takım ayrışmaların olduğu kanaatini taşımaktadırlar. Dolayısıyla araştırma bünyesindeki meslek elemanlarının söyledikleri değerlendirildiğinde, mevzu: i) yasa ve yönetmeliklerle belirlenen mesleki kuralların meslek pratiğiyle tekabüliyeti, ii) vicdan ölçüleri, inanç ve mesleki ilkeyle uygulamaların tekabüliyeti ve iii) vicdan ölçüleri, inanç ilkeleri ve yasa-yönetmeliklerle belirlenen kuralların ilişkiselliği kapsamında üç başlık altında ele alınacaktır.

5.3.1. Yasa ve Yönetmeliklerle Belirlenen Mesleki Kuralların Meslek Pratiğiyle Tekabüliyeti

Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin anlattıklarına binaen, yazılı kural ve ilkelerin, pratik uygulamalarla paralel olmadığı hallerde bireyin mesleki pratiklerini düzenlemede bu kurallar ve ilkelerin işlevsiz olduğu bir tablo ortaya çıkmaktadır. Dahası meslek alanını düzenlemeye yönelik olarak ihdas edilen yasa ve yönetmeliklerle belirlenmiş mezkûr kuralların bir kısmının geniş yorumlama alanı oluşturacak kadar muğlak bir özelliğe sahip olması ve saha gerçeğiyle uyuşmaması nedeniyle meslek pratiğini düzenleme kudretine sahip bulunmamaktadır. Bir kısmı ise ancak denetimle desteklendiği takdirde işlerlik kazanma imkânı bulabilmekte ancak

denetim mekanizmasının işlerliğinin de insan unsuruna bağlı olması nedeniyle burada da tam bir pratik yeterlilikten bahsetmek mümkün olmamaktadır. Örneğin alanındaki işleyişle ilgili düzenlemelere yönelik oluşturulan yönetmeliklerin muğlak bir dille düzenlenmesinin işlerin seyrini kontrol kısmındaki insan unsuruna bağladığını ifade eden Katılımcı 43 şunları dile getirmektedir:

Mesela yönetmeliklerde böyle saçma bi işleyiş var. Yönetmelik değişti yeni, ama bunu bu bakanlıktan gelen bi şey ama (...) o yeni yönetmeliği belediyede çalışan ve projeleri kontrol eden mimarlar bile tam anlamadılar ve kendi aralarında, biraz da yoruma açık bi şey, kendi aralarında bunu böyle sürekli toplantılar yapıp, bunu şu şekilde yorumlayalım insanlara karşı gibi şeyler alıyolar. Yani bu belirsizlik, yani mesela yönetmeliğin daha böyle daha net olmasını, yoruma daha kapalı olmasını... isterdim. Çünkü çok suiistimal de edilebilen bi şey, burda şöyle demiş ama sırf, aslında ordaki mimarın, o belediyedeki mimarın insiyatifine çok bırakılan bi şey. Bazen iyi oluyo, ne yalan söyleyim, iyi oluyo, bazen de yani iyi oluyo derken de hani öyle aklına sakıncalı kötü niyetli gibi... veya alakasız yani iki katlı bi bina zaten mesela şuraya bi şap koymak lazım diyo, hâlbuki başka türlü çözebiliyosun, sen her şey okey. Ama sırf yönetmelikte şap istendi diye mesela mahalin köşesinde saçma bi çıkıntı oluyo gibi yani (...) (Katılımcı 43, Kadın, Mimar).

Meselenin bu yönüyle ilgili olarak mevcut uygulamalar içinde kıstasın belirlenme biçimlerine dair bir netliğin olmaması ve kişisel ilişkilere atıf yaparak, işlerin neye göre karara bağlandığını sorgulayan Katılımcı 41 ise şunları söylemektedir:

Yani şu adamın arsasına sekiz şuna üç verilmiş, buna sekiz buna üç versen de çok bi şey değişmiyecek, şunun için mesela (...) arazi düz olduğu için ha bu yüksek olmuş ha bu yüksek olmuş fark etmez. (...) Yamaçtaki farklı olur, dipteki farklı olur, yüksekteki farklı olur ama [burada] yani sağdan da devam edebilir, rüzgâr akışı soldan da devam edebilir. Ama bunun şeyi tamamen mesela belediyenin elinde (Katılımcı 41, Erkek, Müteahhit).

Mesleki işleyişi düzenlemeye yönelik kuralların zatında barındırdığı eksiklikler ya da sahayla uyumlu olmamasından ziyade mevcut düzenlemelerin işlerliğinin bir kontrol mekanizmasıyla ancak sağlanabileceğini ifade eden Katılımcı 37, bu halde bile işin doğası gereği ahlaki unsurların gündeme geldiğini dile getirmektedir:

İnsanlarımızın ahlaki bence çok yeterli değil. Bi insanın kontrol mekanizması aslında bu şekilde olması gerekiyo ama bizim insanımız, çalıştığımız insanlar, başında bi kontrol eden biri olmadığı zaman hileye çok eğilimli durumlar maalesef (...) özellikle bizim sektörde. Çünkü hataların üzeri kapatılabilir bi şey. Benim orda olmadığı zaman yapılan bi imarın üstü betonla kapatılıp benim geldiğim zaman görmeyebilirim yani bu durumu, böyle yani (Katılımcı 37, Erkek, Mühendis).

Bunun yanında bu düzenlemelerin bir kısmı için net bir dille ifade edilmiş olsa da meslek sahası içinde bir gerçekliğe tekabül etmediği kanaati hâkim görünmektedir. Dolayısıyla mesleki uygulama alanına dair ihdas edilmiş yasa ve yönetmeliklerle oluşturulan formal planlamaların pratik koşulların imkânlarıyla örtüşmediği her yerde, uygulanabilirliği yadsınan bir düzenlemeler silsilesinin süregeldiği söylenebilmektedir. Bu hususun bir yönü olarak, meslek elemanları mevcut uyumsuzluğu çözmek adına kendi inisiyatifleriyle ve bazı alanlarda fazladan iş yükü altına girerek anlık çözümler üretmekte ancak bu çözümler genelleştirilemediği için her yeni durum için sahadaki süreç yeniden başa dönmekte ve kurallarla saha pratiği arasındaki mesafenin birey bazında daha da açılmasına neden olmaktadır. Bununla beraber işleyişin bir yerindeki aksaklık sonraki her merhalede ya tekrar edilmekte ya da bir başka biçimde yeniden üretilmektedir. Bu durum, meslek elemanları nezdinde, kuralların ve düzenlemelerin zatında pratik yetersizlik barındırması yadsınmaksızın, genel olarak bireyin müdahale alanı dışında olan bir “sistem sorunu” şeklinde konumlandırılmakta ve saha koşullarında iş yapma pratiği, bireylerin meslek ahlakını ne ölçüde kılavuz edindiklerine bağlı olarak kontrolsüz bir zeminde biçimlenmektedir.

Örneğin kendileriyle mülakat yapılan öğretmenlerin tamamı branş farkı olmaksızın, ders müfredatının dersin takdim edileceği öğrenci profiline uygun olmadığı kanaatini taşımakta ve öğrencinin belli kazanımlara sahip olmadan mevcut müfredata uygun ders planlamasının eğitim-öğretimle hedeflenen faydayı sağlamayacağını ifade etmektedirler. Hâlbuki bu öğretmenlerin söyledikleri değerlendirildiğinde, müfredatın zatından kaynaklanan uyuma problemi olduğu yadsınmaksızın, meselenin salt yazılı müfredatla pratik öğrenim faaliyetinin uyuşmaması olmadığı aşikâr olarak görülebilmektedir.

Dolayısıyla asıl ayrışma; eğitim- öğretim süreci içinde belli seviyelerde belli kazanımları edinerek bir sonraki aşamaya devam etmesi gereken öğrencilerin; o yeterliliği kazanmadan seviye atlayabilmesine yönelik düzenlemelerle, bir sonraki bölümde ayrıntıları değerlendirilecek olan, öğretmenlerin, öğrencinin bilgi kazanımına istinaden yapmaları gereken başarı ölçümlerini başka bir takım kişisel ya da dayatma sebeplerine matuf kanaatlerle düzenlemeleri sonucunda, öğrencilerin bir üst sınıfa ya

da okula geçme hakkı elde etmeleriyle yaşanmaktadır. Bu silsile her seviyede devam etmekte ve her adımda bir önceki kazanımın eksikliği telafi edilmeye çalışılırken (ki, bu inisiyatif alan öğretmen için geçerlidir), öğrenci bir sonraki seviyeye hep “alt yapısı eksik” olarak geçmektedir. Örneğin Katılımcı 29’un kendi alanında karşılaştığı temel problem, yukarıda ifade edilen döngünün bir yansıması olarak değerlendirilebilir:

(...)Yani dediğim gibi bu sınav sonuçları çok gerçeği yansıtmadığı için mesela matematik dersinde çocuğun notları yüksek geliyo, çocuk da diyor ki benim matematiğim iyi. Ama benim bölüm de çok analitik zekâyı ve matematik kullandığımız bi bölüm. Ya biz programlama öğretiyoruz çocuklara, matematik ya kodlama öğretiyoruz. Çocuk başarısız oluyo ve çok ciddi bi şey yaşıyo yani orda bi mutsuzluk yaşıyo ve üzülüyor yani ama benim sayısalım iyi diyo. Şimdi çocuğa sorular soruyorum, temel matematik becerileri çocukta yok. Ama çocuk var olduğunu iddia ediyö. Çünkü ona o güne kadar varmışçasına davranılmış. O tam sizin dediğiniz şeyler. Yani ilköğretimde zaten kalma yok, pohpohlanma süreci var. E çocuk liseye geldiğinde biraz gerçeklerle yüzleşiyor. Burda da bazı öğretmenler ulamalı bazıları gerçekçi hakkı neyse onu veriyö. Bazıları o süreci, yani ilköğretimdeki süreci devam ettiriyö. Benim bölümüme geldiğinde tamamen gerçeklerle yüzleşiyor. Çünkü yapamıyor. O zaman çok kriz, gerçekten kriz yaşıyo, en büyük krizi o zaman yaşıyoruz (Katılımcı 29, Kadın, Öğretmen).

Benzer bir şekilde Katılımcı 24 de mevcut yönetmeliklerdeki düzenlemelerle paralel belirlenen mesleki faaliyet alanlarında iş yapma imkânının ve hedeflenen kazanımların edinilebilmesinin meslek elemanlarının fedakârlık düzeyine bağlı olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

Mesleki uygulamalar olarak yani şöyle... Uyuşan yönleri, ana prensipler, içerik olarak uyuşuyo amenna ama pratiğe döküldüğü zaman, pratikte çok sınırlı zamanlarda, sınırlı mekânlarda yapılıyo olması uyuşmayan yönü. Mesela siz... Mesela Kur’an eğitimi konusunda, herkes Kur’an öğrensın vs. bunu yapıyoruz hani bunu söylüyoruz, bu içerik olarak evet söyleniyö bunu yönetmelikte zaten bize bunu anlatın, bunu insanlara ifade, işte ulaştırın, yayın diyo. Ama pratiğe geldiğimiz zaman yani (...) çok sınırlı. Ya bunları aşamıyoruz. Ya siz mesela başka bi devlet kurumunda bi zaman dilimi ayarlayıp da siz oraya gidip onları bi dini irşatta bulunamıyosunuz, bi üç beş tane kandil gelecek de ondan sonra gidip orda bi etkinlik şeklinde yapacaksınız da o oluyo, dolayısıyla hani zamanlama ve mekân bulabilme açısından, pratikte... Yani uyuşmayan yönleri var (...) (Katılımcı 24, Kadın, Din Görevlisi).

Benzer durumlar diğer meslek sahalarında da görülmektedir. Örneğin meslek alanında “işçinin hakkını alınının teri kurumadan vermek” gibi bir inanç ilkesine göre hareket etmek istediğini ancak iş işleyişi içinde belli bir yerden tahsil etmesi gereken ücreti alamadığı için ilkesel davranmakta zorlandıklarını ifade eden Katılımcı 41 ve 42 şunları ifade etmektedirler:

- (...) O konularda mesela (...) Bey çok özen gösterir, örneğin işçinin iş yaptıktan sonra hemen parasını almasını ister, hiç bi şekilde ertelenmemesini, (...) (Katılımcı 42, Erkek, Müteahhit).

- Ama öyle olmuyo, hayat öyle değil (Katılımcı 41, Erkek, Müteahhit).

- Ama şartlar onu getirmiyor. O farklı oluyo mesela bu gelen arkadaş bize iki ay önce kalanı getirmiş, daha hala alacağı(mız) var, şartlara göre hareket ediyoruz (Katılımcı 42, Erkek, Müteahhit).

Yine meslek alanında belli düzenlemelerin israfa neden olduğunu ve kimi zaman belli müdahalelerle bunun düzenlenmesinin gerekebileceğini ifade eden Katılımcı 52'nin söyledikleri üzerinden de, sistemsel bir uyuşmazlıktan kaynaklanan bir soruna anlık ve şahsi kanaate dayalı bir çözüm üretme çabasının bir başka yönden bireyin kendi sorumluluk alanında bir etik ihlale yol açtığı gözlemlenebilmektedir:

- (...) Şöyle bi şey var mesela... Daha önce bi yemek firmasında çalışıyodum ben orda sözleşme gereği herkesin kullanacağı işte mesela ürün ağırlıkları belirtiliyo, diyo ki bu yemekte işte 150 gram et kullanmak zorundasın diyo. Ama ordaki ustabaşı diyo ki ben bu yemeğe eğer 150 gram mal kullanırsam diyo bu yemeğin işte şu kadarı çöpe gider. Ben bu yemeği 150 gramdan değil 120 gramdan yapcam diyo. Orda bi vicdan çatışması yaşıyorum. Çünkü o insanlar 150 gram olarak ücret ödüyolardı ama biz 120 gramdan hani... Ama bu sefer de diyorum ki eğer 120 gramdan değil de 150 gramdan yaparsam bu sefer o yemek direk çöpe gitcek insanlar yemiycek. Çünkü çok fazla gelicek, ister onu insanın tabağına koyun o çöpe atsin istersen koymıyım ben direk çöpe atcaktım çünkü o şekilde bi sıkıntı vardı. **[Peki, o alınan ücret noluyo]** O alınan ücret yine aynı alınıyo (...) karşı tarafın haberi yok (...) (Katılımcı 52, Kadın, Mühendis).

- Etik değil ama (Katılımcı 53, Kadın, Mühendis).

- Şimdi orda da (...) bu asıl sözleşme farklı bi yani ana firma tarafından yapılıp biz burda şubesi olduğumuz için, biz bunu söylesek de müdahale edilebilecek bi ortam yoktu (Katılımcı 52, Kadın, Mühendis).

Bu beyanlar dikkate alındığında, meslek alanlarındaki iş akışını düzenlemeye yönelik yasa ve yönetmeliklerle düzenlenen kurallar bütünüünün iş pratiğiyle mütakabiliyetinin zayıf olduğu haller bulunmaktadır. Ayrıca belli hususlarda denetim ve kontrole dair yapılan düzenlemelerin de “kâğıt üzerinden” yürütüldüğü ve bu yönde bir işlerliğin de olmadığı görülmektedir. Bunlar, “pratiği düzenleme kudretini haiz olmayan kurallar” gibi genel bir kabulün oluşmasına neden olmakta ve bir yandan bireylerin her birine kendi pratiklerini üretme ve düzenleme alanı açarken diğer yandan bir meslek sahasında kişisel algı ve yoruma dayanarak üretilen her “çıkış yolu” mesleki kural ile eylem arasını daha da ayırmaktadır. Dolayısıyla, Rosa ve Trabalzi (2016: 303-306)'nin çalışmalarında ulaştıkları sonuçla örtüşür biçimde, hangi

uygulamaların kurallara göre hangilerinin inisiyatif alanında şekillendirileceğine dair de belirsiz bir tablo oluşmaktadır.

5.3.2. Vicdan Ölçüleri, İnanç ve Mesleki İlkeler ile Uygulamaların Tekabüliyeti

Bu başlık altında meslek pratikleri ile bireysel vicdan ölçüleri, inançlar ve meslek ahlakı ilkelerinin uyumundan kast edilen, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin belirtilen bu hususlar arasında aslı ve özü itibariyle genel bir uyumun olduğuna dair kanaatleridir. Bu anlamda katılımcılardan bir kişi hariç diğerlerinin tamamının inanç ilkeleri ile vicdan ölçülerinin özdeş olduğu kanaatini taşıdıkları ve mesleki pratiklerine yön veren ilkelerini de bu yönde düzenlemeye eğilimli oldukları söylenebilir. Bir avukat ise vicdan ölçüleriyle dini ilkeleri birbirinden ayrı düşünmekte ve vicdan unsurunun mesleğinde sınırlı bir alanda etkili olabileceğini dile getirmektedir.

Bu hususta katılımcıların, olağan olarak faaliyet gösterdikleri alanlarda karşılaştıkları üzerinden bir değerlendirme yapmaları yanı sıra, bu unsurların uyumlaşma ya da ayrışma ilişkilerine dair ifadeleri üzerinde düşünüldüğünde, bu araştırmanın odağı merkezinde ifade edilebilecek biçimde ancak mesleki farklılık olmaksızın, bireylerin vicdani olarak rahatsız oldukları durumları: i) diğer kişilerin hallerine dair gözlemler, ii) sistem üzerinden değerlendirme yapma iii) bireyin bir şekilde telafi edebildiğini düşündüğü bazı uygulamaları, iv) telafi edemese de bireyin içinde bulunduğu bazı durumlar ve v) vicdanen rahatsız olunan hallere dair çözüm üretme çabası olmak üzere beş tavır etrafında incelemek mümkün gözükmektedir.

Diğer kişilerin hallerine dair gözlemler: Katılımcıların bir kısmı meslek sahalarındaki uyuşmazlıklara dair vicdanen rahatsız oldukları durumları diğer kişiler üzerinden dile getirmektedirler. Burada öne çıkan ilgi genel itibariyle kişilerin meslek alanında hassasiyet oluşturdukları hususları muhtevi olarak, ahlaki davranmama, mesleki sorumluluk bilincine sahip olmama, liyakatsiz olduğu düşünülen diğer meslektaşlarla beraber anılma, müşterilerinin kredi, faiz vb. dinen yasak uygulamalar

içinde olması gibi daha genel hallere işaret etmektedir. Örneğin meslektaşları içinde “bir ideolog” gibi tavrı alan kişiler olduğunu ve bu durumun kendisini rahatsız ettiğini dile getiren Katılımcı 15 şunları ifade etmektedir:

Yani Suriyeli öğrencilere (...) ‘burdan gideceksiniz zaten’ yani ‘burda sizin yeriniz yok, misafirsiniz’, ‘eninde sonunda ülkenize döneceksiniz’ cümlelerini net olarak işittiğim öğretmenler oluyor. (...) bir öğretmen, ‘siz zaten çok da bir şey olamayacaksınız, imam-hatipten başka bir yeri tercih etmeniz size pek fayda sağlamaz, çok da çalışmanıza gerek yok’ gibi (...) hala sanki bir katsayı, imam-hatiplerde katsayı mağduriyeti varmış gibi bir yönlendirmeyle, yönlendirme de bulunmuşlar çocuklara karşı. Çocuklar tabii öğretmenden duydukları için bunu doğru olarak var sayıyorlar böyle şeyleri (...) ya da mesela bütün dönemi film seyrettirerek geçiren, TEOG dersi olmasına rağmen film seyrettirerek geçiren, kesinlikle ders anlatmayan, öğrencilere... Bu tür öğretmenlerle de karşılaştık. Bu tabii bilgileri öğrencilerden alıyoruz ama... Enteresan (Katılımcı 15, Kadın, Öğretmen).

Katılımcı 42 ise müteahhit olmak için bir liyakat şartı aranmadığını ve belediyeden belgesini alan herkesin bu işi yapabildiğini bundan dolayı da işin hakkını vererek yapmayan diğer müteahhitlerin işiyle kendi işinin ehil olmayanlarca aynı kabul edildiğini söyleyerek bu durumdan rahatsız olduğunu şu şekilde dile getirmektedir:

Kendi yaptığımız işle ilgili biz de bina yapıyoruz başkası da bina yapıyo, vatandaş gelip karşılaştırdığı zaman şöyle karşılaştırıyo, işin maddiatına ve süslemelerine bakıyo. Biz ona bakmıyoruz. Biz öncelikle sağlam olmasını istiyoruz, kendimizin oturacakmışız gibi yapıyoruz, ama vatandaş onu değerlendirmiyö, vatandaş öncelikli fiyata bakıyo, süslemeye bakıyo, başka bi yapan müteahhit de sizin gibi ne sıva yapıyo ne çelik çatı yapıyo ne de farklı bi temel yöntemi kullanıyor, hiç birini yapmıyor, tabii yerindeyse çamur sürüyo ama o şekilde onunki de bina oluyo sizinki de bina oluyo, bu bi şey oluyor, sıkıntı oluyo, işte vicdanımızı rahatsız ediyö, vatandaşın gelip onu süzmesi, bizimkiyle karşı karşıya getirmesi bizim vicdanımızı rahatsız ediyö, keşke sunmasa diyoruz yani biraz daha bilinçli olsa (Katılımcı 42, Erkek, Müteahhit).

Benzer şekilde Katılımcı 26 da iş sahasının genel olarak suiistimale açık olduğunu ve bu alanda belli bir liyakat şartıyla sınırlama olmadığı ve bundan dolayı sahada faaliyet gösteren ancak işin ahlaki boyutunu önemsemeyen kişilerle bir tutulmaktan mustarip olduğunu şöyle dile getirmektedir:

Şimdi bunu, sektörel anlamda bu işi yapıp da hiç hayatında işte masajı bilmeyen, işte işin ahlaki boyutunu tartamayan, biçemeyen, takibini yapamayan o kadar çok hani piyasada insanlar var ki, parası olup da hadi gidelim bi spa merkezi açalım diyenler var, hani onları aynı tefeye koymaktan... nası diyeyim size, rahatsız oluyorum (Katılımcı 26, Erkek, İşadamı).

Katılımcılardan bir kısmı ise meslek alanlarındaki etik ihlaller karşısında duydukları vicdani sorumluluğu dile getirirken aynı zamanda sorumlu oldukları bir alanda bir eylemsizlik içinde olmak zorunda kaldıklarını ve bundan dolayı da ayrıca bir vicdani sorgulama içine girdiklerini ifade etmektedirler. Katılımcı 48'in ifadeleri bu bağlamda iyi bir temsil kabiliyetini haiz olmak bakımından zikredilmeye değerdir:

Benim idarecim bir hafta rapor aldı, bir hafta da raporsuz, izinsiz okula gelmemiş, bu bi şekilde öğrenilmiş, bize teftişe gelindi ve şimdi bize gelen şube müdürü, şimdi ayrı ayrı bizlere sorduğunda bana dedi ki, 'hoca hanım, hoca hanım geçen hafta kursta mıydı?' Değildi. 'Peki, raporlu muydu?' Bilmiyorum, bilmiyorum, 'peki izinli miydi?' Bilmiyorum. 'Peki, hoca hanım size bunu nasıl bildirdi?' Şimdi ben orda hiç bi şekilde bize bir bildiri bir beyanda bulunmadı. (...) Bunu söyleyemedim işte o vicdan, hani nası bi vicdan, aslında hani, ben şimdi orda soruşturma var. Hani orda desem ki hocam, sadece bu da değil, hoca hanım idareden hiç çıkmadı, derse girmesi gerektiği halde yerine bi lise öğrencisini aldı. Tamamen bütün vaktini idarede geçirdi ve o çocuğa da aylık 100 lira verdi, kendi ek ders olarak 500-600 milyon ek ders aldı. İşte bunları bildiğim halde, ben çok arkadaşım ile istişare ettim, (...)Yani ben napmalıyım diye (Katılımcı 48, Kadın, Din Görevlisi).

Sistem üzerinden değerlendirme yapma: Katılımcıların bir kısmı vicdanen rahatsız oldukları durumların genel olarak içinde yaşadıkları toplumda ya da meslek alanlarındaki düzenlemelere matuf olarak dile getirmektedir. Burada öne çıkan ilgi bir kanıksama halinden ziyade bireylerin eylem pratiklerinin zeminine dair bir gerçeklik tespiti şeklinde tanımlanabilir. Bu hususta genel olarak ifade edilenler ise; gelir dengesizliği, faiz merkezinde kurulu bir hayat içinde yaşamak, yüksek vergi düzenlemesi, kanunların kısıtlayıcı vasfı, genel olarak dini temelli bir dünya düzeninin olmaması, iş pratiğinde yerleşmiş haksız talepte bulunma şeklinde özetlenebilmektedir. Bu kısımda Katılımcı 33 ve 27'nin ifadeleri zikretmeye değerdir:

Eğitim sistemi de benim inançlarımı göz önünde bulundurarak kurulmuş bi eğitim sistemi değil. Bi kere idealde çatışıyoruz. Mesela benim anlayışıma göre bu çocukların geleceğini kurtarmak demek, üniversiteye girip rahat bi meslek sahibi olmaları anlamına gelmiyor. Bana göre geleceği kurtarmak demek, cenneti kazanmalarına vesile olmak demektir. Bunların hepsi bana göre geçici, asıl gelecek ahiret. Böyle düşünüyorum. Dolayısıyla mevcut sistem, böyle bi kaygısı yok ki. Ya ben şu anki eğitim kurumlarının da eğitim kurumu olduğunu da düşünmüyorum. Sadece öğretim kurumudur. Yani belli şeyler öğretiliyo. Çocuklar eğitiliyo mu? Hayır. (...)Ha bu şu anlamda değil, devletin öngördüğü değerler, kazanımlar falan öğretmiyoruz anlamında değil. Dedim ya zaten öğretim kurumu, diyo ki bana, şunu öğret. Ben onu zaten öğretiyorum ama öğrendikten sonra "o ne işe yarar?" sorusunun cevabı bende farklı, sistemde farklı olabiliyo. Dolayısıyla ikimiz farklı yerleri gösteriyoruz aslında (Katılımcı 33, Erkek, Öğretmen).

Ya mesleğin şöyle bi pratiği var, siz yüksek talep edersiniz karşı taraf düşürerek verir yani bu bir şey olmuştur yani, standart bi uygulama olmuştur. Yani sizin hakkınız onsa on iki filan talep edersiniz, karşı taraf da on verir. Bu iki talep ettiğiniz biraz şeydir, altı dolu değildir yani, bu fazladan ettiğiniz bi taleptir ama pratik budur. Dolayısıyla hani bu tarz şeylerde hakkınız olmayan şeyi talep edersiniz, hakkınızı alırsınız veya genelde daha altını alırsınız filan hani bu tarz şeylerde biraz çok şey olmuyodu, hani doğru... Dediğim gibi hakkın olmayan şeyleri de talep ediyodun. O biraz hani genel işleyişle alakalı bi şey (Katılımcı 27, Erkek, Mühendis).

Bireyin bir şekilde telafi edebildiğini düşündüğü bazı uygulamaları:

Katılımcıların beyanlarına binaen, meslek rutini içinde anlık duygu değişimleriyle yapılan uygulamalar ya da gündelik hayatlarının seyriyle paralel bazı hallerinin meslek alanına yansması gibi nedenlerle bireylerin zaman zaman mesleki görevlerini ihmal edebildikleri görülmektedir. Meslek elemanları bunları ihmal olarak kabul etmekle beraber bir şekilde telafisini yapabildiklerini söylemekte ve “insani” durumlar olarak vasıflandırdıkları bu hallerin belli düzenlemelerle önlenemeyeceğini düşünmekte ve çoğu halde bu yönde bir çaba içine girmemektedirler.

(...) Yani bazen mesela insanlık hali, mesela bu günden bahsedeyim o kadar uyukum geldi ki derste. Şöyle iki dakika oturmuştum. Yani kalkıp ders anlatmak işkence gibi geldi. Öğrencileri ödevlendirdim mesela ben de o arada (gülüyor) istirahat ettim. Daha sonra tabi bunu şey yapıyorsunuz yani acaba öyle yapmasa mıydım dediğiniz oluyor... O çocuklar orada ders dinlemek için var. Sizin de onlara ders anlatmanız gerekiyor. Yani istirahat lüksünüzü daha sonraya saklamanız gerekiyor sanki ama biz orada kullanınca, ister istemez rahatsız oluyorsunuz. [bu ilk] değil... değil, bu tarz şeyleri gidermek için işte... Nefsim beni kandırmaya çalışıyor. Yani ekstradan bir şey yapmıyorum. Ha ama sonuçta o program, yani ne anlatmam gerekiyorsa onu anlatıyorum yani. O program en nihayetinde yettiği için tekrar vicdanımı rahatlatıyorum o şekilde (Katılımcı 1, Erkek, Öğretmen).

Bireyin telafi edemese de içinde bulunduğu bazı durumlar:

Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin büyük çoğunluğu meslek alanlarında vicdanen huzursuzluk duysalar da belli rutin uygulamaların içinde olabildiklerini ifade etmektedirler. Bu bağlamda katılımcıların söyledikleri üzerinde düşünüldüğünde; i) zaman içinde yaygın olan rutin meslek hayatını kanıksama, ii) günün şartlarına bağlı olarak mesleki gereklilikleri genel hassasiyetlerine tercih etme, iii) genel hassasiyetleriyle uyuşmayan ancak meslek sahasında yerleşik ilişki örüntülerine dâhil olma, iv) üçüncü şahısların lehine kamu hakkını ihlal etme, v) dikkatsizlikten dolayı doğrudan muhatabını

(müşteri, hasta, öğrenci vb.) etkileyebilecek hatalar yapma, vi) kasıt olmaksızın yapılan hatalar şeklinde vasıflandırılabilir ve çoğu halde alternatif üretilmeyen ve geriye dönük olarak da telafisi mümkün olmayan durumların bireyler tarafından vicdani bir rahatsızlığa neden olduğu görülmektedir.

Örneğin Katılımcı 27, ilkesel olarak yanlış bulduğu ama iş ilişkileri içinde uzak kalamadığı uygulamalara örnek verirken şunları dile getirmektedir:

(...) Bizler de yılbaşı hediyeleri, (...), oldukça abartılır yani böyle bi şey vardır, şirketlerde bi pratik vardır yani böyle bi gelenek vardır, oluşmuş... (...) hani bize özel o içkisiz hediye gönderiyolar filan hani bunu alıp almamak çok şey bi şey. Bi yandan baktığımda işte hani orda çalışmıyor olsam o hediye gelmiycek (...) şimdi mesela o hediyeyi almamak çok takva, almak çok hani şey anlamında herhangi bir ne derler, her hangi bir hareketimi, düşüncemi şeyimi değiştirmiyor ama orda kıvamı çok tutturabilmiş değiliz yani şey olarak. Alıyoruz ufak tefek hediyeleri işte şey olarak mesela bu çelişken, çelişen bi durum mesela, rahatsız edici bi durum (...) mesela içki içilen masaya oturmak gibi veya daha sıradan; bayanlarla tokalaşmak (...) (Katılımcı 27, Erkek, Mühendis).

Katılımcı 35 ise inanç ilkelerinden belirgin olarak ayrılan bir iş pratiği rutinini şu şekilde örneklendirmektedir:

Aslında Rasulullah sallallahu aleyhi vesellem, Müslüman hani zina edebilir, hırsızlık yapabilir ama yalan söylemez diyo. Şimdi burda... Belki insan kandırmak demeyelim de... Yalan söyleme mecburiyetine bazen düşü... düşebiliyor, (...) Şimdi burda tabi bi mükellef, (...) geldi tesis kuracam dedi teşvikten faydalanmak istiyio (...) 200.000 lirayı adam diyo ki iki katı göster. Yani 400.000 lira olarak gösterecek devlet sana... İşte onun... 100.000 lirasını verecek, 150.000 lirasını verecek. Ya arkadaş hani insaf dedik yani bizde, yani insaf ben o kadar gösteremem dedim yani bu olmaz. Ya hani o da zor durumda olduğunu ve işletmenin ayağa kalkması gerektiğini, desteğe ihtiyacı olduğunu söylüyö ve bu işi yapacağını söylediği için ha biz de dedik ki bunu... Yazarak yalan söylüyoruz yani vicdanın rahatsız olduğu en çok noktalardan bi tanesi de bu, olmayan bi şeyi varmış gibi göstermek (Katılımcı 35, Erkek, Mali Müşavir).

Katılımcı 28 ise meslek alanında bir başkasında daha keskin haliyle gördüğünde rahatsız olduğu halin içinde kendisinin de bulunabildiğini şöyle ifade etmektedir:

(...) Bazen hastanın arkasından konuşabiliyorum (gülüyor) gidiyorum sekretere şöyle şöyle yaptı filan diyorum, o da hocam o zaten öyle falan filan... o bi şey diyince bozuluyorum ben aslında ben derdimi anlatıp dönüp gelmek istiyorum ama (gülüyor) oluyor yani [...] ben de içimi boşaltmak istiyorum, o da giriyor ordan bu sefer rahatsız oluyorum. Bi de hastanın arkasından, ben konuşuyum ama ben kötü bi şey demiyorum, ben bana yaptığını anlatıyorum, ben buraya geldiğimde en çok rahatsız olduğum şey, dalga geçiyorlardı hastayla, hasta gittiğinde vs. ben çok rahatsız oluyordum ve söylüyordum da ben hoşlanmıyorum diye ya mesela hasta saf anlamıyo... gidiyo adam onun arkasından... diyo mesela öküzi diyo bilmem ne falan diyo anlatabiliyo muyum? Bu çok rahatsız ediyodu beni, vicdani olarak rahatsız eden bi konu bu yani. Bi de dediğim gibi hastaların

temizlikleriyle vs şey yapılması burun bükülmesi... Ondan rahatsız oluyorum
(Katılımcı 28, Kadın, Hekim).

Dolayısıyla bu araştırmaya dâhil olan meslek elemanlarına istinaden, bireyler inanç ilkeleri yönüyle uygun olmadığını düşündükleri ve dahası kendilerinin de vicdanen rahatsız olduklarını söyledikleri uygulamalar içinde bulunabilmektedirler. Bununla beraber bu durumları “sıradan”, “yerleşik”, “alışılmış” şeklinde vasıflandırdıkları da görülmektedir. Bu bağlamda, bir sonraki bölümde ele alınacağı üzere, bireyin mesleğini icra esnasındaki pratiklerini düzenlerken, eyleminin sahasındaki bir “rutin”e denk düşmesinin kendisine ne yönde bir etkide bulunduğu ve bu durumun, eylemlerinin değerlendirilmesinde birey nezdinde bir makulleştirme ya da meşrulaştırmaya neden olup olmadığı meselesi sorgulanmalıdır.

Vicdanen rahatsız olunan hallere dair çözüm üretme çabası: Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin bir kısmının meslek alanlarında vicdan ölçüleriyle ayrışan hususlara dair kişisel ya da daha kalıcı çözümler üretme gayretinde olduğu görülmektedir. Bu çabaların bir kısmı inanç ilkeleri açısından kesin olarak yasaklanmış ancak toplumsal olarak her alanda yaygın olduğu düşünülen faiz gibi uygulamalara dair olabilmekteyken bir kısmı da daha bireysel alanda ve pratik çözümler üretmeye dönük de planlanabilmektedir. Örneğin Katılımcı 32 meslek alanının kendisine verdiği imkânları inanç ilkeleriyle ayrışan yaygın bir uygulamaya alternatif oluşturmak için işe koştuğunu şu şekilde ifade etmektedir:

Evet, işte mesela faiz çok fazla kaçsın, yani kaçsın... Yani uzaklaştıkça peşinizi bırakmayan bi konu, en büyüğü o, [...] işte şu an mesela onla ilgili bi iş yapıyorum. Faizsiz bi sisteme nasıl geçebiliriz ilgili projeler yapıyoruz, işte alternatif şeyler yani borsada, bankacılıkta, alternatif finansal çözümlerle ilgili, yani İslami uygun çözümlerle ilgili çalışmalar yapıyoruz. Şu an onunla ilgili bilgisayar sistemleri kurmaya çalışıyoruz. Çünkü şu an Türkiye’deki bütün herkesin maaşları bankalarda şurda burda sistemler karman çorman onlara alternatif alt yapılar oluşturmaya çalışıyoruz (...) (Katılımcı 32, Erkek, Mühendis).

Benzer şekilde ancak daha bireysel biçimde, Katılımcı 5 de alanında belli hizmetlerden yararlanmak için gerekli maddi imkâna sahip olmayan kişiler olabildiğini ve genel bir çözümü olmasa da kendi karşılaştığı durumlarda pratik bir yol bulmaya çalıştığını ifade etmektedir:

(...)Yani eğer bi insanda maddi bi imkânı yok, devlet ona belli bi şey sağlayamıyorsa, farklı yollardan, eğer istiyosanız, o da sizi rahatsız ediyorsa vicdanen ona bi çözüm üretmeye çalışıyorsunuz (...) (Katılımcı 5, Erkek, Hekim).

Katılımcı 67 ve 66'nın da kendi alanlarında yakın zamanda nihai bir çözüm yolu bulmanın zor olduğu sınırlılıklar ve zorunlu pratikler olduğunu ancak bireysel olarak bazı "iyileştirmeler" yaptıklarını söylemektedirler:

(...) İşte yapılmaması gerektiğini düşündüğüm, yanlış içtihat olduğunu düşündüğüm meseleler var, bunlara bazen biz kendimizi zorunlu hissedebiliyoruz yapmaya, (...) Örnek vereyim. Cuma namazının on rekat olduğunu düşünüyorum ama mesela (...) bu on altı rekat şeklinde kılınıyo, işte zuhri ahir namazı mesela kesinlikle olmayan bi şey, hatalı bi şey ama işte kılınıyo nihayetinde ben de bi imam olarak bunu, herhangi bir karışıklığa sebebiyet vermemek adına, kılıyormuş görüntüsündeyim fakat ben o esnada o niyetle değil de nafîle namaz niyetiyle kılıyorum yani buna benzer ara çözümler ben üretiyorum ama bana doğrudan soru geldiği zaman birisi sorduğu zaman, doğru bildiğim ne varsa onu da söylüyorum bunun yanlış olduğunu söylüyorum (...) (Katılımcı 67, Erkek, Din Görevlisi).

Müfredat yasal bi yaptırım. Sen ordaki şeyleri anlatmak zorundasın ama ben mesela onlara ek olarak da ben kendim alternatif müfredat da geliştiriyorum hani çoğu zaman ordakini de anlatıyorum ama mesela eğer kendimi vicdanen olarak yani öğrenciye faydalı olduğumu düşündüysem o yıl çünkü mesela benim öğrencilerim için o müfredat çoğu zaman çok ağır bi müfredat oluyor (...) (Katılımcı 66, Kadın, Öğretmen).

5.3.3. Vicdan Ölçüleri, İnanç İlkeleri ve Yasa ve Yönetmeliklerle Belirlenen Kuralların İlişkiseliliği

Kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarına istinaden, bireysel vicdan ölçüleri, inanç ilkeleri ve meslek kuralları arasındaki ilişkinin uyumlaşma veya ayrışma hususunda yekpare bir görünümü olmadığı aşikârdır. Katılımcıların bir kısmını meslek alanlarında vicdani olarak rahatsız oldukları ve dolayısıyla inanç ilkeleriyle de uyuşmayan bir takım kurallar ve düzenlemelerin olduğu kanaatindeyken, bir kısmının anlattıklarından bu unsurların birbiriyle ayrışmadığı ancak pratikte insan unsuruna bağlı olması bakımından uyumsuzluklar yaşandığı düşüncesini taşıdıkları anlaşılmaktadır. Bununla beraber katılımcıların bir kısmının söylediklerine istinaden ilkesel uyumsuzlukların olduğu yerde ortaya konulan eylemin hem vicdan ve inanç ilkeleriyle hem de bu iki unsurla da uyuşmayan meslek kurallarıyla ayrıştığı bir tablo ortaya çıkmakta ve bu tür durumlarda bireylerin eylemlerini yönlendiren temel saik "saha zorunlulukları kabulü" olarak tezahür etmektedir. Burada, meslek kuralları ve vicdan arasında kalan bireyin ikisinden birine göre hareket etmeyi seçme davranışı göstermesinden ayrı olarak bu üç unsurun (kural-vicdan-eylem) da uyuşmadığının

düşünüldüğü yerde pratik koşulların bir kez daha bireyin ahlak değerlerini ne ölçüde kılavuz edindiğine bağlı olarak şekillendiği görülmektedir.

Dolayısıyla katılımcıların ifadelerine istinaden ortaya çıkan tablo, meslek alanlarında kategorik bir ayırmadan ziyade karşılaşılan durumun gerçekte bir kısıtlayıcı ya da engelleyici zorunluluk olup olmadığına dair bireysel yorumlama farklılıklarına işaret etmektedir.

Örneğin Katılımcı 37 bu unsurlar arasında temelde bir ayrışma olmadığını ancak uygulama sahasında çelişkilerle karşılaştığını söyle ifade etmektedir:

Uygulama sahası hariç diğer tüm terimlerin ben çeliştiği durumlar olduğunu düşünmüyorum, zaten yasalar da dini olgular da hep insanoğlunu daha olumlu daha kurallar içine sokacak şekilde düzenli. Ama uygulama sırasında dediğim gibi aksilikler olabiliyo, aksilikleri düzeltirken... Belli bi, ne denir ona irade ortaya koyman gerekiyo. O iradenin seviyesinin, ne kadarını düzeltilip ne kadarının düzeltilmiyeceğini insanın kendisine kaldığı için, yasalar veya dini dogma, dini olaylar daha kesin çizgileri var. İnsan kendi iç dünyasında kaldıkları zaman daha zor oluyo. Çelişkiyi yaşadığımız durum tek uygulama sırasında olan durumlar (Katılımcı 37, Erkek, Mühendis).

Bir başka katılımcı ise bazı düzenlemelerin vicdanın gereklerini yerine getirmeye engel teşkil ettiğini düşünmektedir:

Yani bazen vicdanın gereklerini uygulayamıyorsunuz... Bazen yönetmelikler, bazen işte sigorta kuralları, hastanın ne biliyim gelir durumu engel olabiliyo doğru kararı vermenize ya da sizin vicdanen uygun olduğunu bildiğiniz şeyi tercih etmenizi engelleyebiliyor (...) (Katılımcı 19, Erkek, Hekim).

Katılımcı 52 ve 53 ise yasal düzenlemelerle vicdan ölçülerinin temelde uyuşmadığı yerler olduğunu söylerken bireysel inisiyatif alanlarında vicdani davranmaya çalıştıklarını dile getirmektedir:

-Yasalarla uymuyor sanırım değil mi? Mesela bi katkı maddesi var, bu sağlığa zararlı ama yönetmelik buna bir miktar izin vermiş. Benim buna vicdanım rahat etmiyor ama mecbur kalıyoruz uyguluyoruz (...). Evet burda mesela rahatsız oluyoruz, yasalar da sıkıntı çıkıyor (Katılımcı 53, Kadın, Mühendis).

- Evet, yasalar sıkıntı veriyö ama onu da şöyle bi şey yapıyoruz, mesela yasalar 100 gram kullanılmasına müsaade ediyosa, kullanmamız mecburiyse ama vicdanen de çok rahat etmiyosak, en azından bunun kullanım oranını düşürüyoruz. 100 gram değil de 50 gram kullanıyoruz, daha etkisini en aza indirebilecek şekilde. Bizi kurtarabilecek ama etkisini de en aza indirebilecek şekilde (...) (Katılımcı 52, Kadın, Mühendis).

- Ama sonuçta o, bi sınır konulduysa, ben de şöyle düşünüyorum, demek ki zararlı bi şey insan vücuduna zarar veriyö. Veyahut da bu yıl vermez ama bi on yılsonunda birike birike birike zarar verebilecek bi şey ki ona sınır konmuş. Bunun kullanımına ben çok vicdani rahatsızlık duyuyorum, dini yönden de (Katılımcı 53, Kadın, Mühendis).

Kendileriyle mülakat yapılan bireylere istinaden bu kısımda bir başka tavır olarak mesleki kural ve vicdanın her zaman uyuşmadığını ifade etmekle beraber mesleklerini icra etme biçimi ya da belli durumlarda ortaya koydukları tavırlarındaki tercihlerinin hem meslek kuralıyla ayrıştığı hem de vicdanen kendilerini rahatsız ettiği görülmektedir. Örneğin Katılımcı 30 kişisel ihmali nedeniyle bir davada müvekkilinin gecikmeden kaynaklı olarak hak kaybı yaşadığını ifade ederken bu yönde kendisini zorunlu kılan bir kural (Avukatlık Kanunu, Madde 34) olmasına rağmen zararını tazmin etmekle ilgili belirsiz ifadeler kullanmaktadır:

Ya mesela... Şimdi bi iş için geliyo, siz onun davasını açıyorsunuz. Her dava devam ederken belli bi merhale var (...) Bu meselede diyelim, altı ay, dokuz ay sürmesi gereken bir dava senin yüzünden altı ay daha uzadıysa, mesela o davaya girmedin bilerek girmedin veya bilerek mazeret gönderdin. Yani altı aylık bi gecikme olduysa, normalde hani şey olarak, onu karşılayalım mı acaba o aradaki şeyi, hani altı ay daha erken kazanacaktı, altı ay gecikmesi onun hakkını biraz daha geciktirdi deyip öyle bi düşünmüşlüğümüz oldu yani. [**Ne yaptınız sonunda?**] (nefes alıştı değişiyor) Ya daha da bi şey yapmadım aslında... Asıl şeyin sonuçlanmasını bekliyorum, asıl hesabın ortaya çıkmasını bekliyorum, arkadaşşıma söyledim, gerek yok falan filan dedi ama onu ikna edeceğimi düşünüyorum, çünkü o bizim gerçekten bi beş-altı aylık bi şey oldu, gecikme oldu o aradaki şeyi hesaplayıp ister istemez faizle hesaplıcaz o... Ödemeyi düşünüyorum yani. Ama asıl şey bitmedi daha yani (...) (Katılımcı 30, Erkek, Avukat).

Benzer şekilde Katılımcı 40 da hâlihazırda mesleğini icra etme pratiğinin yasal olmadığını ve vicdanen de sorguladığını ifade etmektedir:

(...) Bi yapı denetim firmasında kontrol elemanı olarak imzamı kullanıyorum, bu normalde yasal bi şey değil nasıl ifade edilir, bilemiycem (...) Hani bunu bazen sorguluyorum acaba bu hani ben aktif olarak çalışmıyorum, ama orda var görünüyorum. Hani vicdanen bu aldığım parayı hak edip etmediğimi sorguluyorum bazen yani (Katılımcı 40, Kadın, Mimar).

Velhasıl araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının inanç ve ilkeleri gündelik hayatlarında konumlandırma biçimlerinin, bireylerin sosyalizasyon süreçleriyle paralel olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bireyler, Furseth ve Repstad (2011:211)'in ifadesiyle “meşru ve kabul edilmiş dini yapılarda yerleşmişlerdir”. İçinde buldukları sosyal ortam ve yetişme tarzlarının sonucunda bireylerin dâhil oldukları bu dini yapılar, bireyler tarafından zamanla belli dayanaklarla desteklenip benimsenmiştir. Yine bireyler, kendi dindarlıklarını vasıflandırırken de ideal olana

atıf yaptıkları yerde dindarlıklarını noksan görürlerken, buldukları çevre ve insan topluluklarına nispet ettiklerinde kendi dindarlıklarını iyi bir noktada görmektedirler.

Bununla beraber bu dini kabuller, bireylerin “doğru-yanlış” algılarını şekillendirmekle birlikte meslek hayatında dâhil oldukları belli durumlar ve ilişki örüntülerine dair pratik yeterlilik noktasında muğlak bir yerde konumlanmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi, kendilerini diğer kişilere nazaran daha dindar gören bireylerin, meslek sahaları söz konusu olduğunda bu defa ve genellikle, kendi dindarlıklarının vasfı, meslek hayatını düzenlemeye dönük olarak yeterli etki alanına sahip gözükmemektedir. Dolayısıyla bireyler belli noktalarda iç çatışmalar yaşamakta ve meslek pratiklerini daha “görelî bir referans çerçevesi”ne (Furseth ve Repstad 2011: 206) matuf olarak planlamaktadırlar. Burada bireyler, dinin otoritesini yadsımadan ama çoğu halde bir dini otoriteye de müracaat etmeksizin kendi cevaplarını (fetva) üretmek için yollarına devam etmektedirler.

Nihayetinde, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin yukarıdaki beyanlarına istinaden, dini inanç ve ilkelerin meslek elemanlarının meslek hayatlarını düzenlemede temel olarak bir pratik yeterliliği olmasa da her hâlükârda bir bireysel sekülerleşmeden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Zira katılımcıların hiç biri dinin çağdaş dünyada toplumsal hayatın uzağında ve bireye özgü bir alanda konumlandırılması gerektiğine dair bir kanaate sahip değildir. Bu bağlamda, meslek hayatının düzenlenmesi hususunda meslek sahasında olağan olarak karşılaşılan bazı özel durumlarda bireylerin dini inanç ve ilkeleri referans alarak hareket edip etmedikleri sorgulanmalıdır. Dolayısıyla araştırmanın bir sonraki bölümünde bu mevzu ele alınmaktadır.

ALTINCI BÖLÜM

MESLEK HAYATININ CARI-OLAĞAN İŞLEYİŞİ VE BU İŞLEYİŞTE KARŞILAŞILAN BAZI ÖZEL HAL VE DURUMLAR

Araştırmanın bu bölümünde kendileriyle mülakat yapılan bireylerin benimsedikleri dini, ideolojik inanç ve ilkelerle, kendi alanlarındaki iş pratiğini düzenlemeye yönelik planlanmış meslek kuralları ve etik sınırlamalara dair kurallarla pratik sahada nasıl temasa geçtikleri ve bu hususta meslek grupları arasında bir farklılığın olup olmadığı incelenmektedir. Bu sorgulama iki kısım halinde takdim edilmekte ve meslek elemanlarının: i) ilke merkezli davranma çabası, ii) ilkelerinden bir kısmını seçerek uyma çabası ve iii) pratiklerinde ilkelerini kılavuz edinmeme şeklinde belirlenen ideal-tipler ve bunların alt tiplerinden hangisine yakın davranış ve tutumlar içinde olduklarının belirlenmesi yapılmaya çalışılmaktadır.

Burada Weber'in aktörlerin belli bir amaca matuf hareket ederken kast etmedikleri başka türden sonuçları da üretebilen eylemlerde bulduklarına dair ön görüşünün, meslek elemanlarının kişisel olarak etik kurallardan sapma davranışı gösterdikleri her durumda yaygın olan bir başka etik ihlali makulleştirici bir rol üstlendiğini gösteren bulgularla örtüştüğü görülmektedir. Bununla beraber bu bölümün mevzuu olan hususlarda meslek kategorileri arasında yukarıdaki ideal tiplere dağılımında keskin hatlara sahip bir ayırım yapılamamaktadır.

Kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının bu bölümün konularına dahil edilmiş hallerde durumlarının ne olduğunun incelenmesine geçmeden önce genel olarak kendilerine yöneltilen meselelere benzer tepkiler verdiklerini ifade etmek uygun olacaktır. Araştırmaya dâhil edilen bireylerin meslek alanlarında olağan olarak karşılaşılabilecekleri durumlar hakkında cevap verme ya da vermeme stratejisi olarak tabir edilebilecek bazı tutumlar içinde oldukları görülmektedir. Bu tutumlar: i) olayları farazi örnekler üzerinden anlatma eğilimi, ii) benzer durumların başka mesleklerde de olabileceğine atıf yapma, iii) etik ihlallerden bahsederken bu durumların kişilerle sınırlı olduğunu vurgulama ve mesleğin kendisiyle alakalı olmadığını gündeme getirme, iv) önceki çalışılan yerler üzerinden örnekler verip hâlihazırda faaliyet gösterdikleri kurumları aklama çabası olmak üzere dört başlıkta ifade edilebilmektedir.

6.1. Meslek Pratiginde Kişisel Dinamiklerin Rolü

6.1.1. Kişisel Yarar Sağlama ile Diğer Kişiler ve Toplumun Faydasını Önceleme Bağlamında Liyakat ve Dirayet Sorunu

Araştırmanın bu kısmında kendileriyle mülakat yapılan bireylerin mesleklerini icra ederken, kişisel çıkarları ve diğer kişilerin faydalarını öncelemek arasında tercih yapmaları gereken durumlarla karşılaştıklarında ne yaptıkları ve bunun gerekçeleriyle mezkûr ikilemi de mündemiç olarak meslek alanlarında meşgul oldukları işlerde bireysel mesleki bilgi, kabiliyet ve tecrübelerinin belirleyici ya da sınırlayıcı etkisine dair genel kanaatleri ve tavırları ele alınmaktadır. Bu hususta araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının yönelimleri ideal-tipik bir çözümlemeyle genel olarak incelendikten sonra, meslek alanlarının ürün veya hizmet çıktısının niteliğini takdim etmedeki dürüstlük bilinçleriyle farklı vasıfları haiz muhataplarına karşı muamelelerini planlama hususunda gerekliliğini beyan ettikleri adalet ilkesini ne oranda kılavuz edindiklerine dair tecrübe ve kanaatleri ele alınacaktır.

Bu bağlamda, kendileriyle mülakat yapılan bireyleri beyanlarından, ortaya konulan işte, bireysel kazanımlarla meslek elemanlarının doğrudan muhatap olduğu diğer kişilerin kazanımları çoğu halde birbirinden net olarak ayıramamaktadır. Bu durum avukatlarda mesleğin olağan işleyişiyle, mali müşavirler, inşaat mühendisleri ve mimarlarda ise kişisel kazanımı artırmaya yönelik olarak doğrudan muhatap olunan kimselerin kazanımını öncelemeye, eğitim alanında ise bireylerin, diğerkâmlığı işin doğasıyla bağlantılı olarak edindikleri gözlenmektedir. Bununla beraber işadami, hekim ve hemşireler arasında bazı hallerde bu kazanım üçüncü kişiler ve toplum menfaati ile ters düşmekteyken bireylerin bir kısmı, toplumsal faydayı isteksizce de olsa tercih etmek durumunda kaldıklarını söylemekte ancak bu durumda bile zımnen mesleki olarak şahsi bir kazanım (reklam vb.) elde edebilme imkânını ima etmektedirler.

Bu kısımda bir başka husus ise meslek elemanlarının, iş yapma pratiklerinde mesleki bilgi, kabiliyet ve tecrübelerini kendilerine nasıl ve ne ölçüde kılavuz edindikleridir. Burada temel olarak meslek elemanlarının yapmaları gerekenin dışında, yetki alanları ve kabiliyetleri dışında bir takım işleri yapma eğilimi konusundaki

durumları sorgulanmıştır. Bu hususta da araştırmaya dâhil edilen meslek kategorilerine istinaden, bireylerin farklı kanaatleri olmakla beraber, genel olarak mimarlar, mühendislerin bazıları ve işadamlarının kanaatine göre bu durum işin doğasıyla birleşerek ve alanda ilerleme amacına matuf olarak müspet bir anlam ifade etmekteyken; avukatlar, mali müşavirler, müteahhitler, hemşireler ve hekimlerin çoğu meslek alanlarında bir karmaşaya neden olacağını düşünmektedirler. Öğretmenler ve din görevlileri ise meslek alanlarında meslektaşlarının genelinin kendi iş sınırları dışında bir konuyla ilgilenmedikleri ve fazladan iş yapmadıkları kanaatini paylaşırlarken az sayıda meslektaşlarının ise müspet anlamda gayretlerine atıf yapmakla beraber, meslektaşlarının kendi alanları dışında bir takım işleri kendilerine meslek edinerek öğretmenlik ya da din görevliliği sorumluluklarını daha ikinci planda icra ettiklerini ifade etmektedirler.

Bu genel tablonun akabinde kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının söyledikleri değerlendirildiğinde, bu kısım için araştırmanın analiz zeminini oluşturan durumlarda bireylerin akıl yürütme ve eylemlerini planlama biçimlerini yukarıda ifade edilen ideal tiplerden hareketle incelemek mümkün görünmektedir. Dolayısıyla bu kısımda mevzu, mezkûr tipolojilerin hangi meslek elemanları arasında nasıl bir görünüm kazandığının incelenmesiyle takdim edilmektedir. Bu takdimin öncesinde araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının bu kısmın konusunu teşkil eden durumlara dair genel olarak kanaatlerinin ne olduğu hakkında bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

Araştırmaya dâhil edilen meslek kategorilerinin hepsinde olağan işleyiş içinde bireysel fayda ve diğer kişilerin yararını öncelemek arasında olağan olarak bir tercih yapma durumu söz konusudur. Bununla beraber aynı meslek kategorisinden farklı kişiler bu ikilemin ne oranda ve hangi durumlarda yaşandığına dair farklı kanaatlere sahiplerdir. Yine de belli mesleklerde belli ortak kanaatlere işaret etmek mümkün gözükmemektedir. Örneğin öğretmen ve din görevlilerinin bu hususta kişisel tercihi belirleyen unsurun “mesleki misyon sahibi olmak ya da olmamak” olduğu; avukatlar, mimar, mühendis, müteahhitlerin mesleğin cari işleyişi ve kişinin “karakter ve liyakat”inin etken olduğu; sağlık personeli, işadamları ve mali müşavirlerin yapısal

olarak “emek-kazanç-rant” uyumsuzluğuna matuf değişkenler olduğu kanaatini taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Örneğin Katılımcı 33 ve 47 mesleklerinin ideal olarak yapılabilmesi için mesleki yükümlülük dışında kişisel olarak “mesleki bir misyon”la hareket etmenin önemini vurgulamakta ve meslek alanlarında kişisel yarar ya da toplumsal fayda arasında kalınan durumları bu bakış açısıyla yorumlamaktadırlar:

Bi bana ne’ci tipler vardır hocam. Yani ben işimi yaparım, derslerime girer çıkarım. Ben ekstra bi yük almak istemez bi de hakkaten bu işi çok seven, aşkla bağlı, (...) bizim okulda iki tane, üç tane öğretmenin yaptığı işi yapan, bi öğretmen (...) yani o kadar çok çalışıyo ki, ya ben devlet olsam onun çalışmasını görsem, kesinlikle üç öğretmen maaşı veririm. O kadar çok çalışıyo. (...) Dolayısıyla ikisi de oluyo, böyle lüzumsuz tipler de oluyo mesela hiç bi şey yapmıyor habire eleştiriyö mesela (...) (Katılımcı 33, Erkek, Öğretmen).

(...) Şöyle düşünüyö, burası mı daha rahat orası mı daha rahat, mesela Kur’an Kursu hocalığı mı daha rahat, manevi rehberlik mi gibi... gideyim bi de oraya bakayım, bir rahatlık üzerinden, konfor üzerinden, çalışayım ama konforundan ödün vermeyeyim (Katılımcı 47, Kadın, Din Görevlisi).

Katılımcı 45 ve 56 ise meslek alanlarındaki işleyişin çoğu yerde meslek elemanının liyakat ve kişisel hassasiyetlerine bağlı olarak şekillendiğini ifade ederken bir mesleki misyondan ziyade kişisel dinamiklere dikkat çekerek mevzuya dair şunları söylemektedirler:

Olur, tabi çok olur. Şimdi sizin karakterinize göre bu değişir. Kötü karakterliyseniz başka, iyi karakterliyseniz başka. İyi karakterli olursanız toplumun bu şeyleri çatıştığı zaman menfaati, siz geri çekilmek, kamu menfaatini düşünmek zorundasınız (Katılımcı 45, Erkek, Avukat).

Evet, gördüm. Çok gördüm öyle insanları... Yani müteahhitlik yaparken başka bi iş yapıyo diyosun (...)Ve de işleri hep yarım yamalak olur. (...) bize zararları var en azından bizim sektöre zararı var. Benim adımlı lekeliyo, gidiyo örneğin bu vatandaş eğer, kısıtlı bi bütçeyle başlamışsa e inşaata bitiremiyor, bakıyo ki bitiremiycem işte artık sahtekârlığa başlıyo. Ondan sonra da işte müteahhit iki kişiye, üç kişiye daire satmış oluyo, adımız lekeleniyö yani (Katılımcı 56, Erkek, Müteahhit).

Sağlık personeli, işadamları ve mali müşavirlerin söyledikleri değerlendirildiğinde ise, bir yandan meslek alanında sağlanan kazançla ortaya konulan emek veya sermayenin karşılanamadığı durumlar, diğer taraftan ise meslek alanının bireysel kazancı artırmaya yönelik “cazip” alanlara kapı açmasından dolayı ya da muhatap olunan kişilerin ahlaki durumlarının şahsi tercihlere etki etmesi nedeniyle imkân olduğu durumlarda kişisel kazanımların öncelendiği ifade edilebilir.

Tabi yaşıyoy. Ya girdilerimiz bizim hep dolar bazlı. E toplum da bunu ucuza almak istiyoy, ucuza mâl etmek istiyoy, elimizde olmayan bi takım sebepler var, ülkenin gerçekleriyle örtüşen. E tabi orda bi gerilim yaşıyoy. ‘Ya bunun fiyatları artıyor’ dediğiniz zaman, herkes farklı düşünüyoy, kendi çapından, kendi açısından düşünüyoy. Orda bi gerilim yaşıyoy (...) En önemli şeyler, dövizin kur artışından meydana gelen girdilerimizdeki artışı müşteriye yansıtamamız (...) (Katılımcı 17, Erkek, İşadamı).

(...) Daha evvel ilaç fiyatları çok pahalıydı. Doktorlar ilaç yazma karşılığında işte, komple geziler şunlar, bunlar... yapılyodu. Çok yoğun bi talep vardı, firmalar tarafından doktorlara böyle gereksiz ilaç yazılması olabilydi. Ama şimdi bu, gene vardır, vardır tabi de ama Türkiye’de son on beş yıldır, ilaç fiyatları çok azaldı. Firmaların bu yönde de şeyleri kalmadı. E biraz daha rahatladı, diyelim o yöndeki kötü ilişkiler (Katılımcı 23, Erkek, Hekim).

Evet, en basitinden ben normalde fazla mesai isterdim şimdi istemiyorum diyorum. Hani yazmak zorunda kalıyoy, yani benim hani yararına bi şey olmuyoy hani istedikleri gibi gidip geliyoy (...) (Katılımcı 46, Kadın, Hemşire).

Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarına istinaden, kişisel kazanım ya da toplum yararı arasında tercih yapma durumuna dair bu genel kanaatlerle birlikte; durumsal olarak meslek elemanlarının kategorik biçimde bir ideal tip altında değerlendirilemeyeceği fakat bireysel düzeyde ilke merkezinde davranma ile şartlara göre ilkelerinin bir kısmına uyup bir kısmına uymama olmak üzere iki tipe yakın durdukları görülmektedir.

İlke merkezli davranma çabasında olanlar: Kendileriyle mülakat yapılan bireylerden bir kısmı, kişisel hassasiyetleri ya da mesleki rolün gereğini yapma amacına matuf olarak, kendi kazanım ya da refahlarıyla diğer kişilerin kazanımının uyuşmadığı durumlarda bireysel duygu durumları, ihtiyaç ve kazanımlarından feragat ederek doğrudan hizmet verdikleri diğer kişiler ya da genel olarak toplumun lehine olacak biçimde eylemlerini planlamayı tercih etmektedirler. Bununla beraber bir önceki bölümde değinildiği şekliyle kişisel dinamiklerin zımında var olduğu kabul edilen dini hassasiyetlerin görünürlüğünün açık bir ifadesi bulunmadığı görülmektedir.

Araştırmanın bu kısmındaki durumsal şartlarda bu ideal tipe yakın bireyler ise din görevlisi, öğretmen, mühendis, hekim, avukat, mali müşavir meslek kategorilerinde yer almaktadırlar. Yine, bu bireylere istinaden, mühendis ve din görevlilerinin kişisel sebeplerle; avukat ve mali müşavirlerin mesleki sebeplerle; hekim ve öğretmenlerin ise her iki sebeple diğer kişilerin durumunu önceleyerek hareket ettikleri söylenebilmekte ayrıca bireylerin bir kısmının temel mesleki ilke ve

kaygılarıyla birebir uyuşan tercihlerde buldukları da görülmektedir. Bununla beraber bu kısmın konusu olan hallerde bireylerin tercihleri merkezinde, bu tipe dâhil edilebilenlerin, meslek ahlakı ve inanç ilkeleriyle, temel mesleki amaç ve kaygılarının iş pratiklerinde, bir farklılığa neden olmadığı aşikârdır. Bu tipe dâhil olan katılımcılar içerisinde, “geçim temini” ve “çok para kazanma”yı tek mesleki amaç olarak belirleyenler olduğu gibi “mesleki tatmin” ve “itibar sahibi olma”yı öncelikli amaç olarak ifade edenler de bulunmaktadır. Aynı şekilde dini inanç ve ilkelerinin meslek hayatlarıyla ilişkiselliğine dair kanaatleri hususunda bu katılımcılar arasında bir ayniyet bulunduğunu söylemek zor görünmektedir. Bu bağlamda, katılımcıların bir şekilde dini, mesleki ya da ahlaki olarak kişisel bir çerçeveyi kendilerine kılavuz edindikleri gibi bir genel değerlendirmenin üstünde benzerliklere sahip olmadıkları ancak bu kısımda ele alınan durumlar karşısındaki tavırları itibarıyla benzer tercihlerde buldukları söylenebilmektedir.

Bu itibarla, kişisel hassasiyetleriyle tercihte bulunan bireyler: i) hâlihazırdaki rahatlığını kaybetme, ii) hem parasal hem bedenen fazladan yük altına girme, iii) daha çok kazanma imkânını reddetme ve iv) maişetini engellemese de hakkı olan ücreti alamama gibi durumlarla karşılaşsalar da kendi menfaatleri hilafına, kendilerinde bir meşrep haline gelmiş olan ilkesel davranma düsturuna riayet etmekte oldukları söylenebilir. Örneğin, bulunduğu alanda meslektaşlarına yardımcı olmaya çalıştığı konularda bir şekilde kendi aleyhine olacak durumlarla karşılaştığını ifade eden Katılımcı 49 yaşadığı benzer bir durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Manevi rehberliğe geçtikten sonra bizim özlük haklarımızı, Kur'an Kursu olarak kullanıyoruz. Yani izinlerimiz vs. durumlarımız, gençlik spora bağlı değiliz biz, görevlendirme olmadığı için. Biz, üç dönemdir ben görevliyim ve bu dönemde yeni katılan arkadaşlarla, kendi ilçemde, biz bu sorunu yaşadık mesela. Ben seslenmeden tatilimi yapıcaktım ama yapabiliyodum ama bunu yaptığım zaman... Ama diğer arkadaşlar bi paniğe düştüler. Çünkü onlar bilmiyorlar, belirsizlik var, açıklama gereği duydum. Açıkladıktan sonra iş ayağımıza dolandı. Artık izin almadan tatil yapamaz hale geldik (gülüyor). Yani kendi ayağımı, oturduğum dalı kendim... Faydalı olayım derken kestim (gülüyor). Böyle de karşılaştığımız çok şey var (Katılımcı 49, Kadın, Din Görevlisi).

Meslek alanında büyük oranda bir gelir dengesizliğinin olduğunu ve belli ameliyatların hastaları maddi olarak yorduğundan müşteki olan Katılımcı 8 benzer durumlara karşı kişisel bir çözüm olarak şu örneği anlatmaktadır:

Gelemeyen hastalar vardı köylerden. Köyleri çok uzaktı onların... İlçe merkezine gelebilmesi, bizim zaten çalıştığımız bölge dağlık bi bölgeydi, onların sadece çocuğuna aşı yapabilmesi için, bir araç tutması, işte hem maddi olarak onlar için zor, şey anlamında zor, bi de onlar için çok külfetli bi şey, özel araç tutacaklar çünkü çoğunun arabası yok. Biz mesela hafta sonu çıkıp, sağ olsun hemşireme duyarlıydı, hafta sonu çıkıp kendimiz, hafta sonumuzu hani yeme... şeyine harcama, daha doğrusu, dinlenmek yerine çalışmayı tercih edebiliyorduk (Katılımcı 8, Erkek, Hekim).

Katılımcı 13 ise meslek saygınlığını önceleyerek, bazı hastaları muayenehanesinden uzaklaştırmayı tercih ettiğini ancak muayene ettiği hastalar arasından da emeğinin karşılığı olan ücreti ödemeyenlerin olduğunu belirterek kişisel olarak ücret peşine düşmek gibi bir ahlakının olmadığını şöyle ifade etmektedir:

Mesela şöyle söyleyim, hasta dişini yaptırır parasını ödeme konusunda hiçbir zaman ısrarcı olmam çünkü verilen bi sözü vardır, o sözünü yerine getirmiyorsa, ben de bu dünyada vermediyse mutlaka Rabbim öbür dünyada kul hakkı diye soracaktır, onun için girmem. **[Bunun su istimal edildiği durumlar olmadı mı?]** Çok oldu, çok oldu çok oldu, dediğim gibi diş yaptırıp kaçıp gidenler, hele hele bana gelip de işte ben borcumun sadığıyım, söyleyim böyleyim dediği zaman, korktuğum bi hasta tipidir. Dişini yaptırır kaçar gider. Yolda görsem bile hiç bi zaman da yüzüne sen şöyle yaptın demem, ben yolumu değiştiririm gerisini Allah bilir. (...) Önlem olarak pek çok meslektaşım şunu söyler, der ki ben senet alıyorum, çek alıyorum, eğer niyeti ödemek değilse senet alsan nolur çek alsan nolur, ben onlara da hiç girmem. Sadece şeyim şudur, Rabbim bana bu mesleği bahşetmiş çok şükür, Rabbimin yarattığına hizmet ederken, ha o beni aldatırsa, ben aldanmam hiçbir zaman, öyle değil mi? Ben aldanmam. Ha inancım elhamdülillah şudur, Rabbim diyor ki, 'kul hakkıyla gelme bana'. O gidiyorsa da ben ona 'niye gittin?' diye de sormam (Katılımcı 13, Erkek, Hekim).

Katılımcı 32 de meslek alanında yönetici olmadan önce de yönetici olduktan sonra da karşılaştığı yüksek meblağlar içeren rüşvet ve benzeri teklifler karşısında tepkisini ortaya koyduğunu şöyle anlatmaktadır:

İhaleler oluyo, klasik. Büyük çıkar grupları ihalelerde daha etkin olmak için, ihalelerde müdahil oluyolar, (...) almak için daha çok agrasif davranıyolar, etik olmayan tavırlara girebiliyolar (...). İşte ihaleye girecek bi kişiye mesela şey yapıyo mesela geziye götürmek, götürebiliyor. İşte bi takım promosyonlarla onu gönlünü almaya çalışıyo, bi takım programlara çağırıyo, böyle şeyler olabiliyo. (...) Benim mücadele ettiğim şeylerden biri budur mesela baya uğraştığım konulardan biridir yani. **[Ne yapıyorsunuz mesela burda?]** Ya orda gücümün yettiğine göre değişir, bazen şikâyet ederim bazen firmayı gönder, kovarım eğer benim yetki alanımdaki birisiyse, firmayı kovmuşluğum vardır. Gücüm yetmiyorsa ilgili taraflara şikâyet ederim (...). En son geçen hafta öyle bi şey yaşadık firmayı gönderdik mesela biz sizinle çalışmak istemiyoruz diye (Katılımcı 32, Erkek, Mühendis).

Araştırmaya dâhil edilen ve eylemlerini ilkeleri merkezinde planlama gayretinde olan bireylerden bir kısmının da kendilerini, mesleki rolleri gereği diğer kişilerin lehine davranmak zorunda hissettikleri söylenebilir. Buradaki zorunluluk hissi avukat

ve mali müşavir kategorisi için belli yaptırımları da içeren yönetmeliklerle düzenlenmiş mesleki kurallarla da ilişkili olmak yanında, müvekkilin kazanımı aynı zamanda avukatın kazanımı anlamına gelirken, çoğu halde mali müşavir ve mükellefinin arasında da bu türden bir ilişki kurulabildiği görülmektedir. Öğretmen ve hekimler için ise, diğer kişilerin lehine tercih yaptıkları durumlarda, daha ziyade mesleki misyon gereği bir fedakarlık görüntüsü hakim olmaktadır.

Örneğin, *Hekimlik Meslek Etiği Kuralları'nın Vicdani ve Mesleki Kanı* konulu 8. Madde'sinde: “*hekim, mesleğini uygularken vicdani ve mesleki bilimsel kanaatine göre hareket eder*” şeklinde bir etik kural ifade edilmiştir. Bu düzenleme bir yaptırıma bağlanmadığı gibi aynı zamanda kişisel yoruma dayalı olarak işlerlik kazanacağı bir dille ifade edilmiştir. Bununla beraber *Türk Tabipler Birliği Etik Kurulu* tarafından *hazırlanan Etik Bildirgeler* içerisinde *Hekim Hakları Bildirgesi* bölümünde, sözlü veya fiziksel şiddete uğradığında hekimlerin hizmet sunmayı reddetme hakkı bulunduğu yer almaktadır. Dolayısıyla bu iki durum arasında tercih yapmak durumunda kalan bir hekim tamamen kişisel kanaati doğrultusunda karar verebilmektedir. Bu bağlamda, Katılımcı 63, görev yaptığı yerde, sağlık ocağı binası dışında sıra bekleyen çocukları kış şartları nedeniyle bina içine almasından dolayı yaşlı bir erkek hastanın kendisine yönelik sert tavırlarını aktararak, kendisinin çalıştığı bölgesel şartlara da bağlı olarak mesleki rol gereği affedici olmak zorunda olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Ya mesela az önce anlattığım örnekte o amcaya ben normalde olsa bakmazdım onun ilaçlarını yazmazdım. Bazen, bu tartışılan bir şey ama “niye yazdın?” dersiniz, belki şehirde olsaydı, merkezde olsaydı, köy olmasaydı o amcanın ilaçlarını yazmazdım. Gitsin kimi buluyorsa ona yazdırsın derdim ama şöyle oluyor orda, köy şartlarında insanların ne zorlukta yaşadığını bildiğiniz için... ve burda bi tek taraflı muhtaçlık var. Ben o adama muhtaç değilim bana gelmese de olur ki amca bana gelince şöyle diyor: “Biz buranın sayısı düşmesin diye biz size geliyoruz tüm ilaçlarımızı size yazdırıyoruz da”. Allah razı olsun amca demedim tabi, ‘istersen git başka yere yazdır amca’ diyosun. Normalde benim insani olarak o anda, mesleğim ön planda olmasaydı, ben onu çok sinirlenir ve onun ilaçlarını yazmazdım. Hele o çocuklara davranışından ve öyle o çirkin davranışından [sonra] (Katılımcı 63, Kadın, Hekim).

Avukatlar için ise benzer durumlarla ilgili olarak yaptırımı olan ve nispeten daha kesin düzenlemeler bulunmaktadır. *Avukatlık Kanunu, Altıncı Kısım, Avukatın Hak ve Ödevleri* konulu 34. Madde gereği bir avukatın kişisel ihmali neticesinde müvekkilinin

uğrayacağı zararı tazmin etme gibi bir yükümlülüğün altına gireceğine dair düzenlemenin kimi avukatlarda bir meslek ilkesi olarak işlerlik kazandığı söylenebilmektedir. Dolayısıyla Katılımcı 22'nin ifadeleri bu bağlamda değerlendirmeye müsait görünmektedir:

Zaten biz genel olarak müvekkile onun için yararlı olanı tavsiye ederiz (...). En iyisini yaptırmaya çalışıyoruz vatandaşın, en nihayetinde o da bizim müvekkilimiz onun için ne iyiye yani o orda, bizim, yani bizim menfaatlerimiz uyuşuyo, yani bizim talebimizle vatandaşın iyiliği uyuşuyo orda (Katılımcı 22, Erkek, Avukat).

Benzer şekilde Mali Müşavirler için de *Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu'nun Tasdik ve Tasdikten Doğan Sorumluluk* konulu 12. Maddesinde mali müşavirlerin mükelleflerin defterlerine dair yanlış tasdikten kaynaklı olarak mükellefle beraber ceza ödeyeceği belirlenmiştir. Yazılı olan bu kuralın işlerliği, her yazılı kuralda olduğu gibi, kişilerin kuralı ne derece kılavuz edindikleriyle orantılıdır. Bu bağlamda Katılımcı 55'in aşağıdaki ifadelerinden bu kuralı meslek ilkesi haline getirmiş olduğu anlaşılmaktadır:

Mesela ben... bi tane mükellefimin şubesi açılmıştı, pardon bi iş yeri aynı bahçede açılmıştı. Vergi dairesi onu şube olarak yoklamasını tutmuş (...). Daha sonra bir beyan verirken (...) sekiz bin liraya yakın mükellefime ceza geldi. Ve mükellefim bana bunu, "ne?" diye sorduğunda 'bu seninle alakalı değil, benim hatam' (dedim). Yani bi de kendi hatanızı başkasının üstüne yükleyemezsiniz. Bu mümkün değil, sizin hatanızsa sizin hatanızdır. Bu benim hatam sorumluluk bende çözücem, çözemezsem ben ödüycem. Yani hani bunun başka bir yolu yok. Sonra mahkemeye gittik, (...) davayı da biz kazandık ve hiç ödeme yapmadan konu bitti... tabi onun adınaydı ceza ben 'bana ne beni ilgilendirmiyö' deseydim o onundu, ödüyecekti tabi benim adıma bi şey yok ki yani (...) (Katılımcı 55, Kadın, Mali Müşavir).

Duruma/şartlara göre ilkelerinin bir kısmına uyan bir kısmına uymayanlar: Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarından bazılarının gerek kendi tecrübeleri gerekse de alanında gözlemledikleri hakkında söylediklerine binaen kişisel yarar ve diğer kişilerin yararı arasında yapılan tercihlerde zaman zaman ilkesel bağlılıklarla zaman zaman da tersi yönde davrandıkları anlaşılmaktadır. Burada bireylerin ilkelerinden bir kısmına uyma davranışı gösterirken bir kısmını ise yadsımaya eğilimli oldukları görülmektedir. Bu türden bir seçmeci yaklaşımın birden çok gerekçesi olmaktadır. Dolayısıyla meslek elemanlarının aktardıkları tecrübe ve kanaatleri kesin hatlara sahip mesleki bir kategorilendirmeye izin vermese de, bu tip

için belirlenen üç temel bileşen ve onların alt unsurlarının buradaki incelemede kılavuzluk etme kabiliyetini haiz olduğu görülmektedir.

Bu itibarla mevzu, i) ilke yönelimli seçmeci tavır, ii) yapısal unsurlara matuf seçmeci değerlendirme ve ii) ahlaki olanı seçememe olmak üzere üç alt tip ve onların da alt unsurlarıyla ele alınmaktadır.

i) İlke ya da amaç yönelimli seçmeci tavır: Mülakat kümesini oluşturan bireylerin bir kısmının söyledikleri değerlendirildiğinde, meslek elemanlarının doğrudan kişisel ya da toplumsal fayda arasında tercih yapma durumunda kaldıklarında dini, mesleki ya da kişisel olmak üzere belli ilkelere veya amaçlara matuf biçimde eylemlerini planladıkları görülmektedir. Bu hususta bireyler: i) kişisel olarak mesleki rolün gereğini yerine getirme, ii) şahsi itibar kazanma ya da var olan itibarını koruma ve iii) ahlaki ihlalin boyutu ve mesleki kazanca etkisine bağlı olarak seçim yapmakta ve eylemlerini planlamaktadırlar. Dolayısıyla bireylerin söyledikleri değerlendirildiğinde seçimlerinde, meslek ahlakına uygun davranma söz konusu olduğunda meslek elemanlarının kendi pozisyonlarının değişmesi ya da yapılan işte ihlalin boyutunun değişmesine dair kişisel algılarına bağlı olarak bireysel sınırı temsil eden bir çerçevede hareket ettikleri söylenebilir. Örneğin meslek elemanlarından bir kısmı çalıştıkları yerde karşılaştıkları etik ihlaller karşısında belli pozisyonlarda görev yapmaya başladıktan sonra müdahil olmayı tercih etmektedirler. Bu konumları itibarıyla söz konusu ihlallerin giderilmesi için etkin çaba sarf etmektedirler. Dolayısıyla bu bireylerin belli durumlar karşısında bir farkındalık sahibi olsalar da belli bir “güç” elde ettikten sonra “karşı tavır” geliştirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda Katılımcı 27’nin söyledikleri zikretmeye değerdir:

İşte kriz oldu. (...) O krizde işte işçiler toplu bi şekilde gönderilmeye başladı yani işler durdu. (...) Adam geldi (...) on ay çalıştı on ay sonunda işler durdu diye adamı gönderiyosun. Nerden baksan ahlaksızca bi şey ve bunu gönderirken de şey ödemiylardı tazminat ödemiylardı çünkü karşıdaki okuma yazma bile bilmeyen hani ezik hiç bi yapma gücü olmayan filan. Ben işte orda başa geçtikten sonra dedim işçilere ben tazminatsız çıkış vermiycem. Bana rağmen bi şekilde, benden imza almaksızın, çünkü şirketin öyle bi şeyleri vardı, derin elemanları vardı, benden habersiz bi şekilde bu işi hallederseniz de ben işçileri çağırıcım bak sizin böyle bi hakkınız var gidin, (...) hakkınızı savunun diye söyliyem diye ben mail attım şeye. Yani bu sizin insiyatifinizde ve insafınızda bi şey değil, bu bunların hakkıdır. (...) İlk defa benden sonra şey ödendi, işçilerin tazminatını benden sonra ben ödettim yani. Ondan önce ben geldiğimde çok fazla işçi kalmamıştı yani bin

anca vardı. Ondan önce bi üç dört bin kişilik şey tazminatsız gönderildi (...)
(Katılımcı 27, Erkek, Mühendis).

Katılımcıların bazısının seçimlerinde ise kendi konumu değişmese de yapılan ihlalin boyutunun değişmesi ya da kendisinin bu ihlalden etkilenme oranının farklılaşması etkili olmaktadır. Dolayısıyla kendileriyle mülakat yapılan bireylere istinaden, genel olarak etik ihlaller arasında: i) yapılabirliği ön görülen, ii) yapılması kaçınılmaz görülen ve iii) “ufak-tefek”, “çok katı olmayan”, “insani” gibi nitelermelerde bulunulan ve genel olarak öznel sınırlara dayanan farklılıkların bulunduğu algısının hâkim olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Katılımcı 59’un mükellefinin yanlış beyan ettiği faturayı işleme koyarak haksız kazanç sağlamasına kapı açarken (bkz. Sayfa 58) belli bir matrahın altında gelen talepleri ise kabul etmediğine dair şunları ifade etmektedir:

E tabi oluyor aslında biz genelde toplumu düşünüyorsun. Hatta benim bi tane müşterim var, “asrın devlet adamı” diye bana hitap eder. Yani hep devleti düşünüyosun beni düşünmüyosun devlet tarafını tutuyosun diye. Ya şimdi biz bazı şeylerde biz giderleri kabul etmiyoz, dedim ya olmaz diyoruz veyahut da vergi az diyosun biraz daha artıralım bunu diyosun yani biz hep devletten tarafa bıçağın ağzını tuttuğumuz için hep “devlet adamı” diye hitap ediyor yani “sen beni tutmuyosun devletten yana çalışıyosun” gibi. Yani o aslında doğru biraz öbür tarafa doğru şeyimiz var bizim. Biz kendi çıkarımızı düşünemiyoruz, kendi çıkarımı düşünmem için önce o adamın çıkarını düşünmem lazım, orantılı yani sen ters düşemezsin müşterinin çıkarına (Katılımcı 59, Erkek, Mali Müşavir).

Meslek alanında ve bulunduğu çevre koşulları içinde bir yandan toplumsal bir faydayı tercih etme zorunluluğu hissettiğini diğer yandan ise maddi kazancını geri planda tutmasından dolayı hoşnutsuzluğunu ifade eden Katılımcı 4’ün ifadelerinden, tercihini mesleki sorumluktan yana kullandığı yerde reklam vb. şekilde dolaylı da olsa kendi kazancına da pay ayırdığı anlaşılmaktadır:

Tabi yaşıyoy, ben kendi şirketimin menfaati ve çıkarlarını korurken, sosyal sorumluluk projelerinde(n) gelen bi çok talepleri karşılayamadığım ya da karşılırsam da şirketin maddi zarara girdiği durumlar var (...). Dolayısıyla hem kermes yapan, parti düzenleyen, işte şarkıcı getiren, eğitim veya sempozyum için gelen ne biliyim bi çok... Devletin sosyal müdürlükleri olmasına rağmen, halka yardım etmekle yükümlü olan sosyal daireler olmasına rağmen bi çok bize fatura edilen yerler var burda, maalesef sosyal çıkarları ön planda tutuyoruz. Sorumluluk olduğumuz için. Ticari şeylerimizi, çıkarlarımızı ikinci plana attığımız zamanlar oluyor. Bu bizi geriyor yani hemen hemen her gün bi yere reklam vermek, sponsor olmak, birilerinin projesine destek vermek geriyor yani o aradaki gerilimi yaşıyoruz (...). (Katılımcı 4, Erkek, İşadamı).

Kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarından bir kısmı ise toplumsal menfaatle şahsi kazanımlarının uyuşmadığı yerde bir taraftan mesleki rolleriyle

irtibatlandırmaksızın kişisel amaçlarına matuf davranırken bir yandan ise “üstüne aldığı işi iyi yapmak”, “kendi adaletini sağlamak”, “emaneti gözetmek” gibi ilkesel dayanaklarla hareket ettiklerini söylemektedirler. Bununla beraber kişisel amaçlar merkezinde planlanan eylemsellikte bireylerin temel ilgisinin, olağan olarak mesleki amaçlarıyla doğru orantılı olduğu görülmektedir. Örneğin, Katılımcı 45’in, başarılı olmayı ve mesleğe başladığı dönemlerde kendisine miras kalmış bir başarı seviyesinin altına düşmemeyi temel meslek amacı olarak ifade etmesiyle paralel şekilde, başarısını gölgeleyebilecek her durumda tercihlerini bu amacını gerçekleştirmeye yönelik olarak belirlediği görülmektedir. Bu hususta da kendileriyle görüşülen avukatların bir kısmının bir mesleki zorunluluk olarak sunduğu “kimse savunmasız kalmasın” diye müdafisi olmayan her sanık ya da şüpheli için Baro tarafından bir avukat tayin edilmesi meselesinde, diğer avukatların hilafına Katılımcı 45, bunun bir zorunlu görev olmadığını ancak “adli yardım hizmetinde bulunmayı kabul etmiş” avukatların bu şekilde görevlendirilebildiğini söylemektedir. Buna paralel olarak kendisinin de mesleğinin başında bunu kabul ettiğini ancak “kötü şöhret getireceği”ni düşündüğü için daha sonrasında bundan feragat ettiğini ifade etmektedir. Bunun yanında, bir avukatın toplum menfaati lehine davranması gerektiğine dair ideal söylemi yanında bireysel anlamda “başarıyla orantılı kişisel itibar”ı önceleyerek eylemlerini planladığını ise şu şekilde anlatmaktadır:

O zorunluluk değil tercih, evet. Şimdi konu devlet tarafından kimse savunmasız kalmasın diye getirilmiş bi konudur. Ve aslında iyidir. Herkesin savunulacak bi tarafı vardır muhakkak (...). Eğer avukat adli yardım hizmetinde bulunmayı kabul etmiş ise, böyle bi şey geldiği zaman reddederse ona Baro avukat tayin eder, sanığa, şimdiki lafiyla şüpheliye. Onun bedelini o çekilen avukat öder, reddeden. Mesel ben baştan kabul etmişim. Böyle bi hırsızlık davasında çıktık biz beraat ettirdik benim hırsız müvekkili, çıktıktan sonra adam, karşıda şikâyetçi olan (gülüyor) evi soyulmuş (gülüyor) bana “avukat bey yaptığını beğendin mi?” dedi. Bana dedim bunu söylemeye hakkın yok. Bunu devlete söyleyeceksin dedim. Bizi devlet tayin etti buraya onu müdafa... “Devlet mi?” dedi. Adam bilmiyormuş (gülüyor) (...). Hırsızdı tabi benim müvekkilim hırsızdı. Berat ettirdim. Çünkü onun sebepleri vardı ve... kapısını bacasını açık bırakmış herif, o da girmiş soymuş. E sen emniyet tedbirlerini almazsan, güvenlik altına almazsan, davet etmiş oluyosun yani, anlatabildim mi hırsızlığa (...). Evet, bizim paramızı devlet ödüyö bu hırsız müdafa edelim diye dedim. “Hay ya” dedi... Adam hayretler içerisinde çekti gitti. Ama ben de ondan sonra o adli yardımdan feragat ettim, vaz geçtim. Almadım bi daha. Tabi şimdi vatandaş yanlış anlıyo yani, vatandaş öyle anlamıyo ve bu yanlış anlaşılmaktan dolayı ben rahatsız oldum yani şahsen ve böyle de tanınmak istemem şahsen. Çünkü üstlerde uğraşan bi kimse olarak böyle bi şöhret de kazanmak istemezdim yani (Katılımcı 45, Erkek, Avukat).

Bununla beraber kendileriyle mülakat yapılan meslek elamanlarından hiç birinin bu kısmın konusu bağlamında dini bir amaca matuf olarak eylemlerini planlamadıkları söylenebilir. Katılımcılardan bir kısmı ise aslında dini bir hassasiyetten yola çıkarak bir eylem planlaması yapmamakta ancak tercihlerini dinle meşrulaştırma yoluna gitmeksizin, hâlihazırdaki durumu tanımlamak için, dini referans almaktadırlar. Dolayısıyla bu kişilerin ifadeleri üzerinde düşünüldüğünde, din içerikli söylemlerinin aslında mevcut durumun olumsuz yönüne işaret etmek bakımından bir anlam ifade ettiğini ancak dini inançlarının mezkûr durumlarda eylemlerini planlama hususunda kendilerine kılavuzluk etmediğini söylemek mümkün gözükmektedir. Örneğin, “insanları kandırmak üzere bir işle iştigal eden mükellefin” defterini tutmadığını ve bu durumlarda o kişilerle tüm ilişkilerini bitirdiğini söyleyen Katılımcı 71’in, mevcut vergi sisteminin adaletsiz olduğunu ve “dindar ve muhafazakâr muhasebecilerin” dinin kendilerine verdiği düşündükleri bir rol olarak “kendi adaletini sağlama”ya yönelmeyi tercih ettiklerini aktardığı ifadeleri bu bağlamda değerlendirilebilir:

(...) Muhafazakâr muhasebeci her zaman için sıkıntıda (...) hem diyorsunuz ki böyle olması lazım diyorsunuz ancak bi şekilde devletin adaletsiz davrandığını, kendiniz adalet üretmeye çalışıyorsunuz veya da buna kendinize inandırılıyorsunuz. Diyorsunuz ki: ‘ya bu adam vergi verirse geçinemez’ bundan dolayı vergiyi kaçırmaya göz yumuyorsunuz. Şimdi bizim durumumuz şöyle; biraz daha mükellefe doğru. Mükelleften gelir elde ediyoruz, ona yakın oluyoruz. Bundan dolayı kendimizi birazcık kandırmış gibi oluyoruz (Katılımcı 71, Erkek, Mali Müşavir).

ii) Yapısal unsurlara matuf seçici değerlendirme: Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin bir kısmı, sahip oldukları ilkeler bütününden bazılarını seçerek kendilerine kılavuz edilmelerinin dayanağı olarak içinde faaliyet gösterdikleri mesleklerinin yapısal zorunluluklarına atıfta bulunmaktadırlar. Bu bağlamda bireylerin, müspet ya da menfi olarak ne tür bir zeminin bulunduğuna işaret ederek genel bir tasvir yapma ya da meslek pratiğinin üzerine kurulu olduğu saha koşullarını meşrulaştırıcı bir dayanak olarak konumlandırma eğiliminde oldukları söylenebilir. Dolayısıyla yapısal koşulların gündeme geldiği mülakatlarda, sorgulanan meselenin: i) olağan olarak karşılaşılabilen bir durumu ifade ettiği, ii) mesleğin doğasının kişilerin tercihlerini müspet yönde dönüştürdüğü, iii) kişilerin tercihleri için meşrulaştırma

alanı olduğu ya da iv) ilkelerin o bağlamda farklı bir şekilde de yorumlanabileceği gibi hususlar etrafında meslek elemanlarının kümelendiği görülmektedir.

Bu araştırma kapsamında öğretmen ve din görevlisi kategorisi içinde, meslek pratiğinde “başkalarının hukukunu” öncelemeyi “ister istemez” gerektirmesi bakımından ikinci; müteahhitlik ise “alınan ücretin hakkını vermek” bağlamında taraflar arasında bir değişkenliğin olması bakımından hem bir hem üçüncü kümelenme içinde değerlendirilebilir görülmektedir. Diğer meslek elemanları için kategorik bir ayırım yapılması ise mümkün gözükmemektedir. Bununla beraber, katılımcılar nezdinde meslek alanlarında olağan işleyişin bir yapısal zorunluluk olarak algılandığı genel kabul olarak ortada durmakta ancak kişisel dinamiklere bağlı bir tercih alanının olduğu da yadsınmamaktadır. Bu hususta Katılımcı 9’un ifadeleri, meslek alanında kişileri zorlayıcı yerleşik ilişki örüntülerini anlatması bakımından zikretmeye değerdir:

Yani kişinin kendisine bağlı olarak yaşanır ama kişi eğer kendi duruşunu, ister idare tarafından ister müteahhitler tarafından kendi duruşunu açık ve net olarak bildirdiği zaman öyle bi sıkıntı yaşanmıyo... Rüşvet tekliflerinden tutun aklınıza her türlü, gelir tekliflerine göre işin yapılmaması, baskılar, baskılar çok (...) Yani bu zamanda olur mu? Oluyo. Adam beddua ediyö işini yapmamış, geçen yıl oldu, (...)’da bir iş var, işini yapmamış adam süresi de bitti, süresi bittiği için işi fes ettik. (...) Adam kapıda, biz başka bir işe giderken, “çok beddua alıyosun, dikkat et, kazalar olabilir, havada çok yağmurlu, buzlu” kabilinden tutun idarenin, işte bizi idarecilerin yanına çağırıp, “bunu yapacaksınız yapmazsanız haritadan yer beğenin”, bize bile söylediler şakayla karışık. [...] Ya dirayetli kimseler (...) dirayetli kimseler cevap veriyö, ne olacak yani harita kolay her taraf, şimdi tabi gidinceye kadar kolay söylemesi de, Öyle yani. (...) Tehdide boyun eğildiği olur, (...) yani hangi boyutta olacak onlar net ölçüleri belli değil ama tehdit ettiklerinde tamam ya farklı bi versiyon, bu şöyle de anlaşılabilir, şeklinde, yumuşatılarak, direkt olarak değil ama yumuşatılarak boyun eğildiği olur (...) (Katılımcı 9, Erkek, Mühendis).

Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin bir kısmının söyledikleri üzerinde düşünüldüğünde ise, yapısal unsurlara atıf yaptıkları yerlerde, seçimlerinin zımnında kişisel kazanım sağlama ya da kişisel kayıp yaşamama amaçlarının etkin olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla Watson (2003: 209)’un kişilerin yapısal eğilimlerinin, kişisel kazanımla paralel olduğuna dair değerlendirmesi bu araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının bir kısmının, yapısal zorunlulukları, maddi kazanç elde etme amacına matuf “meşrulaştırıcı bir dayanak” olarak gördükleri söylenebilmektedir. Bu yönüyle bir

önceki bölümde ele alındığı şekliyle, bireylerin meslek hayatlarında dikkate aldıklarını söyledikleri meslek ahlak ilkelerinin pratik yeterliliğinin sahada bir süreklilik kabiliyetini haiz olmadığı görülmektedir. Örneğin, hastalar arasında eşit davranmanın mesleki bir ilke olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade eden Katılımcı 21, bazı durumlarda farklı bir tavrı benimsemek zorunda kaldığını dile getirmektedir:

Ya şimdi şöyle tabi ki o, olmaması gereken bi şey ama ne biliyim birisi partiden başhekime telefon açıyo. İşte ya da başka bi yerden telefon açıyo, vasıflı bi yerden telefon açınıyor, öncelik... Ya verilmemesi gerekiyo ama verildiği durumlar da oluyo. Ama yani bu bizim kendi isteğimizle olan bi şey değil. Yani başka farklı baskılarla (...) evet, olabiliyor (Katılımcı 21, Kadın, Hemşire).

Benzer şekilde idareci olarak şoförlerinin “araçları düzgün kullanması” için personelin durumunu iyi kontrol etmenin önemli olduğunu söyleyen Katılımcı 4, eleman yetersizliği nedeniyle farklı tercihlerde bulunabildiğini şöyle ifade etmektedir:

Mesela bi nasıl diyim, araç kullanım saatleri vardır insanların. Devlet bize yasalarla bunu belirliyo. Biz bu saatlere riayet etmeye çalışıyoruz ama bazen oluyo ki elimizden geldiği kadar fazla personel de alsak, personel tekrar yola göndermek zorunda kalıyorsunuz (...) (Katılımcı 4, Erkek, İşadamı).

Katılımcı 43 ise mesleğine ilk başladığı yıllarda belli bir ücretin altında çalışmama ve aldığı işin her safhası için geçerli olmak üzere “ücretsiz iş yapmama” gibi bir ilkesel dayanakla hareket ettiğini anlatmakla beraber, bunun pratik sürekliliğini devam ettiremediğini söylemektedir:

Şöyle, işte fazla kırım yapmak benim kendi gelirim için yani o işi almam için gerekli ama toplumdaki, toplumdaki mimarın piyasası, yani amiyane tabirle, piyasası için şey olumsuz bi şey yani bunu keşke hiç birimiz yapmasak da hiç olmasa. (Katılımcı 43, Kadın, Mimar).

iii) Ahlaki olanı seçememe: Araştırma kapsamındaki bireylerin bir kısmı meslek alanlarında, tercihlerine göre hem kendileri için hem de başkaları için sonucun mahiyetinin değişebilecek olduğu bazı durumlarda ne yönde tercih yapmaları gerektiğine dair karar vermekte zorlandıklarını ifade etmektedirler. Bu tür durumlar mesleğin doğasına göre değişmekle beraber kişilerin kendi hassasiyetlerine bağlı olarak da farklılaşmaktadır. Örneğin meslek sahasında öngörülemeyen bazı durumlarda işin seyrinin oradaki sorumlu kişinin inisiyatifiyle belirlendiğini ifade eden Katılımcı 37 doğru ile yanlış arasında seçim yapmak ya da yanlış düzeltmek gibi

net durumların dışında “adaletli” bir tavır belirlemesi gereken hallerle karşılaştığını şöyle anlatmaktadır:

(...) Müteahhidin hatası olmayan işin doğası gereği oluşan hatalar olabiliyo. (...) Müteahhidin işi, ilerleyişi sırasında bi anda çok sert bi zemine denk gelebilme şansınız var. Burda müteahhite ben... ne olursa olsun sen bu işi yapacaksın deme şansım da var ama mesela sert bi kaya için kazılma işleminde farklılıklar var. Bunun ücretlendirmesi farklı olabiliyo. Burda insanın kendi çelişkisi ortaya çıkıyo. Acaba ne olursa olsun yaptır demek mi? Bu da insancıl gelmiyor bana çünkü işin kapsamındaki şekilde o işi yapması o adamın imkânsız, orta yolu bulunarak, gerekli... Yönetmeliklerin mühendislere verdiği belli esneme payları var, onu kullanarak ne yükleniciye yani ne işi yapan insana, çok zor duruma sokmadan ne de çok işini kolaylaştırarak yani onun da belli bi sınırı var. Sen onu belli bi esnekliği sağlayabilirsin ama çok çok işini kolaylaştırıp ordan o zor durumdan ekstra para kazandırmasını da sağlayabilirsin. Bunu sağlamadan hani hem devleti hem karşıda iş yapan insanların... sınırlarını koruyacak şekilde işi yapmak sen bu kararı iç dünyanda veriyosun (Katılımcı 37, Erkek, Mühendis).

Benzer şekilde kendi alanında bir hatayı ifşa etme ya da hatanın sorumluluğunu üzerine alma konusunda hangi tavrın benimsenmesi gerektiğini seçemediğini ifade eden Katılımcı 28 şunları ifade etmektedir:

Karmaşık sorular bunlar, mesela, hemşire bi karar vermiş yani ama yanlış o zaman hastaya bunu belli ediyim mi etmiyim mi? Hemşireye çok kızıyorum diyecem ki mesela hastaya diyecem ki ‘bi daha ona gitme’ ya da ‘onu şöyle yapma bana gel’ ya da hani, bu tarz durumlarda personelimi kırmakla kırmamak arasında vicdani bi şeyim oluyo yani. Orda ya da bazen hata oluyo, o hata benimle alakalı değil, ama şef mesela ya da doktor, mesela hocam, onu mesela benim hatam gibi göstermem gerekebiliyo. Yani kişsel şeyimi şey yapıyorum yani çünkü senin sorumluluğundaki kişi yapıyor hatayı onu ele vermek doğru olmuyo. O tarz şeylerim oluyo ama (...) ‘bu burda kalcak, ama bu bi daha olmayacak’ diyosun. Zaten ikinci ya da üçüncü hatayı pek götürmez bizim mesleğimiz. Direk uyarırım ben söylerim, uyarma konusunda sıkıntım yoktur. Ama şey yapmıyorum yani, dediğim gibi kapatıyorum yani şeyi olayı, şey yapmıyorum yani. Ya da yani kapatmamak da sıkıntı. O zaman daha büyük mesela ya güven şeyi oluşturuyo karşıda, hastada “yanlış mı yapıyolar? Şöyle mi yapıyolar? Böyle mi yapıyolar?” anlatabiliyo muyum (Katılımcı 28, Kadın, Hekim)?

Bir başka mevzu olarak meslek elemanlarının kendi bilgi, deneyim ve kabiliyetleri üzerinde bir iş yapma pratikleri olup olmadığı ve böyle durumlarda nasıl davrandıklarıdır. Zira meslek etiğine dair birçok düzenlemede, meslek etiği ilkelerinden birisi de ehil olunmayan bir işin üstlenilmemesidir. Bu hususta mimarlar, mühendisler ve işadamları daha önce tecrübe edilmeyen bir şeyi yapmaya cesaret etmenin kendi sahalarında işin doğası gereği olumlu yönünün ağırlıklı olduğunu ifade etmektedirler. Bu mesleklerdeki kişilerin söyledikleri değerlendirildiğinde ise meslek elemanlarının zımnen, işin temeline dair belli bir mesleki donanımı kesp ettikten

sonraki sayfaya atıfta buldukları anlaşılmaktadır. Diğer meslek kategorileri içinde ise, avukatlar, mali müşavirler, müteahhitler, hemşire ve hekimlerin genelinin kanaati, kendi alanlarında meslek elemanlarının bilgi, deneyim ve kabiliyeti dışında iş yapamayacağı ya da yapıldığında menfi sonuçlarla karşılaşılacağı yönündedir. Yine bu kategorilerde, muhataplarının meslek elemanlarını mesleki bilgileriyle uyuşmayacak tercihlerde bulunma hususunda yönlendirebildikleri de görülmektedir. Kendileriyle mülakat yapılan bu bireylerin anlattıklarından: i) hasmından intikam almak için hakkında dava açmak istediği bilinen müvekkil, ii) devlet teşviki almak için naylon fatura kullandığının farkında olunan mükellef, iii) hekimin uygun görmemesine rağmen belli ilaçları kullanmanın kendisine iyi geldiğini söyleyen hasta ya da iv) ilaç mümessillerinin meslek elemanlarının uygulamalarında etkili olduğu anlaşılmaktadır.

(...) Yani hasta bazen yönlendirici olabiliyo,(...) “ben antibiyotik kullanmadan iyileşmiyorum”. ‘Sana şu an ihtiyaç değil yani bunu kullanmana gerek yok’ dediğimiz halde, “siz yazın da ben kullanmam, kötüleşirsem kullanırım” diyo (...). O zaman da fazla ısrarcı davranmıyoz. ‘Tamam, o zaman sen onu istiyosan onu yazıyım’ şeklinde yazılabiliyo (...) (ya da) doktorlar yani mümessillerin getirmiş olduğu belki bi hediyeden dolayı ya da onun yapmış olduğu bi konuşmadan dolayı, etkilenip... tercihini değiştirebiliyo. İlaç tercihini değiştirebiliyor (Katılımcı 5, Erkek, Hekim).

Bununla beraber katılımcıların söylediklerine istinaden, meslek elemanlarının kendilerinin ya da alanlarındaki diğer kişilerin bilgi deneyim ve kabiliyetleri dışında bazı işler yaptıkları görülmektedir. Dolayısıyla meslek elemanları: i) bir işin neticelenmesi için ve meslek pratiğiyle ilişkilendirdikleri ama meslek sahası dışında (avukat, mali müşavir), ii) işin neticelenmesine matuf ve alandaki kısıtlılıklarla da ilişkilendirdikleri ve meslek sahası içinde ama mesleki bilgileri dışında (mühendis, hekim, hemşire), iii) meslek sahaları içinde ancak mesleki deneyimleri dışında yeni bir alanda (mimar, din görevlisi, işadamı), iv) meslek sahaları içinde ama iş almak amacıyla mesleki ön görünümün hilafına (mimar, müteahhit), v) meslek alanıyla ilişkili ancak kişisel faaliyet olarak (öğretmen), vi) meslek sahası dışında ve meslek pratiğiyle ilişkisiz alanlarda (öğretmen, din görevlisi, müteahhit, avukat) faaliyet gösterebilmektedirler.

Bu durumun, hem müspet hem menfi olmak üzere, nedenleri ya da ardında yatan güdü ve arzular ise şu on iki başlıkta ifade edilebilir: i) işlerin daha hızlı yürümesi, ii)

mesleki girişimcilik, iii) mesleki teorik bilginin pratikte uygulanmasının doğal hali, iv) iş kovalama safhasının bir getirisi, v) fazla öz güven, vi) muhatabının/müşterisinin artı kazanım sağlamasını arzulama, vii) yetki aşımı ve görevin kötüye kullanılması, viii) fazla kazanç elde etme ix) yetki devri, x) meslek sahasındaki iş yükünün fazlalığı, xi) mesleğindeki mevcut pozisyonunu koruma çabası ve xii) görev tanımlarının net olmaması.

Bu tablonun akabinde araştırmaya dâhil edilen meslek kategorilerinden bireylerin olağan olarak kişisel yarar ve diğer kişilere fayda sağlamak arasında seçim yapmak durumunda kalabilecekleri temel iki meseleye odaklanmak yerinde olacaktır.

6.1.2. Hizmet ve Ürün Kalitesini Takdim Etmede Dürüstlük Bilinci

Araştırmanın bu kısmında kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının alanlarında sundukları hizmet ya da ürünlerin niteliğine dair muhataplarını bilgilendirme hususunda ne türden bir tutum benimsedikleri ele alınmaktadır. Bu bağlamda, ürün veya hizmetin kalitesine dair muhataplarını ikna etmek için dini bir argüman olarak yemin etmeye başvurup başvurmadıklarıyla meslek alanlarında yasa, yönetmelik gibi belli düzenlemelerle belirlenen standart ve ölçütlere ne ölçüde uygun iş yapıldığına dair tecrübe ve kanaatlerine dayanarak mevzu ele alınmaktadır.

Araştırmaya dâhil edilen bireylere istinaden, meslek elemanının mesleki bilgiyi sahada edindikleri ve bu bilgiyle muhatabının o konuya dair bilgisi arasındaki mesafenin muğlak olduğu alanlarda bireylerin, sağlanan hizmetin veya ürünün istenilen şartları sağladığına dair muhataplarını ikna etmek için yemin etmeye başvurabildikleri görülmektedir. Bu itibarla bu araştırma kapsamında, müteahhitler ve işadamları dışında diğer meslek kategorilerinde muhatabın ikna edilmesine dair yemin sözcüklerinin işlevsiz olduğu söylenebilir. Bununla beraber bu iki kategori için de, alanlarında verilen hizmet ya da ortaya konulan ürünle ilgili olarak muhatabın bilgi sahibi olduğu durumlarda da yemin unsurunun gündemde olsa da, atıl kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durumla da bağlantılı olarak, bu iki meslek alanında müşterinin bilgilendirilmesi ve istenilen standartlarda bir ürün ya da hizmet ortaya

konulabilmesinde de müşterilerin o alana dair bilgisinin olup olmamasının belirleyici olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

Örneğin işadamları, sunulan ürün ya da hizmetin standartların altında olup olmadığını alandan olmayan müşterinin bilmesinin mümkün olmadığını ancak konuya vakıf olanlar için en ince ayrıntısına kadar tüm özelliklerin gündeme gelebildiğini ifade etmektedirler. Bu bağlamda Katılımcı 14'ün ifadeleri kategorik olarak bir temsil kabiliyetini haizdir:

(...) Valla mesela en basiti TSE biliyorsunuz bi standarttır, bu standarda göre mal yapmak üzere taahhüt ettiği bir malı o standara göre yapmaması... Müşteri tam bilinçli değil, müşteri o konuda eğitim alması lazım. Bunu ancak Türk Standartları Enstitüsü kendisi denetlemeli veya şikâyet olursa TSE denetliyor veyahut zaman zaman piyasadan numune mal topluyorlar ama her halde onlar da eleman olarak belki yeterli değiller, yani eleman sayısı olarak diyelim (Katılımcı 14, Erkek, İşadamı).

Benzer şekilde müteahhitler de sahalılarında yemin unsurunun işin ifade edildiği standartlara göre yapıldığına dair ve de istenilen ücret için müşteriyi ikna etmek amacıyla yaygın olarak kullanıldığını dile getirmekte ve müşterilerin kendilerine sunulan ürüne dair bilgi sahibi olmalarının mümkün olmadığı pek çok yerde de ikna etme kabiliyetini haiz olduğunu düşünmektedirler. Bununla beraber bu kategorideki meslek elemanlarının ifadelerinden, alanlarında kâğıt üzerindeki projeye şantiyedeki işin çoğu zaman birbiriyle uyumlu olmadığını ve iş sahibi müşterinin isteklerinin baskın olduğu durumlarda bir şekilde müşterinin talebinin belirleyici olabildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla işadamlarında, alanda bilgi sahibi olmanın belirleyiciliği, müteahhitlerde bilgiyle beraber ancak daha öne çıkabilecek şekilde maddi güç sahibi olmayla yer değiştirebilmektedir.

Bu bağlamda Katılımcı 41'in ifadeleri bu kategori için genel bir temsil kabiliyetindedir:

Yani özellikle işin içerisine yemin girerse çok etkisi olur (...) siz yani mesela ben şurda şunu kullandım burda bunu kullandım. Bu kullandığım kâğıt, atıyorum şu marka kâğıt, mesela yani gelen müşteri onun kâğıdı yırtıp da altında markası nedir bilmez, siz buna mesela İtalyan kâğıt da diyebilirsiniz aynı kâğıda yerli kâğıt da diyebilirsiniz, iki kâğıt arasında iki kat, üç kat, dört kat fark olur, fiyat olarak. Ha bunu mesela yemini de aynı içine koyarak söylüyorum, mesela yemin edip de vallahi bu İtalyan kâğıt diyebilir adam, müşteri onun, bilmez o kadar detayını (Katılımcı 41, Erkek, Müteahhit).

Bununla beraber her iki kategori de dâhil olmak üzere kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının, alanlarında muhatabın “tam ve anlaşılmiş bilgiye göre karar verme” konusunda yeterince bilgilendirilmesinin yapısal olarak mümkün olmadığı kanaatinde oldukları söylenebilir. Bu husus, öğretmen ve din görevlisi kategorisinde, muhatabın: i) başlangıç itibariyle belli sınırlılıklarla sürece dâhil olması (zorunlu eğitim ya da ilgili kurumların internet üzerinden yaptıkları duyurulara ulaşabilme imkânına sahip olup olmama vb.), ii) eğitim sürecine dair bilgilendirmeyle ilgili olarak ise ilgisiz olması (veli toplantıları vb. organizasyonlara katılmama) ve iii) hizmetin alanda otorite kabul edilen kişilerce, şahsa özel olarak planlanma pratiği üzerine ilerlemesi nedenlerine bağlı olarak verilen hizmetin, muhatabın bir seçim yapmasına olanak sağlamaktan ziyade, belli bir konuda malumat sahibi olmasına yönelik bir faaliyet olmasıdır.

(...) Gelen veliye anlatıyoruz, merak edene anlatıyoruz ama çoğu velinin yüzünü bile göremiyoruz zaten. Veli toplantılarına çağırıyoruz, üç kişi geliyor, beş kişi geliyor. Yani toplamamız çok zor. Ya en büyük sıkıntı o (Katılımcı 18, Kadın, Öğretmen).

(...) Bize gelen mesela bi soruda, hani bu fetva sorularını dediğimiz gibi o konudaki konularda neyse, biz dini içeriğini hani ifade ediyoruz. Sonra da işte başvurabileceği yerler neresiyse işte bu kaymakamlıktır, işte polis kollarıdır vs. neresiyse o konularda yönlendirmelerde bulunuyoruz (Katılımcı 24, Kadın, Din Görevlisi).

Kendileriyle mülakat yapılan diğer meslek kategorilerinde bireylerin beyanlarında ise, müşterinin söz konusu meslek alanında bilgi sahibi olup olmamasına göre farklı tavırların takınıldığı ve hukuki sorumluluk gereği bir bilgilendirmenin yapıldığı durumlarda dahi bu bilgilendirmenin muhatap tarafından anlaşılmasının sağlanması, meslek elemanlarının kişisel hassasiyetleriyle paralel bir görünüm kazanmaktadır. Örneğin genel olarak, hekimler, hemşireler, müteahhitler ve işadamları muhataplarının alanda bilgi sahibi olmadıkları için yapılan bilgilendirmenin bir prosedür olarak kalabildiğini düşünmekte ve yasal sınırların üstünde “anlaşılmiş bilgiye göre karar verme”ye dair bir bilgilendirmenin imkân dahilinde olmadığını düşünmektedirler. Mühendisler de benzer şekilde bir prosedür olarak bilgilendirme yapıldığını ifade etmekle beraber, bu bilgilendirmenin kapsamının yeterliliğinden çok, bilgilendirilen muhatabın bu bilgiye göre hareket

etmediğine dair değerlendirmelerde bulunmaktadırlar. Mali müşavir ve mimarlar da kendi sahalarında benzer bir duruma işaret etseler de bu mesleklerde bilgilendirmenin daha çok talep edilecek ücret ve kanuni düzenlemelerle ilişkili olduğu görülmektedir. Avukatlar ise hukuki olarak müvekkile dava hakkında gerekli bilginin verilmesi mecburiyetine atıfta bulunarak bu bilgilendirmenin yapıldığını söylemelerine rağmen müvekkile verilen bilginin iş üzerindeki dönütlere dair farklı kanaatleri dile getirmektedirler. Bazı avukatlar müvekkile delilleriyle beraber benzer durumların sonuçlarını da göstererek takip edilecek yolun seçimini müvekkile bırakırken genel olarak müvekkile ayrıntı bilgi vermenin, mükelleflerinin genel hukuk sistemine hâkimiyetleri olmadığı için kendilerine olumsuz geri dönütlere neden olduğunu ifade etmektedirler. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta ise, Freidson (1984: 107-109)'ın, meslekten olmayanların teknik bilgi düzeyinin artmış olmasına rağmen profesyonel meslek erbabının özel uzmanlıklarının bilgisini tekellerinde tutmaya devam ettiğine dair iddiasıyla paralel bir sonuç olarak bu araştırma kapsamına dâhil edilen tüm meslek alanlarında, meslek elemanlarının yapmış oldukları işin veya vermiş oldukları hizmetin neticede neye tekabül ettiğinin ancak işin uzmanı kişilerce ya da somut ve açık bir yanışın ortaya çıkması sonucunda fark edilebilecek bir tabiata sahip olmasıdır. Burada kişisel ahlaki kriterlerin etkin bir rol oynayacağı aşikâr olmakla beraber bir sonraki kısımda incelenecek konuyla da ilişkili olarak muhatap olunan kişinin bilgi ve bilinç düzeyinin de etkin rolü bulunmaktadır.

Örneğin bu araştırmaya dâhil edilen hekimler ve hemşireler: i) iş yükü içinde bilgilendirmeye vakit ayırma imkânı olmaması, ii) hastaların belli riskleri öğrendiklerinde abartılı tepki vermesi, iii) hastanın veya hastalığın durumuna göre bilgilendirmenin elzem olup olmaması ve iv) özel ya da devlet hastanesinde olup olmama gibi etkenlerin, olması gerektiği gibi bir bilgilendirmenin yapılmasına her zaman imkân vermediği kanaatine sahiptirler. Dolayısıyla kendileriyle mülakat yapılan bireylere istinaden sağlık alanında kişiler, meslek elemanlarının mesleki bilgilerinin otoritesine ve bu bilginin pratik işlerliğine güvenerek seçim yapmak durumunda kalmaktayken meslek elemanlarının da bu yönde bir kanaatle hareket ettikleri söylenebilir. Bununla beraber muhatapın bilgilendirilmesine dair özel hastane ve devlet hastanesi ya da sağlık ocağında çalışıyor olmanın kısmi farklılıkları olabile

de sağlanan hizmetin mesleki bilgiyle ne derece uyumlu olduğu ya da standartlara uygun olup olmadığının bilgisi de, alanda uzman kişilerin beyanları olmaksızın açıkça anlaşılammaktadır.

Örneğin, Katılımcı 8, pratikte hastaların tepkilerinin abartılı olduğunu söyleyerek bir kural olarak bilgilendirmenin kapsamıyla uygulamanın paralel olmasını mümkün görmediğini şöyle ifade etmektedir:

Yani... Mümkün olmuyo çünkü... Bazı ilaçların ya da bazı hastalıkların riskleri konusunda hastayı yeterince aydınlatamıyoruz. Çünkü bizim mesleğimiz gereği çok düşük olan riskleri bile söylemek gerekiyor diye ifade ediliyor ama hasta da bu çok düşük olan riski çok yüksekmiş olarak algılıyo bazen, kendi başına gelcekmiş gibi algılıyo (...). Söz gelimi... diyelim ki bi ameliyat, doktor gerçekten de bunu iyi yapıyordur. Ama zaten bu ameliyatın doğal riskidir (...) ya da bi kere o doktorun başına geldi, sanki doktor sürekli bu hatayı yapıyormuş sanki bu... toplum içerisinde var olan, farklı bir haberleşme sistemi, ya da dedikodu ağı var ya da kötülleme yöntemi var. Bundan dolayı her hastayı bilgilendiremiyosun (...)
(Katılımcı 8, Erkek, Hekim).

Katılımcı 28'in ifadeleri üzerinde düşünüldüğünde ise, hekimlerin "hasta bilmez" ya da "hasta anlamaz" şeklindeki genel kabullerinin, "riskli durumlar" dışında da hastaya tedaviye dair bilgi vermekten imtina etme pratiğini oluşturduğunu söylemek mümkündür:

Yok, hastayla konuşmuyo doktorlar. Enn sevmediğim şey bu. Hastaya, basit de olsa durumunu anlatmak gerekiyo, yani konuşmuyolar. İlaç yazıp çıkıyo yani. [O ilaçla ilgili bilgilendirme] ya çok nadir, yapmıyolar. Gördüğüm bu. Ya hasta yalan söylemiyorsa eğer, hastaya da güvenmek de biraz sıkıntılı ama bunu yazdı gönderdi hocam ya diyo (...). Genelden bahsediyorum. Burası çok hassas bi ünite çünkü, kemoterapi çok hassas (Katılımcı 28, Kadın, Hekim).

Kendileriyle mülakat yapılan mühendisler de alanlarında yapılan bilgilendirmelerin, alan farklılığı olmaksızın, şartnameler ve yazılı prosedürler gereği yapıldığını ve çoğu halde bu yazılı kuralların yeterli olmadığını söylemektedirler. Bu bireylerin söyledikleri değerlendirildiğinde ise bilgilendirmenin niteliği kadar, bu bilgiyle iş yapacak kişilerin edindikleri bilginin gereklerini yerine getirmeleri ve yasal olarak sınırlama ve denetimin boyutunun ne olduğunun da önemi açığa çıkmaktadır. Bununla beraber bu kategoride kendisine bilgi verilen muhatabın alanla ilgili önceden kısmi de olsa bilgi sahibi olup olmamasından ziyade, işin söz konusu standartlarda

yapılmasının gerekliliğine dair ikna olmuş olmasının gerekli olduğu da anlaşılmaktadır.

Bilgi verme bakımından yeterince veriliyo da, bilgiyle karşılıklı eyleme dönüşmesinde sıkıntı var. Bilgi, son derece açık doneler verildiği halde karşıdaki iki, üç, bir den fazla nedenden dolayı bundan uzak duruyor. Bir cahilliğinden dolayı, iki işine gelmedi(ğinden), üç ahlaksız olduğundan dolayı. Verilen bilgiye uygun ürün, hizmet sunulmuyo. Yani olabildiği, ellerinden geldiği kadar yapmamaya çalışıyorlar (...) (Katılımcı 9, Erkek, Mühendis).

Kendileriyle mülakat yapılan mimar ve mali müşavir kategorisinde de meslek elemanları müşterilerinin alanlarına vukufiyetleri olmadığı için kendilerine verilen bilginin onlar için muğlak kalabildiğini ifade ederlerken bir yandan da işin seyrinin “müşterinin oluru”na bağlı olduğunu da gündeme getirmektedirler. Bu kategoride işin başında yapılacak olan şeyin ne olduğuyla beraber bunun mukabilinde istenecek ücret de gündeme gelmektedir. Bu kategorideki bireylerin mülakatlarındaki genel ifadeleri düşünüldüğünde, bu tavırlarının, mesleki emeğin karşılığı olarak tahakkuk eden ücretlerini temin etme hususunda haklarının gözetilmediğine dair kanaatleriyle paralellik arz ettiği söylenebilmektedir.

Ne yapacağımı ve onun karşılığında ne alacağımı tanımliyorum (Katılımcı 51, Erkek, Mimar).

(...) Her şeyi ilk baştan konuşurum. Yapılabilecekler, yapılmayacaklar, (...) ofisin ve bizim prensiplerimizde eğer bu prensipler bağlamında bizimle çalışmak istiyosa çalışması gerektiğini (...) Bu kriter değil bu kişisel... kimisi mesela defteri alır daha sonra zaman ilerledikçe adını koyar ama ben ilk başta net ve kesin, net konuşmaktan yanayım (...) (Katılımcı 55, Kadın, Mali Müşavir).

Avukatlarda ise müvekkili bilgilendirmeye dair yasal zorunluluğun yerine getirilmesi gerektiğine dikkat çekilirken diğer taraftan meslek elemanları arasında dava konusuna dair müvekkile ayrıntı bilgi verme hususunda farklı kanaatler olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bu kategoride de müvekkilin genel olarak hukuki konularla ilgili bilgi sahibi olmadığı için kendisine yapılan bilgilendirmenin bir prosedürü yerine getirmeye tekabül ettiği düşüncesi öne çıkmaktayken bazı avukatlar, müvekkile benzer olayların neticelerine dair bilgi verilmesi vesilesiyle, davanın sonunda elde edilebilecek neticenin sorumluluğunun müvekkilin seçimiyle orantılı olacağını ifade etmekte ve “avukatın davayı müvekkilden aldığında kazanmış olduğu”na dair genel kanaatin gerçek avukatlıkla bağdaşmayacağını söylemektedirler.

Müvekkilimle görüşürken, şu işi şöyle yaparsak yargıtayın böyle kararı var, şu işi şöyle yaparsak yargıtayın kararı şöyle, şu işi şöyle yaparsak buna böyle karar veriyο diye dayanaklarını gösteririm (...) bunun hangisini tercih ediyosun diye ona tercih bıraktım. Ha eğer o onlardan birini seçerse o zaman zaten bazı şeyleri kabul etmiş demektir. O zaman avukat onu yanıltmaz. Onu o yönde, ona yardımcı olur. O neticeyi de alır (Katılımcı 45, Erkek, Avukat).

Yani biz bilgilendirmeye çalışırız ama onların tabi, siz de hak verirsiniz, hukuk düzeni içerisindeki sistemi çok iyi anlamaları mümkün olmaz genelde (...) “yav” der “bittiyse ben hiç bişey anlamadım zaten siz artık nası olsa avukatsınız siz ilgilenin bu işle” der gider (Katılımcı 16, Erkek, Avukat).

Bu kısımda ele alınacak diğerk bir konu da sunulan hizmet ya da ürünün niteliğinin gerçekten var olduğu gibi sunulup sunulmadığı meselesidir. Bu mevzu, katılımcıların söyledikleri değerdendirildiğinde: i) söz konusu ürünün standart şartları sağlayıp sağlamaması ve ii) o hizmetten yararlanacak ya da sunulan ürünü kullanacak olan muhatapların seçimini etkileyebilecek bilgilendirmenin yapılıp yapılmamasına dair kanaatlerle doğrudan ilişkili görünmektedir. İşleyişi düzenlemeye yönelik olarak hazırlanmış olan yönetmelikler ve yazılı kurallarla belirlenmiş standartların ve hatta denetleyicilerin denetim sonunda beyan etmiş oldukları raporların, işlerin pratik seyrini yansıtmakabilyetini haiz olmadığı görülmektedir.

Bu durumun meslek kategorilerindeki görünümüne dair, öğretmenlerin kısmen farklı kanaatleri olması dışında, genel bir kabul olarak işlerin pratikteki seyrinin mesleki bilgi, yasalar, standartlar ve belirlenmiş ölçülerin çoğunlukla altında bir vasfa tekabül ettiği ifade edilmekte ve meslek elemanlarının kendi alanlarına dair somut örnek dile getirmedikleri hallerde dahi işlerin böyle bir zeminde devam ettiğini kanıksadıkları görülmektedir. Öğretmenlerin diğerk meslek elemanlarından kısmen ayrıldıkları nokta da bu son kısma tekabül etmektedir. Kendileriyle mülakat yapılan öğretmenlerin, olağan olarak meslektaşlarını öğretim faaliyeti esnasında gözlemleme imkânı bulunmamakla beraber, öğrencilerin belli sınavlardaki başarısına binaen “gereken hassasiyetin gösterilmediği” yönündeki kanaatlerinin öğretmenlerin performansına dair doğrudan bilgi veremeyeceği aşikârdır. Bununla beraber bu kategoride, genel bir kabulle, eğitim-öğretim faaliyetini belli bir standartta gösteren müfredatın saha da bir gerçekliğe tekabül etmediği söylenmekte ancak uygun imkânlar bulunduğunda ve normal şartlar altında her öğretmenin öğrenciler için “faydalı olma

çabası'nda olacağına dair kanaatler dile getirilmektedir. Örneğin Katılımcı 15 ve 29'un ifadeleri bu hususta örneklerden biri olarak zikredilebilmektedir:

(...) Şöyle, eğer uygun ortama sahipsek. Sınıf ortamı olarak, mesela öğrenci sayısı, çokluğu azlığı ya da sınıf imkânları, teknik imkânlar olabilir ya da öğrenci profili olabilir. O anlamda eğer ortalama bir seviyeye sahipsek, ben her öğretmenin verimli olabileceğini düşünüyorum. Kendi adıma da verimli olduğumu düşünüyorum açıkçası (Katılımcı 15, Kadın, Öğretmen).

Evet, yani... müfredatın mesela aslında yetersiz olup da aslında çok muhteşem bir müfredatmış gibi sunulması gibi mi mesela. Bu tam olarak böyle şu an çünkü (...) (Katılımcı 29, Kadın, Öğretmen).

Araştırmaya dâhil edilen meslek elamanları arasında din görevlilerinin ise, kendi alanlarındaki faaliyetlere dair düzenlemelerin, mesleki bilgi altında olmasa da mesleki bilginin güncellenmesi ve toplumsal bir ihtiyacı karşılama işlevini yerine getirme kabiliyetinde olmadığı kanaatine sahip oldukları söylenebilmektedir. Bu yönüyle onların durumu öğretmenlerinkine benziyor olsa da, pratikte meslek elemanlarının faaliyetlerinin sunulduğu şekliyle gerçekte neye tekabül ettiği arasında büyük farklılıklar olduğuna dair değerlendirmeleriyle din görevlileri öğretmen kategorisinden farklılaşmaktadır. Bu hususta kendileriyle görüşülen meslek elamanları, hem başlangıç hedefine ulaşma hem de işleyişe dair denetim raporlarında, mevcut durumun gerçek hali ile bunun sunumu arasındaki oldukça mesafe bulunduğuna işaret etmektedir. Bununla beraber, bu kategorideki bireylerin, daha önce ifade edildiği üzere, din görevlisine “insan üstü” bir misyon yüklenmesinden müşteki olmakla beraber, kendilerinin de, bir meslek elemanı olarak din görevlisi hakkında diğer mesleki branşlardan daha farklı olarak ve “işin muhtevasını öne çıkaracak şekilde bir vizyonla hareket etmesi gereken bir din görevlisi” tasavvuruna sahip oldukları da söylenebilir. Bu bağlamda din görevlilerinin dikkat çektiği standartların altındaki faaliyetler şu şekilde kategorize edilebilir: i) hutbe metinlerinin güncel olmaması, ii) işleyişteki aksaklıkların görünmez kılınması, iii) mesai saatlerine uyulmaması, iv) yapılan faaliyetlerin sayısal verilerle raporlanıp niteliksel bir değerlendirmeye tabi tutulmaması, v) program ve faaliyet mekânlarının ve kurumlarının büyük reklamlarla sunulması ancak gerçekte atıl bırakılması, vi) çalışma saatinin çok üzerinde maddi kazancın kendilerine verilmesi ve vii) işin muhtevası yadsınarak bir memuriyete indirgenmesi.

Örneğin, işleyişteki aksaklılara dair amirlerini bilgilendirdiklerinde arkadaş çevresini kaybetmekten “yer değişikliği”ne kadar pek çok olumsuz durumla karşılaştıklarını anlatan Katılımcı 47, 48 ve 49’un ifadeleri bu bağlamda bir temsil kabiliyetini haiz bulunmaktadır:

- Evet, mesela bu ihtiyaç odaklı son çıkan şeyde konuşursak, amaçlanması işte alt yapı yönetmeliği, yönergesi çok iyi olmasına rağmen işlevsel değil. Birkaç yerde kaldı (...). Şimdi şu an il müftülüklerine girdiğiniz zaman, sitelerinde işte... bir ilçede bir yer yapıyo, yapıyoruz, yapıyoruz... Hepimiz yapıyorumuz gibi yapıyoruz (...). Bize daire başkanımız dedi ki, çok olumsuzluklardan bahsettik biz, kervan yolda düzülmesiyle ilgili sıkıntılar yaşıyoruz diye ilettik, sorularımızı hep dinledi. Yirmiye yakın soru aldı. Şöyle cevapladı, “bana” dedi, işte hocanın ismini verdi, altta çalışan memurun, “bir tane güzel bir şey izler derim ki, işte bunun için bile bu soruları cevaplamaya gerek yok (gülüyor) derim, kapatırım” dedi ve kürsüden indi. Biz de artık ondan sonra o şekilde dinledik semineri zaten (gülüyor) veya il müftümüz... il müftü yardımcımızın bi tanesi ‘çöp’ dediği gibi mesela (...) (sorun) çıkaran, çöp görüyoruz (...) (Katılımcı 49, Kadın, Din Görevlisi).

- Şikâyet getirmeyin bana (...) yani şu isteniyor, yanlış giden bir şey varsa onu düzeltmeye uğraşma, yanlış... Yanlış olduğu şekilde kalsın (Katılımcı 47, Kadın, Din Görevlisi).

- (...)Hani napıyorsunuz, birileri desin ki napıyorsunuz? Ki az zamanda çok ücret alıyoruz hocam, buna dikkat edilmeli, az çalışıyoruz, hakikaten şu anda üç bin lira bir Kur’an Kursu hocasının sabah sekiz buçuk öğlen bir. Üç bin lira. Türkiye şeyinde bakıldığında bu çok büyük para... Hani bu kadar az zamanda çalışıp bu kadar çok... Yani hakikaten çok rahatsızlık verici bi durum (...) (Katılımcı 48, Kadın, Din Görevlisi).

Kendileriyle mülakata yapılan hekim, hemşire, işadamı ve müteahhitlerin söylediklerine binaen, bu kategorilerde mesleki bilgiyle uygulama arasında her zaman bir uyumun olmaması, fazla özgüven, meslek pratiğinde yetki devri gibi nedenlerle yasa ve standartların dışında uygulamaların olduğu beyan edilmektedir. Bu kategorideki meslek elemanları arasında hekim ve hemşireler, mevcut şartların bir sonucu olarak “mecburen” böyle durumlar yaşandığını ifade ederken, işadamları ve müteahhitler ise yazılı olanla uygulamanın her zaman örtüşmemesi nedeniyle ve sahadaki rekabetin bir yansıması olarak bu tür eğilimlerin gündeme geldiğini dile getirmektedirler. Özellikle hekimler ve hemşirelerin mülakatlarında genel olarak söyledikleriyle birlikte düşünüldüğünde ise mevcut şartların belli zorunlukları da beraberinde getirdiği kabulü, bir adım sonrasında deforme olmuş bir mesleki özgüvenle hareket etmeye de sebep olabilmektedir. Hastaların kendisine uygulanan tedavinin seyri ve muhtevasına dair bilgi sahibi olmadığı genel kabulüyle birlikte bu

özgüven pekişmekte ve mesleki bilginin, pratik yeterliliği sorgulanmaksızın, otorite olarak sunulduğu ve böylece kabul edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Bu bağlamda Katılımcı 39'un ifadeleri düşünüldüğünde daha önce çalışmış olduğu hastanede kendi alanına dair, olmayan fiziksel imkânların varmış gibi sunulduğunu dile getirirken bir yandan da hastalarını şahsi olarak bilgilendirme inisiyatifini yadsıdığı ve dolayısıyla her doktorun “performansının iyi olmasını isteyeceği” şeklindeki söyleminin, zımnen, kendisini de işaret ettiği görülmektedir.

Olur, mecburen olur, çünkü bi yerde, Türkiye’de artık her sağlık çalışanı, yani doktor diyeyim çalışan demiyeyim de, her doktor sonuçta bi iş yapacaksa kendisinin iyi olmasını ister ki, ya da performansının, dönerinin iyi olmasını ister. O yüzden de kendini daha iyi tanıtacak, gösterecek. Mecburen bu böyledir. Her özel hastane de kendini daha iyi gösterecek, öyle olmadığı halde evet. Mesela benim önceki hastanemde, (...) iki yıl çalıştığım da ben şu an çalıştığım hastanede, benimle ilgili olan mesela lazerdir, taş kırmadır her şey var ama orda bu saydıklarımın hiç biri yok ama varmış gözüyle lanse ettiriliyordu. Hastane (...) bunu baştan hastaya güzel anlatılmış olsa (...) eğer o biz de yoku bilse hasta, olan bi yeri tercih edebilir mesela (Katılımcı 39, Erkek, Hekim).

Araştırmaya dâhil edilen sağlık personeli içinde hemşireler ise, zaman zaman hekimlerin bizzat yapması gereken uygulamaların kendileri tarafından yapılabildiğini ifade ederken bunun işleyişte bir zorunluluk sonucu olduğuna dikkat çekmektedirler. Bu hemşirelerin söyledikleri düşünüldüğünde ise, zorunluluk olarak ifade ettikleri durumlarda insani ilişki olarak hekimi “idare etme” ye yönelik inisiyatif kullanmayı tercih ettikleri ancak bunun sonucunda yaşanan menfi durumlar neticesinde meseleyi, alalarındaki bir zorunluluk durumunun neticesinde kendi aleyhlerine olan işlemler olarak yorumladıkları görülmektedir. Burada yapılan işlemin doktorun talimatıyla gerçekleştirilmiş olduğu söyleminin gerçeklik payı olmuş olsa da bunun tespitinin yapılabilmesi sadece yasal zeminde değil, tedavinin muhatabı olan hasta açısından da mümkün gözükmemekte ve hekim ya da hemşirenin beyanına göre durum farklılık arz edebilmektedir. Bununla beraber hemşirelerin bir kısmının, hastanede çalıştıkları için kendilerini belli uygulamaları yapabilecek yeterlilikte görmeleri gerçeğiyle birlikte mezkûr durumlarda yapılan uygulamaların ne kadarında şahsi kanaatin devreye girebildiğinin tespitini yapmak mümkün gözükmemektedir. Örneğin Katılımcı 21’in ifadeleri değerlendirildiğinde, yasa ve standartlar yadsınarak doktorun gözetimi dışında uygulanan tedavinin menfi sonucunun, yukarıda ifade edildiği gibi, hastaların

alandaki uygulamaların niteliğine dair bilinçli bir yaklaşımla işi takip etmedikleri yerde herhangi bir karşılık görmediği anlaşılmaktadır:

(...) Daha önce hastanede çalıştığım dönemlerde (...) telefonla bilgi alıp, aslında o tarz yetkimiz yok, mutlaka doktorun gelip, hastanın dosyasına söylediği şeyi yazıp bizim ondan sonra uygulamamız gerekiyo ama bazen de usta çırak ilişkisindeki gibi, telefonla, doktor hadi gelmesin yorulmasın şeklinde onun verdiği *orderı* uygulamak zorunda kalıyoduk. Bi keresinde telefonla doktor tedavi verdi, biz de tedaviyi uyguladık sabah hasta ex oldu. Ve hasta yakınları doktorun yakasına yapıştığı zaman doktorumuz şey dedi, “hemşireler fazla serum vermişler hastaya, o yüzden hastayı kaybettik” dedi, ya bu tarz şeyler evet oluyo (...). Aslında... biz insani ilişki olarak onu o arada idare etmeyip, ‘ben tedaviyi yapamam, sizin buraya gelip yazmanız gerekiyo’ şeklinde dememiz gerekiyo ki biz kendimizi koruyalım. Ama hani insani olarak düşündüğünüzde gecenin o saatinde gelmesin, yorulmasın biz tamam telefonla onu uygularız diye kendimizi ateşe atıyoruz. Ama sonra karşılığında cezasını gören yine biz oluyoruz (...) eğer hasta yakınları bunun peşini bırakmaz, soruşturma açarsa evet kabak bizim başımıza patlıyo, biz kanuni olarak kendimizi kurtaramıyoruz... Yani doktorlar çok çabuk hemşiresini suçlayabiliyo (Katılımcı 21, Kadın, Hemşire).

Bu ve benzeri durumlarda bir yetki devri sonucunda tedavinin yapılması meselesinin kişisel inisiyatif olup olmadığının ve olması gereken ölçütlerin ihlalinin hekimden mi hemşireden mi kaynaklandığına dair açık bir kanaatin oluşmamasının bir sebebi de, hekim gözetimi olmadan yapılan her uygulamamanın bir adım sonrasında hemşirelerin kendilerini belli durumlarda yetkin görerek hareket etmelerine de kapı açabilmesi olduğu aşıkardır. Bu bağlamda Katılımcı 58’in bir kişiyi hayata döndürmeye dair yapmış olduğu müdahalenin, hastane sınırları dışında olmuş olsa da, meslek sahasında hemşirelerin yeterlilik sınırlarına dair algılarını yansıtmak bakımından bir temsil kabiliyetini haizdir:

(...) Boğulma vakasıydı mesela ben buna gittim hayata döndürmeye çalıştım. Yani gereken ne varsa yaptım CPR uyguladım, hastane dışında hani mesleki, zaten hastanede çalışıyosak mesleki yeterliliğimiz, bilgimiz vardır (Katılımcı 58, Kadın, Hemşire).

Kendileriyle mülakat yapılan mühendisler ise, alan farklılığı olmaksızın, meslek alanlarında yasal yaptırımların ve ciddi denetimlerin olmadığı her durumda standart olarak yönetmeliklerde belirlenen ölçütlere uygun olmayan ürün ve malzeme kullanımına teşebbüs edildiğine dair pek çok olayı dile getirmektedirler. Bu durum; i) gıda alanında birbiriyle karıştırılmaması gereken iki farklı ürünün dışardan bakıldığında fark edilemeyecek şekilde belli oranlarda karıştırılarak tek bir ürün gibi

sunulması, ii) inşaat alanında belli uzunluk, kalınlık, dayanıklılık gerektiren ya da belli hacimlerde ve belli içeriğe sahip niteliklerde kullanılması gereken malzemenin daha alt ölçülerde ya da farklı içeriklere sahip malzemelerle değiştirilerek kullanılması, iii) bilgisayar mühendisliğinde yakın özelliklere sahip program ya da cihazların alana hâkim olmayan kişilere bu ayrımları yadsıyarak sunulması biçiminde tezahür etmektedir. İşin standartlara uygun yapılmadığı her yerde ve durumda meselenin “yalan söyleyerek” örtülmeye çalışıldığı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu mühendislerin söylediklerinden, alanlarında işin her aşamasında hileye başvurulma eğilimi yaygın olsa da denetçilerin görevlerini yaptıkları aşamalarda bu hilelere kolayca teşebbüs edilemediği anlaşılmakta ancak genel kanaat olarak caydırıcı yaptırımla sonuçlanmayan her standart ihlalinin bir sonraki ihlal teşebbüsüne de zemin oluşturduğu aşikâr biçimde ortada durmaktadır. Diğer taraftan standartların altında sunulan ürün ya da hizmetin bir şekilde geçerlilik kazandığı durumlarda standartlara ihtimam göstererek iş yapmaya çalışan her meslek elemanının meslek sahasında faaliyet gösterebilmesi zorlaşmakta ve çoğu halde etik ihlallerle iş yapan kişilerin, yer değişimi, mesleği kaybetme ve hatta hayati boyutta “tehdit”leriyle karşılaşmaları gündeme gelmektedir.

(...) İşte bi profesöre biz proje yaptık, şimdi dedim profesöre... bi kâğıda çizip getirmiş projeyi, mimari proje. (...) adam yapmış getiriyo, (...) işte aslında etik olarak kardeşim yapamam, senin yaptığın şeyi ben yapmamam... Çünkü bakıyosun abuk subuk şeyler var. (...) bunu yapmıyom desem, müşteri bulamıyosun. Yapıyom desem senin kendine ters düşüyorsun. Sonuçta yapıyoduk, para diyoruz. En azını tercih ediyoz biz öyle diyeyim yani en zararsızını, en kimliğinden, kişiliğinden en az zarar vereni, yoksa zarar... O da zararlı (...) dediği gibi yaptık ettik. Proje bitti. Verdik. Uygulamada, başlıyacak sorun... Hatta ruhsatı belediyeye gitti. Belediye çevirdi geri, yönetmeliklere vs. aykırı kısımlar var diye (...) (Katılımcı 7, Erkek, Müteahhit-Mühendis).

(...) Ne sahtekârlıklar görüyo. Bakır diyoruz, adam bakır kaplı demir getiriyor. İki mili metresi bakır, bakır kaplı demir getiriyor, bakır 20 mm diyoruz 16 mm getiriyor (...) Niye böyle yapmadın? “Ben piyasada bulamadım” (...). Ama biz (...) tanıdığımız olduğu için aradık, var mı? İstedikleri kadar da var (...) Yalan o kadar rahat söyleniyo ki bulamıyoruz diyo (...) (Katılımcı 9, Erkek, Mühendis).

Şimdi şu an da çalıştığım yerde ne yazık ki standartların altındaki ürünler, sanki normalmiş gibi sürülüyor, ama ben (...) kendi işletmem varken ben bunu kabul etmedim yani (...) ama (...) sene(ler) sonra karşılaştığım müşterim dedi ki, kardeşim sen 15 sene evvel, 18 sene evvel bana yaptığın makineye ben deha anahtar vurmam dedim (...). Yani bunu farklı bi şekilde yaşadım. Ama tabi bunu yaşarkene, (...) kendiliğinden gelip geçivermiyo. Tabi sürünerek, çabalıyarak, yırtınarak, bilmem ne olarak, yani bi takım şeyler kendinizden feda ederekten

geçiyö (...) bunun sana bi getirisi yok yani ancak afferimi var (alkışlıyo) yaaniii (Katılımcı 36, Erkek, Mühendis).

Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarından mimar ve mali müşavirlerin mülakatlarında söyledikleriyle beraber genel olarak düşünöldüğünde, diğeri meslek alanlarına göre daha fazla oranda emeklerinin karşılığını alamadıkları bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu durum mimarlarda “görsel kandırmacaya” müsait bir alan olmasıyla birleşerek yönetmeliklere hâkim olmayan müşterilerin, sadece mimarın meslek ahlakına bağılı olarak, yanlış bilgilendirilmesine zemin hazırlamaktadır. Bununla beraber, ücrette “kırım yapma” meselesiyle birlikte mütalaa edildiğinde, işin piyasa şartlarında mimarın hakkını alamamasıyla hakkından fazlasına tamah etmesi arasındaki fark muğlaklaşmaktadır. Mülakat kümesine dâhil edilen mali müşavirlerde de mimarlarınkine benzer şekilde mesleki faaliyetlerinin karşılığını tahsil edememe ya da hak ettiklerinden daha azıyla yetinmek zorunda kalma durumunda oldukları görölmektedir. Bu durum mali müşavirlerde de belirlenen standartlar hilafına geniş bir kişisel inisiyatif alanı kabulü ile birleşerek, bir telafi mekanizması oluşturmakta ve alınan ücrete göre iş yapmak ya da bir işten dolayı alınamayan ücret mukabilinde farazi yasalarla mükellefe borç çıkartmak gibi kişisel çözümlerle emek-ücret dengesi sağlanmaya çalışılmakta ve ancak bir denetim sonucu ceza alınırca mükellefin ve mali müşavirin “yanlış yaptığı”na dair bir kanaati oluşmaktadır.

Benim bizzat arkadaşım, o kırım yapan bi firmada... Kendisinden alacağı olan bi adama diyo ki sana proje yapıyım, şey yapalım hani... Şey maksuplaşalım [bu şekilde telaffuz ediyor] hani, ondan sonra, adamın daha fazla metre kare bina yapabilme imkânı yani proje yapabilme imkânı olmasına rağmen projenin alanını küçük tutuyo ve bu kadar yapabilirsin diyo hani ücretini daha düşük çıkarabilmek için ve karşıdaki kişi de yönetmeliğe hâkim değil, mevzuata hâkim değil onu o şekliyle hani kabul ediyö, bi yerde kandırılmış oluyo yani (Katılımcı 40, Kadın, Mimar).

(...) Hani bi mesleki olarak yeterliliklerimiz çok düşük, odamız da bunu yükseltmiyor. Hakkımızdan azını alıyoruz, işin de hakkının daha azını yapıyoruz. Yani işin de hakkını vermiyoruz ne kendi hakkımızı alıyoruz ne işin hakkını veriyoruz. Bu da mesleki olarak yetersiz olmamızdan kaynaklanıyor (Katılımcı 71, Erkek, Mali Müşavir).

Mesleki bilgi ya da yasa ve standartların gereğine uygun iş yapma hususunda avukatların ise, bu husustaki meslek pratiklerinde muğlak bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Bunun nedenini ise mülakata dâhil olan avukatların söylemleri değerlendirildiğinde: i) müvekkilin meseleye vukufiyetinin olmaması, ii) belli konularda sıkça kanun değişikliğinin söz konusu olması, iii) avukatın dava hakkındaki öngörüyü “iş almak” için maniple edebilmesi ve iv) dosyada yapıldığı görülen işlemlerin niteliğinin ölçülebilmesinin her zaman mümkün olmaması şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda Katılımcı 30’un söylediklerinden, dava seyrinde avukatın, sonucu etkilemese de geciktirmesine neden olacak biçimde, avukatlık kanunu gereği olarak da “özenli” hareket etme sorumluluğunu yerine getirmediği durumlar olabildiği görülmekle beraber bu durumun, avukatın beyanı olmadıkça kaydının tutulamayacağı da anlaşılmaktadır:

Oluyo, ya mesela müvekkilin yapman gereken bi işi var yapmamışsın yani, yapılması gerekmiyor ama (...) acaba o da yapılıydu nasıl olurdu duygusunun yanında bi de açıkça yapmamız gereken mesela, bi kere davayı takip etmeyip, dosyayı düşürdüğümüz zaman ister istemez bi hak kaybı olmuyo ama bi hak kaybı gecikiyor (...) (Katılımcı 30, Erkek, Avukat).

Nihayetinde yukarıda ifade edilmiş olan farklı alanlardaki tezahürleri dikkate alındığında, kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının sundukları hizmet ya da ortaya koydukları ürünün niteliğine dair pratik uygulamalarında ilkesel davranma yönelimlerinin olmasının aynı zamanda alanlarındaki muhataplarının “tam ve anlaşılmiş bilgiye göre karar verme”leri için ayrıca çaba sarf etmelerini de gerektirmediği söylenebilir. Bununla beraber bu araştırma kapsamında meslek elemanlarının tümü alanlarındaki yazılı belge üzerinde belirlenmiş standartların pratikte bir işlerliği olmadığı kanaatine sahip oldukları görülmektedir. Bu durumda, mevcut uygulamalarda ürün ya da hizmetin belli evsafına olmasının ölçütü: i) meslek elemanının vicdani kararına, ii) muhatabın o alana dair bir farkındalık zemini sağlayacak kadar bilgili olmasına ve iii) bunlarla ilişkili olarak da denetim ve yaptırım mekanizmasının işlerliğine bağlı olarak belirlenmektedir. Bu bağlamda araştırmanın bir sonraki kısmında meslek elemanlarının, kendilerine hizmet veya yarar sağlanacak kişilere karşı muamelelerinde bir farklılaşma olup olmadığı ele alınacaktır.

6.1.3. Hizmet Verilen Kişilere Muamelede Adalet İlkesinin Pratik Yeterliliği

Araştırmanın bir önceki kısmında kendileriyle mülakat yapılan bireylerin meslek alanlarında sunulan hizmet ya da ürünün vasfını takdim ederken ne tür bir tutuma sahip oldukları ele alınmış ancak hizmet ya da ürünü sundukları muhataplarının sahip oldukları ya da olmadıkları vasıfların meslek elemanlarının eylemlerini planlamada etkisinin olup olmadığı sorgulanmamıştır. Dolayısıyla bu kısımda meslek elemanlarının kendilerine yarar sağladıkları kişilere karşı tutum ve davranışlarında o kişilerin; cinsiyeti, toplumsal-etnik ya da dini kimliği, iktisadi durum, eğitim düzeyi, rütbesi, mevki ve makamı, bedeni durumu (sakatlık, engellilik, güzellik, çirkinlik vb.) ve hukuki durumlarının (vatandaş, mülteci vb.) bir avantaj ya da dezavantaja neden olup olmadığı ele alınacaktır.

Kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının, anlattıkları değerlendirildiğinde, kategorik ayrım olmaksızın alanlarında: i) muhataplarının eğitim düzeyi ve sosyo-kültürel seviyesine bağlı olarak iletişim kurma, ii) alandaki hizmet veya ürün çıktısına dair bilgi verme, iii) daha özenli muamelede bulunma ve iv) daha öncelikli davranma gibi durumlarda farklı bir tutum içinde olabildikleri görülmektedir. Burada meslek elemanlarının, muhataplarının öğrenim seviyelerine göre farklı muameleden ziyade alanlarında farkındalığı, bilgi ve kavrayış sahibi olmalarına göre bir tavır değişikliğini benimsedikleri söylenebilir.

Bununla beraber, araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarından hekimler, hemşireler, müteahhitler nezdinde rütbe, mevki ve makam farklılığına sahip olmalarının muhataplarının avantaj ve dezavantajlı olmalarını etkilediği görülmekte avukatlar arasında ise bu durum daha muğlak ve temenni içerikli ifadelerle gündeme getirilmektedir. Din görevlileri ve öğretmenlerin ise bu konuda kişisel farklılıklara sahip oldukları söylenebilir. İşadamları, mimarlar, mühendisler ve mali müşavirler nezdinde ise, muhataplarının rütbe-makam ve mevkiinden ziyade iktisadi durumunun bir avantaj-dezavantaja neden olduğu görülmektedir. Aynı şekilde muhatabının iktisadi durumunun elde edeceği faydayı doğrudan etkilediğini ifade eden diğer meslek elemanları ise hekimler, işadamları, müteahhitler ve dolaylı bir avantaj sağlandığını gündeme getiren öğretmenlerdir.

Araştırmaya dâhil edilen meslek kategorileri içinde avukatlar, hukuk sistemi içinde kadınların pozitif ayrımcılık nedeniyle avantajlı olduğunu dile getirirken, din görevlilerinin ise bir kısmının kadınları bir kısmının ise erkekleri dezavantajlı gördüğü anlaşılmaktadır. Diğer meslek elemanları ise kendi alanlarında cinsiyete dayalı olarak böyle bir farklılığın olmadığını söylemektedirler. Bunun yanında müteahhitler muhataplarının dini kimliğinin onları avantajlı kılacağını ifade etmekteyken, muhatabın bedeni durumu ve hukuki durumuna göre avantajlı ya da dezavantajlı olma durumları, mülakat kümesini oluşturan meslek elemanlarının kişisel tutumlarına göre farklılık göstermekle beraber gerekli fiziki ya da hukuki düzenlemelerin olmamasına bağlı olarak da değişebilmektedir.

Bununla beraber, bu araştırmanın analiz zemini oluşturan ideal tipik çözümleme çerçevesinden bakıldığında, ilkesel davranma çabasına binaen diğer kişilerin faydasını öncelikle tavrına sahip bireylerin, bu konudaki tutumlarının, muhataplarının ihtiyaçları merkezinde şekillendiğini söylemek mümkün gözükmektedir. Bu genel tabloya dayanarak kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının, kişisel hassasiyete bağlı olarak bir farkındalıkla hareket etmedikleri durumlarda, alanlarında hizmet ve fayda sunulan kişilerden belli vasıflara sahip olanları yaygın olan muameleye tabi tuttıkları söylenebilir. Dolayısıyla meslek alanlarının farklılaşmasıyla kendilerine fayda sağlanacak kişilerin hangi vasfının daha öncelikli olarak kendisini avantajlı kılacağı da farklılaşmaktadır.

Bu bağlamda mevzunun mülakat kümesini oluşturan meslek kategorilerindeki görünümü ise şu şekildedir:

Bu bağlamda mevzunun mülakat kümesini oluşturan meslek kategorilerindeki görünümü ise şu şekildedir:

Mülakata dâhil edilen meslek elemanlarından din görevlileri, eğitim düzeyi ve toplumsal ve etnik kökeninin farklılaşmasının kendilerine hizmet verilen kişilerin hem farklı muamele görmeleri hem de alacakları hizmetin niteliğinde farklılıkların olacağına dair genel bir meslek alanı tasvir etmektedirler. Onlar bu durumu kendileri dışındaki meslektaşlarının tavır ve davranışları söz konusu olduğunda şu hususları gündeme getirerek ifade etmektedirler: i) belli bölgelerde görev yapmayı kabul

etmeme ii) mültecilerle ve sosyo-kültürel seviyesi düşük olan kişilere hizmet vermekten hoşlanmamama ve iii) ulaşım, çalışma şartları rahat olan ve kendilerini yormayacak kişilerin bulunduğu ortamlarda görev yapmayı isteme ve bunun için gayret gösterme ve iv) çalıştıkları yerlerin fiziki şartlarının engelli kişilere yönelik düzenlenmemesi. Aynı din görevlileri, meslektaşlarının bu tür tutumlarının yaygınlığına dikkat çekerken kendi eylemsel tercihleri hakkındaki beyanlarının içeriğinde bu tür tavırların aksine ve mesleki amaçlarıyla ilişkili olarak ilkesel bir tavır belirleme gayretini ima eden ifadelerle yer vermektedirler. Bu beyanların içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla kendilerinin: i) muhatabın ihtiyacını gözetme, ii) mültecilerle diğer vatandaşlar arasında bir bağ kurmaya gayret etme, iii) “gariban” şeklinde vasıflandırdıkları sosyo-ekonomik düzeyi düşük kişilere yardımcı olma ve iv) muhatap oldukları kişilere azami fayda sağlama amaçlarına matuf olarak eylemlerini planlamaya ve yürütmeye gayret ettikleri görülmektedir. Öte yandan, bu bireylerden bir kısmının “mesleğin saygınlığını koruma”ya yönelik bir tavır olarak toplumsal statüsü yüksek kişilere karşı ilişkilerinde mesafeli davranmaya özen gösterdikleri de dikkat çekmektedir. Örneğin, din görevlilerinin söylediklerine binaen alanlarında genel olarak “kendilerini yormayacak” ve fazla emek harcamayacakları kişileri muhatap almaya yönelik bir eğilimin olduğu anlaşılmaktayken Katılımcı 24, toplumda her yaş ve düzeyden kişilerin kendi mesleki sorumluluk alanına girdiğini ve onlara da hizmet verdiğini söylemekle beraber toplumsal dinamikler içinde daha elzem gördüğü gençlerin dini eğitiminin kendi nazarında öncelikli olduğunu ifade etmektedir:

Eğitim durumu, sadece eğitim durumu. (...) Özel olarak öncelediğim kişiler var. Gençler ve eğitime daha çok muhtaç olanlar (...) diğer türlü orta yaşın üzerinde veya işte daha yaşlılarla, tabii ki biz yine sorumluyuz yani ama daha çok ihtiyaç duyulan alan olduğu [için] (...) önceliği onlara veriyorum (Katılımcı 24, Kadın, Din Görevlisi).

Benzer şekilde Katılımcı 49 da, kendi alanında toplumda yaygın olan standartların dışındaki kişilere yönelik çalışma yapmanın itibar edilmeyen bir durum olduğunu ve kendisinin o gruplara yönelik çalışmalarından dolayı “dışlandığını” söylemekte ancak din görevlisinin mesleki rolü gereği aslında bu yönde çalışması gerektiğine dair kanaatini şöyle ifade etmektedir:

Dezavantajlı olabilir mesela bizim çoğu kursumuzda zaten... engelliye yönelik çok şeyler de, fiziki mekânlar da uygun değildir bir. İkincisi de dezavantajlı

gruplarla çalıştığımız zaman zaten uzaylı oluyosunuz (...) aslında hiç birimiz değil mi, özel gereksinim duyan insanlara el atmak istemiyoruz, çok fazla. Hiç kimse sosyal hizmetlere gitmek istemiyorum, ne biliyim işte hiç kimse sevgi evlerine... gider de şöyle, öğrenciyi götürür, gezme yapar getirir (...) Herkes kentin içinde elit, (...)’da çalışmak istiyorum (gülüyor) (...) kendi alanımda ben dezavantajlı gruplarla çalışmaya bayılıyorum (...). Ben o gruplarla çalışılabileceğini ve özellikle biz o yönümüzü ağırlaştırmazsak da biz zaten, kurum olarak da çok ömür biçmiyorum ben kurumumuza. Çünkü şey yok, kaldırdığımız, toplumda kaldırdığımız bir yük yok (...) (Katılımcı 49, Kadın, Din Görevlisi).

Kendileriyle mülakat yapılan öğretmenlerin anlattıklarına binaen, mesleki rol gereği öğretmenlerin, öğrencinin eğitim seviyesini yükseltmeye yönelik çalışmalar yapması gerekirken “akademik seviyeleri düşük” olan okullarda ve bu yeterliliğe sahip olmayan öğrencilere karşı “suçlayıcı” ve “hakaret” içerikli muamelelerinin daha görünür olduğu söylenebilir. Bununla beraber öğrencinin velisinin toplumsal statüsü, mesleği ve iktisadi seviyesinin yüksek olması ve bunun okuldaki işleyişe yansımaları gibi durumlarda öğrencinin sınıf içinde diğerlerinden öne çıkarılması ya da notlarının yükseltilmesi gibi tutumların takınıldığı görülmektedir. Yine etnik köken itibarıyla mülteci öğrencilere de farklı muamelelerde bulunduğu anlaşılan bu meslek kategorisinde bireylerin bir kısmı mülteci öğrencilere karşı dışlayıcı tutumlar sergilerken bir kısmının ise hak etmedikleri halde fazladan not vermek gibi diğer öğrencilere nazaran pozitif ayrımcılık yapma tercihinde buldukları anlaşılmaktadır. Bedeni ya da zihni olarak bir engeli bulunan öğrencilerin de diğer öğrencilerden farklı olarak ve çoğu halde daha anlayışlı bir muamele gördükleri söylenebilir. Öğrencilerin hem kişisel farklılıklarının hem de velilerinin sosyo-kültürel ve ekonomik durumlarının kendilerinin avantajlı olma ya da olmamasını etkilediği durumlarda kendileriyle mülakat yapılan öğretmenlerin genelinde fazladan not verme davranışında bulduklarında, bu ayrımcılığın “makul” ve “ufak-tefek şeyler” olarak konumlandıkları ancak kendilerince makul seviyede olmayan aynı tercihlerin “kabul edilemez” olduğu kanaatini taşıdıkları görülmektedir. Aynı şekilde öğrencinin “sosyal”, “girişken” ve “prezantabl” olması ya da ailesinin veli toplantıları vb. organizasyonlara katılmak gibi ilgilerinin olması da öğrenciye yapılan muameleyi değiştirebilmektedir.

Dolayısıyla bu araştırma kapsamındaki bireylerin beyan ve tavırlarına, eğitim faaliyetinin görünür çıktılarının öğrencinin eğitim sürecindeki kazanımlarıyla her

zaman örtüşmediği aşikâr biçimde görülmektedir. Bununla birlikte çoğu öğretmen nezdinde muhatabının salt öğrenci olarak değil, sahip olduğu ya da olmadığı vasıflarıyla veya ait olduğu toplumsal-etnik ve temsil ettiği dini kimliğiyle bir öğrenci olmak bakımından değerlendirilebildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda araştırmaya dâhil edilen öğretmenlerin genelinin mesleki rolü merkeze aldıkları ancak eylemlerini kendi ilkeleri merkezinde planlamaları söz konusu olduğunda kişisel olarak seçici davrandıkları ifade edilebilmektedir. Örneğin, Katılımcı 1, velinin okula maddi destek sağlamasının öğrencinin notlarının tayin edilmesine ve hatta sınıfı geçmesine doğrudan etki ettiğini sitayişle anlatırken kendisinin aynı durumda “kabul edilebilir” ölçülerde olduğu sürece benzer bir tercihte bulunabildiğini de şöyle anlatmaktadır:

(...) Evet, öyle şeyler çok gördük, böyle baskılar çok gördük. (...) “filanca öğrencinin velisinin okulumuza şöyle bir katkısı var işte hocam onun şu notunu biraz şey yapsak” veya mesela öğrenci kırk yıl çalışsa alamayacağı notu sizden vermeniz isteniyor. (...) Yazılıya ilişmiyorsunuz. O resmi evrak olduğu için ama öbürü, performans notu öğretmene bağlı ya (...) kabul edilebilir mi böyle bir şey? (...) Ama bana teklif edilip de benim de makul bulduğum durumlar oldu. Yani bakıyorsunuz öğrenciye, çok böyle ahım şahım bir şey istenmiyorsa, evet diyorsunuz. Bu öğrenci belki biraz daha tolerans tanınabilir diyorsunuz. Beş on puan o şekilde (Katılımcı 1, Erkek, Öğretmen).

Katılımcı 12 ve 15’in ifadeleri de öğrencilerinin etnik kökeninin bazı öğretmenlerin muamelesini belirlemede etkili olduğuna dair temsili bir örnek olma kabiliyetini haizdir:

(...) Suriyeli öğrencilerimiz var. Eşit sınavlara girmelerine rağmen eşit notlar almadıkları durumlarda onlara performans notuyla desteklenip onların daha iyi duruma getirilmesi söz konusu (...) (Katılımcı 12, Erkek, Öğretmen).

(...) Suriyeli öğrencilerin yoğun olarak okuduğu bir okul. Tabi ki, bahsettiğim tarzda, biraz önce bahsettiğim tarzda hocalar tarafından onlara karşı olumsuz cümleler kurulabiliyo (Katılımcı 15, Kadın, Öğretmen).

Bu araştırma kapsamındaki bir diğer kategori olarak hekimler ve hemşirelerin ifadelerine istinaden de sağlık alanında hastaların, i) eğitim seviyeleri, ii) makam ve mevki sahibi olması ya da üst makamlarda tanıdığıının bulunması, iii) hakkını arama bilinci ve gücünde olması, iv) hekimin tanıdığı olması, v) Türk, Kürt ya da mülteci olması, vi) tedavisinin hekim için maddi katkı sağlayıcı olması gibi özelliklere sahip olmalarının gerek muamelede gerekse alacakları tedavide kendilerini avantajlı ya da dezavantajlı kıldığı görülmektedir. Bununla beraber meselenin hekim ve hemşireler

tarafında ise, i) özel hastanede ya da devlet hastanesinde çalışıyor olmak, ii) üst makamdan kişilerin isteklerini geri çevirememek, iii) kendi konumlarını koruma kaygısı, iv) yapılan ayrımcılığı zararsız ve “küçük şeyler” olarak görmek, v) kültürel farklılıkları belirleyici kabul etmek ve vi) kendi konumunu üstün ve muhatabının isteklerini haksız görmek gibi anlayışlarla hastalara karşı muamelelerini planladıkları söylenebilir. Sağlık çalışanları, bu tür farklı muamelelerin “olağan olarak her gün karşılaşılan”, “sıradan” durumlar olduğu kanaatini taşımakta ve istek üzerine rapor hazırlama ya da üst düzey rütbeye sahip kişilerin hem muamelede hem de tedavide imtiyazlı olmasını “küçük şeyler” olarak nitelenebilmektedir. Dolayısıyla sağlık alanında temel bir ilke olarak konumlanan, hastaların her halükarda eşit muamele ve tedavi imkânından yararlanması kuralının pratikte işlerliğinin olmadığı görülmektedir. Hekimler ve hemşirelerin genelinin nezdinde de, öğretmenlerde olduğu gibi, muhatapları, sadece hasta değil aynı zamanda belli vasıfların taşıyıcıları ya da o vasıflardan mahrum olan bireyler olarak konumlanmaktadırlar. Bu hususta, sağlık alanında hekim, hemşire ve hasta arasındaki ilişkinin konusunun, sadece hastalık ve mesleki bilgiye dayalı tedavi merkezli olmadığı ve çeşitli bakımlardan “geçerlilik” kazanmış gerekçeleri de kapsadığını söylemek mümkün gözükmektedir. Bu bağlamda hekim ve hemşirelerin genelinin bu bölümün analiz zemini oluşturan ideal tipler içerisinde hastanın; eğitim ve kültür seviyesine göre farklı muamelede bulunmayı yapısal unsurlara matuf olarak meşrulaştırıcı, makam-mevki ve statüsünün farklılaşmasına binaen yapılan farklı uygulamaları da olağan veya sıradan şeklinde niteledikleri anlaşılmaktadır. Bu itibarla bu meslek kategorilerinin de ilkesel anlamda seçici bir tavırla eylemlerini planladıkları söylenebilmektedir. Bu itibarla katılımcıların aşağıdaki ifadeleri bu meslek kategorisinin genel durumunu temsil kabiliyetini haiz bulunmaktadır:

Yani bi zarar gelmeyecek bi hastaysa (gülüyor) onun sakatlığı ya da düşkünlüğü göz ardı edilebilir. Edilebiliyor. [**Zarar gelmeyecek hasta derken?**] Yani hak arayamayacaksa, ben tabi bunları kendi açımdan değil genelde herkes için olanı (...) o açıdan söylüyorum, yani sosyal statüsü gereği ya da çirkefligi gereği, çirkefligi nedeniyle... Zarar gelecek ya da işin peşini bırakmayacak, bırakmayacağı düşündüğün bi hasta ile böyle daha zavallı olan arasındaki tercih değişebiliyo (Katılımcı 19, Erkek, Hekim).

Tabi zaman zaman vicdanla bize verilen emirlerin çok bağdaşmadığı zamanlar olabiliyo, o dönemlerde de şey kalabiliyosunuz tabi... Hani size verilen emirlere uymak zorunda kalabiliyosunuz, (...) hasta profili açısından hani sosyo-ekonomik

açından daha varlıklı ya da siyasi açıdan bazı hastaların, hasta yakınlarının baskıları onlara daha fazla şans, tedavi şansını ya da ziyaret sıklığını, kendi bizim hasta gurubu açısından, gerektirebiliyor (...) (Katılımcı 34, Kadın, Hemşire).

(...) Maddi olarak kendisine getiri sağlamayan hastalara bakmak istemiyorlardı (...) doktorlar nazarında... Ekstra külfet getiren işler, işte mültecilere bakmak gibi genelde tercih edilen şey değil. Bunu ben özellikle (...)’da çalışırken çok yaşadım (Katılımcı 8, Erkek, Hekim).

Benim için şey fark etmez ben özelde çalışıyorum ben (gülüyor) bu farklara(?) bakmam (gülüyor) benim için (eliyle para işareti yapıyor) önemli olan insan [**Kelle hesabı yani.**] Evet (Katılımcı 39, Erkek, Hekim).

Bu dört kategoriye dair genel tabloya binaen, din görevlileri, öğretmen, hekim ve hemşirelerin, muhataplarının değişken vasıflara sahip olmasına bağlı olarak farklı muamelelerde bulunmalarının kendilerine doğrudan bir maddi kazanç sağlamaya neden olmadığı ancak bu bireylerin, fazladan iş yükü altına girmeme ya da meslek alanlarındaki konumlarına dair menfi bir durum yaşamamaya dönük tercihte buldukları görülmektedir. Araştırmaya dâhil edilen diğer meslek kategorilerinde ise bireylerin muhataplarıyla kurdukları ilişkilerin kazançlarına etki edebildiği söylenebilir.

Bu bağlamda kendileriyle mülakat yapılan işadamları, mimarlar, mühendisler, müteahhitler, mali müşavirler ve avukatların anlattıklarına istinaden, meslek alanlarında kazancın “esnafılık” faaliyeti gibi bir süreçle ilişkili olması dolayısıyla maddi gelir elde etmeleri müşterileriyle ilişkileriyle doğrudan irtibatlı görünmektedir. Dolayısıyla bu meslek kategorileri sahaları gereği bazı farklı görünümlere sahip olsalar da bu yönüyle birlikte ele alınmaya müsait görünmektedir. Bu itibarla bu meslek kategorilerindeki bireylerin, gelir temin etmeye ve de emeğinin karşılığını almaya yönelik bir mesleki amaç olarak bazen de kişisel itibarı önceleyerek ve tümüyle yadsımsızın ilkelerinden seçerek eylemlerini planladıkları söylenebilir.

Araştırmaya dâhil edilen bu altı kategorinin tümü için, muhatapın eğitim ve sosyo-kültürel seviyesinin yüksek olmasının kendisine sağlanan hizmet ve yarara dair daha titiz bilgi alabilmesi ve aldatılmaması hususunda bir avantajı beraberinde getirdiği söylenebilmekteyken söz konusu eğitim seviyesi formel eğitimle sınırlanmamaktadır. Öte yandan bu durum aynı zamanda meslek elemanlarına da rahat iletişim kurma olanağı vermesi bakımından da işlerin seyrini kolaylaştırabilmektedir.

Bunun yanında diğer kategorilerden farklı olarak mali müşavirler tarafından mükellefin öğrenim seviyesinin artmasıyla kendilerinin talep ettikleri ücreti düşürmek zorunda kaldıkları da ifade edilmektedir. Mimar ve mühendislerden bir kısmı ise yüksek statüye sahip muhataplarının bazısının mevkiine dayanarak kendilerine karşı mütekebbir tutumlarından dolayı onlarla iş yapmaya devam etmediklerini dile getirmektedirler. Bu kişilerin eylemlerini kişisel itibarlarını önceleyerek planladıkları söylenebilmektedir.

Örneğin Katılımcı 14, müşterinin bilinçli olmasının ürün kalitesi hususunda aldatılma riskini azaltacağını söylerken, Katılımcı 44, üst düzey bir unvana sahip müşterisinin kendisine “üst perdeden konuşması” nedeniyle işini yapmaya devam etmediğini anlatarak “görgülü” kişilerin iletişim kolaylığı sağladığına dair ifadeleri şu şekildedir:

Tabi ne kadar bilinçli olursa, bu biraz da kültür meselesi, ne kadar müşteri bilinçli olursa... Yapılan hizmeti veyahut da malzemeyi ona göre daha iyi denetler (Katılımcı 14, Erkek, İşadami).

(...) İlkokul mezunudur ama kendini çok iyi yetiştirmiştir, görgüsüyle bilgisiyle şeyiyle, çok iyi anlaşırın, ama öbür tarafta bi tane şey vardır, üniversitede profesör vardır... Halk tabiriyle adam değildir, başına bela (...) (Katılımcı 44, Erkek, Mimar-Müteahhit).

Benzer şekilde Katılımcı 70 de öğrenim seviyesi yüksek olan kişilerin alanlarında aldatılmak bir yana her halükarda kendilerinin kazançlı çıkmasına yönelik tavırlar sergiledikleri ve işlerin seyrine müdahil olmaya çabaladıklarını şöyle anlatmaktadır:

(...) Eğitimde daha çok hem ücret konusunda çok sıkıntı çekiyoruz yani normal sıradan halktan biri ücretimize itiraz etmiyor ama üniversite mezunu atıyorum bi mühendis bi avukat çok itiraz ediyor yani o yüzden (...). Okumuş sorguluyor sürekli yani niye bu kadar vergi çıkıyor, bu muhasebe niye çıkıyor böyle atıyorum bu kalemler niye bu kadar çıktı işte bizim yılsonu defter tasdiklerimiz var işte bunlar niye çok sorguluyorlar yani ücreti, vergiyi sorguluyorlar (...) (Katılımcı 70, Erkek, Mali Müşavir).

Kendileriyle mülakat yapılan işadamları, mimarlar, mühendisler, müteahhitler, mali müşavirler ve avukatların nezdinde, muhataplarının sahip oldukları makam, mevki ve rütbelerin ve bunlarla bağlantılı şekilde iktisadi durumlarının da yapılan muamelede belirleyici etkisi olduğu görülmektedir. Bu kategorilerdeki bireylerden, avukatların ideal olana vurgu yaparak mevcut uygulamaya dair muğlak ifadeleri ve

mali müşavirlerle bazı mühendislerin müşterinin toplumsal statüsünden ziyade kendilerine yaptırdıkları işin bir gelir getirmesini önceliklelerine dair söylemleri dışında meslek elemanları, bu türden vasıflara sahip kişilerin sunulan hizmet ya da faydadan daha çabuk ve azami olarak istifade edecekleri veyahut da o kişiler hakkında “işlerini dürüstlikle yapacakları”na dair bir kanaatin hâkim olacağını söylemektedirler. Bununla beraber bu alanlarda etnik kökenle alakalı da bir ayrımcılığın olduğu ifade edilse de bu ayrımcılığın “işin gereğini yapmama” ya da “alanı tanımama”ya bağlı olduğu ancak etnik kökenin ayrımcılığın şiddetini artırdığı anlaşılmaktadır. Bu kategorideki bireylerin muhataplarının statüsüne bağlı olarak farklı muamelede bulunmalarının temel sebebinin ise, alanlarında bu kişilerle iş yapmaktan dolayı kendilerine bir tercih edilebilirlik vasfı kazandırma isteği olduğu aşikâr olmakla birlikte, araştırmanın son kısmında ayrıntıları ele alınacağı üzere, bu kişilere verilen imtiyazların “karşılıklı çıkar”a dayalı olarak bir geri dönüte zemin hazırlamasının da amaçlandığı söylenebilir. Bununla beraber kendi alanlarında maişet temini amacına matuf olarak sundukları hizmeti standartların altında verilebildiklerini söyleyen bazı meslek elemanlarının ise müşterileri arasında gerek sosyo-ekonomik düzeyi alt seviyede olan kişilere gerekse de etnik köken itibariyle farklı durumlarda olan kişilere karşı daha yardımsever davranabildikleri de görülmektedir.

Örneğin müşterilerinin elde ettikleri kâr ile sorumlu oldukları vergi miktarının dengesizliğinden müşteki olan Katılımcı 71, bu hususta şahsi kazanımıyla müşterisinin gelirini paralel görerek “kendi adaletini” sağlamaya yönelik davrandığını ifade ederken bir taraftan da maddi sıkıntıları olan müşterileri lehine kendi kazancından vaz geçebildiğini şöyle ifade etmektedir:

Yok ya adaletle haram yememeye çalışıyorum yani sadece işte zor durumda olan mükelleflerimizi kayırıyoruz yani (...). Bir mükellefin (...) şimdi çocuğu hasta üç senedir ücret almıyor(um) ve silerim yani ücret yönünden yardımcı olmaya çalışıyoruz hani hayatını idame ettirebilmesi için (Katılımcı 71, Erkek, Mali Müşavir).

Katılımcı 16 ise hukuk alanında kişilerin farklı mevkilerde ya da iktisadi düzeylere sahip olmamalarının karşılaşacakları muameleyi değiştirebildiğini reddetmeksizin ideal olana atıfta bulunarak, bu ve benzer konularda bu araştırma

kapsamındaki avukatların bir cevap vermeme stratejisi olarak tercih ettikleri “ideal olanı” dile getirme tavrını temsil etmektedir:

Hiç olmaması gerekiyo, (...) yani olmamasını ümit ediyoruz. Öyle söylüyoruz yani, yani oluyo demek istemiyorum. Olmamasını ümit ediyoruz ona çabalıyoruz yani (Katılımcı 16, Erkek, Avukat).

Katılımcı 37 ise meslek alanındaki etik ihlaller bağlamında sosyo-ekonomik seviyesi yüksek ve statü sahibi olan kişilere karşı bir güvenin hakim olacağını şöyle ifade etmektedir:

Yani daha zengin daha eğitimli fiziksel ya da sosyal olarak statüsü daha yüksek bi insana insanlar daha rahat yaklaşıyo. Şeyin başında konuştuğumuz şüphecilik şeyi skalasında azalma veya artma oluyo. Karşıdaki insanı sen daha yetkin, eğitimli görürsen senin şüphe anlayışın (değişiyor) (Katılımcı 37, Erkek, Mühendis).

Benzer şekilde Katılımcı 57 de müşterilerinin yüksek statülü kişiler olmasının diğer kişilere karşı kendi binalarını cazip hale getirebildiğini söyleyerek o vasfa sahip müşterilerine belli kolaylıklar sağlamayı tercih ettiğini ifade etmektedir:

(...) Çok ciddi avantaj katabilir, mesela bir doktor müşterimiz olursa bu çok avantajlıdır onun için, biz normal bi müşteriye atıyorum 400’e bi daire vereceksek ona 395’e verebiliriz. Çünkü müşteriler soruyo, “burda ne tür insanlar oturuyor?” diye biz doktor öğretmen, savcı dediğimiz zaman onlar için daha cazip hale gelebiliyor (Katılımcı 57, Erkek, Müteahhit).

Muhataplarının belli mevkilerde olması ya da belli bir statüye sahip kişiler olmasının elde edecekleri ürün ya da faydaya ulaşmada kendilerini daha öncelikli kılmasına dair Katılımcı 52 ve 53’ün ifadeleri de zikretmeye değerdir:

Ha şöyle bi durum oluyo mesela aslında aynı firma (...) bi bölgedeki ürünler hani bi hafta gecikse bile çok sıkıntı etmiyolar ama asıl böyle (...), patronların, mevkii yüksek olanların olduğu bölgeye, sorun yaşamamak adına, hani araç bulmaya, hemen ürünleri göndermek için daha çok çalışılıyor (Katılımcı 52, Kadın, Mühendis).

Evet, mesela müşteri mesela çok daha büyükse, mevkisi yüksekse muhatap almak tabi daha hızlı oluyo (Katılımcı 53, Kadın, Mühendis).

6.2. Meslek Sahasında Rekabet Merkezli İlişki Örüntüleri

6.2.1. Rekabetin Olağan Seyri ve Adil Rekabet Şartlarını Bozucu Durumlarda İlkelerin Konumu

Araştırmanın bu kısmında, mülakat kümesini oluşturan meslek elemanlarının kendi alanlarında olağan olarak nasıl bir rekabet ilişkisi içinde faaliyet gösterdikleriyle

alanlarında haksız rekabete neden olan hal ve tutumların neler olduğu ve bu gibi durumlarda kendilerinin nasıl davrandıkları ele alınmaktadır. Bu itibarla, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin anlattıklarına binaen farklı meslek kategorilerinde, yapılan işin doğası gereği değişiklikler arz etse de, rekabette eşitliği bozan tutum ve davranışların benzer bir tablo oluşturduğu görülmektedir. Bunun yanında, maddi bir kazanç ya da kayıp getirmeyen ya da nispeten tatmin edici olmayan maddi kazanımların söz konusu olduğu durumlarda, meslek elemanları arasındaki rekabetin mesleki ya da şahsi itibar kazanımında öne geçmeye matuf olduğu ve pratikte bireyin yaptığı işten ziyade doğrudan kişiliğini hedef alması bakımından bu rekabetin, çoğu halde, daha şiddetli olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta, mülakat kümesini oluşturan meslek kategorilerinden öğretmen, din görevlisi ve hemşire kategorisinde rekabetin maddi kazanım getiren yönü yadsınmamakla beraber daha baskın olarak şahsi itibara yönelik olduğu aşikârdır. Hekimler arasındaki rekabet de özünde maddi kazanım amacına dönük olmakla beraber “itibar” elde etmek ya da var olan itibarını korumak bu meslek kategorisi için aynı zamanda maddi getirisi olan bir faydanın elde edilmiş olması anlamına gelmektedir. Diğer meslek kategorilerinden avukatlıkta rekabet ilişkilerinin seyri “esnaflık” faaliyeti görünümü kazanmakta, işadamları ise özünde esnaflık faaliyeti içinde olmalarına rağmen sahalarındaki rekabeti yanlarında çalışan veya kendi mevkilerinden daha alt seviyede faaliyet gösteren kişiler üzerinden gündeme getirmektedirler. Mimar, mühendis, müteahhit ve mali müşavirlerde ise rekabetin temel sebebi maişet temini ve daha fazla maddi kazanç elde etme arzusu olarak tezahür etmektedir.

Bu bağlamda araştırmaya dâhil edilen bireylerin, sahalarındaki rekabet ilişkilerinin niteliği: i) rakipleri karşısında avantaj elde etmek için muhataplarına yanıltıcı ve yanlış yönlendirici davranışların olup olmadığı, ii) gizli tutulması gereken bilgilerin kişilerin aleyhine olacak şekilde kullanılıp kullanılmadığı, iii) hırs, tamahkârlık ve öfke gibi duygu durumlarının rekabet ortamına ne türden bir etkisi olduğu, iv) rekabetin yanında meslek elemanları arasında bir yardımlaşmanın olup olmadığı ve varsa bunun ne türden bir yardımlaşma olduğu ve v) kin, intikam alma ile bağışlama, hoş görme arasında tercih yapmak zorunda kalınan hal ve durumların olup

olmadığı ve bütün bu durumlar karşısında bireylerin eylemlerini nasıl planladıkları olmak üzere beş konu çerçevesinde incelenmektedir.

Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin anlattıklarına istinaden, meslek elemanları arasında rekabet söz konusu olduğunda, bireylerin bu bölümün analiz zeminini oluşturan ideal-tipik çerçeve içerisinde ilkelerinden bazılarını seçerek eylemlerini bu doğrultuda planlama veya eylemleri ile ilkeleri arasını ayırma eğilimine dair örneklere rastlanmaktadır. Bununla beraber bu meslek elemanları içinde ve farklı kategorilerden bazı bireylerin, gerek mesleki gerekse de kişisel olarak belli bir itibar ya da maddi seviyenin üzerinde olmaları ya da mesleklerini nispeten daha küçük bir çevreyle muhatap olabilecekleri yerlerde icra etmeleri dolayısıyla meslek alanlarındaki rekabet ortamına göre hareket etmedikleri ancak bazı zamanlarda bu rekabetin yansımalarına maruz kaldıkları görülmektedir. Yine meslek elemanları içinde özellikle avukat ve hekimlerden bir kısmı, sahalarında ticari bir faaliyet ortamını çağrıştıran rekabetin yaşandığını yadsımamakla beraber “somut örnekler üzerinden” konuşmak istemediklerini dile getirmektedir. Bu minvalde, tüm kategorilerden bireyler, rekabet ortamında gerek inanç ve meslek ahlaki ilkelerine gerekse de meslek kurallarına uymayan hallerin yaşandığını ifade etmekte ancak genel bir söylem olarak bu tür davranışların “her meslekte olacağı” ya da “ufak-tefek şeyler”e tekabül ettiğini dile getirmektedirler. Bu ve benzeri ifadeler, bir cevap vermeme stratejisi olarak değerlendirilebilir mahiyette olmakla beraber, mülakatların genelinde ortaya çıkan tablo ile birlikte düşünüldüğünde, atıfta bulunulan “ihlallerin” yaygınlığı ve karşılaşılma oranının yüksek olmasıyla paralel olarak bu ihlallerin meslek elemanları tarafından kanıksandığı intibasını uyandırmaktadır. Bu hususta, dördüncü ve beşinci bölümlerde de ortaya çıktığı üzere, bu araştırma kapsamındaki meslek kategorilerinden bireylerin, elzem gördüğü meslek ahlaki ilkeleri veya meslek hayatını düzenlemede işe koştukları inanç ilkelerinin, kendi sahalarında yaygın ihlallere matuf olarak öne çıkarmak yanında, kendilerinin hiçbir şekilde taviz vermeyeceklerini ya da vuku bulmaması gerektiği kanaatini taşıdıkları ihlallerin de, genel olarak, iş pratikleri içinde henüz karşılaşmadıkları ya da karşılaşma ihtimallerinin çok az olduğu hususlara matuf olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla rekabet mevzuunun incelenmesinde belirlenen konular itibarıyla ve hassaten, belli ihlallerin olduğunu yadsımamakla

beraber, kendilerine yöneltilen soruları daha genel ifadelerle cevaplamaya eğilimli kişilerin “zikretmeye değer görmüyorum” şeklinde atıfta buldukları olayların gerçek boyutunun ne olduğu muğlak kalmakta ancak söz konusu alanda rekabette avantaj sağlamaya yönelik yaygın mesleki ihlallerin bulunduğu sonucuna ulaşmak mümkün görünmektedir.

Bu itibarla, araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının yukarıda ifade edilen konular çerçevesinde ve alanlarındaki rekabetin tezahürleri göz önüne alındığında belli hususlarda benzerliklere sahip olduklarını söylemek mümkündür. Öncelikle, tüm meslek kategorilerinde etik bir kural olarak yasaklanan rakibini **kötüleme** ve işleri üzerinden ya da kişiliğine yönelik olarak çeşitli şekillerde töhmet altında bırakma davranışı ve meslek sahasında ancak “ikili ilişkiler”de yakınlığın bulunmasıyla bir **yardımlaşmanın** söz konusu olması hususunda tüm meslek kategorilerinin benzer görünümlere sahip oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Örneğin, Katılımcı 54, meslektaşların birbirini kötüleme davranışının, kişiye somut bir kazanım getirmediği yerde dahi “kıskançlık”ın bir yansıması olarak rekabetin, bireyin iş pratiği üzerinden yapıldığını ve aradaki ilişkilerin bozulduğu durumlarda normalde görmezden gelinen ihlal davranışlarının gündeme geldiğini söylerken Katılımcı 33 ise, öğretmenler arasında şahsi itibara yönelik rekabetin meslektaşların kişiliğini hedef alacak şekilde “saldırı”la yapılabildiğini dile getirmektedir:

Hani diyelim ki bi arkadaşın farklı bi şeyi var. Ha şu şekilde diyelim ki aramızda bi soğukluk olduğu zaman noluyor? “Ya o şöyle şöyle de yapıyor, o şu işlerle de uğraşiyor, bu işlerle de uğraşiyor” diye onlar gündeme gelebiliyor (...). Adam bi yeri elde edebilmek için napabiliyor? Değişik yollara başvurabiliyor. Şikâyet edebiliyor ya telefon açıyor, “hocam” diyor. Telefon açıyor. “Sabah namazında ben gidiyordum, daha camisi yangın değildi, lambası yanık değildi” diyor. Meslektaşını şikâyet edebiliyor. Niye? O belki güzel bi iş yapıyor, kendisi de yapamıyor ya, hani ciğer pis hesabı (...) (Katılımcı 54, Erkek, Din Görevlisi).

(...) Yani tefsir dersi yapıyor adam, özel ders yapıyo, tamam mı? O sırada bi Müslümanın yürüyüşünü anlatırken, benim yürüyüşümü anlatıyo (...) Müslüman böyle yürümezmiş. O kendi sümsük yürüyüşünü örnek gösteriyo filan (...). Yani adam grybet ediyo. Ayetlerle bunu yapıyo ve bu adam hoca yani (...). Mesela biz şimdi oturduk diyelim siz benim öğrencimsiniz, sizin bi derdiniz var, (...) ne bileyim yani bi şeyiniz var. Biz burda oturmuşuz mesela bir şeyler konuşuyoruz. Adam bunu napabiliyo? İstismar edebiliyor hocam, bunu kötüye kullanabiliyor. Niye? Çünkü seni burdan vurabilir. Burası çok yani... çok çirkin hocam ya! Çok çirkin... Bu öğretmenler arasındaki haset fesat olayları çok sıkıntılıdır yani (Katılımcı 33, Erkek, Öğretmen).

Benzer şekilde Katılımcı 4 ve 28'in ifadeleri de, mesleki rekabetin bireye doğrudan maddi kazanç getirebileceği meslek alanlarında da, yazılı meslek kurallarında yasaklanması ya da bu yönde yazılı bir kural olmaması fark etmeksizin, meslektaşların birbirlerini, yaptıkları işi menfi niteliklemlerle olumsuzlama üzerinden “yıpratarak” ya da “itibarsızlaştırarak” kötüleme tutum ve davranışı gösterdiklerine dair diğer meslek kategorilerinde de yaşanabilen benzer durumları temsil kabiliyetini haizdir:

(...) Bu yalan da değil aslında diyosunuz ki ‘ya bizim arabamız mercedes başkasının arabası mal’. Ya ‘o araba kötüdür’ diyebiliyoruz (Katılımcı 4, Erkek, İşadamı).

(...) Evet, ben hastaya kanı düşükmüş, köyde çalışıyodum, aile hekimi, sağlık ocağı vardı o zaman kadının kanı düşükmüş ben ona (...), şu an kendim de içiyorum, hamilelere de veriyoruz, sadece folik asitle demir preparatı, yazmışım kutularca, iç demişim, kan takmak gibi bi şansım yok benim o hastaya. Ondan sonra hasta tarlada çalışırken bayılıyo, çok normal animik bi hasta tarlada yük, efor sarf ediyö bayılıyo. Hastaneye gidiyolar (...) uyanıyo hastaneye, hastanedeki doktor diyor ki: “Bunları, at bu ilaçları, zehirlemiş bunlar seni” diyo, böyle bi mantıksızlık olabilir mi? Yani bak kaç yaşında adamsın, ... Hamile, yani hamilelere en şey ilaçlar verilir. Sonra hasta gelip bize diyo ki, (...) “bunları” diyo “alın” diyo ben bunu diyo (...), noldu dedim, “bunlar beni zehirlemiş” diyo, “bayıldım ben senin yüzünden” bilmem ne. Ne kadar saçma. Bi dinazor doktor yapıyo bunu 70-80 yaşında, emekliliği gelmiş, hala çalışan bi adam, böyle bi aptalca hareket yapıyo. Bu adam etiği öğrense ne öğrenmese ne (...) Tecrübesiz de değil. Bu pislik yani resmen ahlaksızlık bu yani. Ben öyle düşünüyorum, kayıtlara giriyor ama (gülüyor) (...) (Katılımcı 28, Kadın, Hekim).

Bu bağlamda mülakat kümesini oluşturan meslek elemanları alanlarındaki rekabetin olumsuz yönlerinin kendi buldukları durum ve konumdan ya da kendi sahip oldukları vasıflardan farklı olarak başka belli vasıflardaki meslektaşları arasında yaygın olduğunu söylerken; öğretmen ve hekimler devlet okulları ve hastaneleri ya da özel okullarda ve özel hastanelerde çalışma arasındaki farka, avukatların bir kısmı, işadamları ve mali müşavirlerin bir kısmı tecrübeli-geç ayrımına, din görevlileri belli bir mesleki misyona sahip olup olmamaya, hemşireler hastane ya da sağlık ocağında çalışma veyahut da hastanede belli bölümlerde ve konumlarda çalışıp çalışmamaya, mimarlar ve avukatların bir kısmı kendi işini yapma ya da özel şirkette çalışma farkına, müteahhitler de belli bir sermaye sahibi olup olmama ayrımına dikkat çekmektedirler. Dolayısıyla meslek elemanlarının genel olarak “mesleki saha koşulları” ve “kurulu sistem”in tetiklediği bir rekabet ortamından bahsetmeleri bir yana, mali müşavirlerin

ve müteahhitlerin bir kısmının anlattıklarına binaen, mezkûr okuma biçiminin alanlarındaki rekabetin temelini oluşturduğu söylenebilir.

Bu bölümün başında ifade edildiği gibi, araştırmaya dâhil edilen bireyler, genel olarak meslek sahalarındaki belli durumlarda ne türden ihlal davranışları olduğunu betimlerken hâlihazırda faaliyet gösterdikleri yerlerden ziyade daha önce çalışmış oldukları kurum ya da pozisyonlara atıfta buldukları gibi, burada da kendilerinden bir biçimde farklı bir görünüm arz eden meslektaşları arasındaki rekabetin çok daha fazla etik ihlali ortaya çıkardığını vurgulamaktadırlar. Bununla da ilişkili olarak bireyler, kendileriyle benzer meslektaşları arasında daha az ya da daha “ufak-tefek” olayların yaşandığı kanaatini taşımakta veya iki farklı pozisyonla ilgili başka türden etik ihlalleri gündeme getirerek kendine dönük kısmı azımsayabilmektedirler. Ancak her halükarda bir ihlalin yaşandığını inkâr etmemektedirler. Örneğin, uzun bir mesleki tecrübeye sahip olan Katılımcı 45 alanlarındaki rekabetin genç avukatlar arasında birbirini kötüleme şeklinde tezahür ettiğini kendi yaşıtı meslektaşlarının bundan imtina ettiğini düşünmektedir:

(...) Tecrübeli avukatlar, gençlerin yaptıkları şeyleri tenkit etmekle birlikte “o şöyledir, bu böyledir” diye bi takım ithamlarda bulunmayız (...). Orda edeceğin her kötü laf sana da gelir nihayet itibariyle. Onun için ondan özellikle kaçınırsın. Ama bu yeniler, yeni olan gençler böyle davranmıyorlar. Bir birlerini kötüleme yollarına da gidiyorlar. “Onun yaptığı yanlış” da demeye kalkıyor, (...) işte bunlar rekabetin tezahürleri (...) (Katılımcı 45, Erkek, Avukat).

Benzer şekilde Katılımcı 25 de özel okullarında çalışan öğretmenler arasındaki rekabetin çok daha şiddetli olacağını şöyle ifade etmektedir:

(...) Yani şuan ben Milli Eğitim’de olduğum için rekabet yönü biraz bizde zayıf ama özel okullardaki bi öğretmene sorsaydınız, tahmin ediyorum, rekabet orda çok daha acımasız olabilecektir (Katılımcı 25, Erkek, Öğretmen).

Katılımcı 21 ise hastanede çalışan hemşireler arasında belli bir konumu elde etmek için çeşitli yollara başvurulabildiğini ve bir rakiplik durumunun söz konusu olacağını söylemektedir:

(...) Fakat hastanede çalışırken sorumlu hemşirelik, başhemşirelik ya da işte çok yoğun serviste çalışma veya çok rahat bi serviste çalışma adına bi takım kumpaslar dönüyo (gülüyor) bunlar hatırladıklarım (Katılımcı 21, Kadın, Hemşire).

Hekim kategorisindeki bireyler ise genellemeler ya da azımsamalar üzerinden ve belli konularda çoğunlukla muğlak ifadeler kullanmalarına mukabil var olduğunu inkâr etmedikleri rekabetin devlet hastanelerinde “performans sistemi”nin olmasının ya da özel hastanelerde “girişimsel işlemler”in maddi kazanca etkisinin meslektaşlar arasındaki rekabetin şiddetini belirleyeceğine dair farklı kanaatlere sahip görünmektedirler. Bu bağlamda Katılımcı 39 ve Katılımcı 5’in ifadeleri zikretmeye değerdir:

Çok, rekabet şu an tamamen, hele devlet hastanelerinde tamamen rekabet. Performans sistemi olduğu için aynı hastanede en kötü, en kavgalı, birbiriyle anlaşamayan doktor, aynı bölümden iki doktordur şu anda, özellikle devlet hastanelerinde (...) (Katılımcı 39, Erkek, Hekim).

(...) Yani mesela özel hastanelerde bu daha fazla oluyo. Yani hastada daha önemli bi hastalık varmış gibi bi takım fazladan tetkikler istenebiliyor ya da hastaya işte endoskopi yapılması gerekir diye endoskopi yapabiliyorlar, gastroskopi yapabiliyorlar. Mesela sezeryanla doğum yaptırma noktasında, normal doğum yapabilecekken hasta, “şöyle şöyle riskleri var sezeryanla yapılırsa daha iyi olur” şeklinde... Hem kendilerine hem de hastaneye işte maddi anlamda biraz daha menfaat sağlayabilmek [için] (Katılımcı 5, Erkek, Hekim).

Kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanları, aralarındaki rekabetin muhataplarına sunulan hizmet veya ürüne ya da muhataplarıyla ilişkilerine etki edip etmemesi bakımından da bazı ortak görünümlere sahip bulunmaktadır. Bu araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarından din görevlileri arasında diğer meslek kategorilerinden ayrılamayacak boyutta bir rekabetin olduğu aşıkarken bu rekabetin hizmet verdikleri kişiler merkezinde olmadığı ve onları da etkilemeye dönük bir niteliği bulunmadığı görülmektedir. Diğer kategorilerden bireylerin anlattıkları değerlendirildiğinde ise hekimler çoğu halde hastanın üzerinden bir rekabet ilişkisi içindelerken, öğretmenlerde öğrencileri ve müteahhitlerde de müşterileri, rekabetin merkezinde olmasa da doğrudan etki alanı içine girmektedirler. İnşaat alanındaki mühendislerin arasındaki rekabet ilişkisi de müteahhitlerin kazancını etkileyebilmektedir. Diğer meslek elemanlarının rekabet ilişkilerinin ise muhatapları üzerinde, nispeten, dolaylı bir etkiye sahip olduğu söylenebilmektedir.

Bu itibarla, Katılımcı 39, hekimlerin rekabet ortamlarındaki değişkenliğin doğrudan hastanın tedavisinin niteliğine yansıdığını söylerken, tedavi merkezli bir

hekim-hasta ilişkisinin, hastanın doğrudan maddi kazanç olarak konumlandırıldığı bir algılama biçimiyle “çıkar ilişkisi”ne evrildiğini de ima etmektedir:

(...) Eskiden mesela, devlet hastanelerinde tamam, performans çok fazla olmadığı dönemlerde bu sefer doktor, çok fazla hastaya bakma taraftarı değildi ama bakıyorsa da iyi bakıyordu. Niye? Çalışıyordu çünkü. Ama ekstra mesela mesaisini zorlayacak şekilde bakmıyordu, diğer doktor baksın gözüyle çalışıyordu. Ama şimdi öyle değil, şimdi hep ben bakıyım, gelsin bana hasta diyor ama onda da çok yanlış çıkıyor. Şu an günde 100-200 hasta bakan hekimler var. Ne kadar iyi netice verecek? Doktora ulaşmak kolay ama şu an tedaviye ulaşmak daha zor (Katılımcı 39, Erkek, Hekim).

Meslek elemanlarının rekabetinin doğrudan muhatabın elde edeceği faydayı etkilediği diğer bir meslek kategorisi olan öğretmenlikte ise, gerek maddi kazanım gerekse de itibar amacı merkezinde olsun, rekabetin öğrencilerin derslerine ve başarı notlarına yansıdığı anlaşılmaktadır. Bu hususta, “ek ücret” mukabilinde öğrencilerin öğrenimlerine katkı amacıyla açılan “hafta sonu kursları”nda öğrencinin kendisini tercih etmesi mukabilinde “fazladan not verme vaadinde bulunma” ya da eğitim sürecini desteklemeye yönelik olarak planlanan projeler ve çeşitli faaliyetleri organize eden öğretmenle öğrencilerinin vakit geçirmesini engellemek için “öğrencinin notlarını düşürerek gerekli şartı sağlamasının önüne geçme” veyahut da başarılı bir öğretmen olduğunu sınıfının başarısı üzerinden ispat etmek için “öğrencilerin notunu yükseltme” gibi tutum ve davranışların gündeme geldiği görülmektedir. Benzer şekilde müteahhitlerin maddi kazanım amacına dönük olarak “ucuzu pahalıya satma” eğilimleri sahalarındaki rekabeti artırmakta ve bununla paralel olarak maliyeti düşürmek adına yapılan binaların standart vasıfların altında malzemeyle inşa edilmesi söz konusu olmaktadır. Bu durum doğrudan müşterinin zararına iken daha önce de ifade edildiği gibi muhataplarının statüsü üzerinden daha tercih edilebilir olmak adına fiyatta yapılan indirim de muhataplar için bir kazanım olabilmektedir. Bu bağlamda Katılımcı 1 ve 57’nin ifadeleri şu şekildedir:

Mesela bu bizim hafta sonu kurslarımız vardı. İnşallah kalkacak da onlar da. Mesela onların ücretleri farklı belki biliyorsunuzdur. Hafta içi on iki lira hafta sonu yirmi üç, yirmi dört lira. Hafta sonu işte bir on saatlik ders alsanız baya bir meblağ yapıyor. İki bin, iki bin beş yüze kadar ek ders alabilen öğretmenler oluyor. E bu tabii ister istemez bir rekabet ortamı doğuruyor. (...) Mesela öğretmen kendi lehine çevirmek için bu durumu, öğrenciye rüşvet, yani neticede not da bir rüşvettir. O noktada. İşte kursta beni seçip, bana gelen öğrencilere işte şöyle yapıcım, böyle yapıcım, şöyle not vereceğim gibi şeyler çok duyduk (gülüyor) (Katılımcı 1, Erkek, Öğretmen).

(...) Ya adam avantaj sağlamak için temelden çatısına kadar her şeyden çalabiliyor, her şeyden, betondan, demirden, malzeme kalitesinden her şeyden yapabiliyor vergisinden algısından... Yıkılacak noktada yapmıyor yani (...)
(Katılımcı 57, Erkek, Müteahhit).

Araştırma verileri dahilinde diğer meslek kategorilerindeki rekabetin de muhatapların kazanım sağlama ya da zarara uğramaları üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Bu hususta, rekabet şartları içinde avantaj elde etmek için: i) ürün ya da hizmetin maliyetini düşürmeye yönelik düşük vasıflı malzeme kullanımı, ii) sunulan hizmet ya da ürün bedelinde asgari sınırın altında indirim yaparak rakiplerinin rekabet gücünü kırma, iii) iş pratiğinde oluşan ahlaki ihlalleri, işletmesinin itibarı için “maksimum manipüle” etme gibi meslek kategorilerinin genelinde olabilen yönelimler yanında avukatlarda iv) dava sonucuna dair kasten yanlış ön görüş beyan etme, v) müvekkilin sorununu olduğundan daha büyük göstererek iş alma, vi) kazanılmış davaların sosyal medyada reklamını yapma davranışlarında bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu tutumlar, hem diğer meslek elemanların rekabet güçlerini zayıflatmakta hem de genel olarak diğer insanların algısını etkileyebilmektedir. Bu bağlamda Katılımcı 27'nin ifadeleri, konusu farklı olmakla birlikte, benzer durumların yaşanabildiği diğer meslek kategorileri içinde bir temsil kabiliyetini haizdir:

(...) Bu şey binalarda kamuya açık daha büyük binalarda şöyle sprinkler sistemi diye bi yukarda böyle şey vardır yangına karşı (...) bi yangın çıktığında (...) su böyle yağmurlama, su şey yapılır (...) yangını söndürür, mantığı budur (...). Mesela (...)’da şey oldu (...)’da bi külliye yaptılar, onu ilk yaparken işte bu sprinkler sistemini kimse düşünmemiş şey olmamış, şimdi de belediye filan da onsuz şey vermiyor, (...) ruhsat vermiyor (...). Sonradan ilave edilecek. (...)’da yangına dayanıklı kablo hiç kullanılmamış (...). Kimse bunu yangına dayanıklı yapmadığı için piyasada işte atıyorum sprinkler sistemi yapıyorsunuz, işte şu kadar metre karelik bina da on lira. Yani bu standart olmuş artık, herkes işte fiyatlar dokuz lirayla on bir lira arasında değişiyor. Ha siz bunu olması gerektiği gibi yapıyorsanız, yangına dayanıklı yapıyorsanız siz on beş lira demeniz lazım veya yirmi lira demeniz lazım e bu... haksız rekabet oluşturuyor (...) siz bunu, kaliteli veya şartnamelere göre olması gerektiği gibi yaptığımız anda tüm rekabet gücünüzü kaybediyosunuz (Katılımcı 27, Erkek, Mühendis).

Araştırmaya dâhil edilen meslek kategorilerinden hekim, din görevlisi, işadami, mali müşavir, mühendis ve müteahhit kategorilerinde, rekabet etmek söz konusu olduğunda kendisiyle rekabet edilen bireyler hakkında sahip olunan kişisel bilgilerin,

bireyin aleyhinde kullanılmasının söz konusu olduğu da ortaya çıkan sonuçlar arasındadır. Bununla beraber kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının bir kısmı, bildikleri bazı hususları söylemekle söylememek arasında mütereddit olduklarını ifade etmektedirler. Bu durumun: i) alanlarındaki ihlalleri gündeme getirmenin kendilerinin başka türden itham edilmelerine sebep olması, ii) gündeme gelen ihlallerle ilgili herhangi bir yaptırımın uygulanmaması, iii) müşterinin ya da maişetini temin ettiği kurumun açığını söylememe kaygısı gibi nedenlerden kaynaklandığı söylenebilir. Bu bağlamda kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanları, alanlarında, olağan olarak: i) meslek pratiği, ii) ortaya konulan ürünün içeriği, iii) hizmet verdikleri kişilerin şahsi bilgileri gibi mevzuların gizli kalmasına dair mevzuların gizliliğine ihtimam göstermekle birlikte, bazı durumlarda ve bazı mesleklerde daha görünür olmak üzere, meslek ahlakının ihlal edildiği davranışların da gizlenmesi yönünde tercihinde bulunulabilmektedir. Bu tutum, mali müşavir ve avukatlarda hizmet verdikleri kişilerin gerçekte ne yaptıklarının gizlenmesi, işadamlarında çalışanlarının hatalarını örtmek, öğretmen ve din görevlilerinde görev ihmalleri ve din görevlilerinde ahlaki zafiyetlerin gizlenmesi, mimar, müteahhit ve mühendislerde ürünlerdeki eksiklik ya da yanlışların gizlenmesi, hemşire ve hekimlerde yanlış tedavi, yetki devrine bağlı görev ihmallerinin gizlenmesi ya da yapılan yanlış uygulamanın failinin gizlenmesi şeklinde tezahür etmektedir. Bununla beraber özellikle hekimlerin bir kısmında mülakatın diğer bölümlerinde bu konu etrafında değerlendirilebilecek olaylar anlatmalarına rağmen, kişisel bilgilerin aleyhte kullanılıp kullanılmadığı hakkında konuşurken daha çekimser oldukları gözlemlenmiştir. Örneğin, mesleğini itham edici olduğunu düşünerek bazı mülakat sorularından rahatsız olduğunu dile getiren Katılımcı 19, meslek alanında gizli tutulması gereken bilgilerin menfi bir amaçla ifşa edilmesine yönelik tutum ve davranışların olduğunu kabul etmekte ancak örneklendirmek konusunda isteksizliğini şöyle ifade etmektedir:

Olabilir evet... (derin nefes veriyor) somutlaştırmak da çok başkalarını ilham [bu şekilde telaffuz ediyor] eden bi şey. Yani olayın olduğunu inkâr etmiyorum ama "somutlaştır" dediğin zaman iş başka boyuta gidiyor. Ya örneği veremiycem ya geçelim, (...) ismi değil olayı da yani... bi, nasıl tarif etsem o olayı da, anladım ben, isim zaten zikretmemi istemiyorsunuz, öyle bi şey yok da, olayı da tarif etmem de zor bi şey yani (Katılımcı 19, Erkek, Hekim).

Katılımcı 10 ise mesleğine dair gizli tutulması gereken hususlar hakkında konuşurken ihmal ya da unutmama sonucu eksik bırakılan ya da bazı usul hatalarıyla malul uygulamaların şikâyete konu olmaması için dile getirilmemesinin önemli olduğunu şu ifadelerle anlatmaktadır:

(...) Yani en basiti mesela inşaatın eğer bi yerinde kötü yapmışsanız (...) veyahut da bunu bi yerde resmiyette şöyle dolaylı yoldan geçirdik. Hani yapmışız da, doğrudur ama usul hatasıyla bunu yaptıysanız (...) ikincisi... dediğimiz gibi yani bütün kanunları, özellikle devlet kanunu uygulamakta zorlanıyorsunuz (...). Mesela bi kişinin dediğimiz gibi sigorta meselesi, yani kısa zaman aralığında bile çalıştığı zaman buna bi günlük veyahut da yarım günlük veya... sigortası olup geri çıktı yapmak, bu gibi şeyler biraz belki sıkıntı verebilir. Bunla ilgili de en ufak şeyde şikâyete açık noktalar bunlar (...) (Katılımcı 10, Erkek, Müteahhit).

Kendileriyle mülakat yapılan din görevlileri ise alanlarında proje faaliyetleriyle ön plana çıkmış olan kişilerin diğer meslek elemanları tarafından “kıskanılarak” hakkında çeşitli ithamlarda bulunulduğunu, belli zaman dilimleri için farklı şehirlerde olmak üzere ya da umre ve hac organizasyonlarında ek ücret mukabilinde görevlendirildiklerini ve meslek elemanlarının bu görevlendirmeleri almak adına yoğun bir rekabet içine girdiklerini anlatmaktadırlar. Bu bağlamda müftülüğe proje için gidişlerinin aleyhinde kullanıldığını söyleyen Katılımcı 47, bir umre görevlendirmesinde meslektaşlarından birinin bağlı olduğu müftülük tarafından “dul bir kadın, kocasıyla geçinememiş bir kafileyi nasıl idare edecek” denilip görevlendirmesinin yapılmadığını ifade ederek kendisinin de benzer bir görevlendirme döneminde ailevi yaşantısı manipüle edilerek menfi bir tutumla karşılaştığını şöyle anlatmaktadır:

(...) Hoca ikiye bir müftülüğe gidiyor neden, çünkü projeleri götürüyorsunuz, “müftü beyle ne işi olabilir?” ya da mesela bir arkadaş oturmasında ben evle ilgili bi olayı anlatmışım. Demişim ki mesela “benim eşim yemek konusunda çok titiz”. Bu tâ müftü beye şikâyet edilmiş, demişler ki, “(...) hoca eşiyile çok mutsuz, çok huzursuz, boşanmak üzere”. (...) Çünkü o dönem bana (...)’dan bi teklif vardı (gülüyor) gitmeyeyim (...)’ya diye böyle bi şey yaptılar mesela. Müftü bey de bunu bahane ederek mesela o görevlendirmeyi yapmadı (...). Biraz daha müftülüğe gitseydim beni adamla yakıştıracaklardı yani (Katılımcı 47, Kadın, Din Görevlisi).

Araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının anlattıklarına binaen, gerek meslektaşlar arasında gerekse de diğer kişilerden muhataplarına karşı meslek pratiği içinde olağan olarak kin gütmeye, intikam alma ile bağışlama ve hoş görme arasında

tercih yapmak durumunda kaldıkları görülmektedir. Bu durumlar: i) birlikte çalıştıkları kişilerin görevlerini yerine getirmede ihmalkâr davranmaları nedeniyle ürün veya hizmet kalitesinin düşmesi, ii) meslektaşlarının “açığı arayan” bireyin hata yapma durumu, iii) meslektaşların birbirlerinden rızaları hilafına müşteri almaları gibi meslek elemanları arasında oluşan durumlar yanında müşterinin: iv) yapılan işin ücretini vermemesi, v) saygısız davranması, vi) gayriahlaki taleplerde bulunması gibi iş pratiğinde muhatap olunan kişilerle yaşanan olaylar olmak üzere altı başlıkta ifade edilebilir. Bu gibi durumlarda meslek elemanlarının olayı algılama biçimleri ile o anki konumlarının, verdikleri tepkiyi doğrudan etkilediği söylenebilir. Genel olarak bireylerin bu gibi durumlarda hoşgörülü olmayı tercih ettikleri yönünde beyanları bulunmakla beraber bu tutumlarının, ilkesel davranmaktan daha ziyade iş hayatında olağan bir refleks olarak “alttan alma” davranışının yaygınlığıyla paralel bir tavır olduğu anlaşılmaktadır. Zira sözüne güvenmeyen hastanın tedavisini yapmayı kabul etmeyen hekim Katılımcı 13, kibirli tavırlarıyla kendisinin mesleki liyakatini gölgelediğini düşündüğü müşterinin işine devam etmeyen mimar Katılımcı 44, öğrencisinin saygısız davranışları nedeniyle düşük sözlü notu verip sonradan notunu yükselttiğini anlatan öğretmen Katılımcı 18, ahlaki zafiyetleri nedeniyle kara listeye aldıkları müşterileri olduğunu ifade eden işadamı Katılımcı 26 gibi diğer katılımcıların da benzer ifadeleri bulunmaktadır. Ayrıca meslektaşları tarafından kendilerine dönük bir intikam alma duygusunun yansımaları olarak sergilenen davranışlar neticesinde Katılımcı 49’un ifadesiyle, belli görevlerde bulunma hususunda “gerek görmeyerek” geri çekilme tavrı sergileyebilmektedirler. Bu hususta Katılımcı 71’in ifadeleri mevzuyla örneklendirmek açısından yeterli görülmektedir:

(...) Bunda en büyük etken tabii ki, hani şey de demiyelim esnaflık diyelim hani bağışlama derken zaten karşımızdaki kişi müşterimiz, esnafta bi kişi bazen alttan almasını bilecek veya karşındakinin yanışını göz ardı edecek yani bütün mesleklerde öyle, esnaflık (Katılımcı 71, Erkek, Mali Müşavir).

Kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanları, meslektaşlar arasındaki yardımlaşmanın ise kişisel ilişkilerle paralel olduğuna dair ortak kanaate sahiptirler. Bununla beraber sağlık alanında tüm rekabete rağmen hastanın sağlık durumunu önceleyerek ortak çalışmalar yapıldığı ve her durumda tecrübe paylaşımının olduğu, avukatlar arasında ise dışardan saldırı anında meslektaşların dayanışma içine girdiği,

mali müşavirlerde mevzuata dair bilgi alış verişinin yapıldığı gibi müspet anlatıların yanında din görevlilerinde mesleki yardımın karşılıklı olmaması bir yana olumsuz tepki almaya neden olduğu, mühendis ve mimarlarda samimi ilişkilerin dışında mesleki paylaşımın diğer kişiler tarafından proje ve AR-GE gasp etme gibi neticeler doğuracağı ifade edilmektedir. İşadamlarında ise rekabeti kırmaya yönelik bir yardımlaşma faaliyeti öne çıkmaktadır.

Araştırmanın mülakat kümesini oluşturan mesleklerin sahalarındaki rekabetin niteliğine dair tasvir ve analizden sonra, daha özel mevzular olmak bakımından, bu rekabet ilişkileri içinde meşru kazanç ile gayri meşru yollara sapma ve alanlarında zorunlu olarak kurdukları ilişkilerde ne derecede samimi tutum ve davranışlar sergileyebildikleri hususu ele alınmaktadır.

6.2.2. Meslek Alanlarında Meşru Olmayan Yoldan Kazanç Sağlama İmkânları Karşısında Aldatma ve Dürüst Davranma İkilemi

Araştırmanın bu kısmında kendileriyle mülakat yapılan bireylerin meslek pratikleri içinde diğer kişileri aldatarak daha fazla kazanma ya da dürüstlikle iş yapma arasında kalabildikleri durumların olup olmadığı ve bu tür durumlarla karşılaştıklarında ne türden hal ve davranışlara yöneldikleri ve bunların sebeplerine dair kanaatleri incelenmektedir. Bu kapsamda meslek elemanlarının: i) alanlarında meşru olana razı olmak ile gayri meşru ya da ahlaken şüpheli davranışlara meyledilebildiği durumların neler olduğu ve kendilerinin bu hallerde ne yaptıkları, ii) yasal ya da gayri kanuni bir işi yaptırmak için hediye ya da para vermek veya bunun talep edildiği durumlarla karşılaşmış ve karşılaşmadıkları ve böyle zamanlarda ne yaptıkları ve iii) meslek alanlarında haksız ve haram kazanç, haksız fayda sağlamak, kul hakkı-kamu hakkı, belgesiz ama ücret karşılığı iş yapmak ve vergi kaçırmak türünden pratiklerin olup olmadığı ve kendilerinin bu hallerde ne yaptıklarıyla bütün bu durumların sebeplerine dair kanaatlerinin ne olduğu sorgulanmaktadır.

Bu bağlamda öncelikle araştırmaya dâhil edilen meslek elemanlarının kendilerine yöneltilen ve yukarıdaki mevzuları muhtevi sorulara cevap verme ya da vermeme stratejisi olarak takındıkları tutumlardan ortaya çıkan temel örüntülere dikkat çekmek yerinde olacaktır. Bunlar: i) bahsi geçen davranışların olabileceğine dair

kanaatleriyle birlikte diğerleri hakkında bir şey söylemenin doğru olmadığını ifade etme, ii) meslek alanlarında aldatma meselesini belli bir konuya tahsis ederek değerlendirme (örneğin vergi tahakkukunu olduğundan farklı gösteren fatura düzenlemeleri yaptığı halde mükellefini aldatmasının mümkün olmadığını söyleyen mali müşavirler vb.), iii) dürüstlüğün ticari kayba neden olduğuna dair genel değerlendirmelerde bulunma, iv) meslek alanının bu tür seçimler yapmak zorunda bırakan bir doğasının olduğu üzerinden genel ifadeleri öne çıkarma ve v) böyle bir seçim yapmak zorunda kalmadıklarını söyleme şeklinde beş kategoride ifade edilebilir. Bu itibarla meslek elemanları arasında mevzunun tezahürleri bakımından mesleki muhtevanın farklı olması dolayısıyla somutta farklılıklar olsa da kategorik olarak bir ayırım yapmak mümkün gözükmemektedir. Ancak bireylerin, meslek alanlarında gündeme gelen “aldatma” davranışlarına dair bu aldatmanın, birinci dereceden muhataplarını etkileyip etkilenmediğine bağlı olarak farklı tutumlar içinde oldukları söylenebilir. Örneğin; meslek elemanlarının bir kısmı, doğrudan muhatapları olan kişileri merkeze alarak bir aldatmanın söz konusu olmadığını ifade ederken aslında çoğu halde kamunun ya da dolaylı muhataplarının yanlış bilgilendirildiği ve dolayısıyla onlara karşı dürüst davranılmadığını da ortaya koyan ifadeler kullanmaktadırlar. Bu durumda olan meslek kategorileri içinde: i) müvekkilini haklı çıkarmak adına hâkimi ikna etmek için “olmayanı olmuş gibi gösterme” davranışı sergilediği ifade edilen avukatlar, ii) muhatabının standartlara uygun olmayan projesini onaylamak durumunda kaldığı ve dolayısıyla haksız kazanca sebep olup kamu hukukunu ihlal etmenin bir parçası olabilen mimarlar ve mühendisler, iii) iş sahibinin ısrarı ile usulsüz yollarla projeyi onaylatan ve haksız kazanca hem sebep olan hem de haksız kazanç sağlayan müteahhitler, iv) öğrenciye hak etmediği notu vererek gerektiğinde sınıfı geçiren ve aslında dolaylı olarak diğer kişilerin “eğitim faaliyetinin kazanımlarına dair” aldatılmasına neden olan öğretmenler ve v) mükellefinin vergi kaçırmaya neden olacak biçimde bir vergi tahakkuk ettiren ve kamu hakkının ihlaline neden olan mali müşavirler zikredilebilir. Bununla beraber araştırma kapsamındaki diğer meslek elemanlarının doğrudan muhataplarının aldatılması anlamına gelen tutumlarının olduğu anlaşılacakla beraber; mimar, mühendis, müteahhit ve öğretmenlerden bir kısmının ise her iki türden muhataplarına yönelik olarak dürüst

davranmadıkları hallerin olduğu da görülmektedir. Bu tür durumlar meslek kategorileri şöyle örneklendirilebilir: i) tedavinin komplikasyonlarını gizleyen, kazanç sağlamak amacıyla gerekmeyen tedaviyi öneren ya da lüzum olmadığı halde hastayı kontrole çağıran, personelinin ihmali sonucu oluşan menfi durumlarda bu ihmali gizleyen hekim, ii) hastanın durumuna dair belli periyotlarda yapılması gereken gözlemleri yapmadığı halde yapmış gibi gösteren veya doktorun fiilen bulunması gereken durumlarda sadece sözel *order* ile işlem yapan hemşire, iii) ürün niteliğine dair yanıltıcı bilgi vererek satış yapan müteahhit ve işadamı, iv) işini almak istemediği kişiyi yalan söyleyerek reddeden veya pazarlama ayağında müşteriyi ürün niteliğine dair kandıran mimar, v) ürün içeriğini yansıtmada muğlak ifadelerle farklılıkları örten ya da uygun olmayan malzeme kullanan mühendis ve vi) gelmediği dersin imzasını atan ya da lüzumlu olmadığı halde rapor alan öğretmen. Din görevlilerinde ise muhataplarına yanlış dini bilgi verme ya da para içerikli bir aldatma gibi anlaşıldığı için böyle durumların oluşmadığı söylenmekte ancak yapılan işlerin kâğıt üzerindeki haliyle gerçekteki durumuna dair bir uyuşmanın olmadığını anlattıkları yerde aslında genel olarak bir aldatma davranışını ima ettikleri görülmektedir.

Bu tablo ve aşağıda mevzunun alt başlıklarıyla ilgili verilecek örnekler de birlikte düşünüldüğünde, araştırma kapsamındaki meslek kategorilerine istinaden, bireylerin dürüstlikle iş yapma pratiğini tamamen yadsıyarak işlevsiz görmedikleri ancak iş sahalarında belli durumlara has, belli algılama biçimleriyle de birleştirerek seçici bir ilkesel dayanağı gözetmeler de çoğu halde yaygın uygulamaların etkisinin daha öne çıktığı görülmektedir. Buradaki en büyük etkenin ise kişilerin, genel olarak aldatma kavramıyla daha fazla kişinin etkilendiği ya da çok büyük meblağları içeren eylemleri özdeş görerek “çok büyük olmayan” ve “daha küçük” çapta uygulanan ya da var olan aldatmaların boyutları içinde kendilerinin tercihinin “hayatta kalmak” için “en az olanı” yapmak anlamına geldiğini düşünmeleridir. Dolayısıyla ciddi olmayan boyutlarda olduğu kanaatiyle yapılan ihlal davranışlarının da bir şekilde, bir ilke ya da kuralın ihlal edilebilirliğine dair yaygın kabulü besleyen bir katkı yaptığı göz ardı edilmektedir. Örneğin kendileriyle mülakat yapılan öğretmenlerin aktardıkları tecrübeler değerlendirildiğinde, bazı hallerde iyi niyetin yansımaları, bazı durumlarda da öğretmen üzerindeki idari baskıyla, hak etmediği notu almış olan ve belli alanlarda

kendisinin yetkin olduğunu düşünerek bir üst eğitim seviyesindeki tercihini ona göre yapmak isteyen bir öğrencinin, ancak hak ettiği notu veren bir öğretmenle karşılaştığında iki tür tepki ortaya koymaktadır: Birinci tepki, öğrencinin öğretmenden “nefret etmesi” ki, bu tepkinin boyutu daha bireysel düzlemde kalmakta ancak öğrencinin bir şekilde o alandan mezun olması da mümkün olabilmektedir. İkinci tepki ise velinin de dâhil olduğu bir tavır oluşturmakta ve öğretmenin ciddi bir şekilde tehdit edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla böyle hallerde, Durkheim (2014: 292-294)’in kuralsızlığın normalleşmesiyle sınırlara tahammülün olmayacağı ve herkesin “ulaşabileceğinin ötesinde” olanı istemesiyle hiçbir sınırlamayı kabul etmeyeceğine dair değerlendirmesine paralel bir sonuç ortaya çıkmakta ve bir kez haksız kazanç (not) elde etmenin imkânı oluştuğunda, normal yolların tahammül edilebilirliği ortadan kalkmaktadır. Bunun gibi diğer meslek alanlarındaki “ufak-tefek” diye tabir edilen ihlallerin de nihayetinde ihlalin bir parçası olarak süreç içinde “herkes bunu yapıyorun” da bir dayanağı olduğu söylenebilmektedir. Bununla beraber Erdost-Çolak (2018: 86)’ın iş hayatında gayrişahsi bir görünüm kazandığı için kişilerin “kendini daha iyi gösterme, bir durumu aklama, güven verme veya kişinin kendini koruması” gibi kaygılarla yalan söylenebildiği ve bunun çoğu halde “zararsız” kabul edildiğine dair ifadelerini de zikretmek gerekmektedir. Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin ifadelerine dair aşağıda verilen örnekler de bu minvalde düşünüldüğünde, bu araştırmanın temel iddiası olan, eylemselliğin planlanmasında durumsal şartların ilkesel kabulleri öncelendiği sonucuna ulaşmak mümkün görünmektedir.

Örneğin, Katılımcı 46, hastanede yatan hasta hakkında yapması gereken tahlil ve gözlemi yapmadığı halde yapıldığı yönünde bilgi verdiğini söylerken aslında süreç sonunda başka bir sorunla karşılaşıldığında, bu ihmalin de o sonucun bir parçası olma özelliğinde olabileceğinin farkında olduğunu da zımnen dile getirmektedir:

Var, var, var. Ben dün bi tane yaptım da. Şimdi ama şöyle o hile değil, şimdi ben şey yaptım da hastaya serum vercektim ya aldığı-çıkardığı artı şu kadar olsun demiş, saatlik idrar tahlili var, ben de yapmamışım sonra da, bir iki saattir ya ben de yaptım gibi gösterdim (gülüyor) çok da önemli değildi (gülüyor). Bir iki saatten bi şey çıkmaz çünkü orda bu sefer onu ben düzeltmezsem daha büyük bi şeyde küçük sorunlar da ortaya çıkacak hani, o mesela senin açığın, küçük bi şey ama bi süre sonra çok büyük bi şeymiş gibi gözükür (...) (Katılımcı 46, Kadın, Hemşire).

Benzer şekilde Katılımcı 52 ve 53, müşteriye sundukları ürünün içeriğini takdim ederken gerçekte olduğundan farklı bileşenlere sahip olduğunu ifade etme konusunda

tereddüt yaşadıklarını, sonunda daha muğlak bir ifade kullanarak ürünü sunduklarını söylerlerken, müşterinin iki üründen birini diğerine tercih etme imkanına sahip olma hakkını, farklı iki nişasta türünün işlevsel olarak aynı özelliğe sahip olduğu kanaatlerinin gerisinde bırakmaktadır:

- (...) Şöyle bi durum oldu benim, ben söyleyim onu, mesela nişasta, iki türlü nişasta vardır, bi buğday nişastasası vardır bi mısır nişastasası vardır, kutunun arkasında herhangi bi tanesi yazıyodur ama siz o gün onu, ham maddeyi bulamadınız. Atıyorum mısır bulamadınız buğday buldunuz. Buğday nişastasası koydunuz ama kutunun arkasında mısır nişastasası yazıyo. Bunu gönderip göndermeme arasında kaldığımız oldu. Ama ikisi de nişasta hani (...) (Katılımcı 53, Kadın, Mühendis).

- İkisi de aynı etkiyi veriyö bence ama (...) zaten sonra onu ve-veya diye değiştirdik, müşteriye gönderirken (...) (Katılımcı 52, Kadın, Mühendis).

Katılımcı 44 ise, meslek pratiğinde dürüstlüğün her halükarda önemli olduğu ve müşteriye karşı işini dürüstçe yapmanın gerekliliğine dair kanaatini ifade etmek yanında kendisinden hoşlanmadığı kişilerin işini yapmak istemediğinde yalan beyana başvurabildiğini de şöyle anlatmaktadır:

Şöyle hoşlaşmadığım bi insanın zaten geri gelmez çünkü o çalışırken sen onu hissettirmişindir. Ona gelse de, biz doluyuz yani. O tür şeyler denk geldi bize biz dedik ki “maalesef işimiz çok yoğun”, işini hiç almadık. Mesela geçen hafta bi dostumuz diyim artık, bi meraba ettiğimiz birisi, bi arkadaşın işinden... ben dedim “iş bıraktım” dedim, şey yapmıyorum. Çünkü hoşlaşmadığım bi insandı dedim “ya ben iş yapmıyorum, ben vergiyi kapattım” dedim, “emekli yaşıyorum” filan, e uzak durduk. Uzak durduk, o tür şeyler mutlaka olur (Katılımcı 44, Erkek, Mimar-Müteahhit).

Katılımcı 25 ise, meslek hayatının başlarında daha çok etkisinde kalmış olduğunu söyleyerek alanında kâğıt üzerinde yazılanlarla uygulamanın birbiriyle uyuşmadığını ve herkesin iş pratiğinin bu yönde olduğunu ancak bunun “gerçek anlamda bir aldatma”ya tekabül etmeyeceği kanaatine sahip olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Mesela hile, bi anlamda oluyo. Bizim meslek alanında. Şöyle; kâğıt üzerinde olması gereken şeyler vardır. Memurlar, o anlamda bu şekilde yapılması gerekiyordur. Ama mesela fiilen o sınıfın, o çocuğun kapasitesi vs. de tam o değildir. Yani böyle bi ikilem vardır. Ama böyle çok ileri boyutta değil. Yani hakaten bi aldatma veyahut da belki bi yalan değil ama ya bi anlamda bi hile, bi anlamda bi uyuşmazlık var. Hatta bu ilk başta bu insana daha çok fark... fark ediyorsunuz. İlk başta daha çok etki ediyö. Ben mesela şöyle bi cümle kurmuştum, şimdi hatırlıyorum, öğretmenliğe ilk başladığım yıl ‘kâğıt üzerinde bi imza imparatorluğu kurulmuş’ (...). Diyelim siz dediniz ki ‘ya arkadaş bu böyle değil,

ben bunu böyle...’, “hayır öyle yazmaman gerekiyor” diye size ilk başta okulunuzdaki idareciler yön veriyö zaten. Yani ö şekilde, öyle de bi durum var. Dolayısıyla tek başımıza ordaki çarkın içerisinde sınırlı, çok Doğrucu Davut olma şansınız da yok gibi bi şey yani (...) (Katılımcı 25, Erkek, Öğretmen).

Aldatma ve dürüstlük arasında tercih yapma durumlarının bu araştırma kapsamındaki meslek kategorilerindeki bu genel görünümü akabinde mevzu, yukarıda ifade edilen üç mesele çerçevesinde ayrıntılandırılarak takdim edilecektir.

Bu bağlamda, kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının alanlarında meşru olana razı olmak ile gayri meşru ya da ahlaken şüpheli davranışlara meyledilebildiği durumlarla, haksız ve haram kazanç, haksız fayda sağlamak, kul hakkı-kamu hakkı, belgesiz ama ücret karşılığı iş yapmak ve vergi kaçırmak türünden pratiklerle ilgili olarak, meslek kategorilerinde iş konusuna bağlı farklılıklar dışında bir ayırım yapılamamaktadır. Bu minvalde: i) avukatlarda hâksız iş almak, usulsüz iş takibi ve meslek makbuzu kesmemek, ii) din görevlilerinde, vakfa yapılan bağışların sahadaki işlerden daha çok o işlerin reklamını yapmak için kullanma ve kul hakkı-kamu hakkı gibi meselelerin diğer kişilere anlatılmak üzere gündeme gelmesi, iii) hekimlerde aynı veya derecede etkinliği olan ilaçlar yerine daha çok kazanç sağlanabilecek olanın hastaya önerilmesi, acil servis nöbetlerinde tedavi ettiği hastaya poliklinik kaydı açarak şahsi kazanım elde etme, geriye dönük rapor hazırlama, özel muayenede fatura kesmeme, hastaya yapılmayan girişimsel işlemlerin yapılmış gibi gösterilmesi ve bu yolla mesleki puan kazanma, iv) işadamlarında ürün ve hizmet kalitesini standardın altına düşürme, v) mimarlarda meslek odasının belirlediği asgari ücretin altında ücretle iş alarak kırım yapma, yapılan işe fatura kesmeme, ihalelerde müdahil olma, vi) mali müşavirlerde mükellefin devlet teşvikinden yararlanması için sahte fatura düzenleme, mükellefin gelir gider kaydını daha az vergi ödeyebileceği biçimde düzenleme, vii) mühendislerde fatura kesmeme, işin her kalemi için belge tutmama, kamudan ücretsiz izne ayrılıp kamuya karşı müteahhitlik yapma, iş yaparken hakkından fazlasını isteme ve iş yaptırırken hakkından azını verme, viii) müteahhitlerde işleyişin devamı için kamu hakkından feragat etme, belgesiz ve kayıtsız iş yaptırma, ix) öğretmenlerde ders saatini film izleterek geçirme, sık rapor alma, okul öğrencisine özel ders verme gibi tutum ve davranışların olduğu ifade edilmektedir. Hemşire kategorisinde ise daha ketum ifadelerde bulunulmaktayken bu

durum, Katılımcı 58'in açıkça ifade ettiği üzere "sağlıkçıların içinde kenara itilmiş" ve desteksiz olmalarının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Meslek elemanlarının ifadelerine istinaden ortaya çıkan önemli bir sonuç, bu tür ihlal uygulamalarının ilk başlarda acemice ya da isteksizce yapıldığı ancak zamanla ve belki de alan zorunluluğu olarak kabul edilerek "sıradanlaşmış" olmasıdır. Bu hususta meslek elemanları arasında inanç ve meslek ilkelerini hayatlarında nasıl konumlandıklarıyla paralel bir farklılığın olduğunu söylemek de imkân dâhilinde görünmemektedir. Bu durum hem Durkheim (2014: 292-294; 2006: 347)'in "kuralsızlığın hâkimiyeti" olarak vasıflandırdığı hal ile hem de Rosa ve Trabalzi (2016: 303-306)'nin yaygınlığın meşruluk olarak algılanması yönünde ortaya koydukları verilerle de örtüşmektedir. Kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının bu tür ihlalleri ifade ederken "herkes bunu yapıyor" ya da "her meslekte bu vardır" şeklindeki ifadeleri bu bağlamda değerlendirildiğinde çoğu halde yapılan işin makulleştirilmesi ve hatta belki meşrulaştırılmasına dayanak kılınmakta, böyle olmadığı hallerde de iş pratiğinin yapısal bir sınırlılık olarak inşa edilmesi anlamını içermektedir. Öte yandan bu araştırma kapsamındaki bireylerin meselelere temas edenleri içinden gayri iradi olarak bir mesleki görev aksaklığına neden oldukları durumlarda kendilerine mesleki bir hak olarak verilen imkânları söz konusu ihmali telafi için kullanma yolunu tercih ettikleri de görülebilmektedir. Örneğin, Katılımcı 54'ün ifadeleri bu bağlamda değerlendirilebilmektedir:

Ya hani bi vakit namaz kaçırdın, bi vakti şimdi şeye vurduğun zaman beş vakit hesabına vurduğun zaman, şu kadar şey yapıyor.(...) kendi açımdan şöyle düşünüyorum: (...) devlet bana otuz gün izin hakkı vermiş, izini de sağda solda geçirmiyorum, fetva ne kadar doğru bilmiyorum ama vicdanımı rahatlatmak açısından diyorum (...). Beni devlet görev yerimde bilmiyor ama ben görev yerimdeyim ben görevimi yapıyorum (Katılımcı 54, Erkek, Din Görevlisi).

Yukarıda bahsedilen diğer davranış ve tutumlara dair örnek olması açısından ise katılımcıların aşağıdaki ifadeleri zikredilebilir: Örneğin, Katılımcı 30, diğer kişilerin hak kazanımına aracılık etmenin mesleğini yapılmaya değer kılan husus olarak görmesine rağmen haksız dava takibi yapmayı neye dayandırdığını ifade etmediği bir mecburiyet olarak değerlendirmektedir:

Ya bi kere yani kişinin... mecburen öyle olmadığını bildiğin halde savunmasını yaptığın durumlar oluyo yani, tabi bu ilk başta daha acemice oluyo, daha sonra kişiyi uyarak yapıyosun, en nihayetinde vekaleten yapıyosun bunu. Yani sen öyle bildiğin halde, tabi ben bunları hep hukuk yargılaması çerçevesinde

şaapıyorum yani, ceza yargılaması anlamında işte bir uyuşturucuda bir hırsızlıkta, bir adam yaralamada, öldürmede filan bunlardan, onlar farklı bi şey, alan diye düşünüyorum, hukuk yargılamalarında söylüyorum (...) (Katılımcı 30, Erkek, Avukat).

Katılımcı 35 ise dini inanç ilkelerinin hayatın her alanında belirleyici olması gerektiği kanaatini dile getirmesine rağmen meslek hayatında haksız kazanca aracılık ettiğini bildiği halde yanlış bilgi içerikli fatura düzenlediğini, isteksizce de olsa, şöyle anlatmaktadır:

Az önceki söylediğim şey mesela yani işte devletten teşvik almak, hibe almak adına atıyorum senin kuracağın tesise koyacağın makine 50 bin liralıktır ama bunu sen bi faturada 500 bin lira olarak gösterirsin [...] (sessizlik) evet, (...) evet, oldu. (gülümsüyor) faturayı ben düzenledim...50.000 liraya makine satan adam, 90 bin liraya sattı yani yüzde yüz kazandı, ikiye katladı. Öyle oldu yani, maalesef oldu (...) (Katılımcı 35, Erkek, Mali Müşavir).

Katılımcı 43'ün ifadelerinin ise, yapılan ihlal davranışını o meseleye dair alan ayrımı gözetmeye gerek olmaksızın genel kabul görmüş bir düzenleme olmasına rağmen ancak özel olarak o olay için bir sınırlama ya da belirlenim olduğu takdirde bir usulsüzlük olarak kabul edilebileğine dair örneklik oluşturduğu söylenebilir:

(...) Mesela şöyle bi şeye şahit olmuştum, çalıştığım yerde davetli bi ihale vardı, beş kişi mi katılacaktı öyle bi şeydi... patronun diğer beş kişiyi arkadaşlarından seçip onların ihale zarflarını da hani danışıklı bi şekilde hazırlayıp kendisi en düşük teklifi vermişti. Ama bu ne kadar usulsüzlük tartışılır, yani öyle bi arkadaşlarınız olamaz, birbirinizi tanıyor olamazsınız veya birbirinizin ne teklif verdiğini bilemezsiniz gibi bi şeyler yok (...). Yani sadece onlar bize ne kadar teklif, yaklaşık maliyet diye bi şey var işte onu söylememeliler (...). Herkesin zarfını böyle biz hazırlamıştık gibi bi şeydi yani, ihale bize kalsın diye (Katılımcı 43, Kadın, Mimar).

Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin söylediklerine istinaden, doğrudan kazanç teminine yönelik olarak ortaya çıkan bu tablonun akabinde mevzunun diğer bir vechesinin sorgulandığı, yasal ya da gayri kanuni bir işi yaptırmak için hediye ya da para vermek veya bunun talep edildiği durumlar karşısında meslek elemanlarının ne türden davranışlar sergilediklerine dair anlattıklarının bir analizini yapmak yerinde olacaktır.

Mülakatın bu kısmında meslek elemanlarının daha önce kendilerine yöneltilen haksız kazançla ilgili sorulara verdikleri tepkilerle, daha açık olarak hediye ya da para verme davranışlarının olup olmadığı ve bu konuda kendilerinin ne yaptığı sorulduğundaki tepkilerinin kategorik bir ayırım yapılmaksızın birbirinden farklı

olduğu görülmektedir. Katılımcıların bir kısmı rüşvet vermekle ilgili soruya sert tepkiler verirken bir kısmı işlerin yolunda gidebilmesi için bazen mecbur kaldıklarını ifade etmekte, bir kısmı rüşvetin her yerde olduğunu söylemektedir. Ancak katılımcıların geneli, talep olup olmamasından bağımsız olarak hediye vermeyi ya da almayı rüşvetten ayrı değerlendirmekte, az bir kısmı ise rüşvet kastı olmasa da hediyein bu manayı barındırdığını düşünmektedir. Bunun yanında katılımcıların bir kısmı “hakkı olanı almak için” rüşvet vermeyi olumlu, haksız bir fayda elde etmek için verilen rüşveti ise “kabul edilemez” olarak değerlendirmektedir. Bu minvalde katılımcıların anlattıkları üzerinde düşünüldüğünde, bireylerin şahsi çıkar sağlama kastı olmaksızın bir kişiye görevi olan işi yaptırmak için ya da belli bir işi olması gerektiği şekliyle ve geciktirmeden yapmış olması karşılığında maddi değeri olan hediye ya da doğrudan maddi menfaat kazanımı sağlama davranışını menfi bir hal ve tutum olarak değerlendirmedikleri söylenebilir. Burada şahsi menfaat sağlama hususu ise kişilerin sübjektif değerlendirmelerine bağlı olarak değişebilmekte ve çoğu halde rüşvetin söz konusu olduğu yerde, işin muhtevası fark etmeksizin kişisel kazanım elde etme amacı söz konusu olmaktadır. Ancak katılımcıların yarısından fazlasının bu zımni anlamı yadsıyarak hareket ettiği görülmektedir. Bu eğilimle paralel olarak da katılımcıların bir kısmının haksız kazanç, kul hakkı, haksız fayda sağlamak ve gayrimeşru yoldan gelir temin etmekle rüşvet vasıtasıyla bir hakkı elde etmenin arasındaki ilişkiyi yok saydığı anlaşılmaktadır. Bir başka husus olarak ise katılımcıların kul hakkı ile kamu hakkını gözetmenin arasını da ayırdığı anlaşılmakta, kul hakkına, birebir muhatap oldukları kişilerle aralarındaki ilişkiyle bağlantılı olduğu için hassasiyetle yaklaşılırken kamu hakkı daha belirsiz bir yerde durmaktadır. Burada katılımcıların bir kısmı “kamu hakkını mecburen çiğnediği”ni ifade etmekteyken bir kısmı ise “kul hakkı yemiyorum” diyerek kamu hakkı mevzuuna hiç temas etmemektedir. Bir kısmı ise, kamu hakkı içinde kişisel hakkının da var olduğu düşüncesini, emeğinin karşılığını alamadığı yerde bir telafi kapısı olarak görebilmektedir.

Bu genel değerlendirmeler akabinde araştırmaya dâhil edilen meslek kategorilerine istinaden rüşvet verme veya alma sebeplerini şöyle ifade etmek mümkündür: i) avukatlarda dava seyrinde gerekli işlemlerin aksamaması, ii) mali

müşavirlerde kamuda belge onayı, iii) din görevlilerinde görev yeri değişikliği, iv) mimarlar ve müteahhitlerde belediyeden imar izni almak ve denetçilerin denetimine müdahil olabilmek için rüşvet vermek ve v) işadamları ve mühendislerde personelin işini düzgün yapması, sundukları hizmet ya da ürünün eksikliklerini kapatmak. Bununla beraber işadamları rüşvet vermek ya da almak türünden davranışların daha çok yanlarında çalışan personelleri arasında olabildiğini ifade etmektedirler. Hekim ve hemşireler rüşvetin olduğunu inkâr etmeseler de meslek grupları üzerinden güncel bir değerlendirme yapmak hususunda ketum davranmakta hastaların hasta bakıcılara belli işler yaptırmak için hediyeler verdiğine dair atıflarda bulunmaktadır. Din görevlilerinde ayrıca öğretmenler günü gibi özel günlerde maddi değeri yüksek hediyelerin kabul edilmesi alışkanlıkları ve bu yönde personelin bir beklenti içinde olduğu gündeme getirilerek bu durum, rüşvet alma kapsamında değerlendirilmektedir. Bununla beraber öğretmen kategorisinde ise, öğrencinin sınıfta kalmaması ya da dersi geçmesi için velilerin gerek öğretmenlere gerekse de okul idarecilerine doğrudan para teklifinde bulunduğu ve bunun kabul edildiği durumlar anlatılmaktadır. Bu mevzuda katılımcıların anlattıklarına istinaden genelinin işlerin seyrinin aksamaması adına ilkeleri hilafına davrandığı ve kendilerine yapılan talebi kabul ettikleri görülmekte ve dolayısıyla bu bölümdeki analiz zemini oluşturan ideal-tipler içinde ikinci tipe, yani ilkelerinden seçerek eylemlerini planlayanlara yakın durmaktadırlar. Burada bireylerin temel ilgisinin ise, “mesleki amaçları gerçekleştirmek” olduğu görülmektedir.

Katılımcıların bir kısmı meslek alanlarında diğer hallerde daha esnek davranabilseler de, rüşvet söz konusu olduğunda daha net olarak ilkesel davranabilmekte ancak bu durumda bile eylemlerine yön verme hususunda daima ilkelerini önceliklediklerini söylemek mümkün görünmemektedir. Örneğin, Katılımcı 25’in anlattıklarından eğitim alanında hizmet alanların haksız kazanç olarak “not” talebiyle rüşvet teklif ettiği ve bunun da kabul edilebildiği anlaşılmaktadır:

(...) Yani öğrencisinin sınıfta kalmasını istemeyen veliler, öğretmenlere hediye veya bi takım isimler adı altında ama tabi bu bi anlamda rüşvete gider (...). Bazı öğretmenlerin bu hatayı yaptığını da fiilen gözlemledim mesleğimde. Hatta bazı idarecilerin hatta daha vahim şekilde bi okulumuzdaki idareci diğer öğretmenler adına veliden para alıp “ben sizin çocuğunuzun işte hallederim” falan diye... E tabi öğretmenlerin bundan haberi yok. Daha sonra da bu çocuk sınıfta kalınca da olay bi şekilde patlak verdi. Böyle şeyler az değil (...) (Katılımcı 25, Erkek, Öğretmen).

Din görevlilerinde ise, görev yeri değişikliği başta olmak üzere herhangi bir talep için hediye görünümünde rüşvetlerin verildiği ayrıca mevlüt ve hatim okuma işleri karşılığında meslek elemanlarının talebi olmadan kendilerine verilen fazladan hediyelerin bir müddet sonra, meslek elemanlarının rekabet alanı içine giren bir “piyasa”nın oluşmasına zemin hazırladığı anlaşılmaktadır. Bunun bir benzeri olarak öğretmenler günü gibi özel günlerde maddi değeri yüksek hediyelerin, yönetmeliklerle yasaklanmış olmasına rağmen kabul edilmesinin bir sonraki adımında, meslek elemanlarında bir beklenti oluştuğu ve bu beklentinin hediyelerin meblağının yükselmesine neden olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Katılımcı 49’un anlattıkları düşünüldüğünde usulsüz olanın yaygınlaşmasıyla olması gereken gibi davranmaya çalışan bireylerin “tecrit” edilebildiği bir görünümünün oluştuğu anlaşılmaktadır:

Ben bunu yaşadım mesela üç sınıflıydık. Kesinlikle gelen hediye kabul etmiyorum dedim önden (...) böyle bi şeyin akabinde diğer tarafla, diğer öğrencilerle sınıfımızın kendi içinde çatıştığını gördük bu sefer. Kurs birbirine girdi. Siz niye alıyorsunuz, biz niye alıyoruz işte o şundan almıyo derken (...) mesela öyle ki çok büyük meblağ hediyeler almıyo, nedir bu işte küçük şey firmı, mikrodalga fırın, ondan sonra, yüzük ondan sonra, kolye... kabul ediyolar bunu (...). Bunla ilgili resmi yasak var (...). Mesela ben böyle bi şeyle karşılaştım, bi küçük altın, toplamışlar para, küçük altın almışlar sınıfım. Ve bana takmaya kalktılar bunu sınıfın içinde düşünebiliyo musun? (...) ‘Ne münasebet canım napmaya çalışıyorsunuz?’ diyince. Hani onlar çok alındılar böyle, (...) biz, sınıftan kaçan bi öğrencimiz var, kaçarak evlenen ona hediye ettik. Sınıfta, onu hediye ettik, tabi bunun da şeyi oldu yani “kabul edilmedi” gibi (Katılımcı 49, Kadın, Din Görevlisi).

Katılımcıların bir kısmı ise meslek alanlarındaki bazı ilişkilerin maddi boyutunun iş süreçlerinde bir olumsuzlukla karşılaşmamalarına vesile olabildiğinin farkında olsalar da bu durumu bir menfaat kaygısıyla birleştirmemektedirler. Örneğin avukatların hâkim ve savcılarla dost olamayacağı ve bunun da davanın seyrine dair bir töhmetin oluşmaması için elzem olduğunu söyleyen Katılımcı 45, adliyedeki diğer personel söz konusu olduğunda ise avukatların onlarla “son derece iyi ilişkiler” içinde olması gerektiğini düşünmekte ve bunu mesleki bir prensip olarak değerlendirmektedir. Bu minvalde adliye mensubuyla iyi ilişkilerin aslında işlerinin seyrini doğrudan etkileyen bir unsur olduğunu ve rüşvetten ayrı değerlendirdiğine dair ise şunları söylemektedir:

(...) Benim ev yapımına sebebiyet verdiğim, evinin yapılmasını sağladığım bi kaç tane böyle memur vardır. Evinin kaloriferlerini sağladığım birkaç tane şey vardır. Ama bunu, ben kendime onlarda bi haksız şey temin ediyim diye değil, o yakınlaşmaktaki gayemiz bizim... hem kendi işimizin hem hiçbir şekilde aksamamasını sağlamak hem onun da istifadesini sağlamaktır. Bu bi rüşvet değildir. Anlatabildim mi? Ama bunu, rüşvet, çok Türkiye’de şu anda. Hâkimden rüşvet istemişler, ya hâkimden! (...) İstanbul’dan bi yakının (...)’dan dosyasını çıkartmak istemiş, bakmak istemiş, para istemiş orda ki memur (gülüyor), icra memuru, deli olmuş herif. “Ben hakimim” demiş, “ne olursan ol” demiş adam “düzen böyle arkadaş” demiş (gülüyor) işte (Katılımcı 45, Erkek, Avukat).

Kendileriyle mülakat yapılan işadamlarının anlattıklarından ise, işin çeşitli safhalarında personelin işini iyi yapması için pirim usulü dışında da küçük büyük pek çok hediyenin verildiği anlaşıldığı gibi hizmet ya da ürünün açığını kapatmak adına işin resmi ayağında muhatap olunan kişilere de rüşvet verilebildiği görülmektedir. Denetçilerin aynı zamanda meslek elemanından hizmet aldığı durumlarda ise bu durum, o müşteriye ayrı bir ihtimam gösterilmesiyle de birleşmektedir. Örneğin Katılımcı 4’ün emniyet personelinden kişilerle karşılıklı iş ilişkisi içinde oldukları için onların aldıkları hizmetten memnun olmasını daha çok önemseydiğini anlatması akabinde “bazı zamanlarda bazı işlerimizi de onlar yapıyorlar” mealindeki kanaatinin bir adım sonrasında denetimde ortaya çıkan kusurun kapatılması için tercih edilen yolu şöyle ifade etmektedir:

Yani bi emniyet müdürünün bizi tercih ediyor olması altındaki tüm birimlerde de tercih edilebilme olasılığınızdan dolayı bu insanlara ayrıcalık tanıyorsunuz ve bi çok noktada da sektör bunlarla ilişkili. Trafiktir asayaştır vs. bu tür konular, onlarla irtibat halinde olmanızı gerektirdiği için, işinizin bir kısmı da onlara bağlı olduğu için özel davrandığımız durumlar olur yani. (...) İş yaptırmak adına diyorsanız, oluyo bazen, oluyo, evet açıkçası oluyo evet, yani bu nedir? Aracımızda ufak bi problem var mesela, örnek veriyorum, çok basit şeyler olabiliyor yani ya boyunluk bulunması gerekiyo yani ne biliyim o an için unuttuğunuz trafikte takıldığınız nokta olabiliyor yani gayri resmi de verdiğiniz olabiliyor (...) (Katılımcı 4, Erkek, İşadamı).

Araştırmaya dâhil edilen meslek kategorileri içinde rüşvetin en yaygın olduğu alan ise inşaat sektörü olarak görülmektedir. Bu sektörün uçayağını teşkil eden mimarlar, mühendisler ve müteahhitler arasında bu mevzunun gündeme geldiği durumlar bakımından kişisel farklılıklara binaen verilen tepkiler ve ortaya konulan tercihler dışında mesleki bir fark bulunmamaktadır. Burada kişilerin buldukları konumun ise tercihlerini etkileyen önemli bir etken olduğunu söylemek de mümkün

görülmektedir. Bu üç meslek gurubundan bireylerin söyledikleri değerlendirildiğinde ise, rüşvetle iş yaptırma veya yapma alışkanlıklarının yaygınlığının normalde kişisel olarak bu yönde tercihte bulunmayan bireylerde de bu yaygın ilişkiler ağı içinde mevcut “usulün” öğrenildiği bir iş pratiğine neden olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum sektörde çalışan kişilerin işlerinin seyrini düzenleme hususunda fazladan maddi harcamalar yapmak zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da bireyler, kaybettikleri meblağları inşaat malzemelerine ayırdıkları bütçeden telafi etme yoluna gitmekte ve dolayısıyla da daha ucuz ve standardın altında malzemeyle iş yapmaya yönelebilmektedirler. Bu itibarla bu araştırma kapsamındaki meslek elemanları içinde sunulan hizmet ve ürün kalitesi hakkında aldatmaya dair en müşteki bireylerin bu üç meslek alanı içinde bulunuyor olmasının temel sebebinin, işin niteliğinden daha çok iş pratiğinin sekteye uğramamasına yönelik bir “sermaye” planlaması yapılması olduğu görülmektedir. Bu meslek elemanlarının anlattıklarından, iş süreci içinde denetleyicilerden belediyedeki “şerefiye hakkı” adıyla ve bağış görünümüyle istenen meblağlara ve ilgili diğer resmi kurumlardaki çalışanların taleplerine kadar her safhada, uygun olan ya da olmayan her iş için ve çoğu halde işlerin hızlı icra edilmesi amacıyla rüşvet talep edildiği veya teklif edildiği anlaşılmakta ve bu işleyişe dâhil olmayanların adeta tecrit edilebildiği anlaşılmaktadır. Burada katılımcıların bir kısmının mülakat sonrasında ve ses kaydı kapatıldığında, belediye memurlarının rüşvet talep etmelerinde söz konusu belediyenin genel olarak dindar camiaya yakın ya da uzak bir tavra sahip olmasının, sadece rüşvetin açıktan ya da belli imalarla talep edilmesinde bir değişikliğe neden olduğunu ifade ettiklerini de kaydetmek gerekir. Dolayısıyla bu tablo Durkheim (1994: 113)’dan ilham alarak yerleşik kolektif bilincin tehdit gördüğü tutumların sapma davranışı olarak etiketlenemediği bir algıyı ima etmektedir.

Bu konuda Katılımcı 44 halihazırda daha örtülü bir biçimde yapılırsa da alanda bu pratiğin yaygınlığının bir rant mekanizması oluşturduğunu şöyle anlatmaktadır:

Var, işlerin yapılması, hızlandırılması konusunda bazen bu tür şeyler duyuluyor. Oluyor. Mesela diyelim ki tapuya gidiyorsun bi işlemin yapılacak... diyelim ki üç günde yapılacak iş senin de müşterin var. Diyo ki: “abi ben bu gün tapumu alıyorum gidiyim” veya işin var veya sen tapuyu alacağında ödeme yapacaktı, “tapuyu alıyorum ödememi yapıyorum”. Senin de ihtiyacın vardır, onu hızlandırman lazım, hızlandırman lazım, [bunun] için bu tür şeyler yapılıyor. Ha eskiden bu daha

alenen oluyodu, mesela şimdi tapuda o işler azaldı ama gene o tür şeyler oluyor, mesela bu şeyde de olabiliyor, atıyorum bi takım kurumlarda belediyeler ve başka yerde (...). Son zamanlarda belediyeler bir yarışa girdiler, imar artırma yarışına, yani diyo ki benim orada yüksek binalar olsun, orda konut çoğalsın o konutlarında emlak gelirleri, ruhsat harçları vs. belediyeye gelir artsın. Tek gayeleri o şu anda (...). İşte fazla nüfus gelsin, bizim ilçenin nüfusu fazla olursa genel merkezden bu nüfusa göre bir şey gelir, iller bankasından yardım gelir (...) [ondan yani] (Katılımcı 44, Erkek, Mimar-Müteahhit).

Yukarıdaki bu tablonun ortaya koyduğu bu sarmalın sekteye uğradığı yer ise aslında yaygın olanı yapısal bir sınırlılık olarak kabul etmek yerine doğru olanı eylemlerinde dayanak edinen, prensip sahibi tek bir kişinin uygulamaya itiraz ettiği ya da, cazip teklifleri reddettiği yer olmaktadır. Ancak burada kişinin haklı bir tavır sergilediğinde genel temayül nedeniyle belli bedelleri ödemeyi göze alma dirayetinin de belirleyici olduğu yadsınmamalıdır. Bu bağlamda Katılımcı 70'in ifadeleri aslında yerleşik bir usulsüzlüğün değişebilmesinin sadece belli makamlar vesilesiyle bir güç sahibi olmaya bağlı olmadığını da göstermektedir:

Şimdi bu tabi zamanla olmuş yani biz mesela bazı dairelerde eskiden olmuş ama şu anda mesela diyelim kooperatiflerde toplantılarda hükümet komiserinin gelmesi mesela ayrıyeten para veriliyomuş, biz öyle devam ettik, herkes öyle devam etti ama sonra sistem değişti. İnsanlar yeni gelen memurlar böyle bi şey talep etmiyorlar şu anda böyle bir şey olmuyor yani (...) (Katılımcı 70, Erkek, Mali Müşavir).

Kendileriyle mülakat yapılan meslek elemanlarının maddi kazanç elde etme yolları arasında ne türden bir tercihte bulduklarına dair bu genle tablo akabinde bir sonraki kısımda bireylerin meslek sahalarında iş yapma pratiklerinde ne ölçüde samimi ilişkiler kurabildikleri ve rekabette öne geçme ve iş pratiklerini düzenleme kaygılarının bu ilişkilerdeki belirleyici rolünün ne olduğuna dair değerlendirmelerine yer verilecektir.

6.2.3. Mesleki İlişkilerde Samimi Tutum ve Davranışların İmkânı Sorunu

Araştırmanın bu son kısmında kendileriyle mülakat yapılan bireylerin, meslek alanlarındaki rekabet ortamında başarı ve mükâfat elde etme amaçlarının ilişki pratiklerine nasıl bir etkide bulunduğu ele alınmaktadır. Bu kapsamda mevzu, bireylerin mesleki faaliyet gereği muhatap oldukları kişilerle ilişkilerinde: i) dini ilke ve inançlarını öne çıkararak ya da yadsıyarak ama bir şekilde gündeme getirecek tutum

ve davranışlarda bulunup bulunmadıkları, bu hususta sahalarında ne türden yaygın uygulamaların olduğu ve buna dair genel kanaatleri, ii) muhataplarıyla ne türden ve ne amaçlarla yakınlık kurdukları, samimiyet ve sadakat davranışı sergiledikleri ve iii) meslek alanlarında; göze girme taktikleri, yetkin gözükmeye, hatayı aklileştirme, ısrar, yaptırım, ön tıkama, üst makama arkasını dayama, karşılıklı çıkar gözetme, koalisyon-cephe oluşturma türünden tarif edilebilecek tutum ve davranışların tezahürlerine dair değerlendirmeleri ve kendilerinin bu durumlarda ne yaptıklarına dair tecrübelerinin incelenmesiyle takdim edilecektir.

Bu minvalde katılımcıların geneli, meslek hayatında dini değerlerin öne sürülmesi ya da dini değerlerden taviz verilmesinin siyasi iktidarın dine yaklaşımının farklılaşmasıyla paralel olarak değişebilecek tutum ve davranışlardan olduğunu düşünmektedirler. Bu durumun somut bir kazanç sağlamaya yönelik olarak özel bir planlamayla gerçekleşmediğini ancak genel bir kanaate dayalı bir refleks olarak tezahür ettiğini de ifade etmektedirler. Bununla beraber katılımcıların söylediklerine istinaden, meslek hayatlarında işin başlangıcında dini hassasiyetlere göre bir planlama yapma eğilimi daha fazlayken “ticaretin kurallarının” keşfedildiği ilerleyen durumlarda, kişilerin özel durumları ve işin seyrine göre farklılaşsa da, belli inanç ilkeleri ya da hassasiyetlerin evrilebildiği görülmektedir. Dolayısıyla iktisadi kaygılarla dini meseleler karşı karşıya geldiğinde önceden düşünülerek karar verilmiş eylem pratiklerinden ziyade, günü kurtaracak blok çözümler ya da anlık ihtiyaçların giderilmesine matuf bir tavrın benimsendiği sonucuna ulaşmak mümkün gözükmektedir. Bu itibarla Weber’in seçici yakınlık kavramı belli meslek gruplarını farklılığı merkezinde değil ama belli durumsal şartların bireysel farklılıklara göre nasıl algılanıp ne türden tepkileri ortaya çıktığının anlaşılıp açıklanabilmesi için yeniden anlamlandırılabilir bir görünüm kazanmaktadır. Bununla beraber kendileriyle mülakat yapılan bireylerin ifadelerine binaen Weber (2012a: 710)’in iktisadi gereksinimlerin görünürlüğünü olaylar karşısında dini emirlerin yeniden yorumlanmasına bağladığı çözümlenmesiyle örtüşen bir tablonun ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak bu yorumlama faaliyetinin bir kez başladığı yerde, iktisadi alanda ihtiyaçların ve arzuların belirlenimine dair sübjektif bir alan da açılmakta ve bir şeyin yapılabilirliği, bu kararın kendisine dayanılarak verildiği zemini yadsıyarak genel bir yapılabilirlik vasfı

kazanabilmektedir. Dolayısıyla yine Weber (2012a: 132-137)'in, bireylerin tercihlerini azami fayda elde etmeye yönelik olarak bir sıralamaya tabi tuttukları kabulüyle iktisadi alanda değer yönelimli rasyonellikle amaç yönelimli rasyonelliği birbiriyle ilişkilendirdiği çözümlemesine yakın bir meslek sahası görünümü ortaya çıkmaktadır.

Bu hususta katılımcıların anlattıklarına istinaden, iktisadi alanda liyakat ve tecrübe şartının atıl kaldığı veya ideolojik yönelimlerin belirleyici olduğu durumların dışında dini inanç ilkelerinin meslek ilişkilerinde önemli bir etken oluşturmadığı ancak imkân bulunduğu hallerde ve kişilerin bu ilkeler üzerinden “pirim yapma” düşüncesine dayandıkları durumlarda “kullanılan” unsurlar olarak görünürlük kazandığı söylenebilir.

Bununla beraber katılımcıların dinden taviz vermediklerini söyledikleri yerde, meslek alanlarında vergi kaçırma, yalan beyan, haksız rekabeti kızıştıran kırım yapma, kamu hakkının ihlali gibi davranışları yapabildikleri görülmektedir. Bu iki tutum farklılığı, bireylerin meslek alanlarında inanç ilkelerini doğrudan referans edinerek eylemlerini planladıklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca katılımcıların meslek alanlarında dini değerler öne sürülerek iş alma ya da kârını artırmaya yönelik davranışlardan bahsederken, muhatabı duyacağı biçimde “besmele çekme” ya da bürosunda Kur’an, namaz tahtası gibi dini içerikli tefrişat bulundurma gibi hallere dikkat çektikleri görülmektedir. Bu gibi durumların iş alanında “dini kullanmak” şeklinde yorumlanmasının en büyük sebebi ise, söz konusu kişilerin gündelik hayatta dine dayalı bir yaşantısının olmadığı kanaatiyle beraber siyasi konjonktürün değişmesiyle bu tür görünürlüklerin arttığına dair genel bir kanının oluşmuş olmasıdır. Bu bağlamda bazı katılımcılar, 28 Şubat 1997 başörtüsü bağlama yasağı nedeniyle başörtülü kadınların başlarını açarak mesleklerine devam etmesiyle AK Parti iktidarında kimi başörtüsü kullanmayan kadınların da başlarını örtmüş olmasını beraber değerlendirerek bu durumu “samimiyetsizlik” olarak değerlendirmektedirler.

Katılımcılar dini kıyafet ya da söylemlerin meslek alanındaki etkisi hususunda da bir birinden farklı kanaatlere sahiptirler. Bir kısım katılımcı, dini argümanların muhatapta, yalan söylenmeyeceği, aldatılmayacağı, dolandırılmayacağı gibi

kanaatlere neden olabildiğini diğer bir kısmı ise mesleki liyakatsizliğin bu tür özelliklerin arkasına gizlendiği kanaatine sahip olduklarını ifade etmektedirler. Bununla beraber katılımcıların kahir ekseriyeti, Türkiye’de sadece dinin değil aynı zamanda aynı cemaate mensup olmanın, aynı sendikanın üyesi olmanın hatta aynı okuldan mezun olmuş olmanın kişilerin muhatapları ve onların işleri hakkındaki kanaatlerini etkileyebildiğini düşünmektedirler. Kendileriyle mülakat yapılan bireylerden özellikle inşaat sektöründe faaliyet gösterenlerin söyledikleri değerlendirildiğinde, muhatabın ancak parasal güce göre bir tercih yapacağı, dini bir cemaatin lideri olmanın dahi ancak bir cemaat gücüne yaslanmış olmaktan dolayı tercih edilebilir olduğu sonucuna ulaşmak mümkün gözükmektedir. Bu bağlamda Katılımcı 17 ve 51’in ifadelerini zikretmek yerinde olacaktır:

Dini gerekçeler öne sürerek, özellikle son dönemde bunlar yaşanmaya başladı. Oluyo fakat işte dediğim gibi sanayi sektörü ve ticaret sektörü bi yere kadar bunları, bu değer yargılarını ön plana alarak bi şeyler yapıyo. Süreç ilerledikten sonra tamamen iş ticari menfaate dönüyo. Bu sefer o değerlerinin hepsini terk ediyor arkadaş, ticari olarak düşünüyö, ikisinin arasında git geller oluyor zaman zaman (Katılımcı 17, Erkek, İşadamı).

(...) Ya adamın mesela hiçbir... elle tutulur yanı yoktur ama odasına girdiğinizde duvarda devasa vav, bu aralar çok sık görüyorum, işte elifler, Mevlanalar havada uçuyö ama adam beş para etmez. Mesela (...) adamın çalışma alına giriyosun devasa bir, devasa değil zaten ölçüsü belli de, namaz tahtası (...) görünmesinden bi hicap duymuyorum, yani görünmesinden bir rahatsızlığım yok ama orda biliyorum ki, ‘bakın ben namaz kılıyorum’ [diyor yani] (...) (Katılımcı 51, Erkek, Mimar).

Kendileriyle mülakat yapılan bireylerin meslek alanlarındaki samimiyet ve sadakat davranışlarına dair söylediklerine istinaden, meslek elemanlarının statü farkı olmaksızın kendilerine hizmet sundukları ve onlar sayesinde meslek pratiklerinin icrasına devam ettikleri kişilere karşı genel anlamda bir “iyi ilişki kurma” çabasında oldukları söylenebilir. Bu hususta özellikle özel sektörde çalışan bireylerin, bir pazarlama faaliyeti içinde oldukları ve her durumda “profesyonel” davranma zorunluluğunu öne çıkardıkları görülmektedir. Bu itibarla meslek alanlarında; göze girme taktikleri, yetkin gözükme, hatayı aklileştirme, ısrar, yaptırım, ön tıkama, üst makama arkasını dayama, karşılıklı çıkar gözetme, koalisyon-cephe oluşturma türünden tarif edilebilecek tutum ve davranışların, önceki bölümlerde ayrıntılarına değinildiği üzere, olağan bir iş pratiği olarak tezahür ettiği görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmaya dâhil edilen meslek grupları itibarıyla, bireylerin meslek sahasındaki

tutum ve davranışlarının belirlenmesinde kişisel dinamiklerin belirleyiciliği, etkin olabilecekleri dış koşulların imkânıyla güçlü bir ilişki içinde bulunmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Modern toplum, iş bölümünün genel bir görüntüsünü veren mesleki farklılaşma ile vasıflandırılmakta ve meslek erbabı kişilerin eylemlerini planlarken temelde referans edindikleri anlam çerçevelerinin ne olduğu meselesi, din sosyolojisi açısından temel bir mesele olarak ortada durmaktadır. Bu çalışmada Türkiye’deki farklı meslek gruplarından bireylerin sahip oldukları veya benimsedikleri dini, ideolojik ve mesleki inanç, değer ve mesleki etik ilkelere, meslek hayatlarında etik ihlal ve sapma imkânı veya beklentileri bulunan hallerde ne ölçüde dayandıkları hususu ele alınmıştır. Bu kapsamda bu araştırma meslek elemanlarının iş pratiklerinde şu hususların etkisinin ne olduğuna odaklanmıştır: i) dine yaklaşımları ve ahlaki kabullerindeki farklılıklar, ii) meslek ahlakına dair bir eğitim alıp almadıkları, iii) mesleki etik kurallara dair düşüncelerindeki farklılıklar, iv) meslek amaçları ve meslek kaygıları, v) meslek sahibi olmaya yükledikleri anlam farklılıkları.

Bu konuları araştırmaya değer kılan husus ise, çalışmanın başlangıcında ayrıntıları ele alındığı üzere Weber’in belli mesleklerle belli fikirlerin arasında var olduğunu iddia ettiği seçiciliğin, hangi şartlarda ve ne yönde olacağına dair somut bir yaklaşım ortaya koymaması ve bu hususun kuramsal bir anomali olarak literatürdeki tartışmada yer almış olmasıyla doğrudan bağlantılıdır.

Bu kapsamda belli bir dini çerçeveye sahip olan farklı meslek kategorilerinden bireylerin mesleki faaliyetlerinde bu türden bir seçiciliğin olup olmadığı ve varsa bunun hangi dinamiklere dayandığı meslesiyle ilgili olarak, nedensel mekanizmaların ne olduğunun incelenmesi özellikle önem arz etmektedir.

Dolayısıyla bu araştırmanın bulguları, en genel anlamda toplumsal normlar ile insan eylemliliği arasındaki ilişkinin mahiyeti hakkında yürütülen ve deterministik, etkileşimsel, ihtimaliyet, aktörlerin durumu okuma biçimine veya normlara itibar bahşetmelerine bağlı olmak gibi değişik sıfatlarla kavramsallaştırılan teorik tartışmanın tipik bir örneğini oluşturmaktadır.

Bu minvalde, araştırmada temel olarak Weber’in seçici yakınlık (elective affinity) olarak ifade ettiği, kişilerin bulunduğu konuma göre değer kümelerinden belli kısımları çekip aldıklarına dair kabulü olmak üzere, insanların belli konumlarda belli

referanslara dayanarak bir eylem ortaya koyduklarını öne süren eylem teorilerinin iddialarının aksine, kişilerin kendi ve başkalarının davranışları hakkındaki beyanları, onların genel olarak “pratik zorunluluklar” şeklinde kabul ettikleri hallerde, anlam dünyalarını oluşturduğunu ifade ettikleri değerlerin hilafına davranma konusunda ortak tavırlar sergilediklerine işaret etmektedir.

Bu bağlamda dikkat çekilmesi gereken ilk husus, katılımcıların dine yaklaşımları, ahlaki kabulleri, meslek alanlarında bir ahlak eğitimi alıp almadıkları, formel mesleki kurallara dair düşüncelerinin farklılaşmasının iş pratiklerini düzenlemelerinde kategorik bir ayrıma neden olmadığıdır. Dahası bireyler, mesleki amaç ya da temel meslek kaygılarının farklılaşmasıyla da değişik türden meslek pratiklerine yönelmemektedirler. Aksine katılımcılar, kendi maddi olanakları, mesleki konum ve gereksinimlerine göre sahalarındaki işleyişten ne ölçüde etkilendiklerine bağlı olarak meslek pratiklerini planlamaktadırlar. Bunun yanında bu gereksinimlerini karşılamalarının etik ihlal ya da normdan sapmayla ilişkili olduğu durumları “yapısal sınırlar” olarak niteleyerek hareket etme eğilimi göstermektedirler. Burada bireyler söz konusu etik ihlalleri azımsama, ilkelerini uzak okumaya tabi tutma ve ihlalin yaygınlığını meşrulaştırıcı bir dayanak olarak kabul etme şeklinde değişik türden tavırlar takınmaktadırlar.

Meslek elemanlarının dini ya da ideolojik ilkeleri hayatlarında konumlandırma biçimleri de, bireysel nedenler, çevresel koşullar ve dini algılama biçimlerine göre birbirinden ayrılmakta ve bireyler söz konusu ilkeleri bir ideal olarak kabul etmektedirler. Kendi durumlarını ise, bu idealle karşılaştırdıklarında “dindarlığa daha uzak”; diğer kişilerle kendilerini kıyasladıklarında da “dindar” olarak vasıflandırmaktadırlar. Ancak her halukarda inanç ilkelerine bir takım pratiklerin eşlik etmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu ilkelerinin meslek hayatlarıyla ilişkisinde ise bireyler: i) manevi huzur ve vicdan rahatlığı, ii) sorumluluk bilinci ve otokontrol, iii) bazı vasıfların bireyde meşrep haline gelmesi şeklinde üç husus etrafında kümelenmektedirler.

Araştırmanın sonuçlarına göre katılımcılar, inanç ve ilkeleri ile meslek hayatının pratiklerinin karşı karşıya gelmesi halinde şu dört tavrı benimsemektedirler: i) dışsal koşulları tercihlerinin belirleyicisi kabul etme, ii) inanç ve ilkelerin eylemin

belirleyicisi olduğunu düşünme, iii) dışsal koşulları veya ilkesel kabulleri eylemin dayanağı görme ve iv) inanç ve ilkelerinden var geçmeden belli zorluklarla meslek hayatına devam etme.

Araştırmaya dâhil edilen meslek gruplarından bireylerin söylediklerine dayanarak, inanç ve ahlak ilkeleri, mesleki etik kurallar ve meslek pratiği arasında arızı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ancak Weber'in Protestan Ahlakı ve Kapitalist Ruh arasında var kabul ettiği seçici yakınlık meselesiyle ima ettiği, belli dini fikirlerle belli iktisadi tavır alışların birbiriyle eklemleştireceğine dair iddiasının günümüz meslek elemanlarının etik ihlallerle malül iş pratiklerini anlama ya da açıklama hususunda pratik yeterliliğinden bahsetmek mümkün görünmemektedir.

Katılımcıların meslek sahasındaki iş pratiklerinin analizi için, i) ilkelerin bütününe uyma davranışı, ii) ilkelerinden seçerek uyma davranışı, iii) eylemleriyle ilkelerinin arasını ayırma şeklinde belirlenen ideal-tiplere yakın duran bireylerin meslek kategorilerine dağılımında keskin hatlarla bir ayırım yapılamamakta ve dolayısıyla dini, ideolojik ya da mesleki etik ilkeler ve eylem arasındaki seçiciliğin dayanağını mesleklerin farklılaşması oluşturmamaktadır.

Bu çalışmanın somut ama sınırlı verilerine dayanarak görülmektedir ki, meslek hayatı içinde bireyler, karşılaştıkları farklı durumlara, maddi gereksinimleri, içinde buldukları şartları algılama ve yorumlama biçimleri ve mesleki konumlarına bağlı olarak tepkiler vermektedir. Dolayısıyla kendileriyle mülakat yapılan bireylere istinaden, meslek sahası içinde karşılan etik ihlal ve sapma imkânı olan durumlarda bireyler doğrudan değer sistemlerini referans alarak eylemlerini planlamamakta ve sahalarındaki yaygın pratikleri “yapısal sınırlar” olarak konumlandırma ve iş pratiklerini, genel itibariyle, alan pratiğine dair tevarüs ettikleriyle düzenlemektedirler.

Bu haliyle, bu çalışmanın verilerinden elde edilen en önemli kuramsal sonuç olarak, Weber'in pratik akılcılığıyla denk düşebilecek şekilde, bireylerin dini ve/veya mesleki etik ilkeleri verili şartlar biçiminde kabul ederek değil, daha çok meslek hayatının olağan işleyişine eşlik eden haller ve ilişkileri verili şartlar olarak kabul edip, söz konusu ilkeleri bu şartlara uyarlama yönünde hareket ettikleri söylenebilir.

KAYNAKÇA

Abercrombie, Nicholas, Hill, Stephen ve Turner, Bryan S. (2000). *Dictionary of Sociology*. London: Penguin Books.

Akşit, Bahattin; Şentürk, Recep; Küçükural, Önder; Cengiz, Kurtuluş. (2012). *Türkiye’de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aron, Raymond. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*.(Çeviren: Korkmaz Alemdar). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Arslantürk, Zeki ve Amman, M. Tayfun. (2012). *Sosyoloji-Kavramlar-Kurumlar-Süreçler-Teoriler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Avukatlık Kanunu. (1969, Mart 19). Resmi Gazete. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1136.pdf> 27.10.2018.

Aydın, Mustafa. (2007). **İslam Bağlamında Ahlak**. (Editörler: Recep Kaymakcan ve Mevlüt Uyanık). *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları.

Barber, Bernard. (1963). **Meslekler Sosyolojisinde Bazı Sorunlar**. *Meslekler ve Sosyolojisi*. (Çeviren: Zafer Cirhinlioğlu). Ankara: Gündoğan Yayınları.

Bauman, Zygmunt. (2011). *Postmodern Etik*. (Çeviren: Alev Türker). İstanbul: Ayrıntı yayınları.

Beckert, Jens and Whinger, Frank. (2012). **In the shadow: illegal markets and economic Sociology**. *Socio-Economic Review*. 11(1), 1-26. http://www.mpifg.de/pu/mpifg_ja/SER_11_2013_Beckert.pdf 12.09.2018

Benton, Ted. (2009). *Sosyolojinin Felsefi Kökenleri*. (Tercüme: Ümit Tatlıcan). İstanbul: Küre Yayınları.

Berger, Peter. L. (1993). *Dinin Sosyal Gerçekliği*. (Çeviren: Ali Coşkun). İstanbul: İnsan Yayınları.

_____ (1967). *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. Garden City, NY: Doubleday.

Bilton, Tony vd. (2002). *Introductory Sociology*. New York: Palgrave Macmillan.

Borman, Walter C., Ilgen, Daniel R. And Klimoski, Richard J. (V. Eds.). (2003). **Industrial and Organizational Psychology**, (Editor-in-Chief: Irving B. Weiner). *Handbook of Psychology*. C. 12, Canada: John Wiley & Sons, Inc.

El-Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. (1989). *el-Edebü'l-Müfred*. Beyrut: Dârü'l-Beşâri'î'l-İslamiyye.

Chalcraft, David J. (yok). **Reading Weber's Patterns of Response to Critics of The Protestant Ethic**. *Journal of Classical Sociology*. 5(1), 31-51. <http://www.sagepublications.com> -28-12-2016

Collins, Randal. (1984). **Statistics versus Words**. *Sociological Theory*. Vol. 2 (1984), pp. 329-362. <https://www.jstor.org/stable/223353> 10.11.2018.

Coser, Lewis A. (2015). *Soyolojik Düşüncenin Ustaları: Tarihsel Ve Toplumsal Bağlamında Fikirler*. (Çevirenler: Hikmet Hülür vd.). Ankara: De-Ki Basım Yayım.

Çitil, Ahmet Ayhan. (2014). “**Cennetten Yeryüzüne İnme Ayetleri İtibarıyla Ahlak Tecrübesinin Kuruluşu**”. (Editör: Ömer Türker). *Ahlakın Temeli*. Ankara: Nobel Kitap.

De Rosa, Marcello and Trabalzi, Ferro (2016). **Everybody does it, or How Illegality is Socially Constructed in a Southern Italian Food Network**, *Journal of Rural Studies*. 45, 303-331.

Denetim Standartları ve İlkeleri Yönetmeliği. (2011 Temmuz 14). Diyanet İşleri Başkanlığı-Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı. https://rehberlikteftis.diyanet.gov.tr/Documents/denetim_standartlari.pdf 27.10.218.

Droogers, André. (2012). **Dinin Tanımlanması Bir Sosyal Bilim Yaklaşımı.** (Çeviren: Ahmet Onay). (Editör: Peter B. Clarke). *Din Sosyolojisi-Kuram ve Yöntem.* (Çeviri Editörü: İhsan Çapçioğlu). Ankara: İmge Kitabevi, 415-438.

Dobbelaere, Karel, (2012). **Sekülerleşmenin Anlamı ve Kapsamı.** (çeviren: Mehmet Süheyl Ünal). Peter B. Clarke, *Din Sosyolojisi- Çağdaş Gelişmeler.* (çeviri editörü: İhsan Çapçioğlu). Ankara: İmge Kitabevi.

Durkheim, Emile. (2010a). *Sociology and Philosophy.* (Translated by D. F. Pocock). New York: Routledge.

_____ (1995). *The Elementary Forms of Religious Life.* (Translated: Karen E. Fields). New York, N.Y. : The Free Press.

_____ (2010b). *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri.* (Çeviren: Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.

_____ (2014). *İntihar.* (Çeviren: Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.

_____ (1994). *Sosyolojik Metodun Kuralları.* (Çeviren: Enver Aytekin). İstanbul: Sosyal Yayınları.

_____ (2004). *Ahlak Eğitimi.* (Çeviren: Oğuz Adanır). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

_____ (1984). *The Division of Labour in Society.* (translated by W. D. Halls). London: Macmillan Press.

_____ (2006). *Toplumsal İşbölümü.* (Çeviren: Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.

_____ (2007) **Laik Ahlak Laik Eğitim**. (Çeviren: Necmettin Sadık). Recep Kaymakcan ve Mevlüt Uyanık (Ed.). *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları.

_____ (1962). **Meslek Ahlakı**. (Çeviren: Mehmet Karasan). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Dobbelaere, Karel. (2004). **Secularization: An Analysis at Three Levels**. Germany: P.I.E. Peter Lang. https://books.google.com.tr/books?redir_esc=y&hl=tr&id=TC_EuYwu-SgC&q=22#v=snippet&q=22&f=false 29.08.2018.

Eğitimciler İçin Mesleki Etik İlkeler (Genelge). (2015 Haziran 24). Milli Eğitim Bakanlığı İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü. http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/15/03/133782/dosyalar/2015_07/06040146_meslekietik.pdf?CHK=34c06e_ebf243b80219a03ee11ee50cd9 27.10.2018.

Erdost Çolak, Hayat Ebru. (2018). **Sosyal Yaşamdan İş Yaşamına Yalan ve Aldatma**. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Fahri, Macid. (2004). **İslam Ahlak Teorileri**. (Çeviren: Muammer İskenderoğlu ve Atilla Arkan). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Freidson, Eliot. (1984). **Mesleksen Kontrolün Değişen Doğası**. *Meslekler ve Sosyolojisi*. (Çeviren: Zafer Cirhinlioğlu). Ankara: Gündoğan Yayınları.

Furseth, Inger ve Restad, Pal. (2011). **Din Sosyolojisine Giriş-Klasik Ve Çağdaş Kuramlar**. (Çevirenler: İhsan Çapçioğlu ve Halil Aydınalp). Ankara: Birleşik dağıtım.

Garaudy, Roger. (1991). **İslam ve İnsanlığın Geleceği**. (Çeviren: Cemal Aydın). İstanbul: Pınar Yayınları.

Geertz, Clifford. (1993). **Religion as a Cultural System**. *In: The interpretation of cultures: selected essays*, 87-125. http://nideffer.net/classes/GCT_RPI_S14/readings/Geertz_Religion_as_a_Cultural_System.pdf 07.08.2018

Giddens, Anthony. (2013). *Sosyoloji*. (Yayıma Hazırlayan: Cemal Güzel). İstanbul: Kırmızı yayınları.

Guba, Egon, G. (ed.) (1990). *The Paradigma Dialog*. Newbury Park, Clif: Sage.

Gündüz, Mustafa. (2005). *Ahlak Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Hamilton, Malcolm. (2012). **Rasyonel Seçim Kuramı: Bir Eleştiri**. (Çeviren: M. Ali Kirman). (Editör: Peter B. Clarke). *Din Sosyolojisi-Kuram ve Yöntem*. (Çeviri Editörü: İhsan Çapçioğlu). Ankara: İmge Kitabevi, 197-222.

Hekimlik Meslek Etiği Kuralları. (1999 Şubat 1). http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&id=65&Itemid=31 26.10.2018.

Hemşirelik Kanunu. (1954 Şubat 25). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6283.pdf> 27.10.2018.

Hemşireler İçin Etik İlke ve Sorumluluklar. (2009 Aralık). Türk Hemşireler Derneği. <http://www.turkhemsirelerderneği.org.tr/files/tr/yayinlar/yayinlar/hemsireler-icin-etik-ilke-ve-sorumluluklar/hemsire%20brosur.pdf> 26.10.2018.

Howe, Richard Herbert. (1978). **Max Weber's Elective Affinities: Sociology Within the Bounds of Pure Reason**. *American Journal of Sociology*. 84(2), 366-385. <http://www.jstor.org/stable/2777853> 21-11-2016

Hughes, Everret Cherrington. (1958). *Men and Their Work*. London: The Free Press.

_____ (1963). **Meslekler**. *Meslekler ve Sosyolojisi*. (Çeviren: Zafer Cirhinlioğlu). Ankara: Gündoğan Yayınları.

İmar Kanunu. (1985 Mayıs 9). Resmi Gazete. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194.pdf> 29.11.2018.

Kelley, J., & Evans, M. (1995). **Class and Class Conflict in Six Western Nations**. *American Sociological Review*, 60(2), 157-178. <http://www.jstor.org/stable/2096382> 31.10.2018

Kippenberg, Hans G. (2012). **Max Weber: Din ve Modernleşme**. (Çeviren: Nilgün Sofuoğlu KILIÇ). (Editör: Peter B. Clarke). *Din Sosyolojisi-Kuram ve Yöntem*. (Çeviri Editörü: İhsan Çapçioğlu). Ankara: İmge Kitabevi, 121-142.

Kösemihal, Nurettin şazi. (1974). *Sosyoloji Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Küçüköğlü, Mübeyyen Tepe. (2012). **Etik Değerler ve Etiğin Kurumsallaşması**. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. 4 (1), 177-185.

Lambert, Yves. (1999). **Religion in Modernity as a New Axial Age: Secularization or New Religious Forms?**. *Sociology of Religion*. 60 (3), 303-333. <https://www.jstor.org/stable/pdf/3711939.pdf> 25.08.2018.

Lichtblau, Klaus. (2000). **Vergemeinschaftung und Vergesellschaftung bei Max Weber: eine Rekonstruktion seines Sprachgebrauchs**. *Zeitschrift für Soziologie*, 29, 423-43.

Luhmann, Niklas. (1982). *The Differentiation of Society*. New York : Columbia University Press.

Luckmann, Thomas. (2016). **Görünmeyen Din: Modern Toplumda Din Sorunu**. (çeviren: Ali Coşkun, Fuat Aydın, Osman Coşkun). İstanbul: Rağbet Yayınları.

Marshall, Gordon. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çeviren: Osman Akınhay, Derya Kömürçü). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.

Marske, Charles, E. (1987). **Durkheim's "Cult of the Individual" and the Moral Reconstitution of Society**. *Sociological Theory*. (5)1, 1-14. <https://www.jstor.org/stable/201987> 05.10.2018.

Mensching, Gustav. (2004). *Dini Sosyoloji*. (Çeviren: Mehmet Aydın). Konya: Din Bilimleri Yayınları.

Mühendislik ve Mimarlık Hakkında Kanun. (1938 Haziran 28). Resmi Gazete. <https://www.tmmob.org.tr/hukuk/yasal-cerceve/3458-sayili-muhendislik-ve-mimarlik-hakkinda-kanun> 26.10.2018.

Neuman, W. Lawrance (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar C. II*, (Çeviren: Sedef Özge). Ankara: Yayınodası Yayınları.

Özlem, Doğan. (2001). *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*. İstanbul: İnkılâp.

Poggi, Gianfranco. (2000). *Durkheim*. New York: Oxford University Press.

_____ (2006). *Weber: A Short Introduction*. Cambridge: Polity Press.

Punch, Keith F. (2016). *Sosyal Araştırmalara Giriş-Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (Çevirenler: Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz). Ankara: Siyasal Kitapevi.

Ritzer, George. (1972). *Man and His Work - Conflict and Change*. Meredith Corporation.

_____ ve Stepnisky. (2014). *Sosyoloji Kuramları*. (Çeviren: Himmet Hülür). Ankara: De-ki Yayınları.

Runciman, W.G. (2005). **Not Elective but Selective Affinities**. *Journal of Classical Sociology*. 5(2), 175-187. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1468795X05053490-15-12-2016>

Sayer, Andrew. (2017). *Sosyal Bilimde Yöntem-Realist Bir Yaklaşım*. (Çeviren: Sabri Gürses). İstanbul: Küre Yayınları.

Seçer, H. Şebnem (2007). *Mesleki Yaşam Modelinin Oluşturulması ve Mesleki Analizlerde Kullanımı*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü-Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İzmir.

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu (1989 Haziran 13). Resmi Gazete. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3568.pdf>
27.10.2018

Sönmez, Abdülkerim. (2018). *Sosyolojik Düşüncede Kuramlaştırmanın Doğası ve Klasiklerin Konumu*. Ankara: Lykeion Yayınları.

Stark, R., Finke, R. (2000). *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, 34/4: 431-44.

Straus, Anselm (1987). *Qualitative Analysis For Social Scientists*, New York: Cambridge University Press.

SUNAR, Lütfi (2016). *Türkiye Sosyo-Ekonomik Statü Endeksi Geliştirme Projesi* (Proje No. SOBAG 113K506), TÜBİTAK.

Swedberg, Richard and Agevall, Ola. (2015). *The Max Weber Dictionary Key Words and Central Concepts*. California: Stanford University Press.
<https://books.google.com.tr/books?id=r2rtDAAAQBAJ&printsec> -30.03.2017

Tan, Mine. (1981). *Toplum Bilimine Giriş-Temel Kavramlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Timothy R. Levine, Mohamed Vaqas Ali, Marleah Dean, Rasha A. Abdulla & Karina Garcia-Ruano. (2016). **Toward a Pan-cultural Typology of Deception Motives**, *Journal of Intercultural Communication Research*, 45(1), 1-12.

Thomas, William I. (1923). *The Unadjudged Girl*. Boston: Little, Brown.

_____ with Thomas, Dorothy Swaine. (1928). *The Child in America*. New York: Alfred A. Knopf.

Turner, Stephen P. (Ed.). (2013). *Sosyal Teori ve Sosyoloji: Klasikler ve Ötesi*. (Çeviren: Nurullah Ardıç (Ed.)). İstanbul: Küre Yayınları.

Turner, Bryan S. (1991). *Max Weber ve İslam*. (Çeviren: Yasin Aktay). Ankara: Vadi Yayınları.

_____ (2017). *Din ve Modern Toplum*. (Çeviren ve editör: Arzu Tüfekçi). İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Türk Tabipler Birliği Etik Bildirgeleri. (2010 Mayıs). Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/etik_bldgeler2010.pdf 16.11.2018.

Türkiye Barolar Birliği Meslek Kuralları. (1971 Ocak 26). TBB Bülteni. http://d.barobirlik.org.tr/mevzuat/avukata_ozel/meslek_kurallari/tbb_meslek_kurallari.pdf 26.10.2018.

Ülgener, Sabri F. (2006a). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin yayınları.

_____ (2006b). *Zihniyet ve Din-İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*. İstanbul: Derin Yayınları.

Wach, Joachim. (1995). *Din Sosyolojisi*. (Çeviren: Ünver Günay). İstanbul: Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yayınları.

_____ (1987). *Din Sosyolojisine Giriş*. (Çeviren: Battal İnandı). Ankara: Ankara Üni. İlahiyat Fak. Yayınları.

Wallace, Ruth A. ve Wolf, Alison. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (Çeviren: Leyla Erburuz ve M. Rami Ayas). Ankara: Doğubatı.

Walsh, David F. (2014). *Yapı/Fail*. (Çeviren: İhsan Çapçioğlu). (Editör: ChrisJenks). *Temel Sosyolojik Dikotomiler*. (Çeviri Editörü: İhsan Çapçioğlu). Ankara: Atıf Yayınları. 23-59.

Watson, Tony J. (2003). *Sociology, Work and Industry*. London and New York: Routledge.

Weber, Max. (2016). *Die protestantische Ethik und der "Geist" des Kapitalismus*. Wiesbaden: Springer VS.

_____ (2001). *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*. (Translated by Stephen Kalberg). London: Roxbury.

_____ (1958). *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*. (Translated by Talcott Parsons). New York: Charles Scribner's Sons.

_____ (1950). *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*. (Translated by Talcott Parsons). New York: Butler And Tanner.

_____ (2015). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Çeviren: Emir Aktan). Ankara: Alter Yayıncılık.

_____ (2012a). *Ekonomi & Toplum*. (Cilt: 1) (Çeviren: Latif Boyacı). İstanbul Yarı Yayınları.

_____ (2012b). *Ekonomi & Toplum*. (Cilt: 2) (Çeviren: Latif Boyacı). İstanbul Yarı Yayınları.

_____ (2012c). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*. (Tercüme: Vefa Saygın Öğüt). İstanbul: Küre Yayınları.

_____ (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. (Çeviren: Özer Ozankaya). Ankara: İmge.

_____ (2008). *Sosyoloji Yazıları*. (Çeviren: Taha Parla). İstanbul: Deniz Yayınları.

Winter, J. Alan. (1974). **Elective Affinities Between Religious Beliefs and Ideologies of Management in Two Eras**, *American Journal of Sociology*, 79(5), 1134-1150. <http://www.jstor.org/stable/2776790-28-12-2016>

Ek 1: Mülakat Cetveli Örneği

Dini, İdeolojik ve Mesleki İlke, İnanç ve Değerlerin Mesleki Hayatın Cari-Gündelik Düzeni İle Uyumlaşma, Ayrışma ve Çatışma Biçimleri Üzerine Bir İnceleme

***Açıklama:** Bu araştırma farklı mesleklerin icrasının olağan ve cari işleyiş biçimi ve yolları ile meslek elemanlarının kişisel olarak sahip oldukları veya benimsedikleri dini, ideolojik ve mesleki inanç, değer ve ilkelerle nasıl temasa geçtikleri hakkındadır. Bu araştırmanın öğrenmek istediği şey ideal olarak işlerin nasıl olması gerektiği hakkındaki düşünce ve kanaatlerinizi değil, olanın tam olarak ne olduğu, bunların sebepleri hakkında sizin ne düşündüğünüz ve tam bir açıklık ve samimiyetle ifade edilmesi şartıyla mesleğinizi icra ederken tam olarak neyi, nasıl ve niçin yaptığınızdır. Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Öğretim Kurulu'nun üniversite bünyesinde çalışan her düzeyden araştırmacılar için belirlemiş olduğu etik ilkelere uygun olarak sizin vereceğiniz cevaplar, kimliğinizi ifşa etmeyecek şekilde gizli tutulacak ve analiz edilecektir. Kendinizle mülakat yapılmasını kabul ettiğiniz için size peşinen teşekkür ederim.*

Bölüm 1: Katılımcının Sosyo-Demografik Özellikleri

- 1.1. Doğum tarihiniz:
- 1.2. Doğduğunuz yerleşim yerinin vasfı: köy, kasaba, kent, büyük kent vb.
- 1.3. Halen yaşamakta olduğunuz yerin vasfı:
- 1.4. Medeni durumunuz:
- 1.5. Kendiniz dâhil olmak üzere bakmakla yükümlü olduğunuz aile üye sayısı:
- 1.6. Maddi refah bakımından kendi ailenizin gelir-kazanç miktarının yeterli olma halini nasıl değerlendirirsiniz?
- 1.7. Kendiniz ve aile üyelerinizin ihtiyaç ve taleplerini dikkate alındığımızda aylık ne kadarlık bir gelirin arzulanan hayat tarzı ve refah düzeyi için yeterli olacağını düşünürsünüz?
- 1.8. Kendiniz ve aile üyelerinizin toplam aylık-nakdi gelir miktarı:

Bölüm 2: Öğrenim Süreci, Mesleki Eğitimi ve Kariyeri

- 2.1. Tamamladığınız öğrenim düzeyi ve alanının nedir? (eğer yarım kaldıysa neden yarım kaldığı)
- 2.2. Kaç yaşında düzenli olarak bir iş veya meslekte çalışmaya başladınız ve bugüne kadar yapmış olduğunuz iş ve meslekler nelerdir?

- 2.3. Halen yapmakta olduğunuz iş veya mesleğiniz nedir? İşinizdeki konumunuz (kendi hesabınıza, ücretli veya maaşlı çalışan, yönetici vb.) nedir ve ne kadar süredir bu iş veya mesleği icra ediyorsunuz?
- 2.4. Halen icra etmekte olduğunuz iş ve meslek eğitimi nerede/nerelerde ve nasıl aldınız ve mesleki kariyeriniz nasıl seyretti?
- 2.5. Halen yapmakta olduğunuz iş veya mesleğiniz aslen yapmak istediğiniz iş veya meslek mi? Değilse icra etmeyi istediğiniz iş veya meslek nedir? Bunun nedeni?
- 2.6. Kendi nazarınızda halen yapmakta olduğunuz iş veya mesleği yapılmaya değer kılan husus veya hususlar nelerdir?
- 2.7. İş veya mesleğiniz sizin hayatınızda toplumsal konum/statü, onur ve şeref bakımından nasıl bir yer işgal etmektedir?
- 2.8. Meslek hayatınızda en temel amaçlarınız nelerdir? (başarılı olmak, belli bir vasfı ile ünlü olmak, geçimini sağlamaya yetecek kadar gelir temin etmek vb.)
- 2.9. Meslek hayatınızda temelde kaygısını hissettiğiniz en temel şey/şeyler nelerdir? Bunun nedenleri?

Bölüm 3: Mesleki Hayatı ve Meslek Ahlakı Eğitimi

- 3.1. Bir iş veya meslek sahibi olmak sizce ne anlam ifade ediyor ve insan hayatındaki yeri konusundaki düşünce ve değerlendirmeleriniz nelerdir?
- 3.2. İcra ettiğiniz iş veya meslek ne tür bir insan (disiplinli, tutumlu, güler yüzlü, iyi niyetli, şüpheli, sorgulayıcı, ciddi, entelektüel, zeki, duygusal, mantıklı, sert-anlayışlı vb.) olmayı gerektiriyor, icracısından ne tür bir hayat tarzına (yaşama şekli, alışkanlıkları, yaptığı-yapmadığı şeyler-yapacakları-yapamayacakları) sahip olmayı talep ediyor?
- 3.3. Halen sahip olduğunuz iş veya mesleği yapıyor olmak hayata bakışınızda, hayatınızı ve başkalarıyla ilişkilerinizi düzenlemede bir değişikliğe neden oldu mu? (Evetse hangi yönde ve konularda ve nasıl bir etki olduğunun yorumu)
- 3.4. Halen icra ettiğiniz mesleğin, sizin dünya görüşünüz, inançlarınız ve değerleriniz bakımından özel olarak konumlandırılabilir bir yeri veya değeri var mı?
- 3.5. Halen icra ettiğiniz mesleğin ahlakına yönelik olarak iş üzerinde ustanızdan, okulda hocanızdan veya mensubu olduğunuz meslek odasından herhangi bir eğitim aldınız mı, aldıysanız bu eğitimin öne çıkarıp vurguladığı, geliştirmeye yöneldiğiniz temel meslek ahlakı ilkeleri nelerdir?
- 3.6. Almış olduğunuz/benimsemiş olduğunuz meslek ahlakının ilke ve değerleri arasında sizin mesleğinizi icra ederken en çok önemseydiğiniz ilke ve değerler nelerdir? Bunları niçin önemsiyorsunuz?

Bölüm 4: Mesleki Hayatı Düzenlemeye Yönelik Mesleki, Dini/İdeolojik İnanç ve İlkelerin Neler Oldukları

4.1. Kendinizi bir dine mensup biri olarak tanımlıyor musunuz? Bunun nedeni?

Eğer kendini bir dine mensup biri olarak **tanımlıyorsa**;

4.2. Mensubu olduğunuz dinin ilke, inanç ve değerleri bakımından kendinizi ne ölçüde bir dindar olarak tanımlarsınız?

4.3. Gündelik bireysel hayattan mesleki hayatın gereklerine varıncaya kadar inandığımız bu din hayatınızın her alanında sizin karar ve eylemlerinizi şekillendiren bir unsur mu, yoksa kendi içinde ayrı ve diğer alanlarla ilişkisi olmaması gereken bir husus mu? Bunun nedeni?

4.4. Dinden ayrı olarak kendi hayatınıza yön veren belli bir ideoloji veya dünya görüşüne sahip misiniz? Evetse bunun başlıca özellik ve ilkeleri nelerdir?

Eğer kendini herhangi bir dine mensup biri olarak **tanımlamıyorsa**;

4.5. Kendi hayatınıza yön veren, kılavuzluk eden belli bir dünya görüşü veya ideolojiye sahip misiniz? Bu dünya görüşü veya ideolojinin başlıca vasıfları nelerdir ve bunları nasıl tarif edersiniz?

4.6. Gündelik bireysel hayattan mesleki hayatın gereklerine varıncaya kadar sahip olduğunuz bu ideoloji veya dünya görüşü hayatınızın her alanında karar ve eylemlerinizi şekillendiren bir unsur mu, yoksa kendi içinde ayrı ve diğer alanlarla ilişkisi olmaması gereken bir husus mu? Bunun nedeni?

4.7. Benimsemiş olduğunuz dinin, dünya görüşünün veya ideolojinin değer, ilke ve inançları arasında mesleğinizi icra ederken daha bir öne çıktığını düşündüğünüz veya hissettiğiniz değer, inanç ve ilkeler nelerdir? Bunların neden öne geçtiklerini düşünüyorsunuz?

4.8. Mesleki gelişiminize katkı sağladığınızı düşündüğünüz açık, belli dini veya ideolojik ilke, inanç ve değerler var mı? Varsa bunlar nelerdir ve nasıl bir katkı sağlamaktadırlar?

4.9. Hem gündelik hayatınızda hem de mesleki hayatınızda benimsemiş olduğunuz dini veya ideolojik inanç, ilke ve değerlerin mesleğinizin gerektirdiği şekilde yapılmasından taviz vermeyi gerektirdiği haller var mı?

4.10. ...Tersine olarak da hayatın dayatmalarının ve mesleğinizin zorunluluklarının, inançlar, ilkeler, değerler ve usullerden taviz vermeyi gerektirdiği haller var mı? Varsa bunların en önde gelenleri nelerdir? Bunların nasıl ve neden bir zorluk, gerilim veya uyuşmazlık oluşturmaktadır?

- 4.11. Bugüne kadar inancınız/veya dünya görüşünüz/ideolojiniz gereği bir şeyi yapmak uğruna, meslek hayatınızda olumsuz durumlar, kayıplar yaşadınız mı? Eğer yaşadysanız bunlar nelerdir?
- 4.12. Bugüne kadar inancınız/veya dünya görüşünüz/ideolojiniz gereği bir şeyi yapmaktan veya onun ilkelerine sadık kalmaktan dolayı, meslek hayatında olumlu, kazançlı çıktığınız durumlar oldu mu? Ve eğer olduysa bunlar nelerdir ve bu ilkelerin katkısı ne oldu?
- 4.13. Meslek hayatında vicdanınızı rahatsız eden durumlarla karşılaşıyor musunuz? Ve eğer karşılaşıyorsanız bunlar ne/neler oldukları, niçin rahatsızlık duygusuna neden oluyorlar ve bunları gidermek adına neler yapıyorsunuz? Hatayı telafi etme duygusunu yaşadığınız durumlar oluyor mu?
- 4.14. Genel bir değerlendirme yaptığınızda mesleğinizi uygularken vicdanınızın ölçüleri, dini, ideolojik inançlar, yasalar ve yönetmelikler, mesleki ilkeler ve uygulamalar arasında ne ölçüde bir ayrışma ve uyuşma olduğunu düşünüyorsunuz? Ve bunların nedenleri hakkındaki kanaat ve değerlendirmeleriniz nelerdir?

Bölüm 5: Mesleki Hayatın Cari-Olağan İşleyişi ve Bu İşleyişte Karşılaşılan Bazı Özel Hallerde Nasıl Davranıldığı

***Açıklama:** Bu genel değerlendirmelerinizden sonra size aşağıda günümüzün meslek hayatının olağan seyrinde karşılaşıldığı düşünülen bazı özel haller bakımından sizin gözlemlediğiniz hallerin ve ilişkilerin örnekleri veya sık karşılaşılan biçimlerinin neler oldukları, bunların nedenleri hakkında ne düşündüğünüz ve mesleğinizi icra ederken kendinizin bu konulardaki davranış ve tavrınızın ne olduğu, hangi davranışları niçin sergilediğiniz hakkında bazı sorularım olacak.*

- 5.1. İcra etmekte olduğunuz meslek alanında; meslek elemanları ile onların müşterisi, işvereni, astı, üstü ve meslek elemanlarının toplum ile olan ilişkilerinin genel hali ve vasfının nasıl tarif edilebileceğine dair değerlendirmeleriniz nelerdir?
- 5.2. İcra ettiğiniz meslek alanında kişisel yarar veya çıkarları gözetmek ile başkalarının ve genelde toplumun yararı ve çıkarı arasında bir gerilim yaşanmakta mıdır? Evetse bunlar hangi konularda yaşanmaktadır ve nelerdir? Bu bakımdan sizin konumunuz, tavrınız nasıl olur? Neyi, niçin ve nasıl yaparsınız?
- 5.3. İcra ettiğiniz meslek alanında, meslek elemanları kendi bilgi, deneyim ve kabiliyeti üzerinde bir işe girişirler mi? bunların nedenleri nelerdir ve bu konuda sizin durumunuz nedir? Neyi, niçin ve nasıl yaparsınız?

- 5.4. İcra ettiğiniz meslek alanında gerçekte öyle olmadığı halde işin doğru yapıldığı, verilen sözün yerine getirildiği veya getirileceği, sağlanan hizmetin, ürünün istenen şartları sağladığına muhatabını ikna etmek ve inandırmak için yemin edilmekte midir? Bunların sebepleri nelerdir? Siz mesleğinizi icra ederken hangi hallerde veya durumlarda yemin edersiniz?
- 5.5. İcra ettiğiniz meslek alanında kendilerine hizmet, ürün sunulacak kişilere ürünü, hizmeti kabul etme/etmeme, satın alıp almama konusunda özgürce ve “tam ve anlaşılmış bilgiye göre karar verme” konusunda yeterince bilgilendirme yapılmakta mıdır? Siz bu konularda ne yapıyorsunuz? Nasıl ve niçin yapıyorsunuz?
- 5.6. İcra ettiğiniz meslek alanında mesleki bilginin, yasaların, standartların, ölçülerin gerektiği vasıfların altında olan bir malı, ürünü veya hizmeti öngörülen ölçülere uygunmuşçasına sunma davranışları var mı? Siz bu konularda nasıl davranıyorsunuz? Neyi, niçin yapıyorsunuz?
- 5.7. İcra ettiğiniz meslek alanında başkaları, rakipleri karşısında avantaj, üstünlük sağlamak adına insanları yanıltıcı, paniğe düşürücü, yanlış yönlendirici davranışlarda bulunulmakta mıdır? Bunların nedenleri ve sizin bu bakımdan davranışlarınız nelerdir? Neyi, niçin yapıyorsunuz?
- 5.8. İcra ettiğiniz meslek alanında müşteriler/kendilerine hizmet veya yarar sağlanacak kişiler arasında eşit ilgi görmek, hizmet almak veya adil davranılmak ilkelerini ahlaken, vicdanen veya meslek ilkeleri bakımından bozduğu açık ve aşikâr olduğu halde o kimsenin cinsiyetinin, toplumsal, etnik, dini kimliğinin kendisinininkine yakın veya uzak olması dikkate alınarak onu başkaları karşısında daha imtiyazlı hale getiren veya aksine olarak zarara uğratan davranışlarda bulunulmakta mıdır? Siz bu konularda neyi nasıl ve niçin yaparsınız?
- 5.9. İcra ettiğiniz meslek alanında müşteriler/kendilerine hizmet veya yarar sağlanacak kişiler arasında iktisadi durumu, eğitim düzeyi, rütbesi, mevki ve makamının derecesine göre onları diğerlerinden daha avantajlı veya dezavantajlı kılacak (özel ilgi göstermek, öncelik tanımak veya işlerini geciktirmek, sonraya bırakmak) şeklinde davranışlar olmakta mıdır? Bunların nedenleri ve siz bu konularda neyi nasıl ve niçin yaparsınız?
- 5.10. İcra ettiğiniz meslek alanında müşteriler/kendilerine hizmet veya yarar sağlanacak kişiler arasında bedeni durumu (sakatlık, engellilik, çirkinlik-güzellik vb.) veya hukuki durumu (vatandaş, mülteci vb.) nedeniyle onları diğerleri karşısında avantajlı veya dezavantajlı kılacak şekilde davranılmakta mıdır? Bunların biçimleri ve nedenlerinin neler oldukları ve siz bu konuda ne yaparsınız, nasıl ve niçin yaparsınız?
- 5.11. İcra ettiğiniz meslek alanında müşterisi, astı, üstü, işvereni hakkında sahip olunan ve “gizli saklı tutulması gereken” kişisel veya ticari bir bilgiyi o kişiye zarar vermek, onu kendi taleplerini yerine getirmeye zorlamak veya kendisinin başka bakımlardan uygunsuz olan işlerine göz yummasına sebep

olacak şekilde kullanma girişim ve davranışları olmakta mıdır? Siz bu konularda neyi niçin ve nasıl yaparsınız? (Bu bağlamda) sır tutmak ile gerçeği söylemek arasında seçim yapmanız gereken durumlar oluyor mu?

- 5.12. İcra ettiğiniz meslek alanında bir görevliye haklı-yasal veya haksız ve gayri kanuni bir iş gördürmek için hediye veya para vermek veya bunu açık veya gizli şekilde talep etmek alışkanlık veya davranışların var mıdır? Bunun biçimleri ve nedenleri hakkında siz ne düşünüyorsunuz ve mesleğinizi icra ederken bu konuda ne yapıyorsunuz, nasıl ve niçin yapıyorsunuz?
- 5.13. İcra ettiğiniz meslek alanında hırs, tamahkârlık, öfke, kin veya başka sebeplerle meslektaşlar arasında haksız rekabete düşürücü veya adil rekabet şartlarını bozucu şekilde davranılan durumlar oluyor mu? Bunların örnekleri, nedenleri ve siz aynı konuda/konularda nasıl davranırsınız ve bunun sebepleri nelerdir?
- 5.14. İcra ettiğiniz meslek alanında biri veya birileri ile rekabet ile onlara yardım etme arasında tercih yapmak zorunda kalındığı haller oluşmakta mıdır? Bunun örnekleri ve siz bu hallerde neyi nasıl ve niçin yaparsınız?
- 5.15. İcra ettiğiniz meslek alanında aldatma ve hile ile dürüstlük ve güvenilirlik arasında tercih yapmak zorunda kalındığı haller oluşmakta mıdır? Bunun örnekleri, nedenleri hakkındaki ne düşünüyorsunuz? Siz bu hallerde gerçekte ne yapıyorsunuz, nasıl ve niçin yapıyorsunuz?
- 5.16. İcra ettiğiniz meslek alanında kin, intikam alma ile bağışlama, hoş görme arasında tercih yapmak zorunda kalındığı haller oluyor mu? Bunların örnekleri ve bu durumlarda siz ne yapıyorsunuz, nasıl ve niçin yapıyorsunuz?
- 5.17. İcra ettiğiniz meslek alanında meşru olarak elde edilebilecek olana razı olma ile gayri meşru ve ahlaken şüpheli olan bir yol veya vasıta ile daha fazlasını elde etme arasında kalındığı haller, durumlar oluyor mu? Bunun örnekleri ve nedenleri ve bu konuda sizin hal ve tavrınız ne oluyor, ne yapıyorsunuz, niçin ve nasıl yapıyorsunuz?
- 5.18. İcra ettiğiniz meslek alanında sabır, sebat ve tevekkül göstermek ile istediği başarıyı veya mükâfatı elde etmek adına acele etmek, dini, ideolojik ilke, inanç ve değerlerinden taviz vermek arasında tercih yapmak zorunda kalınan haller oluyor mu? Sizin karşılaştığınız haller nelerdir? Bu hallerde ne yapıyorsunuz, nasıl ve niçin yapıyorsunuz?
- 5.19. İcra ettiğiniz meslek alanında haksız veya haram kazanç, haksız fayda sağlamak, kul hakkı-kamu hakkı yemek, aldatmak, belgesiz ama ücret karşılığı iş yapmak, vergi kaçırmak olarak tanımlanabilecek hal ve davranışlar oluyor mu? Bunların sebepleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Ve sizin bu konularda hal ve tavrınız nedir, ne yapıyorsunuz? Nasıl ve niçin yapıyorsunuz?

- 5.20. İcra ettiğiniz meslek alanında bir kimseye karşı gerçek ve derinden hissedilmiş bir dürüstlük, açıklık ve samimiyetle davranmak ile gönülden olmayan bir yakınlık, samimiyet, sadakat gösterme arasında kalındığı haller, durumlar oluyor mu? Bunların sebepleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Siz bu konularda ne yapıyorsunuz? Nasıl ve niçin yapıyorsunuz?
- 5.21. İcra ettiğiniz meslek alanında, göze girme taktiği, yetkin gözükme, hatayı ya da durumunu aklileştirme, ısrar, yaptırım, önünü tıkama, üst makama arkasını dayama, karşılıklı çıkar gözetme, koalisyonla cephe oluşturma vb. gibi tarif edilebilecek politik davranışlarla karşılaştığınız oluyor mu? Siz bu tarz davranışları yapmak durumunda kalıyor musunuz? Nasıl ve niçin böyle yapıyorsunuz?

Ek 2: Öz Geçmiş

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Öz Geçmiş

Gonca DEDEMOĞLU, 01.08.1983 yılında Konya’da doğdu. Ortaöğrenimini Konya’da tamamladı. 2015 yılında İlahiyat ve Sosyoloji alanlarında lisans eğitimini ve 2018 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Din Sosyolojisi alanında yüksek lisansını tamamladı.

2000 yılında Konya’da düzenlenen deneme yarışmalarında il *birinciliği* ve *dördüncülük* ödülleri, 2001 yılında iki arkadaşıyla birlikte katıldığı ulusal bir kitap yarışmasında “*jury özel ödülü*”nü almaya hak kazandı. Lisans dönemlerinde Sosyal Bilimler alanında çeşitli okuma programlarının organizatörlüğünü yaptı ve *Sorularla Kur’an’ı Anlamaya Doğru* adlı iki ciltlik çalışmanın editörlüğünü üstlendi.

2017 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde Din Sosyolojisi alanında Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başlayan Dedemoğlu, halen bu görevine devam etmektedir.